

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SOSYOLOJİDE TEMEL KAVRAMLAR

ANTHONY GIDDENS & PHILIP W. SUTTON

**Yayına Hazırlayan
ve
Çeviren
Ali Esgin**

3. Baskı

phoenix

Bu kitabın yayın hakkı PHOENİX YAYINEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayınlayıcısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

SOSYOLOJİDE TEMEL KAVRAMLAR

ANTHONY GIDDENS & PHILIP W. SUTTON

Orijinal Künye: *Essential Concepts in Sociology*, Polity Press, 2014.

Yayına Hazırlayan ve Çeviren: Ali Esgin

Editör: Gülben Salman

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni: Gamze Uçak

©Phoenix Yayınevi Tüm Hakları Saklıdır.

1. Baskı: Ekim 2014, Ankara

2. Baskı: Haziran 2016, Ankara

3. Baskı: Şubat 2018, Ankara

ISBN No: 978-605-9801-73-7

Phoenix Yayınevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 11003

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay/Ankara

Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx

Faks: 0 (312) 419 16 11

e-posta: info@phoenixkitap.com

<http://www.phoenixyayinevi.com>

Baskı:

Desen Ofset A. Ş.

Sertifika No: 11289

Birlik Mah. 448. Cad. 476. Sk. No: 2

Çankaya/Ankara Tel: 0 (312) 496 43 43

Dağıtım:

Siyasal Dağıtım

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx

Faks: 0 (312) 419 16 11

e-posta: Info@slyasalkitap.com

<http://www.slyasalkitap.com>

SOSYOLOJİDE TEMEL KAVRAMLAR

ANTHONY GIDDENS & PHILIP W. SUTTON

**Yayına Hazırlayan
ve
Çeviren
Ali Esgin**

İçindekiler

GİRİŞ	9
TEMA 1: SOSYOLOJİK DÜŞÜNMEK	15
Söylem.....	15
Küreselleşme	21
Modernlik.....	28
Postmodernite.....	34
Rasyonelleşme.....	40
Toplum	46
Yapı/Fail İkiliği	52
TEMA 2: SOSYOLOJİ YAPMAK	59
İdeal Tip	59
Nicel/Nitel Metotlar	65
Realizm (Gerçekçilik)	71
Düşünümsellik (Refleksivite)	77
Bilim	82
Sosyal İnşa	87
TEMA 3: ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK	93
Yabancılaşma.....	93
Çevre	99
Endüstrileşme (Sanayileşme)	104
Göç	109
Risk	115
Sürdürülebilir Kalkınma	121
Şehircilik	127

TEMA 4: SOSYAL YAPILAR	135
Bürokrasi	135
Kapitalizm	142
Tüketimcilik	148
İşbölümü.....	154
Eğitim	159
Organizasyon (Örgüt)	164
Din	171
 TEMA 5: EŞİTSİZ YAŞAM FIRSATLARI	 177
Sınıf.....	177
Toplumsal Cinsiyet	184
Kesişimsellik	190
Ataerkillik	195
Yoksulluk	201
İrk ve Etnisite	207
Sosyal Hareketlilik	213
Statü	220
 TEMA 6: İLİŞKİLER VE YAŞAM SEYRİ	 227
Topluluk (Cemaat)	227
Aile	233
Yaşam Seyri	238
Ağ (Network)	243
Cinsellik	248
Sosyalleşme	254
 TEMA 7: ETKİLEŞİM VE İLETİŞİM.....	 259
Kültür.....	259
Kimlik.....	265
İdeoloji.....	270
Etkileşim	275
Kitle İletişim Araçları	280
Kamu Alanı	286

TEMA 8: SAĞLIK, HASTALIK VE BEDEN.....	293
Tıbbileştirme	299
Hasta Rolü	304
Sosyal Özürlülük Modeli.....	309
Sosyal Benlik.....	314
Damga	319
 TEMA 9: SUÇ VE SOSYAL KONTROL	 325
Anomi	325
Sapma.....	331
Etiketleme	337
Ahlaki Panik	342
Onarıcı Adalet.....	348
Sosyal Kontrol.....	354
 TEMA 10: POLİTİKA SOSYOLOJİSİ	 361
Otorite	361
Yurttaşlık	367
Sivil Toplum	373
Çatışma.....	379
Demokrasi	385
Ulus-Devlet.....	391
Güç	396
Sosyal Hareket.....	402
 DİZİN	 409

Giriş

Sosyal yaşam statik ya da durağan değildir; aksine devamlılığı olan bir değişim sürecidir. Yaklaşık otuz yıldır, cinsiyet ilişkilerindeki kaymalar, artan göç, çokkültürcülük, İnternet ve sosyal ağlar, küresel terörizm ve Orta Doğu'yu saran politik kargaşalar modern dünyayı dönüştürmüştür. 19. yüzyılın ürünü olan sosyoloji; bu dönüşümler karşısında sabit kalamaz, zamana ayak uydurmak zorundadır; aksi takdirde onun varlığı anlamsızlaşacaktır. Günümüz sosyolojisi; kuramsal olarak çeşitlilik arz eder, çok geniş bir konu aralığını kapsar ve toplumları analiz etmek için geniş bir yelpazedeki araştırma yöntemlerini kullanır. Sosyolojinin bu özelliği, içinde yaşadığımız giderek daha fazla küreselleşen sosyal dünyayı anlama ve açıklama girişimlerimizin kaçınılmaz bir sonucudur ve bilindik kavramlarımızın yeniden değerlendirilmesinin ve yeni kavramlar oluşturulmasının zorunlu olduğu anlamına gelir.

Sosyolojide Kavram Gelişimi

Bazı sosyolojik kavramlar uzun süredir kullanılmaktadır ve geçen zaman içinde kavramsal dayanaklar olarak kalmayı başarmışlardır. Örneğin, sınıf, statü, bürokrasi, kapitalizm, cinsiyet, yoksulluk, aile ve güç gibi kavramlar, sosyolojinin temel kavramları olmayı hâlâ sürdürmektedir. Küreselleşme, postmodernite, düşünümsellik, çevre, yaşam seyri, onarıcı

adalet ve sosyal özrllk modeli gibi kavramlar ise, daha yakın zamanlarda geliştirilmiştir. Bu kavramlar artık, son yıllardaki muazzam değişimleri temsil eden kavramsal sözlüğün parçalarıdır. Bütün bunlar aslında, günümüzde disiplinin genel biçimini kavramanın çok daha zor olduğu anlamına gelmektedir. Kitap, yaklaşık yüz elli yıldır sosyolojideki belirli gelişmeleri tanımlayıcı figürler olarak işlev gören bazı temel kavramları tanıtarak, bu zorluğu aşma çabalarına katkı sunma amacındadır. Sosyolojinin temel kavramlarını, onların kökenlerini ve ağdaş kullanımlarını anlamak, sosyolojinin konusunun zamanla nasıl geliştiğini görmek adına okuyuculara rehberlik edecektir.

Sosyolojide kavram gelişimi genellikle, bulgularını anlamlı hale getirmek için yeni kavramlara ihtiyaç duyan kuramlara ve ampirik çalışmalara bağlıdır. Statü, sınıf ve risk gibi bazı kavramlar, toplumsal alanda ortaya çıkmıştır. Bu türden kavramlar sosyoloji içinde tartışılıp geliştirilerek, zamanla daha kesin ve kullanışlı hale gelirler. Yabancılaşma, ahlaki panik ve küreselleşme gibi kavramlar ise, sosyal olguları anlaşılır kılmak adına sosyologlar tarafından özellikle oluşturulmuştur. Fakat bunlar da sonradan, yaşamın içinde insan algılarına nüfuz ederek gündelik yaşamda kullanılmaya başlanır. Bu, doğa bilimlerindeki durumdan tamamen farklıdır. Doğa bilimlerinin oluşturduğu hiçbir kavram, bitki ve hayvanların davranışlarını değiştirme potansiyeline sahip değildir. Giddens'ın ifade ettiği gibi, aslında buradaki durum, 'tek-yönlü' bir hareket örneğidir. Hâlbuki sosyolojideki kavramlar, araştırma bulguları ya da kuramlar genellikle toplumsal alana geri dönmektedir ve bir sonuç olarak insanların fikirlerini ve davranışlarını değiştirme potansiyeline sahiptir. Bunun anlamı, sosyolojik araştırmanın, sosyo-

loglar ile onların çalışma konuları arasındaki sürekli bir 'çifte hareket'in parçasını oluşturduğudur.

Buradaki 'çifte hareket', sosyolojik kavramların doğal olarak sabit olmadığını ve yalnızca mesleki sosyolojik söylem içinde değil, aynı zamanda sosyal dünyada da değişim ve düzenlemelere açık olduğunu anlatmaktadır. Kavramların bazıları –muhtemelen büyük bir çoğunluğu- işin doğası gereği 'ih-tilafı'dır. Diğer bir deyişle, farklı kuramsal gelenekler tarafından kullanılmaları nedeniyle kavramların anlamı üzerine genel bir görüş birliği yoktur. Kavramsal tartışmalar, büyük olasılıkla anlaşmazlıkların ve rekabet halindeki kuramların çeşitliliğine dair abartıların da temel nedenidir. Oysa pratikte, sosyolojide rekabet halinde olan kuramların sayısı hem nispeten azdır hem de bu kuramlar arasındaki tutarlılık ve tamamlayıcılık sanıldığından daha fazladır.

Belli bir kuramsal perspektif içinde geliştirilen kavramlar, doğal olarak farklı kuramsal anlayışlar tarafından da kullanılabilir. Örneğin yabancılaşma kavramı başlangıçta, emeğin doğasını daha anlaşılır kılmak niyetiyle Karl Marx tarafından geliştirilmiştir. Ancak kavram bir yüzyıl sonra yeniden gündeme getirilmiş ve endüstri sosyologları tarafından özgün Marxist kuramsal bağlamından kopartılarak, işçilerin çalışma ortamı hakkındaki algılarını belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Süreç içinde kavram değiştirilmiştir. Her ne kadar bazı Marxistler itiraz etse de, kavramın değiştirilmiş versiyonu bize farklı işyerlerinin ve yönetim sistemlerinin işçilerin yaşamlarını nasıl etkilediğiyle ilgili çok değerli bilgiler vermiştir.

Temel Kavramlar

Kitapta oldukça kapsamlı olan sosyolojik kavramların tümünü özetleme yoluna gidilmemiştir. Bunun yerine, belirli araştırma alanlarının şekillenmesine yardımcı olan ya da son dönemlerde geliştirilen yaklaşık yetmiş kavram seçilmiş ve özellikle bunlar üzerinde durulmuştur. Seçilen bazı kavramlar, örneğin güç, sınıf, ideoloji, toplum ve kültür gibi, zamana karşı dayanıklı olanlardır. Bu türden kavramlar, sosyoloji tarihinin tüm seyri boyunca kullanımda olmuşlardır; dahası günümüzdeki araştırmalara rehberlik etmeye ve tartışmalara yön vermeye de devam etmektedirler. Cinsiyet, tüketimcilik, kimlik ve yaşam seyri gibi diğer bazı kavramlar ise, böyle uzun bir geçmişe sahip değildir. Fakat onların etkileri de önemlidir. Nispeten yeni sayılabilecek bu kavramlar, sadece geniş araştırma alanları oluşturmakla kalmayıp, aynı zamanda geçmişteki tartışmalara yeni biçimler verme ve eski kavramların geçerliliğini yeniden değerlendirme noktasında bizlere yol göstermektedir. Sonuç olarak, kitaba kesişimsellik, küreselleşme, risk ve onarıcı adalet gibi yakın zamana ait daha yeni kavramlar da dâhil edilmiştir. Bize göre bu kavramlar, şimdiden kimi yenilikçi anlayış ve çalışmalara kaynaklık etmiş, büyük bir olasılıkla da temel kavramlar olarak uzmanlık alanları içinde yerleşik hale gelmeyi başarmıştır.

Konu başlıkları altındaki anlatımlar, tipik bir 'temel kavramlar' kitabına göre normalden daha uzundur. Zira amacımız, cevapladıklarından daha fazla soruyu akla getiren kısa tanımlarla yetinmek değil, çok daha fazlasını sunmaktır. Bu çerçevede tarihsel ve kuramsal bağlam içinde şekillenen kavramlardan her birinin, kullanımda olan temel anlamlarının açıklandığı, bazı eleştirel değerlendirmelerinin yapıldığı ve böylelikle okuyuculara kuramlaştırma ve araştırmanın çağcıl

biçimlerinin kendilerinin yorumlayabilecekleri şekilde gösterildiği genişletilmiş bir tartışma zemini oluşturulmuştur. Bu kurgu aynı zamanda, kavramların gelişim sürecini de betimlediğinden, okuyuculara sosyolojinin çağdaş biçimleri ile sosyoloji tarihi arasındaki bağlantıyı kurma olanağını da verecektir. Ayrıca, konu başlıkları dâhilinde birçok başka kavram da tartışılmış ve kısaca tanımlanmıştır. Örneğin, ‘endüstrileşme’ aynı zamanda ekolojik modernleşme, post-endüstriyalizm ve kentleşme kavramlarını da içermektedir. Bu nedenle okuyuculara ‘içindekiler’ listesinde bulunmayan kavramlara ulaşmak için ‘dizin’i kullanmaları tavsiye edilmektedir.

Seçtiğimiz kavramların bazılarının sorgulanacak olması kaçınılmazdır. Kuşkusuz sosyologların bir kısmı, oldukça önemli bazı kavramları atladığımızı ya da artık önemini yitiren kimi kavramları gereksiz yere öne çıkarttığımızı düşünecektir. Sosyolojide bir ‘temel’ kavramın oluşumunun hangi bağlamlara yaslandığı türünden anlaşmazlıklar son derece normaldir. Aslında bu durum, kuramsal anlayış ve kabullerdeki farklılaşmalardan kaynaklanmaktadır. Bilimsel bir topluluk olarak sosyologlar, iyi birer polemikçidirler; fakat yine de, birbirleriyle iletişim kurma ve anlaşma becerilerine sahiptirler. Sosyologların birbirleriyle anlaşmalarını sağlayan en önemli neden, geçen yıllar içinde gelişen ve çok sayıda kuram ve açıklama şemasından oluşan ortak bir kavramsal mirası paylaşıyor olmalarıdır.

Kitabın Kullanımı

Konu başlıkları on ana tema altında verilmiştir. Temalar özellikle konu alanlarında başlıkları daha çabuk ve kolay bulmak için hızlı bir başvuru kılavuzu olarak düşünülebilir. Kitap, sosyolojinin temel kavramlarını anlamak isteyen herke-

sin yararlanabileceği bağımsız bir metindir. Bununla birlikte *Sosyoloji: Başlangıç Okumaları* (2010) adlı çalışmamızdan faydalanan öğrenciler, temalarla ilişkili okumalara göndermeler yapmayı kolaylaştıran her iki kitap arasındaki yapı uyumunu fark edebilecektir. Konu başlıkları altında bahsi geçen diğer kavramların ilk kullanımının **kalın** yazılarak vurgulandığı metinde, kavramsal göndermeler yapılmıştır. Bununla birlikte, belli kavramların başlıklandırılmasında küçük de olsa bazı değişiklikler yaptık. Bu anlamda örneğin, '**ırk**' ve **etnisite** kavramları, aralarındaki temel farklılıklara anlatım içinde değinilmiş olsa da, bu kavramlar genellikle birlikte ele alındığından, iki ayrı başlıktan ziyade, tek bir başlık altında incelenmiştir. Aynı durum, **yapı/fail** ve **niteliksel/niceliksel metotlar** başlıkları için de geçerlidir. Belli konu başlıkları ise, kavramdan çok başlı başına bir kuram ya da yaklaşım olarak düşünülebilir. Nitekim **sosyal özörlölük modeli**, özörlölükle ilgili çalışmalar için özgün bir yaklaşım iken, **küreselleşme**, hem bir kavram hem de bir sosyal değişim kuramıdır. Bu türden kavramlar kitaba, çağdaş sosyolojinin geçerli bir kavramsal haritasını oluşturmak niyetiyle dâhil edilmiştir.

TEMA 1: SOSYOLOJİK DÜŞÜNMEK

Söylem

Kavramın Tanımı

Ortak varsayımlar aracılığıyla oluşturulan ve belirli bir konu hakkında insanların anlayış ve eylemlerini biçimlendirmeye hizmet eden düşünme ve konuşma çerçevesi.

Kavramın Kökenleri

Söylem kavramı, ilk olarak dilin kullanımına ve incelenmesine odaklanan dilbilimde ortaya çıkmıştır. Dilbilim bağlamında söylem, karşılıklı konuşma, kamusal tartışmalar ve çevirim içi sohbet odalarında gerçekleştirilenler türünden sözlü ya da yazılı iletişimlerle ilgilidir. Dilbilimde söylemler, iletişimin nasıl işlediğini ve organize edildiğini anlamak amacıyla analiz edilmektedir. Ancak, 1950'lerde İngiliz filozof J. L. Austin (1962), yazılı ve sözlü iletişimlerin yalnızca tarafsız ve pasif ifadelerden oluşmadığını, hatta 'söz edimlerinin' etkili bir biçimde dünyayı şekillendirdiğini iddia etmiştir. Michel Foucault ise, **iktidara** ve iktidarın **toplum** içindeki etkilerine dair ana sosyolojik ilgileri, dil incelemesiyle ilişkilendirmiştir. Bu başlangıç nokta-

sından itibaren söylem ve 'söylemsel pratikler', sosyologlar için çok daha ilgi çekici konular haline gelmiştir.

Anlam ve Yorumlar

Dil ve iletişim incelemeleri, çoğunlukla anlam inşa eden dil bilgisi kuralları ile gramerin rolü gibi teknik özelliklere odaklanır. Oysa 1950'lerin sonlarına doğru söylem, bir eylem tipi ve dünyaya bir müdahale şekli olarak görülmeye başlanmıştır. Nitekim politik grupların, örneğin 'özgürlük savaşçıları' değil de 'teröristler' şeklinde tanımlanması veyahut gazetelerin işçi grevlerinin nedenleri yerine, üretimdeki azalmalara odaklanan yayınlar yapması, bu konulara ilişkin düşünce ve eylemlerimizin yönünü tayin edebilmektedir. 'Söz edimleri' nosyonu, dile ve gündelik konuşmaya bakışımızı değiştirmiştir. Daha önceleri marjinal olarak görülen durumlar, yakın zamanlarda **kitle iletişim** ve **kültür** incelemelerinin yanı sıra, iktidar ilişkileri ve sosyal yapıları kavrayışımızın da merkezine oturmuştur. Böylelikle sosyologlar dili, insanların sorunlarını ifade etme biçimini kontrol altına alan ve bunun yanında yine belirli düşünceleri gündem dışına iten politik argümanlar (söylemler) çerçevesi olarak incelemeye başlamışlardır.

Kuşkusuz söylem kuramının en etkili temsilcisi, akıl hastalığının (kendi ifadesiyle, deliliğin) tarihi, suç, cezalandırma sistemleri ve sağlık kurumları üzerine çalışmalarıyla bilinen Michel Foucault'dur. Foucault ([1969] 2002) söylemlerin, iktidara yaslanarak sosyal yaşamı biçimlendiren yapılar inşa ettiğini ileri sürmüştür. Bu suretle söylem yapıları, paradigma gibi işlemekten ziyade, belirli bir konu hakkında hem ne söylenebileceğine hem de onun nasıl ifade edileceğine ilişkin kısıtlamalar getirmektedir. Örneğin suç söylemleri, sıradan günde-

lik yaşamın sağduyulu insanların güvenliğini sağlanmasını ve yasaya uygunluğu temin eden egemen hukuk ve düzen söylemlerine uyumlu olarak yapılandırılmıştır. Bu çerçevede suç söylemleri açısından kitlenin güvenliğini sağlanmasına karşı olmak ya da yoksulun hukuka sürekli olarak itaat etmesi gerektiğini savunmak her koşulda anlamsız olacaktır. Kaldı ki suç söylemi, birey toplumun üyesi olmadan önce de vardır. Bireyler **sosyalleşme süreciyle** toplumun değer ve normlarını öğrenirken, onların davranış ve tutumları kısmen toplum tarafından şekillendirilir. Bu yönüyle söylemler, bireylerin **kişisel kimliğinin** ve **benlik duygusunun** yaratılmasına yardımcı olurlar. Böylelikle, insan eyleminin sınırları olduğunu vurguladıkları gibi, insanların istediklerini düşünme, istediklerini söyleme ya da yapma noktasında total bir özgürlüğe sahip olmadıklarına da işaret ederler.

Foucault, söylem kavramını ve söylemsel pratikleri iktidar incelemelerinde merkezi bir konuma taşıyarak, kavramın kapsamını genişletmiştir. O, bilgi ve iktidar arasında karşıtlık oluşturmak yerine, bilgi ve iktidarın birbirleriyle yakından bağlantılı olduğunu ileri sürmüştür. Foucault'ya göre kriminal davranışlar ve akıl hastalığıyla ilgili nesnel bilgi arayışında olan, sırasıyla, kriminoloji ve psikiyatri gibi akademik disiplinler, aynı zamanda suçu ve akıl hastalığını anlama ve bunlara karşı önlem alma yöntemlerini şekillendiren iktidar ilişkilerini de üretmektedir. Psikiyatrik söylem, delilik ve akıllılık arasında kendi sınırlarını çizirken, akıl hastalığını tedavi etmek ve hastaların toplumdan izolasyonunu sağlamak adına uzmanlaşmış sağlık kurumlarını meşrulaştırmaktadır. Yine, değişen suç söylemleri, sadece kriminal davranışları tasnif ederek açıklamakla yetinmemiş, aynı zamanda suçluları ta-

nımlama ve suçla mücadelenin yeni yöntemlerini tayin etme konusunda da belirleyici olmuştur (Foucault, 1975).

Eleştirel Noktalar

Söylem kavramı kuşkusuz kışkırtıcıdır ve bu yönüyle sosyolojide kolaylıkla kabul görmüştür. Fakat Foucault'nun, söylemlerin yerinden çıkartıldığı ve belirli bir sosyal temelle – bir **sosyal sınıf** gibi- bağının koparıldığı fikri, iktidar hakkındaki diğer incelemelerden elde edilen görüşlerle uyuşmamaktadır. İktidarla ilgili pek çok çalışmada söylem, egemen sınıfları alt sınıfların üstünde gören anlayışta ya da erkekleri kadınlardan üstün tutan ataerkil otoritede olduğu gibi, kişi ya da grup çıkarları için kullanılabilecek veya çıkar elde edilebilecek bir şey olarak görülmektedir. Gücün sosyal ilişkileri kolaylaştırdığı düşüncesi, güçle ilgili eşitsizliklerinin gerçek sonuçlarının ihmal edilmesine neden olmaktadır. Ayrıca, başlıca unsurlar olarak özellikle dil, konuşma ve metin üzerine odaklanmak, bunlara gereğinden fazla önem atfetme eğilimi doğurmaktadır. Bazı eleştirmenlere göre bu durum, güç dengelerini değiştiren gerçek sosyolojik meseleleri göz ardı eden ve kültürel alan içindeki sosyal ilişkileri karanlıkta bırakan 'dekoratif' bir sosyoloji üretmiştir (Rojek ve Turner 2000). Oysa sosyal yaşamın şekillenmesinde önemli olan yalnızca söylemler değil, aynı zamanda gerçek sosyal ilişkiler ile maddi kültürdür.

Güncel İlgiler

Söylemsel çerçevelerin sosyal yaşamın önemli bir parçası olduğu fikri, hâlâ birçok çalışmanın temel çıkış noktasıdır. Örneğin Lessa (2006), söylem analizini kullanarak gençlerin ve ebeveynlerinin problemlerini anlamak için, tek ebeveynli

gençlerle çalışan ve İngiliz hükümetinin finanse ettiği bir kurumu değerlendirmiştir. Bekâr anneleri sorumsuz, aciz yardım ‘dilencileri’ olarak sunan toplumdaki egemen söylemin aksine, bu kurum sosyal yardımın meşru bir hak olduğu anlayışıyla genç ebeveynler yerine genç anneler alternatif söylemini geliştirmeye çalışmıştır. Geliştirilen alternatif söylem, algıların değişmesinde ve gerekli kaynakların toplanmasında belli ölçülerde başarılı olmuştur. Bununla birlikte çalışma, her ne kadar refah sisteminin çok spesifik bir alanında ve lokal bir düzeyde olsa da, hâlihazırdaki egemen söylemlerin rakipsiz olmadığını ve onların potansiyel olarak sarsılabileceğini kanıtlamıştır. Bu türden söylem çatışmaları, istisnai bir durum olmaktan çok belki de bir kuraldır.

Çok daha geniş bir düzeyi kapsayan çalışmalar, küresel politik söylem incelemeleridir. Eylül 2001’de Amerikan hedeflerine saldırılar sonrasında, Amerikan hükümeti tarafından yeni bir küresel ‘terörle savaş’ söylemi oluşturuldu. Bu söylemsel çerçeve açısından, teröristler tarafından yapılan saldırılar, sadece Amerika’ya karşı değil, aynı zamanda demokrasiye karşıydı (Hodges ve Nilep 2009: 3). Söz konusu söylem daha sonra, tepkili olan, açıklama bekleyen ya da onları haklı göstermeye çalışan aktörler arasındaki bir dizi tartışmayla kamuoyunu şekillendirdi. Nihayetinde ‘terörle savaş’ söylemi, yeni kimlikler, dostlar ve düşmanlar yaratmaya hizmet eden bir ‘biz ve onlar’ tanımlaması oluşturdu.

Savaşın dili ve söylemi zamanla ve sayısız savaş karşısında değişmemiş gibi görünse de, Machin (2009) bunun aksini iddia ederek, en azından savaşın görsel temsillerinin –aynı zamanda anlatı biçimlerinin– önemli ölçüde değiştiğini savunmaktadır. Machin, Irak savaşının 2005-2006 yılları arasında medyada yer alan fotoğrafları multimodel analiz tekniğini

(metin, imajlar, beden dili gibi iletişim kaynaklarının bir arada incelenmesi) kullanarak incelemiş ve savaşların tıpkı Afganistan'daki gibi, söylemler üzerinden sürdüğünü kanıtlamıştır. Ona göre savaş fotoğraflarında, düşman zayıfları özellikle görüş alanının dışında tutulurken, Irak'ta savaşan askerler savunmasız sivilleri gözetken profesyonel 'barış gücü' görevlileri olarak lanse edilmiştir. Savaş fotoğrafları, ayrıca belirli olayları belgelemek yerine, daha çok 'siviller', 'çarpışma', 'düşman' ve 'acı' gibi genel temaları temsil eden sayfa düzenlerini oluşturmak için kullanılmıştır. Machin özellikle, jenerikler içinde banka reklamlarından daha ucuz görüntülerin ve sembolik öğelerin giderek daha fazla kullanıldığını belirlemiştir. Dolayısıyla savaş fotoğrafçılığı, çağcıl savaşın söylemsel çerçevesi içinde önemli bir unsur olarak görülebilir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Austin, J. L. (1962) *How to Do Things with Words* (London: Oxford University Press).
- Foucault, M. ([1969] 2002) *The Archaeology of Knowledge* (London: Routledge).
- Foucault, M. (1975) *Discipline and Punish* (Harmondsworth: Penguin).
- Hodges, A., and Nilep, C. (eds) (2009) *Discourse, War and Terrorism* (Amsterdam: John Benjamin).
- Lessa, I. (2006) 'Discursive Struggles within Social Welfare: Restaging Teen Motherhood', *British Journal of Social Work* 36(2): 283-98.
- Machin, D. (2009) 'Visual Discourses of War: Multimodal Analysis of Photographs of the Iraq Occupation', in A. Hodges and C. Nilep (eds), *Discourse, War and Terrorism* (Amsterdam: John Benjamin), pp. 123-42.
- Rojek, C., and Turner, B. (2000) 'Decorative Sociology; Towards a Critique of the Cultural Turn', *Sociological Review*, 48(4): 629-48.

Küreselleşme

Kavramın Tanımı

Coğrafi olarak dağılmış insan nüfusunun, dünyayı tek bir topluluğa ya da küresel bir topluma doğru evrimleştiren çeşitli süreçler aracılığıyla, daha yakın hale gelmesi ve birbirleriyle daha hızlı etkileşimlere girebilmesi durumu.

Kavramın Kökeni

Dünya çapında bir insan toplumu fikri, bir bütün olarak 18. yüzyıl Aydınlanma dönemindeki insanlığın geleceğine ilişkin tartışmalara kadar geri götürülebilir. Fakat küreselleşme aslında 19. yüzyılda Marx'ın kapitalizmin genişleme eğilimlerine yaptığı vurgulardan ve Durkheim'ın **işbölümünün** coğrafi anlamda yayılacağını öngören düşüncelerinden damıtılmıştır. Bununla birlikte modern anlamıyla 'küreselleşme' kavramı sözlüğe ilk kez 1961 yılında girmiştir. Terim 1980'li yılların başından itibaren ekonomi bilimi içinde düzenli olarak kullanılmaya başlanmıştır (Kilminster 1998: 93). Küreselleşme tezinin sosyolojideki en önemli öncülü, Imanuel Wallerstein'ın 'Dünya Sistemleri Kuramı'dır (1974, 1980, 1989). Wallerstein, görece zengin ülkelerin *merkez*, yoksul ülkelerin *çeper*, ikisi arasında kalanların ise *yarı-çeper* durumuna geldiği bir dünya sistemi kuran kapitalist ekonomik sistemin, ulus aşırı düzeyde işlediğini iddia etmiştir. Bununla birlikte çağcıl tartışmalar, küreselleşmenin özellikle 1970'lerden sonra ivme kazanmasının önemli bazı değişimlerle ilişkili olduğunu göstermiştir. Küreselleşmeye hız kazandıran bu değişimler; çokuluslu şirketlerin **güçlenmesi** ve büyümesi, **ulus-devletin** çöküşüyle il-

gili kaygılar, uluslar üstü ticari blokların yükselişi, bölgesel ekonomik ve politik girişimlerin (Avrupa Birliği gibi) etkisi, hızlı küresel iletişimi sağlayan İnternetin gelişimi ve yabancı ülke turizminin ucuzlamasıyla göçün yaygınlaşmasıdır. 1990'lara gelindiğinde küreselleşme kavramı, disiplinin uzmanlık alanlarının tümünü etkileyerek sosyolojinin temel kavramlarından biri haline gelmiştir.

Anlam ve Yorumlar

Sosyologların çoğu yukarıda yaptığımız tanıımı kabul etse de, sosyoloji içinde küreselleşmenin altında yatan nedenlere ve onun olumlu bir süreç mi, yoksa olumsuz bir gelişme mi olduğuna ilişkin yığınla anlaşmazlık vardır. Küreselleşme, bir değişim süreci ya da muhtemelen dünya çapında karşılıklı bağımlılığı öngören bir sosyal eğilim olarak aslında bizi uyarmaktadır. Fakat bu, onun kaçınılmaz bir biçimde tek bir küresel topluma yol açacağı anlamına gelmez. Küreselleşmenin ekonomik, kültürel ve politik boyutları vardır (Waters 2001). Bazıları için küreselleşme, finansal değişimleri, ticareti, küresel üretim ve tüketimi, küresel bir işbölümünü ve küresel bir finans sistemini içerdiği için, öncelikle ekonomiktir. Ekonomik küreselleşme, hareket ve yerleşim kalıplarını değiştiren ve insan varlığını daha akışkan bir forma dönüştüren göç artışını teşvik etmektedir. Bazılarına göre ise, küreselleşmenin kültürel boyutu daha önemlidir. Robertson (1995) yerel toplumların küresel süreçleri yerli kültürle uyumlu hale getirme çabalarını kavramsallaştırmak için -küresel ve yerel unsurları karıştırarak- *küyerelleşme* kavramını geliştirmiştir. Bu, dünya toplumları arasında kültürel ürünlerin çok yönlü akışına yol

açar. Toplamlar, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gibi bölgesel ve uluslararası yönetim mekanizmalarının artışına odaklanan politik küreselleşmeden daha fazla etkilenmiştir. Bu kurumlar, küresel sistemi düzenlemek için aldıkları ortak kararlarla ulus-devletleri ve uluslararası sivil toplum örgütlerini bir araya getirirler.

Küreselleşme çeşitli süreçler içermektedir. Ticaretin ve piyasa mübadelesinin dünya ölçeğine yayılması rutinleşmiştir. Artan uluslararası politik işbirliği ile aktif bir 'uluslararası topluluk' ya da çokuluslu barış güçlerinin kullanımı gibi konular, politik ve askeri koordinasyonun ulusal sınırların ötesine geçtiğinin kanıtıdır. Aynı şekilde bilgi teknolojilerinde ve sistemli (ve ucuz) taşımacılıktaki son gelişmeler, sosyal ve kültürel etkinliklerin küresel düzeyde işlediği anlamına gelmektedir. Ayrıca insan faaliyetlerinin küreselleşmesi de yoğunlaşmıştır. Diğer bir deyişle, daha fazla küresel ticaret, daha çok uluslararası politika, daha sık küresel nakliye ve daha çok rutinleşmiş kültürel alışveriş söz konusudur. Küresel düzeydeki faaliyet hacmi artmıştır. Birçok sosyolog, küreselleşmenin insanların, hizmetlerin ve malların taşınmasındaki ilerlemelerle, bilgi teknolojisinin ve dijitalleşmenin gelişmesiyle zaten 1970'lerden beri görüldüğünü iddia etmektedir. Bu hızdaki küreselleşmenin elbette geniş kapsamlı sonuçları olacaktır. Dünyanın herhangi bir bölgesinde alınan kararların, dünyanın geri kalan bölgeleri üzerinde büyük etkileri olabilmektedir. Uzun bir zamandır merkezi aktör olan ulus-devletler, eski güçlerinin ve kontrollerinin bir kısmını kaybetmiş görünmektedir.

Eleştirel Noktalar

Küreselleşme kuramcıları süreci, insanların yaşam biçimlerinin radikal değişimi olarak görürler. Ancak, küreselleşmeye ilişkin bu türden iddiaları abartılı bulanlar da vardır (Held ve Diğerleri 1999). Küreselleşmeye şüpheyile yaklaşanlar, ekonomik karşılıklı bağımlılık düzeylerinin şimdiki görünümünün yeni olmadığını iddia ederler. Daha önce de ülkeler arasında yoğun ekonomik etkileşimler yaşanmış olabilir. Ne var ki, o dönemlerde dünya ekonomisi tek bir sistem oluşturacak düzeyde karşılıklı bağımlı değildir (Hirst ve Diğerleri 2009). Ticari etkinliklerin çoğu, aslında tek bir küresel bağlamda değil, Avrupa Birliği, Asya-Pasifik Bölgesi ve Kuzey Amerika gibi bölgesel gruplar içinde gerçekleşir. Şüpheciler, dünya ekonomisinin daha fazla değil ama daha az bütünleşmesinin bir kanıtı olarak bu *bölgeselleşmeyi* görür.

Küreselleşmenin ulus-devletin rolünü zayıflattığı düşüncesi de tartışmaya açıktır. Liberalleşme politikalarıyla ticari anlaşmalardaki ekonomik faaliyetleri düzenleme ve koordine etme görevlerini sürdürdüklerinden, ulusal hükümetler hâlâ kilit oyuncular olmaya devam etmektedirler. Ulusal egemenlik havuzu¹ ulusal egemenliğin her halükarda zarar göreceği anlamına gelmez. Küresel karşılıklı bağımlılıkları güçlü olsa da, ulusal hükümetler gücünü büyük oranda korumaktadır. Ancak, devletler hızlı küreselleşme koşulları altında daha aktif ve daha dışa dönük bir tavır benimsemişlerdir. Küreselleşme

¹ *Ulusal egemenlik havuzu*; küreselleşme sürecinde bireysel özgürlük ve hakların güvencesinin devlet egemenliğinde değil, uluslararası düzlemde ortak ilkelere göre belirlenmiş bir havuzda toplanması gerektiğini öngören yaklaşım (ç.n.)

bütünleşmeyi sağlayan tek yönlü bir süreç değil, aksine çeşitli sonuçlarla birlikte, bilgi, etki ve imajların çift yönlü akışıdır.

Güncel İlgiler

Küreselleşme, sosyolojide temel kavramsal bir zemin oluşturması nedeniyle, uluslararası terörizm, sosyal hareketler, çatışma ve savaş, göç çalışmaları, çevre sosyolojisi, çokkültürcülük vb. gibi çeşitli konularda son yıllarda yapılan çalışmaların önemli bir bölümünde belirleyici olmuş bir kavramdır. Araştırmaların kapsamı genişledikçe, büyük ölçekli küreselleşmenin bazı istenmeyen sonuçlar doğurduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda Renard (1999), sanayileşmiş ülkelerdeki bilinçli tüketicilere ulaştırılarak geliştirmekte olan ülkelerdeki küçük-ölçekli üreticilerin kazanmasını sağlayan 'adil ticaret'² ürünlerinin piyasasının oluşumunu ve büyümesini incelemiştir. Ana görüş küreselleşme süreçlerinin, uluslar üstü büyük şirketlerin hâkimiyetinde olduğu, dolayısıyla küçük işletmelerin onların kitlesel pazarlarına girmesinin pek mümkün olmadığı yönündedir. Bununla birlikte Renard, ekonomik küreselleşmenin aslında küçük üreticilerin içinde hareket ettiği ve geliştiği küçük boşluklar ya da nişler yarattığını keşfetmiştir. Bu keşif çalışmanın en ilginç çıkarımıdır. Zira küreselleşmenin hem gelişmiş hem de geliştirmekte olan ülkelerde nüfusun bölümleri arasındaki dayanışma ve adalet değerlerinin paylaşılm

² *Adil Ticaret*, özellikle geliştirmekte olan ülkelerde üreticilerin önünü açmak ve sürdürülebilirliği teşvik etmek amacıyla organize edilen ve getirilerinden üreten işçisinden tüketicisine kadar herkesin adil olarak yararlanacağı piyasa odaklı bir harekettir (ç.n).

masını sağlamak için küçük üreticilere (bu örnekte, adil kahve ticareti) ne türden imkânlar sunduğunu göstermektedir.

Küreselleşmenin politik boyutu bağlamında, yerel ya da ulusal politikaları aşarak küresel bir nitelik kazanan **sosyal hareketlerden** de bahsedebiliriz. Sözgelimi yaptığı niceliksel bir analizle Barnartt (2010), özörlölerin sosyal hareketlerindeki küreselleşmeyle ilişkili olası kanıtları değörlendirmiştir. Bu inceleme kapsamında Barnartt, ABD'deki 1200'den fazla protesto eylemiyle birlikte, 1970 ile 2005 yılları arasında farklı ölkelerde gerçekleştirilen 700'den fazla eylemi mercek altına almıştır. İncelemede özörlö protestolarının sayısının 1984'ten sonra ABD'de, 1989'dan sonra da ABD dışında hızla arttığı ortaya çıkmıştır. Barnartt, özörlölerin protestolarının aslında tüm dünyaya yayıldığı ve artış gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Ne var ki, ona göre bu durum, belirgin bir küreselleşme göstergesi değildir. Çünkü protestoların çoğalması, küresel sorunlardan ziyade, yerel ve ulusal düzeydeki sorunlarla ilgilidir. Dahası, protestolarla ilişkilendirilebilecek -varsa tabi- sadece birkaç uluslararası örgütten söz edilebilir. Çeşitli sosyal hareketler arasında benzerlikler olmasına rağmen, Barnartt özörlölölerin hareketlerinin küresel süreçlerin bir parçası olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Küreselleşmeye ilişkin değörlendirmeler oldukça çeşitlidir, ancak Martell'in (2010) yakın zamandaki değörlendirmesi aşına olduğumuz eşitsizlik temasına yeniden vurgu yapması açısından ilginçtir. Ona göre birçok sosyolog, küreselleşmeyi kısmen ya da büyük ölçüde kültörel bir fenomen olarak görse de, sosyologlar artık küreselleşme sürecinde maddi çıkarların ve kapitalist ekonomilerin oynadığı kilit rolü kabul etmelidir. Martell konuyu fazla iyimser bulduğu uluslar üstü politik alanın öne-

mine odaklanan kozmopolit kuramlarla ilişkilendirir. Eşit olmayan güç dağılımını ve eşitsizlikleri yeniden üreten küreselleşme, özü itibarıyla eşitsizlik üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda örneğin küresel serbest dolaşım; 'buna muhtaç olmayan varlıklı elitleri daha çok özgürleştirirken, hareketliliğe en çok ihtiyacı olan yoksullar ile zengin azınlığın dışında kalanları daha fazla sınırlamaktadır' (Martell 2010: 312). Sonuçta Martell'e göre, her ne kadar kültürel değişim önemli olsa da, kapitalist ekonomi hâlâ temel bir itici güç olmayı sürdürmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Barnartt, S. (2010) 'The Globalization of Disability Protests, 1970-2005: Pushing the Limits of Cross-Cultural Research?' *Comparative Sociology*, 9(2): 222-40.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., and Perraton, J. (1999) *Global Transformations: Politics, Economics and Culture* (Cambridge: Polity).
- Hirst, P., Thompson, G., and Bromley, S. (2009) *Globalization in Question* (3rd edn, Cambridge: Polity).
- Kilminster, R. (1998) *The Sociological Revolution: From the Enlightenment to the Global Age* (London: Routledge).
- Martell, L. (2010) *The Sociology of Globalization* (Cambridge: Polity).
- Renard, M.-C. (1999) 'The Interstices of Globalization: The Example of Fair Coffee', *Sociologia Ruralis*, 39(4): 484-500.
- Robertson, R. (1995) 'Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity, in M. Featherstone, S. Lash and R. Robertson (eds), *Global Modernities* (London: Sage), pp. 25-44.
- Wallerstein, I. (1974, 1980, 1989) *The Modern World-System*, 3 vols (New York: Academic Press).
- Waters, M. (2001) *Globalization* (2nd edn, London: Routledge).

Modernlik

Kavramın Tanımı

18. yüzyıl Avrupa Aydınlanmasından 1980'li yılların ortalarına kadar süren ve sekülerleşme, **rasyonelleşme**, demokratikleşme, bireyselleşme ve bilimsel düşüncenin gelişimi gibi unsurlarla karakterize edilen dönem.

Kavramın Kökeni

16. yüzyıl Avrupa'sında modern ile antik (şimdi ile eski zamanlar) arasındaki karşıtlık sıradan bir karşıtlıktı ve 'modern' kelimesi, çağcıl olan bir şeyi ifade etmek için kullanılırdı (Williams 1987). Dahası *modernleşme* düşüncesi, -çağdaş hale getirme anlamında- modernliğin daha net bir tanıma kavuştuğu 19. yüzyıla kadar, yozlaşma olarak algılandı. Ancak bu aşamadan sonra, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğine kadar, sosyal davranışların, ulaşımın, konutların, modanın ve daha fazlasının modernleştirilmesi, ilerici ve hatta gerekli bir tutum olarak görülmeye başlandı. Bununla birlikte sosyal teoride 'modernlik', aydınlanma döneminden 1980'li yıllara değin bütün bir tarihsel dönemi tanımlayan çok daha geniş anlamlara sahiptir. Aydınlanma düşünürleri geleneği, **dinsel otoriteyi** ve teslim olunmuş inançları eleştirmiş, insanlığın ilerlemesinin ancak eşitlik ve özgürlük arayışlarıyla, rasyonel düşüncenin gelişimine ve bilimsel yöntemlere bağlı olduğunu savunmuşlardır. Bütün bu iyileştirmelerin toplumsal alana yayılmasına aracılık etmek ve toplumu geliştirmek amacıyla, sosyal dünyayı bilimsel yöntemlerle elde ettiği güvenilir bilgiler kapsa-

mında analiz etmeye odaklanan sosyoloji de bu yönüyle modernliğin bir ürünüdür.

Anlam ve Yorumlar

Avrupa feodalizmini izleyen modernlik dönemi, feodalite sonrası ortaya çıkan toplumların (post-feodal toplumlar) ayırt edici tüm yönleri için bir şemsiyedir. Modernlik; endüstrileşmeyi, **kapitalizmi**, kentleşmeyi ve **şehirciliği**, sekülerleşmeyi, **demokrasinin** inşasını ve yayılmasını, üretim yöntemlerinde **bilimsel** ölçütlerin kullanımını içermektedir. Modernlik, yaşamın her alanında eşitliğe odaklanan geniş bir harekettir. Modernlik aynı zamanda, dünyayı duygusal ve dinsel yönelimler çerçevesinde tanımlayan geleneksel anlayışla taban tabana zıt olan, dolayısıyla duygulara yer vermeyen 'gerçekçi' bir duruş olarak görülen rasyonel düşünce ve eylemlerde bir artışa neden olmuştur. Max Weber bu süreci, kapitalizmin yasal-akılcı formunun genişleyerek dünyaya yayılması, 'dünyanın büyüünün bozulması' olarak tanımlamıştır.

Bir sosyal düzen olarak modernlik; maddi üretimin sınırlarının aşılmasında, görece zengin ülkelerin muazzam servetler edinmelerinde ve yaşamın her alanına daha fazla eşitlik getirme noktasında etkileyici bir biçimde başarılı olmuştur. 20. yüzyıl boyunca pek çok sosyolog, modernliğin tüm ülkelerin arzu ettiği ya da er geç kabul edeceği bir sosyal model olduğunu ileri sürmüştür. Modernleşme kuramı olarak bilinen bu tezin tartışmasız en ünlü versiyonu, Walt Rostow (1961) tarafından dile getirilmiştir. Rostow'a göre modernleşme, ekonomileri büyümeye başlayan ve modernleşmenin ilk izlerinin görüldüğü toplumlarda olduğu gibi, çeşitli aşamalar aracılığıyla

ğıyla ilerleyen bir süreçtir. Dolayısıyla tarıma dayalı geleneksel toplumlar gelecekteki refahları için, ancak yeni sektörlere ve altyapı projelerine yatırım yapıp, uzun süredir kendilerine yön veren geleneksel değerlerden ve kurumlardan kurtularak modernleşebilirler. Bu dönüşümle neticesinde, gelişen teknolojiye yapılan sürekli yatırım, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme modelinin gereği olan üretim düzeylerindeki artış ile kitle tüketimine yönelik taleplere öncülük edecektir. Ne var ki, özellikle Afrika'daki birçok ülke gibi, Hong Kong, Tayvan, Güney Kore ve Singapur gibi ülkeler de benzeri bir yol izledikleri halde modernleşmeyi başaramamışlardır. Bu nedenle Rostow'un modeli bugün oldukça iyimser bir model olarak görülmektedir.

Özellikle Zygmunt Bauman (1987) gibi bazı düşünürler için ise modernliği anlamının yolu, onun tıpkı bir bahçıvanın zihniyetine benzeyen, kendine özgü zihniyetini ve kültürünü kavramaktan geçmektedir. Modern zihniyet, rastlantısallıktan ziyade düzene odaklanmaktadır. Bu çerçevede modernlik açısından toplum yabani (düzensiz) bir bahçe gibidir; dolayısıyla bakımsız olan yabani bahçe ehlileştirilmeli ve evcilleştirilmelidir. Bahçeyi düzenlemek için ulus-devletin büyüyen gücüyle birlikte, gerekli olan araçlar bulunmaktadır. Bahçe metaforu yalnızca **ulus-devletle** sınırlı olmasa bile, düzen ve düzenlilik arayışı insanların modern gündelik yaşamlarının olağan bir yönünü oluşturur.

Eleştirel Noktalar

Modernlik kavramıyla ilgili temel sorun, onun aşırı derecede genelleştirilmiş olmasıdır. Eleştirmenler kavramı aslında

hiçbir biçimde modern toplumların tümünü kapsamayan, fakat bazıları için geçerli olan bir *post hoc* betimleyici olarak görürler. Onlara göre modernlik kavramı, modernleşmenin nedenlerinin herhangi bir açıklamasını sunmakta başarısızdır. Aynı şekilde modernleşme kuramları da, tahmin edilen değişimleri göstermeyen birçok gelişmekte olan ekonominin bariz 'yetersizliklerini' ve küresel sistemdeki yoğun eşitsizliklerin ısrarlı devamlılığını izah etmede başarısız olmuştur. Modernlik kavramı; farklı sosyal süreçleri birleştirdiği için oldukça muğlaktır ve analitik olmaktan ziyade büyük ölçüde betimleyicidir. Sözgelimi modernleşme sürecinde bütünü oluşturan unsurlardan hangisinin asıl itici güç olduğu belli değildir. Buradaki ana nedensel faktör, kapitalist ekonomi midir, yoksa endüstrileşme mi? Demokratikleşmenin oynadığı rol nedir? Kentleşme ne türden bir etkiye sahiptir? O bir neden midir, yoksa bir sonuç mudur? Neo-Marxist eleştirmenler ise, modernleşmenin az gelişmiş toplumları güçlü bir ekonomik büyüme ve refah dönemine taşıyacağı şeklindeki sabitleşmiş mantığa karşı çıkarlar. Onlara göre iddia edilenin aksine, küresel düzeyde görece yoksul ülkeler, zengin dünya aracılığıyla daimi bir bağımlılık durumuna sürüklenmektedirler. Üstelik Batı-merkezli çok uluslu kapitalist şirketler hem bu ülkelerin kaynaklarını yağmalamaktadır hem de nüfuslarını ucuz işgücü olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla sorun yalnızca kavramın muğlak olmasında değil, aynı zamanda modernleşme tezinin de son derece problemlidir.

Güncel İlgiler

Modernliğin sonunu ilan eden postmodern düşüncenin gelişiminin ardından, kavram yeniden değerlendirilmiştir. Bazı sosyologlar, aslında **postmodern** bir döneme girmediğimizi, ‘düşünümsel’ ya da ‘geç’ modern bir çağda olduğumuzu iddia etmiştir (Giddens, 1990). Bu iddia, modernliğin sonuna geldiğini vurgulamaktan çok, otoriteye uyum ve bilime olan inancın azalması gibi, modernliğin, sosyal yaşamı daha az güvenilir kılan olumsuz yönlerini –örneğin **çevresel** tehditleri- ifşa etmekle ve bunlarla yüzleşmekle ilgilidir. Jürgen Habermas, postmodern kuramcılarının kendisinin iddialı modernlik projesi olarak tanımladığı süreci açıklamaktan çok erken vazgeçtiklerini düşünmektedir. Hâlbuki modernliğin temel çıkarımlarının birçoğu bütünüyle tamamlanmamıştır ve bunların terk edilmesi yerine derinleştirilmesi gerekir. Anlamlı bir demokratik katılımı sağlamak, **sosyal sınıflar** arasındaki yaşam fırsatlarını eşitlemek, hakiki bir **cinsiyet** eşitliği oluşturmak ve pek çok sorunu aşmak için daha yapacak çok iş vardır. Kısacası modernlik, yok olmasına izin veremeyeceğimiz, peşinden gidilmeyi hak eden tamamlanmamış bir projedir.

Son dönemdeki bir başka çalışmada konu, ‘çoklu modernlikler’ kavramından hareketle irdelemekte ve batılılaşma ile modernleşmeyi gayrimeşru bir şekilde birleştiren (Eisenstadt 2002) anlayış eleştirilmektedir. Eleştiriler temelinde modernliğin tek bir doğrusal çizgide hareket ettiği şeklindeki sabık varsayıma karşı çıkmaktadır. Dünya genelinde modernlik üzerine yapılan ampirik araştırmalar, bu varsayımın yanlış olduğunu kanıtlamıştır. Gerçekte, modernliğin çok çeşitli türleri bulunmaktadır (Wagner 2012). Sözgelimi Japon

modernliği; Amerikan modernliğinden oldukça farklıdır ve yine gelişmekte olan Çin modelinden de farklı olacak gibi görünmektedir. ABD örneğindeki gibi bazı modernlikler, aynı anda endüstrileşmeye ve teknolojik gelişmelere kucak açarken, dini karaktere sadık kalarak beklenildiği şekilde seküler olmamışlardır. Suudi Arabistan örneği gibi bazı modellerde ise, yalnızca dinsel tutumlarla ilgili hükümlerde değil, aynı zamanda Batıya ait kültürel formların kendi kültürlerine aktarılmasında da seçicilik söz konusudur. Dolayısıyla çoklu modernlikler kavrayışı, gelecekte kavramı yeniden canlandırabilecek olan daha gerçekçi değerlendirmeler üretmek için hayli uygun görünmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Bauman, Z. (1987) *Legislators and Interpreters: On Modernity, Postmodernity and Intellectuals* (Cambridge: Polity).
- Berman, M. (1983) *All That is Solid Melts into Air: The Experience of Modernity* (London: Verso).
- Eisenstadt, S. N. (2002) 'Multiple Modernities', in S. N. Eisenstadt (ed.), *Multiple Modernities* (New Brunswick, NJ: Transaction), pp. 1-30.
- Giddens, A. (1990) *The Consequences of Modernity* (Cambridge: Polity).
- Habermas, J. (1983) 'Modernity - an Incomplete Project', in H. Foster (ed.), *The Anti-Aesthetic* (Port Townsend, WA: Bay Press), pp. 3-15.
- Rostow, W. W. (1961) *The Stages of Economic Growth* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Wagner, P. (2012) *Modernity: Understanding the Present* (Cambridge: Polity).
- Williams, R. (1987) *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society* (London: Fontana)

Postmodernite

Kavramın Tanımı

Modernliği izleyen, net bir tanımı yapılamayan, çoğulcu ve kendisinden önceki modernlikten sosyal yönlerden farklı olan tarihsel bir dönem. Postmodernitenin 1970'li yılların başlarından itibaren geliştiği söylenmektedir.

Kavramın Kökeni

Postmodern kavramı sanat ve kültür alanında daha önce kullanılmış olsa da, sosyal teoride 'postmodern dönüş' 1980'li yılların ortalarında başladı. Mimaride Londra'daki Lloyd's binası gibi tuhaf görünümlü binalar inşa etmek için mevcut türlerden esinlenen yeni bir tarz ortaya çıktı. Tür ve tarzları renkli bir biçimde birleştiren ve karıştıran bu yöntem, postmodern olarak tanımlandı. Sinemada, yönetmen David Lynch tarafından oluşturulan garip dünyalarda (bkz. *Mavi Kadife*, 1986), eski moda romantizm ve ahlak anlatılarıyla, ölçüsüz şiddet ve cinsel '**sapkınlık**' birleştirilerek tarihsel dönemler iç içe geçirildi. Sanatsal ve kültürel diğer birçok alanda postmodern eğilimler devam etti ve nihayet postmodernite 1980'li yılların sonunda sosyal bilimlere de etkisi altına aldı.

Sosyolojide ilk önemli çalışma, Jean-François Lyotard'ın modern toplumun temel niteliklerinden bazılarının artık merkezi önemini yitirdiği tezini savunduğu *Postmodern Durum* (1984) oldu. Lyotard özellikle, modernlik süresince bilginin egemen formu olan bilimin, dinsel inançlar, sağduyu ve eski halk söylemleri gibi bilginin yerel formlarına yönelen insanlar için meşruiyetini kaybettiğini iddia etti. Lyotard'a göre, **bilimsel düşüncenin** merkezi önemini yitirmesi, postmodern top-

lumun bir belirtisiydi. Postmodern kuramlar üzerine önemli etkileri olan diğer kuramcılar, Zygmunt Bauman (1992, 1997) ve Jean Baudrillard'tır (1983, 1991).

Anlam ve Yorumlar

Postmodern düşünce oldukça çeşitlidir ve kuramcılar postmodern bir topluma geçişi tanımlamak için farklı unsurlara öncelik verirler. Postmodernistlerin çoğunun hedefi, Comte ve Marx'tan, Giddens'a kadar sosyal kuramcılarının yaptığı gibi, tarihin yönünü ve şeklini betimlemeye çalışmaktır. Bu kuramcılara göre tarihsel değişim süreci yapılanmıştır ve belli bir aşamaya doğru ilerler. Örneğin Marxist kuramda bu ilerleme hareketi, kapitalizmden daha eşitlikçi olan sosyalizm ve komünizme doğrudur. Ne var ki postmodernist düşünürler, bu türden büyük boy kuramlaştırmaları reddederler.

Soykırım olayları ve devam eden çatışmalarla birlikte, **çevresel felaketler** ya da nükleer savaş korkusu gibi nedenler modern toplumların medeniyet maskesini düşürmüş, bilime, politikacılara ve tarihe ilişkin ilerleme fikrine karşı insanların daha önce sahip oldukları güven sarsılmıştır. Lyotard bu süreci, profesyonellere, uzmanlara ve bilim insanlarına riayet etmeyi meşrulaştıran büyük hikâyelerin, yani 'meta-anlatıların sonu' olarak tanımlamıştır. Postmodern dünyanın, sosyalist bir dünya olması amaçlanmamıştır, fakat o geri alınamaz bir biçimde çoğulcu ve farklı olacaktır. İmajlar, sayısız film, video, TV programı ile web sitesinde dünya çapında dolaşımdadır ve bizler birçok değer ve düşünceyle temas halindeyiz. Fakat bunların kendi kişisel geçmişimizle ya da yaşamımızla çok az bağlantısı var. Her şey sürekli bir akış halinde görünüyor.

Jean Baudrillard, elektronik medyanın imajlar ve göstergeler aracılığıyla geçmişle bağlantımızı yok ettiğini, her şey-

den önemlisi, kaotik ve boş bir dünya yarattığını savunur. Baudrillard'a göre, **kitle iletişim araçlarının** artan önemi, hepimizi tam bir 'hipergerçeklik' içine iterek, gerçek ve onun temsili arasındaki sınırı aşındırmıştır. Hipergerçek bir dünyada, toplumsal dünyayı kavrayışımız ve olayları algılayışımız büyük ölçüde televizyon gibi kitle iletişim araçlarının sunumlarına bağımlı hale gelmiştir. Baudrillard (1995) 'Körfez Savaşı Olmayacak' ve 'Körfez Savaşı Olmadı' başlıklı kışkırtıcı makalelerinde, ilk bakışta birincil olan Kuveyt'te savaşıyan ordular gibi 'gerçek dünya' olayları ile görünüşte ikincil olan savaşla ilgili medya haberlerinin aslında aynı hipergerçekliğin bir parçası haline nasıl dönüştüğünü göstermeyi amaçlamıştır.

Sosyolojide geçerli hale gelmiş postmodern fikirler hakkında değerlendirme yapmanın en iyi yolu, postmodern sosyal değişimin temel ilkeleriyle, sosyolojik kuramın bunları anlama ve açıklama yeterliliğini ayırt etmektir. Postmodernistlere göre, kitle iletişim araçlarının hızla artması ve yaygınlaşması, yeni bilgi teknolojileri, ulusal sınırlar ötesindeki insan hareketlerinin daha akışkan hale gelmesi ve çok kültürlü toplumların oluşması gibi değişimlerin hepsi, artık ulus-devletler tarafından düzen verilen modern bir dünyada yaşamadığımızı anlamak için bize yol göstermektedir. Modernlik öldü ve biz postmodern bir döneme giriyoruz. O halde burada, 'modern' sosyolojinin 'postmodern' bir dünyayı layıkıyla çözümleyip çözümleyemeyeceği sorusu gündeme gelmektedir: *Postmodernitenin sosyolojisi* var mıdır? ya da postmodern değişimlerin sonuçları modern kuramları ve kavramları gereksizleştirecek kadar radikal midir? Postmodern bir dünya için, *postmodern bir sosyoloji*ye mi ihtiyaç vardır?

Eleştirel Noktalar

Postmodern kurama ilişkin birçok eleştiri sıralanabilir. Bazı sosyologlar, modernliğin karanlık yüzünden ürken, bu nedenle de onun olumlu yönlerini ısrarla görmezlikten gelen postmodern kuramcılarının özünde kötümser ve bozguncu olduğunu iddia ederler. Oysa modernliğin, eşitliğe, bireysel özgürlüğe önem vermek ve sosyal problemlere ilişkin rasyonel yaklaşımlar geliştirmek gibi belirgin kazanımları bulunmaktadır. Diğer yandan postmodern kuramda sosyal değişimler tanımlanırken genellikle ampirik araştırmalar hesaba katılmamıştır. Bu anlamda sözgelimi, sosyal yaşamı artık sosyal sınıf ya da diğer kolektif formların biçimlendirmede, bireylerin kitle iletişim imajlarının belirleyiciliğine terk edildiği düşüncesi abartılı bir saptamadır. Zira günümüzde kimliklere biçim veren kaynaklar artmış olsa da, sosyal sınıf hâlâ insanların sosyal konumlarının ve yaşam fırsatlarının asli belirleyicisi olmaya devam etmektedir (Callinicos 1990).

Yine aynı şekilde, medyanın önceki dönemlerden daha önemli roller oynadığına dair belli kanıtların olması, insanların maruz kaldıkları medyanın etkisine her koşulda açık oldukları anlamını doğurmamalıdır. Örneğin TV izleyicilerinin aktif olarak kendi durumlarını tanımlayan medya yazılarını okuduklarını ve yorumladıklarını gösteren çok sayıda inceleme vardır. İnternet ağının dünya çapında yayılmasıyla birlikte, önemli bir oranı üretici ve tüketici arasındaki **etkileşime** bağlı olan, ana akım medya ürünlerini eleştirmekten ziyade bunları üreten, birçok alternatif bilgi ve eğlence kaynağı gelişmiştir. Sonuçta postmodernistler tarafından ileri sürülen değişimlerin bazıları geçerli ve etkili olsa bile, onların modernliğin ötesine radikal bir biçimde geçildiği iddiası, kuramsal tartışmaların temel meselesi olmayı hâlâ sürdürmektedir.

Güncel İlgiler

Postmodernite kavramının, modernist bir yaklaşım içinde gelişen sosyoloji açısından ihtilaflı bir kavram olması kaçınılmazdır. Sosyal gerçekliği açıklama ve anlama çabasından ve bunu geliştirmek için bilgi arayışından vazgeçersek, sosyolojinin varlık amacı ne olacaktır? Her şeye rağmen, postmodernizmin disiplin üzerinde uzun süreli bir etkisi vardır. Çoğulcu bakış açılarının gelişmesi ve aynı sosyal gerçeklik hakkında farklı yorumların yapılabilmesi, sosyologların artık toplum içinde sorunsuzca paylaşılan değerler ya da ortak bir kültür olduğu varsayımından hareket edemeyeceği, aksine kültürel çeşitlilik konusunda daha duyarlı olmaları gerektiği anlamına gelmektedir.

McGuigan (2006), modern-postmodern tartışmasına oldukça ilginç bir yorum getirmiştir. Ona göre çağdaş toplumlar, belli bir yönden, yalnızca kültürel açıdan postmodern olarak görülebilirler, fakat küresel modernlik, özellikle de kapitalist ekonomi için aynı durum söz konusu değildir. Kısacası, postmodern bir çağda yaşadığımız ya da postmodern bir döneme girdiğimiz söylenemez, ancak, postmodernizmi tanımlayan birçok kültürel unsurun varlığını da yadsıyamayız. Postmodernizm, yalnızca küçük bir sanatsal avangartlıkla sınırlı değildir; o küresel kültürel ürünlerin yanı sıra akademik ve felsefi düşüncelerle de ilişkilidir. Jameson (1991) ve diğerleri gibi, McGuigan da, modernlik ve postmodernliğin birbirine zıt, fakat aynı zamanda birbirlerini tamamlayan iki kavram olduğunu öne sürmektedir. Kitlesel ve tek biçimli Fordist üretim tarzının 1970’li yıllarda gelişen niş pazarlarının³ talepleri

³ Niş Pazarı; seri üretim mantığından farklı olarak, küçük bir grubun (örn. dağcılıkla ilgilenenlerin) taleplerini karşılamaya odaklanmış dar kapsamlı,

doğrultusunda yerini çeşitliliğe odaklanan bir üretim anlayışına bırakması, bireyselleşmiş, çoğulcu postmodern kültürün, ortaya çıkan bu üretim anlayışına ne derece uygun olduğunu göstermiştir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

Baudrillard, J. (1983) *Simulations* (New York: SemioTex(e)).

Baudrillard, J. (1995) *The Gulf War Did Not Take Place* (Bloomington: Indiana University Press).

Bauman, Z. (1992) *Intimations of Postmodernity* (London: Routledge).

Bauman, Z. (1997) *Postmodernity and its Discontents* (Cambridge: Polity).

Callinicos, A. (1990) *Against Postmodernism; A Marxist Critique* (Cambridge: Polity).

Jameson, F. (1991) *Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism* (Durham, NC: Duke University Press).

Kumar, K. (2005) *From Post-Industrial to Post-Modern Society* (2nd edn, Oxford: Blackwell).

Liotard, J.-F. (1984) *The Postmodern Condition* (Minneapolis: University of Minnesota Press).

McGuigan, J. (2006) *Modernity and Postmodern Culture* (2nd edn, Buckingham: Open University Press).

küçük bir pazardır. Kitlesele seri üretim 'her üretim, kendi talebini doğurur,' anlayışındayken, niş pazarının mantığı; 'her istek, kendi üretimini ortaya çıkarır,' anlayışına dayanır (Ç.N).

Rasyonelleşme

Kavramın Tanımı

Geleneksel fikir ve inançların yerini, metodolojik kural ve yordamlar aracılığıyla biçimsel araç-amaç düşüncesinin aldığı uzun vadeli toplumsal süreç.

Kavramın Kökeni

Rasyonel biçimde eylemde bulunmak, akılcı bir biçimde hareket etmek ve eylemi gerçekleştirmeden önce eylem ve onun sonuçları üzerine düşünmek demektir. Kökeni 17. yüzyılda dayanan rasyonalizm, genel geçer olan ya da din kaynaklı bilgiler karşısında akıl ve mantığa dayalı bilgiyi öne çıkaran felsefi bir öğreti olarak bilinir. Daha açık deyişle, rasyonelliğin kökleri, bilgi üretimi ve faaliyeti ile düşünme arasındaki bağlantılarda aranmalıdır. Sosyolojide rasyonalizasyon kuramı, sabitleşmiş bir durum olmaktan ziyade, genellikle sosyal alandaki bir süreci ifade eder ve esas olarak Max Weber'in çalışmalarında gündeme gelmiştir. Weber'e göre büyü bozumu ve rasyonelleşme, modernliğin ayırt edici özelliklerinin gerçekçi bir biçimde anlaşılmasını sağlayan uzun vadeli dünyasal-tarihsel ve toplumsal bir süreçtir. Konuyla ilgili son dönemdeki çalışmalar, yeniden etkili olmaya başlayan dinsel ve manevi inançlar nedeniyle rasyonelleşme sürecinin hızının kesilip kesilmediği ya da sürecin yeni biçimlerde olsa da devam edip etmediği şeklindeki tartışmalara odaklanmıştır.

Anlam ve Yorumlar

Weber'in rasyonelleşme tezi, sosyolojide bir hayli etkili olmuştur. Bu nedenle konuyu açarken, rasyonalizm ve akıl

çerçevesindeki felsefi tartışmalar yerine, daha çok Weber'in tezi üzerine yoğunlaşacağız. Rasyonelleşme, sosyal yaşamın gittikçe daha fazla yönünün amaç-araç hesapları ve verimlilik meseleleriyle şekillenmeye başladığı Batı'da ortaya çıkan bir değişim sürecidir. Bu süreç, insanların düşünce ve eylemlerini geleneksel pratiklerin, alışlagelmiş eylemlerin ve duygusal yönelimlerin biçimlendirdiği önceki dönemlerle tam bir karşılık içindedir. Weber, rasyonelleşmenin sırf kapitalist ekonominin gelişmesi ve onun akılcı muhasebe ile ölçme hususuna duyduğu gereksinimle değil, bunun yanında, akılcılığı teşvik eden bilimsel kurumların artması ve örgütün en etkili ve baskın formu durumuna gelen **bürokrasi** aracılığıyla da pekiştirdiğini ileri sürmüştür.

Weber, dört temel rasyonelleşme türünden bahseder: Pratik, kuramsal, içeriksel ve biçimsel rasyonellik (Kalberg 1985). *Pratik rasyonellik* genellikle insanların içinde bulundukları şartları benimsedikleri ve eylemlerini daha iyi sonuçlar almak amacıyla pragmatik nedenlere bağladıkları durumlarda görülür. *Kuramsal rasyonellik*, insanların yaşamın anlamını bulmaya çalıştıklarında ve deneyimlerinden yola çıkarak 'temel gerçeklik' hakkında düşünmeye başladıklarında ortaya çıkar. Filozoflar, dini liderler, politika kuramcıları ve hukukçular, kuramsal rasyonelliği tanımlayıcı örnekler olarak görülebilir. *İçeriksel rasyonellik*, sosyal yaşamın belli bir alanında eylemleri bir değerler kümesine göre yönlendirir. Sözgelimi arkadaşlık ilişkileri, karşılıklı saygı, sadakat ve yardım değerlerini içermek durumundadır ve bu değer kümesi yaşamın bu alanında doğrudan insanların eylemlerini düzenlemektedir.

Weber'in dördüncü rasyonellik türü olan *biçimsel rasyonellik* ise, genel ya da evrensel kurallar veya yasalar kümesi bağlamında belirli bir amaca ulaşmak için en etkili araçların

düşünülmesine/hesaplanmasına dayanmaktadır. Batı toplumlarının rasyonelleşmesi, biçimsel rasyonelliğin artmasını ve yayılmasını, örgütlenmenin en çok benimsenen formu haline gelen bürokraside olduğu gibi, sosyal yaşamın gittikçe daha fazla alanında hâkim olan bir hesaplılığı içerir. Araç-amaç hesapları yaşamın diğer pek çok alanında olağan hale gelmiş olsa da, ekonomik kararlar pragmatik formdadır. Örneğin rasyonelleşmiş Batı müziği kodlanmış ve kayda geçirilmiştir ve büyük dâhilerin bestelerini nota okuyabilen ve enstrüman çalabilen herkesin icra edebilmesine olanak sağlayan evrenselleşmiş ritmik ölçüm, ton ayrımı ve notasyon sistemi kullanır. Böylece müzik, esnekliği ve kendiliğindenliği azalmakla birlikte, daha kurallı, hesaplanabilir ve öngörülebilir hale gelmiştir.

Kapitalizm, dışarda kalan diğer türleri devlet bürokrasisi kanalıyla geliştirirken, biçimsel rasyonellik toplumun temel kurumlarına giderek daha fazla nüfuz etmiştir. Weber, yeni şekillenen örgütlenme anlayışının en iyi modelleri olan devlet dairelerinde, işyerleri ve ofis ortamlarında benimsenen ve şahsiliği dışlayan bürokratik yönetim biçiminde görüldüğü gibi, bu sürecin kalıcı olduğu konusunda tamamen nettir. Kişisel ayrımcılığın ve duygusal bağılıkların etkisiz kılınması, her pozisyona en nitelikli insanların atandığı ve terfilerin çalışma süresince gösterilen performansa ve işle ilgili yeterliliklerin ispatlanmasına dayandığı bürokrasi aracılığıyla güvence altına alınır. Sırası geldiğinde kavramı ele alırken hatırlayın; bu bir **ideal tip** örneğidir! Aynı şekilde, kapitalist kar getirisiyle ilgili basit çift kayıtlı defter tutma sistemi, araçsal olarak rasyonel eylemi teşvik eden bir hesapçı zihniyet üretmiştir. Ve kapitalist şirketler büyüyüp, coğrafi açıdan daha dağınık bir görünüm aldıkça, etkili yönetim anlayışı daha önemli bir konu olmuştur.

Weber rasyonelleşmenin bu biçiminin kaçınılmaz olarak geliştiğini ileri sürmekle birlikte, o, aynı zamanda rasyonelleşmeyle ilgili bazı açık tehditlere de dikkat çeker. Ona göre, verimlilik ve teknik ilerleme arayışı, zamanla bireyselliğimizi yok sayarak kaderimizi tayin etmeye başlayan bir dışsal güç gibi görünen bir toplum üretmeye başlar. Weber'in tezinde toplum, kaçıp kurtulması mümkün olmayan bir 'çelik kafes'e dönüşür. Bunun daha ileri bir sonucu, aracın, amaçlar üzerinde egemen olduğuna dair bir eğilimin oluşmasıdır. Başka bir ifadeyle bürokrasi, etkili bir sosyal yardım sistemi, iyi düzenlenmiş bir sağlık hizmeti veya verimli bir kamu hizmeti sağlamak gibi öteki amaçlara ulaşmak için bir araçtır. Fakat zamanla gücü arttıkça, bürokrasi diğer amaçlara hizmet etmek yerine, kendi varlığını sürdürmeye odaklanır ve böylece egemen (asıl belirleyici) haline gelir. Weber bunu, toplumun birçok alanında gözlemlenen irrasyonel durumlara yakın bir rasyonelleşme süreci olarak görür.

Eleştirel Noktalar

Weber'in kendisinin de ifade ettiği gibi, rasyonelleşme süreci her zaman kaçınılmaz şekilde ilerleme sağlayan bir gelişmeyle sonuçlanmaz, hatta o çelişkili durumlara ve yeni sosyal problemlere bile neden olabilir. Bununla birlikte, rasyonelleşme tezinin kendisine yönelik eleştiriler de vardır. Kapitalizmin küresel ekonomideki hâkimiyeti sürse de, bürokrasilerin geleneksel halinin hâlâ egemen olduğu iddiası tartışmalıdır. Son yıllarda Weber tarafından dile getirilen hiyerarşik modelden daha fazla ağ şebekesi içeren gevşek örgütsel formlarda bir artış gözlemlenmektedir (van Dijk 2012). Böylesi bir ağ şebekesiyle donanmış kuruluşlar hâlâ biçimsel rasyonelliği teşvik etmekte midir? Rasyonelleşme de **dinin** kaderini pay-

laşmaktadır. Üstelik bazı sosyologlar dini olandan uzaklaştırmadığını, aksine özellikle 19. yüzyılın sonlarında köktendincilik, televanjelizm ve ortaya çıkan bir dizi yeni din ile birlikte dinselikle yeniden bir canlanma olduğunu iddia etmektedir. Bu, Weber'in rasyonelleşme teziyle çelişen 'dünyanın yeniden büyülenmesi' durumunu temsil etmez mi?

Güncel İlgiler

1980'li yılların ortalarında gelişen eleştirel postmodern düşünceye bakılırsa, bilime karşı güven aşıldığı ve dünya keskin bir biçimde 'yeniden büyülenmiş' gibi görüldüğü için, Weber'in rasyonelleşme tezinin modasının geçtiği söylenebilir (Gane 2002). Ancak Weber'in tezi, çağdaş sosyal değişimi açıklamak için yeterince verimli ve uygulanabilir olduğunu kanıtlamıştır (Cook 2004). Bu tezi referans alıp, onu modernize etme konusunda son derece başarılı olmuş iki önemli çalışmadan bahsedilebilir. Sözgelimi Zygmunt Bauman'ın Modernite ve Holocaust'u (1989) Nazi politikasının ve Yahudilere yönelik toplu katliamın aslında modernliğin ilerici yöneliminden ve temel unsurlarından 'barbarca' bir sapma olduğu şeklindeki değerlendirmelere karşı çıkar. Bauman bu değerlendirmelerin aksine, nakliye ve kayıt tutmayı ya da kurbanlar ile failerin rasyonel eylemlerini organize eden rasyonel, bürokratik yönetim olmadan Holocaust'un meydana gelebileceğini savunur. Bu anlamda rasyonalizasyon süreci, kaçınılmaz şekilde barbarlığa karşı bir siper oluşturmaz, aksine içeriğe doğru bakılırsa, sürecin bunu kolaylaştırması daha muhtemeldir.

George Ritzer (2007) ise, rasyonelleşme tezini çağdaş fast-food restoranlarına uygulamıştır. Ona göre Weber'in yaşadığı dönemde, rasyonelleşmeyi temsil eden ideal tipteki araçlar modern bürokratik ofislerdi. Fakat 20. yüzyılın sonlarında bu-

nun yerini, standartlaşmış ürünleri, etkili hizmeti, ölçülebilir personel hedefleri ve tek biçimli müşteri deneyimiyle fastfood restoranlar almıştır. McDonald's restoranlar zinciriyle simgeleşen fastfood restoranları, rasyonelliğin tüketim toplumunun merkezine oturduğunun göstergesidir. McDonald's modeli, işletme ve yönetimin diğer birçok alanında da rağbet görmüştür. Ancak Ritzer'e göre, bu rasyonelleşme modeli kendi irrasyonelliklerini de üretmiştir: Personel vasıfsızlaşmış, yapılan işler rutinleşmiş, lokantada yemek yemenin kıymeti azalmış ve israf yaygın hale gelmiştir. Sonuçta kaos ve belirsizliği azaltmak adına rasyonellik arayışında McDonaldlaştırma süreci, yeni bir tip 'demir kafes' yaratmıştır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Bauman, Z. (1989) *Modernity and the Holocaust* (Cambridge: Polity).
- Cook, C. (2004) 'Who Cares about Marx, Durkheim and Weber? Social Theory and the Changing Face of Medicine', *Health Sociology Review*, 13(April): 87-96.
- Gane, N. (2002) *Max Weber and Postmodern Theory: Rationalization versus Re-enchantment* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).
- Kalberg, S. (1985) 'Max Weber's Types of Rationality: Cornerstones for the Analysis of Rationalization Processes in History', *American Journal of Sociology*, 85(5): 1145-79.
- Ritzer, R. (2007) *The MacDonaldisation of Society* (5th edn, Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press).
- Van Dijk, J. (2012) *The Network Society* (3rd edn, London: Sage).

Toplum

Kavramın Tanımı

Bireylerin bir araya gelmesine ya da basit bir toplamına indirgenemeyecek olan büyük bir insan topluluğundaki yapılandırılmış sosyal ilişkileri ve kurumları tanımlamak için kullanılan bir kavram.

Kavramın Kökeni

İlk anlamı arkadaşlık ya da ortaklık olan toplum kavramının izi, 14. yüzyıla kadar sürülebilir ve kavrama ilişkin bu sınırlı anlam, 18. yüzyılda yüksek sosyeteyi ve üst sınıfları tanımlamak için kullanılmasında da görülebilir. Kavram, 'arkadaşlar toplumu' (Quakers⁴) ya da 'çeşitli bilimsel toplumlar' örneklerinde olduğu gibi, aynı görüşteki insan gruplarını tarif etmek için de kullanılmıştır. Bununla birlikte toplum kavramı 18. yüzyılın sonlarında daha genel ve soyut bir anlam kazanarak, yerleşik hale gelmiştir. Toplum kavramı ancak 19. yüzyılda, bu genel ve soyut anlamından, daha spesifik nitelikteki sosyolojik anlamına ulaşmıştır.

Emile Durkheim toplum kavramını, bireyi incelemekten çok, insan yaşamının kolektif gerçekliğini incelemeye odaklanan yeni bir disiplin olan sosyolojinin inşasında merkezi bir kavram olarak düşünmüştür. Durkheim ([1893] 1984) toplumu bağımsız bir gerçeklik olarak kavramıştır. Ona göre toplum; *sui generis* ya da kendi yeterliliği dâhilinde var olan ve sınırları belirlenmiş bir alan içindeki bireyler üzerinde biçimlendirici

⁴ Dini Arkadaşlar Topluluğu, 1660'larda İngiltere'de kurulan şiddet karşıtı Hristiyan mezhep (ç.n.)

etkisi bulunan bir yapıdır. Durkheim'ın toplum anlayışı 20. yüzyıl boyunca sosyolojide egemen olmuş bir anlayıştı. Fakat bu anlayış 1970'li yılların ortalarından itibaren ciddi biçimde sorgulanmaya başlandı. Sosyal gerçekliği küresel düzeyde ele alan kuramlar ya da **küreselleşme kuramları**, sorunun aslında Durkheim'ın toplum kavramının ulus-devlet fikrine dayanmasından kaynaklandığını ileri sürdüler. Sosyal süreçlerin küresel düzeyde incelenmesi, ayrıca ulusal sınırların ötesindeki kültür, mal ve insan hareketlerini de gündeme getirdi. 2000'li yıllarda sosyolojinin bu tarz bir toplum kavramının ötesine geçmesi ve söz konusu 'hareketlere' dönük analizleri mümkün olan en verimli şekliyle yapılması gerektiği vurgulandı.

Anlam ve Yorumlar

Sosyolojide toplum kavramı, sosyologların **öz-kimliklerini** tanımlamaları için en temel dayanaştır. Gerçekte pek çok sözlük ve ansiklopedide sosyoloji, **ulus-devletler** denilen belli bir toprak parçası üzerinde konumlanmış geniş toplulukları, yani ulus-devletle özdeşleştirilmiş toplumları inceleyen bir bilim olarak tanımlanır. Talcott Parsons başka bir önemli özelliğe, toplumun kendi kendini yenileyebilme niteliğine vurgu yapmıştır. Toplumun temel kurumlarından her biri, dışsal bir katkıya ihtiyaç duymadan toplumu yeniden üretebilmelidir. Sosyoloji tarihi üzerine yapılan çalışmaların çoğunda, sosyologların toplumları ve onların kendine özgü temel niteliklerini karşılaştırdığı, benzerlik ve farklılıklarını ortaya koyduğu ve hatta bunları net bir biçimde gösteren bazı tipolojiler geliştirdikleri görülmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin beklentileri ve farklı yaşam koşulları üzerine yapılan çağcıl tartışmalar şimdilerde benzer bir işlevi yerine

getiriyor olsa da, birinci, ikinci ve üçüncü dünya toplumları arasındaki bilindik ayrım, dünyadaki ekonomik üretim ve refah düzeyindeki geniş ölçekli eşitsizlikleri ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu türden tipolojiler, güçle ilgili sorunlar yanında, bizi küresel eşitsizlikler konusunda da uyarması bakımından yararlıdır. Ne var ki, böylesi yalın tanımlamalar ulusal toplumlar içindeki güç ilişkileri ve eşitsizlikler hakkında bize yeterli açıklamaları sunmaz.

Ayrıca, endüstri toplumu, post-endüstriyel toplum, kapitalist toplum, postmodern toplum, bilgi toplumu ve **risk toplumu** gibi kuramlara öncülük eden ve sosyal değişimi belirli bir itici güçten hareketle açıklamaya çalışan birçok sosyal değişim kuramı bulunmaktadır. Bu değişim kuramlarının hepsi, aslında Durkheim'ın yapı-merkezli toplum kavramıyla kökleşmiş olan bir anlayışı sürdürmektedir. Ancak, sosyal değişimin yalnızca bir yönüne odaklanarak bütün toplumlar hakkında çıkarım yapmanın yanlışlığı, bu türdeki bir toplum kavrayışının sınırlılıklarını da göstermektedir.

Eleştirel Noktalar

Toplum kavramıyla ilgili kuramsal problemlerden biri, onun nispeten statik olması ve bazen kavramın, toplum ve bireyin ayrı 'şeyler' olduğu izlenimi yaratan bir nesne gibi algılanmasıdır. Pek çok sosyolog bu ikiliği (düalizmi) gereksiz ve yanlış bulmaktadır. Söz konusu ikiliğe karşı çıkan Nöbert Elias ([1939] 2000) kendi sosyoloji anlayışını, devletlerarası çatışmalardan bireysel etkileşimlere varıncaya değin her düzeydeki değişen ilişkileri bir arada ele alan bir 'süreç sosyolojisi' olarak tanımlamıştır. Elias, Batı felsefesinin mirası olarak gör-

düğü ve sosyolojik düşünme ve analizlere ket vuran bu türden ikiliklerden vazgeçen belki de ilk kişidir.

20. yüzyılın sonlarından itibaren, uluslarüstü sosyal güçlerin kendi çıkarlarını gerçekleştirmek adına ulus-devletlere baskı yaptığının anlaşılması, ulus-devletle eşitlenmiş toplum kavramını yoğun eleştirilerle yüzleşmek zorunda bıraktı. Küreselleşme, küresel sosyal değişimin dinamiklerini yakalama yeteneğine sahip olmayan bu türden bir toplum kavramına karşı hoşnutsuzluk yarattı. Nitekim büyük çok uluslu şirketlerin artık birçok gelişmekte olan ülkenin Gayrisafi Yurtiçi Hasılasından (GSYİH) bile daha fazla geliri vardır. Üstelik bunlar kendilerini sübvansedecek ekonomik ortamlara ve ucuz işgücü kaynaklarına ulaşma niyetiyle tüm dünyada aktif bir biçimde arayış içindedirler. Ulusal hükümetler, düşük ücretli iş alanları açmayı amaçlayan bu türden bir dilenci mezatına çekilmekten kurtulmak için birleşmek zorundadır. Örgütlenerek, sürekli asker toplayan ve dünyanın her yerinde saldırılar düzenleyen El-Kaide gibi terörist gruplarla etkili bir şekilde mücadele etmenin yolu da, uluslararası işbirliği yapmaktan geçmektedir. Bunlar ve daha başka pek çok örnek, sosyologların, sosyal yaşamın şekillenmesini izah ederken ulus-devletten daha makul kuramlaştırma zeminlerine yönelmeleri gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla ulus-devletle eşitlenmiş bir toplum kavramı, küresel süreçleri anlamamıza yardım etmekten ziyade, önümüze engeller çıkartmaktadır.

Bu türden bir toplum kavrayışının ötesine geçen girişimlerin son örneğini, John Urry'nin (2007) 'akışkanlıklar' (mobilities) projesi oluşturmaktadır. Söz konusu anlayış, toplumun gücünü bütünüyle yadsımamakla birlikte, çok uluslu kuruluşlar ya da bölgesel bloklar gibi başka güçlü unsurların

da dikkate alınması noktasında ısrarcıdır. Hatta sosyolojinin insanların gündelik yaşamlarında giderek daha etkili hale gelen akışkanlıkların –ulusal sınırların ötesindeki hareketlerin incelenmesiyle meşgul olması gerektiğini önermektedir.

Güncel İlgiler

Küreselleşmenin hızlı yükselişine ve onun hatları ile gelecekteki yönünü inceleyen geniş araştırma külliyatına bakılırsa, toplum kavramının geleceği olmadığına ilişkin bazı iddiaların öne çıkması şaşırtıcı değildir. John Urry'nin (2000, 2007) '*Mobilities*' başlıklı çalışması, bu konuyla ilgili iyi bir örnektir. Urry'e göre topluma bakış açımızı ve onu inceleme tarzımızı yeniden şekillendiren küreselleşme, aslında insanların, malların, imajların, finans alanının ve daha fazlasının dünya çapındaki hızlı ve kapsamlı akışını içerir. Ana-akım sosyoloji toplum kavramını, ulus-devletle neredeyse aynı niteliklerle sınırlı bir varlık olarak tasavvur etmiştir. Buradaki varsayım, devletlerin kendi gelişmelerini kontrol etme ve işleyişe düzen verme konusunda yeterince güçlü olduğu, bundan dolayı ulus-devletlerin farklı yörüngelere girdiğidir. Oysa küresel ağlar ve akışlar daha etkili ve güçlü hale geldikçe, ilk baştaki görünüm-lerinden daha geçirgen olan ulusal sınırları aşma eğilimi artmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme bağlamında, ana-akım sosyolojinin benimsediği toplum kavramı, 21. yüzyıldaki sosyoloji için uygun değildir. Sosyologların bugünkü görevi, farklı düzeylerdeki akışkanlıkları ve bunları ortaya çıkaran sosyal yaşam biçimlerini kavrama yollarını geliştirmektir.

Akışkanlıklar paradigmasının aksine, başka bir düşünür, toplum kavramının sosyolojinin bugünkü pratikleri için de temel olmayı sürdürdüğünü iddia etmektedir (Outhwaite

2006). Ona göre toplum kavramının geçersizleştii düşüncesi kısmen, ulus-devletlerin artık insan ilişkilerinde belirleyici aktörler olmadığı iddiasına dayanır ve bu iddia inandırıcı olmaktan çok uzaktır. Devlet-merkezli toplumlar, kendi topraklarını savunmak için kitleleri seferber etme kapasitesine sahip en büyük ‘hayatta kalma birimleri’ olmaya devam etmektedir ve Avrupa birliğı gibi, bölgesel oluşumlarda egemenlik unsurlarının bir araya getirilmesiyle, tek tek devletler bu güçlerini korumaktadırlar. Outhwaite’a göre toplum her bakımdan kolektif bir temsildir ve kavram aslında hâlâ insanların içinde yaşadıkları bir sosyal gerçeklik algısı uyandırmaya devam etmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Durkheim, E. ([1893] 1984) *The Division of Labour in Society* (London: Macmillan).
- Elias, N. ([1939] 2000) *The Civilizing Process; Sociogenetic and Psychogenetic Investigations* (Oxford: Blackwell).
- Jenkins, R. (2002) *Foundations of Sociology; Towards a Better Understanding of the Human World* (Basingstoke: Palgrave Macmillan), esp. chapter 3.
- Outhwaite, W. (2006) *The Future of Society* (Oxford: Blackwell).
- Urry, J. (2000) *Sociology Beyond Societies: Mobilities for the Twenty-First Century* (London: Routledge).
- (2007) *Mobilities* (Cambridge: Polity).
- Williams, R. (1987) *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society* (London: Fontana).

Yapı/Fail İkiliği

Kavramın Tanımı

Toplumun birey üzerindeki belirleyiciliği (yapı) ile eylemde bulunma ve toplumu şekillendirme bakımından bireyin özgürlüğü/aktifliği (fail) arasındaki göreceli uyumu konu edinen sosyolojik çalışmalarda yerleşik hale gelmiş kavramsal ikilik.

Kavramın Kökeni

Yüzyıllardır felsefi tartışmaların ana gündemlerinden biri olan özgür irade meselesi, sosyolojiye yapı-fail problemi olarak yansımıştır. Problemin kendisi, ilk dönem sosyologların toplumun ve toplumsal güçlerin gerçekte bireylerin seçimlerini ve özgürlüklerini sınırladığına dair ısrarlarının doğrudan bir sonucudur. Bu bağlamda Herbert Spencer ve August Comte sosyal yapıları, gruplar, topluluklar ve insan birliktelikleri kapsamında değerlendirmiştir. Ancak yeni disiplinin konusunun kendi kendine yeten bir varlık olarak toplum ve sosyal olgular olduğu fikri Durkheim'a aittir. Durkheim ile birlikte bireylerin, kendi kontrollerinin dışında ve yine kendilerine dışsal olan sosyal yapılar aracılığıyla nasıl biçimlendiğine ve tüm niyet ve amaçlar kapsamında onların eylemlerinin nasıl belirlendiğine odaklanan bir sosyoloji anlayışı ortaya çıkmıştır. 20. yüzyıl işlevselciliğinin temsilcisi olan Talcott Parsons ise, sosyal yapıları tümüyle nesneleştirmeyen, kabul edilebilir davranışları düzenleyen ilkelere ve normatif beklenti kalıplarına yönelmiş bir eylem kuramı geliştirmiştir.

1960'lı yıllarda ibre yapı-merkezli kuramların aleyhine dönmüştür. Dennis Wrong (1961) ve başka pek çok kuramcı yapısalci fikirlerin bireylerin yaratıcı eylemleri için çok sınırlı

bir alan bıraktığını iddia etmiş ve birçok sosyolog, sembolik etkileşimcilik, fenomenoloji ve etnometodoloji gibi fail ya da eylem-merkezli sosyoloji anlayışlarına yönelmiştir. Aktör ya da fail perspektifine doğru bu kayma, şimdilerde sosyoloji öğrencileri için bile sıradan bir durum olan kuramsal çoğulculuğun gelişiminin bir boyutunu oluşturur. Bununla birlikte 1980’li yıllardan itibaren Archer (2003), Elias ([1939] 2000), Giddens (1984) ve Bourdieu (1986) gibi düşünürler, yapı ve fail perspektiflerini kuramsal bağlamda birleştirmeye çalışmışlardır.

Anlam ve Yorumlar

Yapı/fail ikiliği, sosyolojideki makro/mikro ve toplum/birey ikiliğinin de dâhil olduğu çok sayıdaki kavramsal ikilikten biridir. Fakat yapı/fail ayrışması muhtemelen bu kavramsal ikilikler içinde en tesirli olanıdır. Alan Dawe (1971) söz konusu ayrışmanın, gerçekte birbirinden farklı konu alanları, araştırma yöntemleri ve temellendirme ölçütleri bulunan ‘iki farklı sosyoloji’ yarattığını iddia etmektedir. Hatta bunlar, sosyoloji pratiğini temelde yapı/fail çatışması olarak görmekten öteye de geçememiştir.

Fail merkezli sosyoloji anlayışları mikro düzeydeki bireysel eylemelere odaklanırken, sosyal yapıyı merkeze alan anlayışlar bireysel eylemleri ihmal ederek, makro düzeydeki büyük ölçekli olgulara yönelmiştir. Bu aslında bütünüyle geçersiz bir analiz tarzı değildir; ancak, bireysel eylemlerin incelenmesiyle sınırlı mikro düzeylerde yapısal ilişkilerin ve etkileşimlerin de etkili olduğu göz ardı edilmemelidir. Öte yandan yalnızca bireylerin değil, aynı zamanda sendikalar, **sosyal hareketler** ve şirketler gibi kolektif yapıların da ‘eylem’ halinde olduğunu ve dolayısıyla bunların da sosyal yaşamı şekillendiren yaratıcı failer olarak etki gösterdiklerini söylemek

mümkündür. Bu nedenle yapı/fail ikiliği, makro/mikro ayrımıyla doğru bir biçimde örtüşmemektedir.

Sınıf sistemleri, aile ya da ekonomi gibi sosyal yapılar, zamanla değişen ve süreklilik arz eden sosyal etkileşimlerle inşa edilir. Örneğin sınıf sistemi, genellikle yeni istihdam ve meslek biçimlerinin ortaya çıkması, rekabet halindeki **kimlik formları** (cinsiyet ve etnisite gibi) ve yükselen gelir düzeyinin bir sonucu olarak önemli ölçüde değişmiştir. Bununla birlikte, insanların içinde doğduğu ve onların yaşam koşulları üzerinde önemli etkileri olan bir sınıf sistemi hâlâ vardır. Aynı şekilde bugün aile yaşamı, elli yıl öncesine göre çok farklıdır. Toplumların çok kültürlü hale gelmesi, evli kadınların çalışma yaşamına daha fazla katılması ve boşanma oranlarında keskin yükselişler aileyi dönüştürmüştür. Ancak tüm aileler toplumsal yaşam için gerekli eğitimi sağlayan sosyalleşme gibi önemli işlevlerini gerçekleştirmeye hâlâ devam etmektedir. O halde sosyal yapılar, genel bir düzeyde, toplum içinde çeşitli alanları organize ederek düzen sağlamakla yükümlüdürler.

Bazı durumlarda sosyal yapı kavramını kabul etmek zor olabilir. En iyi ihtimalle sosyal yapılar, sosyologlar tarafından kendi çalışmalarına çerçeve oluşturmak adına geliştirilen kurusal imgelerdir ve bu yönüyle heuristik (*bulgusal/sezgisel*) kavramlar olarak görülürler. En kötü ihtimalle ise şeyleştirme-lerdirler, yani değişken sosyal ilişki setlerinin 'şeyler' olarak gayrimeşru bir biçimde somutlaştırılmasıdır. Etkileşimciliğin önemli bir yönü, belli bir **düşünümselliği** içeren ve diğerleri tarafından etki edilen durumların yorumlanmasıdır. Bununla birlikte yapısalcı kuramcılarının ileri sürdüğü sabit türler ve düzenleyici yapılar, süreksizdir, daha kolay işlenebilir ve zannedildiğinden daha fazla değişime açıktır. Çekoslovakya'da 1989'da gerçekleşen ve nispeten barışçıl olan yumuşak ya da 'kadife' devrim, görünüşte sağlam olan sosyal yapı ve

kurumların bireysel ve kolektif failin yaratıcı eylemleriyle nasıl hızlı bir biçimde çökebileceğini göstermiştir.

Yapıyı hesaba katmadan faili, faili göz ardı ederek yapıyı incelemek, sosyal gerçekliğin yalnızca belirli yönlerine odaklanıldığı için sosyolojik düşünceyi kısırlaştırmaktadır. Bu nedenle 'iki sosyoloji' ayrımı disiplin için önemli bir problem olarak görülmektedir. Problemin çözümü, ikiliğin ötesine geçerken, her iki anlayışın olumlu yönlerini öne çıkartan bir yapı/fail kombinasyonu oluşturarak daha verimli bir sonuca ulaşmaktan geçmektedir.

Eleştirel Noktalar

Marx, 'tarihi gerçekte insanlar yapar (fail), fakat özgürce seçtikleri koşullar altında (yapı) değil' görüşünü savunarak probleme farklı açıdan bakan bir anlayış ortaya koyar. Giddens'in (1984) yapılaşma kuramı, bu görüşe çok şey borçludur. Giddens için yapı ve fail, birbirini tamamlayan iki kavramdır. Yapı, yalnızca zorlayıcı değildir, aynı zamanda bireylerin yinelenen eylemlerinin sosyal yapıyı değiştirmesine ve yeniden üretmesine olanak sağlar ve yaratıcı eyleme imkân verir. Giddens'in kuramının odak noktasını, 'zaman-uzam boyunca düzenlenmiş' olan ve sosyal yapıları yeniden üreten sosyal pratikler oluşturmaktadır. Bununla birlikte Giddens 'yapı'yı, soyut, hükmedici ya da dışsal bir güç gibi olmayan ve zamanla yeniden üretilebilen sosyal pratiklere olanak sağlayan kurallar ve kaynaklar olarak görür. Bu anlayışla şekillenen 'yapının ikiliği' tanımı, yapı-fail ikiliği problemini yeniden değerlendirmenin bir yoludur.

Pierre Bourdieu'nün kuramı da bariz bir biçimde yapı-fail ikiliği problemini aşmayı amaçlamaktadır. Bourdieu bunu yapmak için 'pratik' kavramını kullanır. İnsanlar sosyal dün-

yayı anlamak ve uyum sağlamak için onlara olanaklar tanıyan bilinçlerinde gömülü, içselleşmiş zihinsel yapılara -habitus-sahiptir. Habitus, (sınıfsal konum gibi) belli bir konum sahibi olarak sosyal dünyada yer almak suretiyle harcanan uzun bir dönemin ürünüdür; dolayısıyla bireysel habitus önemli ölçüde farklılık gösterir. Giddens gibi Bourdieu da buradan kaynaklı olarak gelişen pek çok pratik olduğunu kaydeder. Fakat Bourdieu için pratikler daima bir alan içinde meydana gelir; sanat, ekonomi, politika, **eğitim** vb. gibi toplumsal alanda ya da bir yaşam alanında. Alanlar, çeşitli kaynakların (sermaye biçimlerinin) kullanıldığı rekabete dayalı mücadele mahalleridir. Kısacası bu modelde de yapı ve fail, karşıt değil, yine birbirlerine yakından bağlantılı unsurlar olarak görülür.

Güncel İlgiler

Öyle görünüyor ki, yapı ve fail probleminin herkesi tatmin edecek bir çözümü henüz tam anlamıyla ortaya konmamıştır. Son dönemde öne çıkan kuramlardan Bourdieu'nün kuramı yapısalcı anlayışa daha yakın dururken, Giddens'in kuramı fail odaklı bir bakış açısını öne çıkarmaktadır. Dolayısıyla yapı-fail ayrışmasıyla ilgili özgün bir bütünleşme sağlanıp sağlanamadığı, tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Gelecekte, belirli tarihsel dönemlerde sosyal yaşam alanlarında ve özellikle toplumlarda yapı ve fail ikiliğinin göreceli uyumuna açıklık getirebilecek daha deneysel ve tarihsel çalışmalara rastlayabiliriz. Bu konudaki bir örnek, Kanada ve Almanya'da okuldan işe geçiş üzerine gerçekleştirilen mukayeseli bir deneysel çalışmada, stajyer olarak işe başlamak ya da üniversiteye başvurmak konusunda gençler tarafından alınan kararların incelendiği bir çalışmadır (Lehmann 2007). Sosyal sınıf benzeri yapıların çöktüğü düşüncesini reddeden, bireyselleşmiş kimlik formlarına öncelik veren bu çalışmada,

insanlar için elde edilebilir fırsatları ve seçimleri biçimlendirmede sosyal yapının hâlâ önemli ölçüde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte yapı, insanların habitusunu ya da eğilimlerini bütünüyle belirlememektedir. Lehmann, gençlerin yapısal, kurumsal, tarihsel ve kültürel koşulların açık bir biçimde etkisi altında olduğunu ve bu süreçte sosyal yapı içindeki konumlarına ilişkin algılarının biçimlendiğini savunmuştur. Sonuç olarak gençler, hangi yolu takip etmeleri gerektiğine ilişkin bir karar vermiştir. Aslında burada gençler, Willis'in (1977) ünlü sınıfın yeniden üretimi araştırmasında gösterdiği gibi, 'iş öğrenmek'ten çok, 'iş seçimine' öncelik vermişlerdir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Archer, M. (2003) *Structure, Agency and the Internal Conversation* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Bourdieu, P. (1986) *Distinction; A Social Critique of the Judgement of Taste* (London: Routledge & Kegan Paul).
- Dawe, A. (1971) 'The Two Sociologies', *British Journal of Sociology*, 21(2): 207-18.
- Elias, N. ([1939] 2000) *The Civilizing Process; Sociogenetic and Psychogenetic Investigations* (Oxford: Blackwell).
- Giddens, A. (1984) *The Constitution of Society* (Cambridge: Polity).
- Lehmann, W. (2007) *Choosing to Labour; School-Work Transitions and Social Class* (Montreal and Kingston: McGill-Queens University Press).
- Parker, J. (2005) *Structuration* (Buckingham: Open University Press).
- Swingewood, A. (2000) *A Short History of Sociological Thought* (3rd edn, Basingstoke: Palgrave Macmillan), esp. chapter 9.
- Van Krieken, R. (1998) *Norbert Elias* (London: Routledge), esp. chapter 3.
- Willis, P. (1977) *Learning to Labour; How Working-Class Kids Get Working-Class Jobs* (London: Saxon House).
- Wrong, D. (1961) 'The Over-Socialized Conception of Man in Modern Sociology', *American Sociological Review*, 26: 183-93.

TEMA 2: SOSYOLOJİ YAPMAK

İdeal Tip

Kavramın Tanımı

Araştırmacının bir sosyal olguyla ilgili olarak, gerçek dünyadaki somut durumların benzerlik ve farklılıklarından yola çıkarak, bunların yalnızca bazı temel yönlerinin vurgulanmasıyla inşa ettiği 'saf' kurgudur.

Kavramın Kökenleri

İdeal tip kavramı, sosyoloji anlayışı gereği, sosyal eylemi inceleme yönteminin bir parçası olarak gören Max Weber tarafından geliştirilmiştir. Weber'e göre, doğa bilimleriyle benzeri yöntemleri kullanarak sosyal yaşamı anlamak ve açıklamak olanaklı değildir. İnsanlar, doğal dünyadaki diğer varlıkların aksine, anlamlarla dolu sosyal ortamlar yaratır. Dolayısıyla bireysel eylemleri anlamak için onları bu ortamların bağlamı içinde düşünmek gerekir. Kuşkusuz bazı sosyologların araştırmalarının ana nesnesi olarak gördüğü sosyal kurumları ve

örgütleri de insanlar oluşturur. Ancak Weber ([1904] 1949) bir sosyal olgunun geçerli izahının bireysel eylem düzeyinde anlaşılabilmesi gerektiğini vurgular. Sosyolojide bu yaklaşım, *Verstehen* (yorumlayıcı *anlama*) olarak bilinir. Weber, **kapitalizmin** temel yönleri ile kaynaklarının dinsel inançlarla ilişkisini, toplumlar arasındaki farklı ekonomik yaşam biçimlerini, **otorite** ve liderlik türlerini ve çeşitli tarihsel dönemlerdeki örgütlenme biçimlerini açıklamak için bu anlayışı kullanır. İdeal tipler inşa etmek, makro ve mikro düzeylerdeki sosyolojik analizi bir araya getirmeye olanak sağlayan Weber'in yönteminin önemli bir unsurudur.

Anlam ve Yorumlar

İdeal tipler 'kurgular'dır, yani, belli bir sosyal fenomene ilgilerinden türeyen ayırıcı ölçütler temelinde araştırmacılar tarafından oluşturulurlar. Örneğin, sosyalizm, **demokrasi**, si-ber suçlar, **tüketim toplumu** ya da **ahlaki paniğin** ideal tiplerini kurgulayabiliriz. Bununla birlikte, kurgu oluşturmadaki amacımız, fenomenin tam bir tanımına ulaşmak adına onun tüm yönlerini her ne şekilde olursa olsun bir araya getirmek değildir. Weber, sosyolojinin doğa bilimlerinin deneysel yöntemini takip edemeyeceğini, bu nedenle toplumsala ilişkin geçerli bilgiye ulaşmanın diğer yollarını bulmamız gerektiğini savunur; ideal tip burada bizim için yardımcı bir araçtır.

Örneğin, 'yeni terörizmi' anlamak istiyorsak, gözlemlerimizden yola çıkarak bunun bazı tipik yönlerini tespit edebiliriz. Tespit ettiğimiz tipik yönler muhtemelen; terör örgütlerinin küresel bağlantıları, gevşek örgütsel formları, birbirinden tamamen farklı amaçları ve sivil hedeflere karşı aşırı şiddet

kullanmaya hazır olma durumları olacaktır. Daha sonra öne çıkan bu nitelikler çerçevesinde ideal tipimizi oluşturabiliriz. Elbette, yeni terörizmin reeldeki durumları gözlemlediğimiz unsurlardan çok daha fazlasını içerecektir. Bazı durumlarda bir ya da daha fazla unsurun hepsi bulunabilir ya da bulunmayabilir. Ancak ideal tip oluştururken biz kasıtlı olarak gerçekte hiç var olmayan ya da var olmayacak tek yönlü bir model, yani saf bir form yaratırız. Yeni terörizmle bağlantılı olan insanlar, hücreler ya da örgütler, gerçekte bizim ideal tipimizden sapan davranışlar sergileyebilirler. Yine de ideal tipler, yeni terörizmden mantıksal olarak türeyen unsurları vurgulamak adına bize, terörizmin eski biçimleriyle yeni biçimlerini karşılaştırma olanağı sağlayan, gerçek dünyadaki anlamlı benzerlikler ile önemli farklılıkları ortaya koymamızı kolaylaştıran bir başvuru kaynağıdır. İdeal tipler heuristik (bulgusal) araçlardır: Sosyologların karşılaştırmalar yapmak ya da varsayımlar kurmak için kullandıkları inceleme araçları.

Bir ideal tip, sosyal dünyayı gözlemlemekte kullandığımız bir bakış açısına benzer ve başlangıçta araştırmacının incelediği olguyla ilgili gerçeğe ilişkin bazı problemleri kesin ve açık bir biçimde ifade etmesine olanak sağlayan bir referans noktasıdır. Bundan dolayı, ideal tiplerin hiçbir suretle doğru ya da yanlış olduğu söylenemez. Zaten Weber'in niyeti de, ideal tipleri bilimsel varsayımların konusu haline getirmek, aynı şekilde deneysel durumlara karşı onları teste tabi tutmak ve negatif örnekler bulunduğunda ise tahrif etmek değildir. İdeal tiplerin değeri, onlardan hareketle geliştirilen araştırmalarda ve anlayışımıza yaptıkları katkılarda yatar. İdeal tipler gerçekliği daha iyi kavramamızda bize herhangi bir şey ver-

meyecekse ya da daha ileri düzeyde araştırma meselelerinin ve çalışmaların üretilmesinde bir işe yaramayacaksa, o zaman onlar, kelimenin tam anlamıyla yararsızdır ve kolaylıkla terk edilecektir.

Eleştirel Noktalar

Weber eleştirmenleri, ideal tipleri sosyolojide kullanımı sınırlı araçlar olarak görmektedirler. Örneğin Nobert Elias, ampirik olguları ya da ‘gerçek tipleri’ incelemek yerine, ideal tipler oluşturmak için zaman harcamanın oldukça tuhaf olduğunu söyleyerek, Weber’i sert bir biçimde eleştirmiştir. İdeal tiplerin daha sonra biçimsel ampirik çalışmaya dönüşecek olan araştırmanın başlangıç aşamalarından biri olduğunu hatırlıyor olsak bile, bu eleştiri yerinde bir eleştiridir. İdeal tiplerle ilgili sorun, kavramın kendisinden çok, onu kullanırken ortaya çıkan engellerden kaynaklanmaktadır. Nitekim ideal tipler, özellikle anlama amacıyla heuristik (bulgusal) bir araç olarak kullanıldığında, farkına varılmadan savunulması gereken bir gerçeklik tanımlamasına dönüşebilmektedir. Yani, hayali ya da imgesel olan bir ideal tip, gerçek bir olguyu temsil etmektense, onun yerini alabilmekte ve bu nedenle anlamayı kolaylaştırmada bir araç olmaktan öte, bunun için bir engel haline bile gelebilmektedir. Talcott Parsons, Weber’in benzersiz tarihsel koşullar ile kendi inşa ettiği konsept arasında gidip geldiği ‘kapitalizm’le ilgili çalışmasında dahi bu kayışı gözlemlemiştir. Parsons’a göre ideal tip, karşılaştırmalı araştırmalarda bir olgunun genel yönlerini tanımlama hususunda oldukça yararlıdır, ancak detaylı ampirik araştırmalar gerektiren

benzersiz tarihsel dönemlerin ve kültürlerin incelenmesi söz konusu olduğunda aynı durum söz konusu değildir.

Güncel İlgiler

Öyle anlaşıyor ki, sosyologlar ideal tipleri, özellikle yeni olgular ortaya çıktıkça kullanmaya devam edecektir. **‘Yeni sosyal hareketleri (YSH), ‘yeni’ terörizmi ya da ‘yeni’ savaşı-** rı inceleyen sosyologlar, araştırmalarına konu olan olguların tümünün ideal tiplerini inşa etmişlerdir. Sözgelimi, 1980’li yıllardaki YSH’e ilişkin kuramar, **çevre** gibi yeni sorun alanlarını kamuoyunun bilgisine sunmak için doğrudan sembolik eylemleri kullanan yeni sosyal hareketleri, ağırlıklı olarak yeni orta sınıfı kapsayan ve nispeten gevşek bir biçimde organize edilmiş hareketler olarak tanımlamıştır. Craig Calhoun (1993) gibi tarihselci sosyologların, 19. yüzyılda ‘yeni sosyal hareketler’i tanımlamakta güçlükler yaşaması nedeniyle, bu ideal tip modeli daha sonra acımasız eleştirilere maruz kalmıştır. Bununla birlikte daha sonraki çalışmalara rehberlik eden ilk ideal tip olmasaydı, yeni hareketlerle ilgili şimdilerde ulaştığımız daha gerçekçi yorumlara ulaşamazdık. Bu, sosyal bir olguyu daha iyi anlamamıza yardımcı olan ve araştırmacıyı teşvik eden ideal tipin kurgusal bir araç olarak değerini hâlâ yitirmedığının güzel bir kanıtıdır.

Goldthorpe’un sınıf şemasını ele alan araştırmacıların geliştirdiği sınıf analizine yönelik eleştirisinde Prandy (2000) Weber’in ideal tipleri ve onların açmazlarıyla bu sınıf analizi arasında bazı benzerlikler fark eder. Sosyal sınıfla ilgili ampirik çalışmalar ister istemez ideal-tipik sınıf kategorilerinin bütün niteliklerini özetlemek zorundadır. Bu, bir anlamda sosyal

yaşamdaki stereotipleri (kalıp-yargıları) oluşturmak için de benzer bir yöntemi kullanmaktadır: Her iki durumda da, elde edilen tipler kaçınılmaz olarak fazla basitleştirilmiştir ve gerçek dünyadaki sınıf oluşumlarını tam ve doğru bir biçimde temsil etme amacından uzaktırlar. Bu nedenle Prandy'nin kaygısı, bu tür bir analiz üzerine inşa edilen kuramların ampirik yanlışlamalardan bütünüyle soyutlanacağıdır. Makalede bu standart yöntemin olası alternatifleri üzerinde durulmaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Calhoun, C. (1993) "'New Social Movements" of the Early Nineteenth Century', *Social Science History*, 17(3): 385-427.
- Hekman, S. J. ([1983] 2006) *Weber, the Ideal Type and Contemporary Social Theory* (Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press).
- Parkin, F. (2009) *Max Weber* (rev. edn, London: Routledge), esp. chapter 1.
- Prandy, K. (2002) 'Ideal Types, Stereotypes and Classes', *British Journal of Sociology*, 53(4): 583-601.
- Weber, M. ([1904] 1949) 'Objectivity in Social Science and Social Policy', in E. A. Shils and H. A. Finch (eds), *The Methodology of the Social Sciences* (New York: Free Press), pp. 50-112.

Nicel/Nitel Metotlar

Kavramın Tanımı

Sosyal olguları niceliksel olarak (sayısal-istatistiksel) betimlemek için kapsamlı ölçümler yapmaya odaklanan (nicel) ve öznenin akıl yürütme ve karar verme süreçlerine yönelerek derinlemesine bilgiye ulaşmaya çalışan (nitel) yaklaşımlar arasındaki temel ayrım.

Kavramın Kökenleri

Nicel (kantitatif) araştırma, başlangıçtan beri sosyolojide merkezi bir konumdadır. Durkheim'ın intihar oranlarını ölçmek ve toplumlar arasında karşılaştırma yapmak için kullandığı resmi istatistikler, sosyologların benimsediği bu tekniğin tipik bir örneğidir. 19. yüzyılda sosyolojiyi *'toplumun bilimi'* olarak tanımlama arzusu göz önüne alındığında, sosyologların doğru ve güvenilir ölçümün garantisi olarak görülen nicel yöntemlere yönelmesi şaşırtıcı değildir. Bu yöntemler aynı zamanda, kapsamlı sosyal değişimleri anlamaya hem coğrafi olarak hem de zaman açısından olanak sağlayan tarihsel ve karşılaştırmalı incelemeler için bir potansiyel sunmuştur.

Nitel (kalitatif) araştırma, büyük ölçekli nicel araştırmaların sözde daha anlamlı veriler elde etmek için ikincil bir yöntem gibi kullanılan daha özel bir biçimi olarak gündeme gelmiştir. Anlamları derinleştirmeyi amaçlayan küçük pilot araştırmalarına dönüşen nitel çalışmalar, çoğu zaman önemli bir ön koşul olarak görülmüştür. Ancak 1970'li yıllardan itibaren bu durum değişmeye başlamış ve nitel araştırma yavaş yavaş kendi başına bir araştırma yöntemi olarak kabul edilir hale gelmiştir. Nitel araştırma bugün, sayıları giderek artan birçok sosyolog için, in-

sanları ve sosyal yaşamı incelemeye daha uygundur ve nesneyi tanımlama konusunda daha yeterli olması açısından aslında nicel araştırmalardan daha üstün konumdadır.

Anlam ve Yorumlar

Nicel araştırmalar, benzer tutumları sergileyen belirli bir nüfusun yüzdelerini ya da bir sosyal problemin boyutunu belirlemek amacıyla, özellikle sayılar ya da yüzdeler biçiminde sayısal-istatistiksel bilgiler üretmektedir. Tanımlayıcı istatistiksel bilgi, toplumun doğru bir resmini oluşturma bağlamında bizim için oldukça yararlıdır. İşçi sınıfının nüfus içindeki oranı nedir? Ücretli istihdam içindeki evli kadınların yüzdesi kaçtır? Küresel ısınmanın gerçek olduğuna kaç insan inanmaktadır? Bu soruların hepsi, genellikle nüfusu temsil eden ve tahmini sonuçların resmedebilen bir örneklemden seçilerek gerçekleştirilen nicel bir araştırmayı gerektirmektedir. Nicel örneklemeler, istatistiksel analizlere uygun olması açısından, nitel araştırmada kullanılan örneklemelerden çok daha büyük olmak durumundadır.

Nicel yöntemler, örneğin tesadüfi olarak oluşmayan ve güvenilir bir örneklemin grupları arasındaki farklılığı tanımlayan verilerle ilgili genel sonuçlara ulaşmak amacıyla geliştirilen çıkarımsal (tahmini) istatistiksel analizlerden yararlanılarak bir adım öteye taşınabilir. Çıkarımsal istatistikler, sosyologların sebep-sonuç ilişkilerini belirlemek için korelasyonlar kurarak çeşitli değişkenler üzerinden sonuçlara ulaşmaya çalıştığı zaman, değişken analizlerinde sıklıkla kullanılır. Bu, ham veriyi işlemeyi basitleştiren ve hesaplamaları otomatik olarak yapabilen SPSS gibi bilgisayar destekli yazılım programlarının geliştirilmesiyle birlikte son yıllarda daha kolay hale gelmiştir.

İronik olan, belki de bu gelişmelerin sosyolojinin nitel yöntemlere doğru kaydığı bir döneme rastlamasıdır.

Nitel araştırmanın içerdiği yöntemler şunlardır: odak gruplar, etnografya, yarı-yapılandırılmış veya yapılandırılmamış anketler, yüz yüze görüşmeler, katılımlı gözlem, biyografik araştırma, sözlü tarih, anlatı çalışmaları, gömülü kuram ve yaşam öyküleri. Sosyologlar bu yöntemlerin tümüyle, insanların sosyal dünyada nasıl var olduklarını, onların sosyal konumlarını nasıl anlamlandırdıklarını ve yorumladıklarını anlamaya çalışır. Kısacası buradaki amaç, bir bütün olarak toplumun boyutunu ve biçimini ölçmek değil, insanların sosyal yaşam kalitesini kavramaktır. Nitel araştırmanın başarılı olduğu alanlardan biri, temsil edilmeyen ve dezavantajlı sosyal grupların sesi olmasıdır. Evsizlik, kendi kendine zarar verme, aile içi şiddet, çocuk deneyimleri ve daha fazlasıyla ilgili çalışmalarda, marjinalleşmiş gruplarla rahat bir şekilde iletişim kurmaya imkân veren nitel araştırma yöntemlerinden oldukça yararlanılmıştır.

Nitel yöntemlerin bir diğer ayrıcalığı, araştırma sonuçlarının geçerliliğini artırma olasılığıdır. Görüşmelerde ya da etnografik incelemelerde araştırmacılar, katılımcılara onların tepkilerini nasıl yorumladıklarını söyleyebilir ve bu yorumların doğru olup olmadığını sorabilirler. Görüşme sonrasında herhangi bir olası yanlış anlaşılmanın düzeltilmesini sağlayan bir bilgilendirme oturumu yapılabilir. Geleneksel tümdengelimci yöntemde daha sonra ampirik olarak test edilen varsayımlar oluşturulsa da, gömülü kuram olarak bilinen yaklaşımda araştırmacılar, verilerin ortaya çıkardığı kuramlar ya da kavramlardan hareket etmeksizin, verileri sistematik bir biçimde kodlama, sınıflama ve kategorize etme yoluyla değerlendirmeden önce görüşme transkript formuna veri toplarlar. Bütün bu etkileşimler, araştırmacı ve konu arasındaki katıla-

muş kopuşun aksine, araştırma sürecinde katılımcıların araştırmaya dâhil olması anlamına gelmektedir.

Eleştirel Noktalar

Nitel araştırma yöntemlerinin kullanımındaki artış, yararlı ve güçlü yönleri olan birçok çalışmanın yapılmasına yol açmıştır. Ne var ki bazı sosyologlar, nicel yöntemlerin gözden düşebileceği endişesi taşımaktadır. İngiliz sosyoloji öğrencilerinin nicel yöntemlere ilişkin tutumları üzerine Williams ve Diğerleri (2008) tarafından yapılan bir alan araştırmasında, öğrencilerin çoğunun sayısal verilerle çalışmaktan ve istatistiksel teknikler öğrenmekten aşırı derecede kaygı duyduğu ortaya çıkmıştır. Daha endişe verici olanı, araştırmacıların örnekleme giren öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun, sosyolojiyi doğa bilimlerden çok insani bilimlere daha yakın olan bir bilim olarak görmeleri nedeniyle, nicel yöntemlere ilgilerinin çok az olması ya da bunlarla neredeyse hiç ilgilenmemeleridir. Tutumlardaki kuşaklarla ilgili bu bariz kayış, bilimsel bir disiplin olarak sosyolojinin konumunu, dolayısıyla fonlama akışını ve sonuçta öğrenci alımını tehlikeye düşürebilir.

Nicel ve nitel yöntemler arasında görünürdeki bu açık ayrımına rağmen, bazı sosyologlar ayrımlaşmanın aslında sanıldığı kadar katı olmadığı görüşündedirler. Bazı nitel yöntemler sayısal ölçümleri dahi içerirken, bunun aksine görünüşte nicel olan bazı yöntemler de, anlamlı ifadelerin analizine odaklanmaktadır (Bryman, 2012). Bazı nicel çalışmalar, katılımcıların araştırmacının anket formunun sabit çerçevesinin dışına çıkmasına imkân veren yarı-yapılandırılmış görüşmeler vasıtasıyla yürütülürken, nitel araştırmacılar büyük ölçekli metin ve görüşme materyallerinin analizinde onların miktarını belirlemek, verileri kategorileştirmek ve sınıflandırmak amacıyla paket programlar

kullanmaktadır. Sosyal etkileşimle ilgili birçok gözlemsel çalışmadan çıkarılan sonuçlar, örtük bir biçimde daha genel bir uygulama olarak kabul edilse de, ankete dayalı alan araştırmasının da, yorum ve anlamlara ilişkin fikirler veren tutum ve düşüncelerle ilişkili olduğu göz ardı edilmemelidir.

Güncel İlgiler

Nicel yöntemlere öncelik veren bazı araştırmacılar, nitelci sosyologlar tarafından benimsenen yöntemlerin çoğunu, umutsuzca bireyci ve güvenilirlik açısından fazlaca öznel bulurken, nitel yöntemlere ağırlık veren bazı araştırmacılar ise, ölçüm ve istatistiksel testlerin anlam-üreten insanın incelenmesine uygun olmadığı görüşünü savunmaktadır. Fakat şimdilerde, hem nicel hem de nitel yöntemleri bir arada kullanan ‘karma-yöntem’ yaklaşımlarının giderek daha fazla rağbet gördüğü bir süreç yaşanmaktadır. Nicel ve nitel yöntemleri bir arada kullanarak elde edilen bulguların, yalnızca bir yöntemden yola çıkarak ulaşılanlardan daha geçerli ve güvenilir olacağı aşikârdır. ‘Karma-yöntemli’ çalışmalarda araştırma yönteminin seçimi, araştırmanın problemlerine ve pratik nedenlere bağlı olarak yapılmaktadır.

Karma-yöntemin verimli kullanımının güzel bir örneği, Silva ve Diğerleri (2009) tarafından yürütülen ve üç yıllık bir dönemi kapsayan (2003-6) sosyal dışlanma ve -ana hatlarını Bourdieu’nün (1986) belirlediği- kültürel sermaye üzerine yapılan çalışmada görülebilir. Söz konusu projede bir anket ve odak gruplar kullanılmış, evsizlerle görüşmeler yapılmıştır. Böylece nicel ve nitel yöntemler karıştırılmıştır. Araştırmacılar, bunun yalnızca gerçekliği ya da olguları doğrulamaya izin veren bir yaklaşım olmadığını, aynı zamanda yorumların akla uygunlu-

ğunu da kontrol etmeyi sağladığını iddia ederek, kendi yaklaşımlarını 'metodolojik eklektizm' olarak açıklamıştır.

Karma-yöntem yaklaşımları da sorunsuz değildir. Giddings ve Grant (2007) karma-yöntemli çalışmaların çoğunun aslında alternatif soru formları kullanma pahasına pozitivist yönelimin tipik özelliği olan kanıt arama gayretinden kopmadığını dile getirmiştir. Görünüşe göre pragmatik, 'post-pozitivist' olan bu yaklaşımlar, bu durumda yeniden dirilen pozitivistizmin Truva atı haline gelmiştir. Giddings ve Grant'a göre, söz konusu durum, şimdilerde popüler olan ve özellikle de hükümet araştırma formlarınca desteklenen sağlık, eğitim ve uygulamalı sosyal bilim çalışmalarında bariz bir biçimde görülmektedir. Doğa bilimlerden türetilmiş yöntemlere dayanan pozitivist deneysel modeller, hükümet tarafından finanse edilen araştırmalar için adeta 'altın standart' halini almıştır ve birçok pragmatik karma-yöntem yaklaşımı, tüm alternatif araştırma yolları adına bu düşüncüyü desteklemektedir. Ne var ki buradaki başlıca amaç, karma-yöntem yaklaşımlarını şekillendirmek değildir, fakat bu yaklaşımlar, pozitivist deneysel modelleri bilimsel gerçeğin en iyi ya da tek yolu şeklinde sunarak daha da güçlendirmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Bryman, A. (2012) *Social Research Methods* (4th edn, Oxford: Oxford University Press), esp. parts 2, 3 and 4.
- Giddings, L. S., and Grant, B. M. (2007) 'A Trojan Horse for Positivism? A Critique of Mixed Methods Research', *Advances in Nursing Science*, 30(1): 52-60.
- Silva, E., Warde, A., and Wright, D. (2009) 'Using Mixed Methods for Analysing Culture: The Cultural Capital and Social Exclusion Project', *Cultural Sociology*, 3(2): 299-316.
- Williams, M., Payne, G., Hodgkinson, L., and Poade, D. (2008) 'Does British Sociology Count?', *Sociology*, 42(5): 1003-21.

Realizm (Gerçekçilik)

Kavramın Tanımı

Nesnel bir dışsal gerçekliğin varlığı konusunda ısrar eden ve bilimsel araştırmaya yatkın altta yatan nedensel mekanizmalar üzerine odaklanan bir sosyal araştırma yaklaşımı.

Kavramın Kökenleri

‘Realizm’ kavramı antik dönemden beri kullanılsa da, kavramın sosyal bilimlere girişi 16. ve 17. yüzyıllarda realist ve idealist filozoflar arasındaki bilgi üzerine yapılan felsefi tartışmalarla olmuştur. Realist filozoflar, gözlem ve duyuşal deneyim yoluyla bilinebilir olan, dışsal bir gerçek dünya olduğunu savunmuşlardır. Bilimin görevi, gerçekliğe daha yakın olalım ve hatta bunu sürekli geliştirelim diye, tanım ve açıklamalarıyla gerçek dünyayı tasvir etmektir. İdealist filozoflar ise, dünya hakkında bilinebilir olanı düşünce yapılarımız belirlediğinden, bilginin dışsal bir dünyadan ziyade, insan aklıyla ilgili olduğunu iddia ederler. Orada, yani akılda, dolaysız olmayan dış dünyaya aracı bir erişim vardır.

1970’li yıllarda Roy Bhaskar ([1975] 2008), Andrew Sayer (1999) ve diğerlerinin görüşleriyle birlikte, realizmin ‘eleştirel’ formunda bir canlanma meydana gelmiştir. Eleştirel realizm sosyolojideki **sosyal inşacı** yaklaşımlara bir alternatif olarak görülmeye başlanmış, böylece idealizm ve realizm arasındaki eski felsefi tartışmanın benzerlerinin doğmasına neden olmuştur. Eleştirel realizm, **pozitivizm**le ilgili yetersizlikleri elemine ederek, sosyolojinin bilimsel kimliğini koruma amacındadır ve özellikle İngiliz sosyolojisi içinde etkili bir araştırma geleneği

haline gelmiştir. Bazı alanlarda –**çevre sosyolojisi** gibi– daha fazla benimsenmiş olsa bile, eleştirel realizm aslında tüm sosyal olgu incelenmelerinde kullanılabilecek bir yöntem sunmaktadır.

Anlam ve Yorumlar

Eleştirel realizm yalnızca bir bilim felsefesi değil, onun savunucularının iddia ettiği gibi, aynı zamanda gerçek dünyaya ilişkin olgularının üretici mekanizmalarına ya da alta yatan nedenlerine ulaşmak için, görünür olayların görünmeyen yönlerine görmemize olanak sağlayan bir araştırma yöntemidir. Bu anlamda eleştirel realizm, ‘bilimler’ tasnifi içinde sosyal bilimleri etkin kılmak adına oldukça ciddi bir girişimdir. Eleştirel realistler, yaşadığımız ve gözlemlediğimiz dünyayı oluşturan sosyal süreçlerin altında gizlenmiş nedenleri belirlemenin, bilim insanının asli görevi olduğunu iddia ederler. Bir realistin başlangıç noktası, insan toplumlarının doğanın bir parçası olduğu ve her ikisinin de aynı yöntemleri kullanılarak birlikte incelenebileceğidir. Ancak bu, sosyolojideki yöntemleri doğa bilimlerinin belirleyeceği anlamına gelmemektedir. Bunun yerine realist yöntem, hem doğa bilimlere hem de sosyal bilimlere uygun bir yöntem olduğu iddiasındadır.

Eleştirel realizmin temel doktrini, bilginin tabakalı olduğudur ve realistler bilgiyi hem somut hem de soyut düzeyde ele alırlar. Somut bilgi tarihsel olarak belli durumlara bağlı koşulları temsil ederken, soyut bilgi, genel toplum kuramları ya da doğa bilimi ‘yasaları’ gibi yüksek-düzey kuramları içermektedir. Belirli tarihsel durumların ya da ‘bağlaşımların’ incelenmesi, gözlemlenebilen belirli konjonktürel sonuçları üre-

ten zorunlu ilişkilerle karşılıklı etkileşim halinde olan olumsal faktörleri belirleyebilmek amacıyla ayrıntılı **ampirik araştırmalar** yapmayı gerektirir. Örneğin Dickens (2004), barutun patlayabilmesi için ona nedensel güç veren istikrarsız bir kimyasal yapıya sahip olduğunu söyler. Fakat bu **gücün** tetiklenip tetiklenmeyeceği, gücün nasıl depolandığı, onun bir ateşleme kaynağına bağlı olup olmadığı ve miktarı gibi başka faktörlere bağlıdır. Aynı şekilde insanların da belli güçleri ve kapasiteleri (insan doğası) vardır, ancak onların da bunları kullanıp kullanamamaları tarihsel süreçteki olumsal koşullara bağlıdır. Mevcut sosyal ilişkiler insanları sınırlandırmakta mıdır, yoksa onlara olanaklar mı sunmaktadır? Toplum insanlara yeteneklerini kullanmak için yeterli fırsatları sağlamakta mıdır?

Açıkcası eleştirel realizm, bilgi üretimine sosyal inşacılıktan farklı bir biçimde yaklaşır. İnşacı çalışmalar küresel ısınma gibi bir sosyal problemin gerçekliğine ilişkin, çevre bilimcilerinin ve diğerlerinin değerlendirmelerinden farklı olarak genellikle 'agnostik' (bilinemezci) bir tutum benimserler. Buna karşın realistler, küresel ısınmaya ve onun altında yatan nedenlere ya da üretici mekanizmalara ilişkin daha geniş ve daha sağlam bir kavrayış geliştirmek adına doğabilimsel ve sosyalbilimsel bilgiyi bir araya getirmek isterler. Bazı eleştirel realistler Marx'ın **yabancılaşma** kuramını, onun, insanların kendi 'türsel varlıklarının' tam olarak farkına varmalarını engelleyen kapitalist sosyal ilişkilerin ortaya çıkması gibi olumsal koşullarla, insan doğası kuramı arasında bir bağ kurduğu için sosyal realist kuramın ilk örneği olarak görürler.

Eleştirel Noktalar

Eleştirel realizmle ilgili bir problem, onun doğabilimsel bilgiyi kullanma konusundaki istekliliğidir. Sosyologların doğa bilimlerinde uzman olmadığı ve fizik ve kimyanın iklim değişikliği süreçleriyle ilgili tartışmalarına hâkim olmadıkları göz önüne alınırsa, onlar *sosyologlar olarak* bu konuları neyi baz alarak değerlendireceklerdir? Yalnızca doğabilimsel bilgi kabul edilirse, bu durum açıkçası birçok sosyal inşacı için son derece naif bir yaklaşım olarak görülecektir. Özellikle bilimsel bir uzlaşmaya varmak adına gerçekleştirilen ve uzun bir geleceğe sahip bilimsel bilgi sosyolojisi açısından böylesi bir durum tartışmalıdır. Bilim sosyologları için agnostik (bilinemezci) bir tutum geliştirmek, diğer bilimsel yöntemlerin ve deneysel prosedürlerin temellerini edinmek için gerekli olan göreceli objektifliği sürdürmek adına kesinlikle zorunlu bir koşuldur.

Ayrıca eleştirel realizm içinde, doğal ve sosyal bilimlerin aynı yöntemi kullanarak ne ölçüde incelenebileceğine ilişkin içsel bir tartışma da vardır. Örneğin Bhaskar'ın kendisi doğal ve sosyal bilimler arasında esaslı farklılıklar olduğunu dile getirmiştir. Ona göre sosyal yapılar, doğal yapılardan farklıdır. Sosyal yapılar uzun süreler boyunca varlıklarını sürdüremezler ve onlar insanların kendi eylemlerine ilişkin algılarından bağımsız değildirler. Bu nedenle sosyal ve doğal bir olguyu incelemek farklı yöntemler kullanmayı gerektirir. Fakat bu tümüyle doğru olsaydı, eleştirel realizm, postmodernizm ve diğer dekoratif sosyolojilere alternatif olarak bu denli çekici kılan birleştirici bir yaklaşım biçimi önermezdi.

Güncel İlgiler

Eleştirilere rağmen, aslında pratikte tüm sosyolojik çalışmalar kuramsal ve metodolojik bakış açısını dikkate almadan realizmin takriben basit bir formunu benimserler. İncelemeye değer gerçek bir sosyal dünyanın var olduğunu düşünmeseydik, araştırma yapma amacımız ne olacaktı? Eleştirel realizm doğal dünyanın gerçekliğini yadsıyan bazı katı sosyal inşacı argümanlardan uzaklaşmış olan, etkili bir sosyoloji anlayışı olarak düşünülür. Pek çok sosyolog için katı inşacılık mesleki sorumluluktan feragat etmek olarak görülürken, eleştirel realizm belki de şimdilerdeki mevcut pozitivist anlayış dışındaki en etkili alternatifi sunmaktadır.

Eleştirel realizmi anlamak için herhalde en iyi yol, bazı örneklerle bakmaktır. Sözgelimi Suzanne Fitzpatrick (2005) eleştirel realist yaklaşımın sosyal problemleri analiz etmek için nasıl daha titiz ve etki yaratacak derecede yeterli tahliller ortaya koyduğunu göstermektedir. Evsizlik problemini inceleyen Fitzpatrick, şimdilerdeki hâkim yaklaşımların daha kapsamlı sonuçlar elde etmek adına bireysel ve yapısal faktörleri bir arada ele aldığını vurgular. Ne var ki bunların çoğunda en önemli faktörler olarak yapısal faktörler-yoksulluk gibi- öne çıkarılmaktadır. Oysa realist bir yaklaşım açıklamaların daima olumsal olmasına olanak tanımaktadır. Örneğin, genç işsizliğin artması durumunda işsizlik daha anlamlı olabilirken, yaş gibi bireysel faktörler, yaşlıları daha fazla etkilemektedir. Anlaşılabacağı üzere bireysel ve yapısal nedenler arasındaki denge, sosyal gruplar ve evsizliğin belirli türlerinde farklılık göstermektedir ve realist bir yaklaşım bu karmaşıklığı muhtemelen daha uyumlu hale getirmektedir.

Eleştirel realizm, suç çalışmalarına da uygulanmıştır ve onun kriminolojinin politikayla ilgisini yeniden canlandırma olasılığını güçlendireceği düşünülmektedir. Matthews (2009) yetkin çalışmalar üretmeyen çağdaş kriminolojinin suçu ve yeniden suç işleme eğilimini azaltmaya dönük müdahaleler konusunda kötümser olduğunu iddia etmektedir. Hâlbuki Matthews'e göre realizm, çok daha basit strateji ve pratiklerden oluşan müdahaleler gerektirdiğinden bu alana daha uygundur. Müdahaleler belirli bağlamlarda işe yarabilecek kuramları somutlaştırır. Ancak burada önemli olan yalnızca müdahalenin kendisi değil, aynı zamanda müdahalelerin başarısız olduğu noktaları belirlemek adına yapılan değerlendirmelerdir. Müdahalelerin tümü aktif insan eyleyenleriyle ilişkili olduğundan, bunların amacı potansiyel suçlunun muhakeme sürecini değiştirmek ya da şekillendirmektir. Matthews(2009: 357) için bu türden müdahaleler radikal anlamda dönüştürücü bir etkiye sahip olmasa bile, daha ileri düzeyde reformlara neden olabilecek küçük kazanımlar olarak görülebilir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Bhaskar, R. A. ([1975] 2008) *A Realist Theory of Science* (London: Verso).
- Carter, B. (2000) *Realism and Racism; Concepts of Race in Sociological Research* (London: Routledge).
- Dickens, P. (2004) *Society and Nature; Changing our Environment, Changing Ourselves* (Cambridge: Polity), esp. pp. 1-24.
- Fitzpatrick, S. (2005) 'Explaining Homelessness: A Critical Realist Perspective', *Housing, Theory and Society*, 22(1): 1-17.
- Matthews, R. (2009) 'Beyond "So What?" Criminology', *Theoretical Criminology*, 13(3): 341-62.
- Sayer, A. (1999) *Realism and Social Science* (London: Sage).

Düşünümsellik (Refleksivite)

Kavramın Tanımı

Sosyal aktörlerin kendileri ve içinde bulundukları sosyal koşullar üzerine derinlemesine düşünmelerini anlatan ve bu anlamda, bilgi ve toplum ve/veya araştırmacı ile araştırma konusu arasındaki ilişkiye vurgu yapan bir niteleme.

Kavramın Kökenleri

Düşünümsellik, düşünme ve kendi üzerine düşünme fikirleriyle bağlantılıdır, dolayısıyla çok uzun bir geçmişe sahiptir. Nitekim kavramın **sosyal bilimlerde** kullanımı, George Herbert Mead (1934) ve Charles H. Cooley'in (1902) **sosyal benlik** hakkındaki fikirlerine, W. I. Thomas'ın sosyal inşacı yaklaşımına ve kendini gerçekleştirme ile kendini engelleme üzerine ilk dönemlerde yapılan kimi çalışmalara kadar uzanmaktadır. Hem Cooley hem de Mead, bireysel benliğin doğuştan geldiği savını reddetmiştir. Bunun yerine Cooley, benliğin diğer bireylerle **sosyal etkileşim** sonucunda insanların kendilerini diğerlerinin gördüğü gibi görmeye başlamasıyla ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Mead'ın kuramında ise, biyolojik insan organizması ile diğer insanların sosyal çevresi arasındaki bu sürekli etkileşim, bireyin kendi içerisinde birbiriyle sürekli diyalog halinde olan iki parçalı bir benlik oluşturmaktadır. Bu bireysel düşünümsellik formları, anlamlı sosyal etkileşim için zemin oluşturmaktadır. Bununla birlikte, bireysel ve toplumsal düşünümsellik 20. yüzyılın sonlarından itibaren sosyal teoride daha merkezi bir konuma gelmiştir. Özellikle Ulrich Beck (1994) ve Anthony Giddens'in (1983) kuramsal fikirleri, nitel araştırma yöntemlerine ilişkin yenilenmiş bir vurgu olarak, sosyal yaşamın temel düşünümsel doğasına dikkati çekerken, düşünümsellik kavramının bireysel düzlemde sosyal düzleme taşınmasını sağlamıştır. Hem bireysel

hem de toplumsal düşünömselliğın varlığı, sosyolojide **pozitivizm**ın hâkimiyetine kaçınılmaz bir şekilde zarar veren bir gelişme olarak görölmüşür.

Anlam ve Yorumlar

Cooley, Mead ve çok daha genel olarak sembolik etkileşimci geleneğe göre 'benlik' inşası süreci, insanoğlunu 'refleksif' yapmakta –sosyal yaşama aktif bir biçimde katılmasını sağlamak ve aynı zamanda bunun üzerine düşünebilmesine imkân tanımaktadır. Bu türden bir bireysel düşünömsellik, aktif insani failerin nasıl davranacağı ya da davranması gerektiği konusunda bilim insanların yanılabilceğı ve ayrıca 'toplum' olarak nitelendirilen şeyin bireylerden bağımsız sabit bir varlık değil de sürekliliğı olan sosyal bir inşa süreci olduğı anlamına gelmektedir. Kendini gerçekleştiren öngörüler de düşünömselliğın bazı sonuçlarını açıklayabilmektedir. Örneğın sağlam mali yapısı olan bir banka hakkında ortaya çıkan bir takım söylentiler yatırımcıların bankadaki paralarını hızlıca çekmelerine neden olmakta ve bu durum banka için sorun teşkil etmektedir (Merton [1949] 1957). Bu nedenle her türlü bilgi ve enformasyon insanların karar verme süreçlerini değıştirme ve öngörölemeyen eylemlere yol açma potansiyeline sahiptir.

Anthony Giddens, Ulrich Beck ve diğierlerinin çalışmalarında düşünömsellik, çağdaş toplumları anlamanın anahtarı konumunda olan bir kavramdır. Giddens ve Beck'e göre '**geç modernlik**', bireylerin sosyal yapının akışına bırakıldığı, bu nedenle de yaşamları ve kimlikleri üzerine sürekli düşünmeye zorlandıkları gelenekdışlaşmış bir sosyal bağlama sahiptir. Beck, ortaya çıkan bu toplum tipini 'düşünömsel modernleşme', 'ikinci modernlik' ya da endüstriyel toplumun ötesine geçmiş bir 'risk toplumu' olarak nitelendirmektedir. Bu yükselen düşünömselliğın sonuçlarının araştırma pratiğı açısından derin

olduğu söylenebilir. Sosyolojik araştırma bulguları, bireylerle birlikte taşınan ve onların kararlarının temelini oluşturan toplumun bilgi stoklarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu türden kendini gerçekleştiren ve kendini engelleyen kehanetlerin belirgin tekrarlanan etkileri sosyal yaşamın önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu suretle, araştırmacı ve araştırma konusu arasındaki gedik aşındığı için, dış dünyanın nesnel bir biçimde incelenmesine dayanan sıradan bir pozitivist yaklaşımla elde edilen bulgular yanlış ya da eksik olacaktır. Aynı şekilde, sosyologlar tarafından benimsenen biyografik araştırma, sözlü tarih ve araştırma sürecinde araştırmacının kendi biyografisinin dâhil olduğu tarzdaki nitel yöntemler de bunu yansıtmak zorundadır. DüşünümSELLİK kavramı ikisi arasındaki kaçınılmaz bağlantılara işaret etmek suretiyle hem sosyal kuramsallaştırmanın hem de sosyolojik araştırma yöntemlerinin odağı haline gelmiş durumdadır.

Eleştirel Noktalar

DüşünümSEL modernleşme kuramı ve onun öngördüğü abartılı bireysellik vurgusu, ampirik gerekçeleriyle eleştiriye açıktır. Kuramın tanımladığı sosyal değişimlerin bazıları –örneğin aile hayatının çeşitlenmesi, değişen evlenme ve boşanma oranları gibi– tartışılmaz olsa da, düşünümSEL modernliğin endüstri toplumunun yeni bir biçimi olduğu fikri tartışmalıdır. **Risklerle meşgul olmak gerçekten çağdaş toplumların yeni düzenleyici ilkesi haline mi gelmiştir?** Endüstriyel üretim süreçleri günümüzde başta gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere küresel bir boyut kazanmıştır ve **endüstriyel kapitalizmin** günümüz toplumlarının hâlâ en iyi tanımlayıcısı olmaya devam ettiği iddia edilebilir. Ayrıca bireyselleşme ve düşünümSELLİĞİN arttığı tezi de abartılı bulunabilir. Her ne kadar insanların 20. yüzyılın ilk yarısında olduğu gibi, bilinçli bir şekilde sosyal sınıfları tespit edilemese de, bundan insanların hayatlarının ve yaşam

şanslarının sınıf konumlarına göre şekillenmediği sonucu çıkarılamaz. Nitekim sosyologlar sınıf kavramını öne çıkardıkça, bireyselleşme tezine karşı ters bir tepki oluşmuştur.

Sosyolojik araştırmalarda düşünümelliğin benimsenmesi farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bazılarına göre, araştırmacının kendi biyografisini araştırma sürecine dâhil etmesi kolaylıkla kendine yönelmesi ve kişisel detayları ilgisiz bir şekilde ifade etmesi olarak algılanabilir. Buna ilaveten düşünümellik konusuna bu şekilde yönelmek, sonu gelmeyen bir düşünme üzerine düşünme ve yorum üzerine yoruma yol açabilir. Kaldı ki bu durum, araştırmacıları kendi pratikleri içerisinde sosyolojinin gerçek görevini, yani onu daha iyi anlamak ve açıklamak amacıyla sosyal yaşama dair güvenilir ve geçerli bilgilere ulaşma çabasını, sorgulamalarına neden olacak şekilde aksatma riskiyle karşı karşıya getirebilir. Toplumların temelini oluşturan düzenlilikleri ve kalıpları ortaya çıkarmak anlamında, düşünümisel araştırma pratiğinin geniş ölçekli sosyal tutum ve davranışlara uygulanabilirliği de belirsizdir.

Güncel İlgiler

Düşünümisel araştırma yöntemlerini benimseyen araştırmacıların çoğu, Beck'in düşünümisel modernleşme kuramını ya da Giddens'in gelenekdışılaşma tezini takip etmektedir. Bunların çoğuna göre düşünümellik, toplum incelemesinde dayandıkları yaklaşımlarının sadece basit bir boyutudur ve kendi önyargıları ile kuramsal varsayımlarının daha çok farkında olmalarına olanak sağlamaktadır. Bu anlamda bir miktar düşünümellik, uzun süreli alışkanlıkları ve pratikleri üzerine düşünme alışkanlığı olamayan araştırmacılar için kuşkusuz son derece yararlı olacaktır.

Araştırmacının araştırma sürecine kendini dâhil etmesinin ne anlama geldiği hakkında bir fikir edinebilmek amacıyla,

refleksif bir araştırma yapmak için oldukça pratik bir rehber olan Kim Etherington'un *Becoming a Reflexive Researcher* (2004) adlı çalışmasından hareket edilebilir. Ne var ki, araştırmacıların bu şekilde kişisel ve biyografik detaylarını araştırmalarının bir parçası olarak öne sürmeleri, sosyologların önemli bir kısmı tarafından tasvip edilmemektedir. Üstelik bu anlayış, konuyla ilgisi olmayan bir biçimde kendini ön plana çıkarmaya endeksli bir eylem olarak görülmektedir. Yine de şimdilerde düşünümseelliği araştırma tasarımları içinde inşa etmek isteyen çok daha fazla genç araştırmacıya rastlamak mümkündür.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Beck, U. (1994) 'The Reinvention of Politics: Towards a Theory of Reflexive Modernization', in U. Beck, A. Giddens and S. Lash, *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order* (Cambridge: Polity), pp. 1-55.
- Buttel, F. H. (2002) 'Classical Theory and Contemporary Environmental Sociology: Some Reflections on the Antecedents and Prospects for Reflexive Modernization Theories in the Study of Environment and Society', in G. Spaargaren, A. P. J. Mol and F. H. Buttel (eds), *Environment and Global Modernity* (London: Sage), pp. 17-40.
- Cooley, C. H. (1902) *Human Nature and the Social Order* (New York: Scribner's).
- Etherington, Kim (2004) *Becoming a Reflexive Researcher: Using our Selves in Research* (London: Jessica Kingsley).
- Finlay, L., and Gough, B. (eds) (2003) *Reflexivity: A Practical Guide for Researchers in Health and Social Sciences* (Chichester: Wiley-Blackwell).
- Giddens, A. (1984) *The Constitution of Society* (Cambridge: Polity).
- Mead, G. H. (1934) *Mind, Self and Society*, ed. C. W. Morris (Chicago: University of Chicago Press).
- Merton, R. H. ([1949] 1957) *Social Theory and Social Structure* (rev. edn, Glencoe, IL: Free Press).

Bilim

Kavramın Tanımı

Elde edilmiş bulgular karşısında kuramların sınanmasına dayanan, güvenilir ve geçerli bilgi elde etme yöntemidir.

Kavramın Kökenleri

Bilim kavramının kökeni, bilginin kendi doğasından kaynaklı olarak tanımlanmasına dayanır. 14. yüzyıldan itibaren Avrupa'da bilim ya da 'doğa felsefesi' kavramları çok daha sıvrılı bir anlamda, yazılı ve kaydedilmiş bilgiyi tanımlamak için kullanıldı. Newton'un yerçekimi kuvvetini keşfi gibi pek çok buluş içeren 17. yüzyıldaki 'bilimsel devrim' süresince bilim, daha çok bir araştırma yöntemi olarak görülür hale geldi. 19. yüzyıla gelindiğinde kavram, sadece fiziksel dünya ve fizik, kimya ve astronomi gibi bu dünyayı konu edinen disiplinlerle bağlantılı olarak kullanılmaya başlandı. Yüzyılın sonunda, bilim felsefesindeki tartışmalar ne türden yöntemlerin 'bilimsel' olduğu, bilimsel bilginin nasıl doğrulanabileceği ve nihayet doğa bilimlerinde üretilen bulguların sosyal yaşamda ortaya çıkan sorunları açıklamaya uygun olup olmadığı konularına odaklandı.

20. yüzyılda çeşitli pozitivizm okulları, yalnızca doğa bilimlerinin değil tüm bilimlerin bağlı kalması gereken ilkeler olarak doğrulama ya da yanlışlama ile tümevarım ya da tüm-dengelimini göreliliği yararlarını dile getirdi. Bununla birlikte sosyologlar da kendi disiplinlerini bilimsel bir disiplin olarak görmeye başladılar. Ancak onlar, sosyolojik bilgi ve toplum arasında yer alan **düşünümsellik** ve bilinçli insan eylemleri nedeniyle doğa bilimlerinden farklı bir yöntem vurgu yaptılar. Bugün sosyoloji, kendilerini toplum bilimci olarak gören-

ler ile modası geçmiş bakış açılarını ve bilimsel yöntem sorunlarını işleyen sosyal incelemelerle meşgul olmaktan haz alanlar arasında ikiye bölünmüş durumdadır.

Anlam ve Yorumlar

August Comte'un pozitivizminden beri sosyolojinin temel konusu, sosyolojinin bir bilim olup olmadığıdır. Disiplinin bilimsel meşruiyetini sağlamış olan astronomi, fizik, kimya ve biyoloji gibi diğer bilimlerle nasıl bir ilişkisi vardır? Ve yine bu disiplinleri tartışmasız olarak 'bilimsel' kılan nedir? Bilim, genellikle belirli bir konu hakkında bilgiye ulaşmak için; veri analizini, kuramsal düşünmeyi, olguların mantıksal olarak değerlendirilmesini ve deneysel araştırmanın sistematik yöntemlerini kullanmak şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım bağlamında sosyoloji, bilimsel bir disiplindir. Çünkü o, veri analizi, deneysel araştırmanın sistematik yöntemleri ile bulgular ve mantıksal argümanlar ışığında kuramların değerlendirmesini içermektedir. Ne var ki sayıları giderek artan bazı sosyologlar, disiplinlerini bilimselliğini müzakere etmekten tedirginlik duyuyorlar ve sosyolojiyi doğa bilimlerinden ziyade beşeri bilimlere daha yakın görmeyi tercih ediyorlar.

İnsanı incelemek, bazı nedenlerden dolayı, doğal dünyada gerçekleşen olayları gözlemlemekten bariz bir şekilde farklıdır. Bu yüzden sosyoloji ve doğa bilimleri hiçbir zaman aynı kefeye konulamazlar. Doğal nesnelerden farklı olarak insanlar, yapıp ettiklerinin anlamı ve amacının farkında olan bilinçli varlıklardır. İnsanların davranışlarına uygun düşen kavramları dahi anlamadıkça, sosyal yaşamı doğru bir şekilde tanımlamak mümkün değildir. Bir ölümü 'intihar' olarak tanımlamak, söz konusu kişinin ölürken niyetinin ne olduğunu bilmek ve eylemlerine yüklediği anlamları yeniden kurgulamak

anlamına gelmektedir. Kurbağaların davranışlarını kavramak için böyle karmaşık zihinsel kurgulara gerek yoktur. İnsanoğlunu doğadaki bazı nesneleri incelediğimiz şekilde inceleyemememiz belirli açılardan bir avantajdır. Sosyologlar inceleme nesnelerine -diğer insanlara- doğrudan doğruya soru sorabilme ve anladıkları cevapları alabilme olanağından yararlanırlar. Araştırmanın katılımcılarıyla görüşme ve katılımcının yorumlarını doğrulama olanağı, sosyolojik bulguların, en azından potansiyel olarak, doğa bilimlerinden daha güvenilir (farklı araştırmacıların benzer sonuçlara ulaşması) ve daha geçerli (araştırmanın konusuna uygun ölçme araçları kullanılması) olduğu anlamına gelir. Max Weber bu türden kazanımları sosyolojinin bilimsel statüsü için oldukça önemli görmüştür. Her ne kadar onun yöntemleri zorunlu olarak farklı olsa da, bu yöntemler sistematikliği, kesinliği ve kuramsal olarak bilgilendirmesi açısından diğer bilimlerden daha geride değildir.

Bununla birlikte sosyoloji, doğa bilimcilerin karşılaşmaya-acağı türden zorluklar da yaratmaktadır. Eylemlerinin incelenmekte olduğunun farkında olan insanlar normalde olduğu gibi davranmayabilirler. Bu kişiler kendilerini, bilinçli ya da bilinçsiz olarak her zamanki tutumlarından farklı bir şekilde tasvir edebilirler. Hatta araştırmacıya destek olmak amacıyla, araştırmacının istediğini düşündükleri cevapları bile verebilirler. Bu durum genellikle düşünümSELLİK sorunu olarak nitelendirilmektedir. Sosyolojik bilgi süzülerek topluma geri döner ve sosyal bağlamı potansiyel olarak değiştirerek incelenen sosyal bağlamın bir parçası haline gelir. Toplumsal anlamdaki düşünümSELLİĞİN doğa bilimlerinde hiçbir karşılığı yoktur. Bunun anlamı, eğer sosyoloji bir bilimse, onun basit bir biçimde doğa bilimlerle aynı yöntemi benimseyemeyeceği ve kendi inceleme nesnesine uygun yöntemleri geliştirmek zorunda olduğudur.

Eleştirel Noktalar

Sosyolojinin bilimsel olması gerektiği nosyonu ile ilgili temel bir problem, bilimin ne olduğu konusunda anlaşmaya varıldığına dair varsayımdır. Bu varsayım, temelde doğa bilimleri model almakla ilişkili olsa da, artık böyle bir durum söz konusu değildir. Bilim tarihçileri tarafından gerçekleştirilen bir dizi önemli çalışma, bilime dair mevcut bazı kesinlikleri aşındırmıştır. Örneğin Thomas Kuhn (1970), uzun süreli bilgi birikimin sonucunda oluşan bilimsel ilerlemeleri –Bilimsel Devrimleri– incelemiştir. Aslında Kuhn, ‘paradigmalar’, yani, belirli kuramlara dayalı bilim yapma tarzları aracılığıyla faaliyette bulunan doğa bilimlerini ele almıştır. ‘Normal’ bilim aslında önemli bilimsel ilerlemelere engel olan paradigmanın yeniden sınanmasına dayanan sürekli bir sınama halidir. İlerleme anları ise, birinin daha sonra yeni paradigmanın oluşmasını sağlayacak olan anormal bulguları var olan paradigmanın ötesine geçerek çözdüğü zamanlarda oluşur.

İdeal tipteki bilime başka bir darbe de Paul Feyerabend’in (1975) bilimsel yöntemlere dair tarihsel incelemelerinden gelmiştir. Feyerabend bilimdeki birçok devrimci keşfin bilimsel yöntemle ilgisi olmadığını savunmuştur. Bunun aksine devrimci keşifler, deneme-yanılma yoluyla ya da yanlışlıkla veyahut tesadüfen meydana gelmiştir. Feyerabend’in varmış olduğu sonuç; bilimsel yöntemin tek önemli ilkesi olarak gördüğü, ‘ne olsa gider’ ilkesidir. Ancak bilimsel modelden sapma teşvik edilerek yenilik güvence altına alınabilir. Bir yöneme katı şekilde bağlanmak, sadece durgunluk ve ilerleme yoksunluğu için bir reçetedir. Sosyoloji, onlarca yıl doğa bilimlerinin yöntemlerini nasıl taklit etmesi gerektiğini çözmeye çalışmış, fakat daha sonra, 1980’li yıllara

gelindiğinde, bu anlayış artık üzerinde durulmaya değer bir konu olmaktan bile çıkmıştır.

Güncel İlgiler

Bilim hâlâ birçok kişi için, teolojik bilgiye ve sağduyu bilgisine kıyasla bilginin en üstün formu olarak görülür. Ancak bu üstünlüğün temelinde, bilimsel yöntemle dair yaygın mutabakattan ziyade, bilimin pratik başarılarının yansımaları bulunmaktadır. Kendi disiplinlerini bilimsel olarak görmeyen sosyologlar bile, genellikle kendi sistematik ve metodolojik anlamda özenli olan çalışmalarını gerçeğe uygun bilgi üretmenin en iyi yolu olarak görmektedirler. Örneğin, sosyal refah, sağlık ve kamu alanında, bazı bilimsel çalışma ilkelerinin kamu politikasını bilgilendirmeye devam ettiğini gösteren, ‘kanuta dayalı politika geliştirme’ yönünde güçlü bir eğilim olmuştur. Sosyologlar da araştırmalarını finanse etmeden önce, bilimsel kesinlik ve yeniliğe dair açık kanıtlar isteyen, finans kurumlarının talepleri gibi, daha sıkıcı meselelere dikkat etmek zorundadır. Buna ilaveten, **eleştirel realizmin** gelişimi ve bunun güncel birçok araştırmada benimsenmesi, ‘post pozitivist’ bir çağda sosyologların çoğunun bilimsel kimliklerini muhafaza etme arzusunu kanıtlamaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Benton, T., and Craib, I. (2001) *Philosophy of Social Science: The Philosophical Foundations of Social Thought* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).
- Chalmers, A. F. (1999) *What is this Thing Called Science?* (3rd edn, Maidenhead: Open University Press).
- Feyerabend, P. (1975) *Against Method* (London: New Left Books).
- Fuller, S. (1998) *Science* (Buckingham: Open University Press).
- Kuhn, T. (1970) *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago: University of Chicago Press).

Sosyal İnşa

Kavramın Tanımı

Sosyal ilişkiler içinde ortaya çıkan bağlamların oluşum şeklini incelemeye odaklanan ve sosyal olguların gerçekliği konusunda agnostik olan bir sosyoloji yaklaşımı.

Kavramın Kökenleri

Sosyal inşacılığın kökeni, devletin kaynaklarını ve insanların dikkatini sosyal problemlere yöneltmeyi amaçlayan, 1970'lerin 'sosyal problemler' perspektifine kadar geri götürülebilir. Bu perspektif, rekabetçi talepler ortamında mevcut kaynaklar için çok sayıda talep oluştuğunda, bazı talepler öne çıkarılırken bazılarının nasıl göz ardı edildiğini analiz etmektedir. Bununla birlikte inşacılık bugün ayrıca, bilgi üretiminin kaynağı olan sosyal süreçleri inceleyen bilimsel bilgi sosyolojisiindeki tartışmaları da etkilemektedir. **Bilimsel bilgi sosyolojisi** bilimi, kendisi gibi bir sosyal faaliyet biçimi olarak görmektedir. Bu nedenle, o, sosyolojik araştırmayla uyumlu olmalıdır. Bilimsel kuramlar, içinde geliştirildikleri ortamın, yani kendi toplumlarının ürünüdür ve bilimsel bilginin sosyolojisi genellikle görünüşte 'evrensel' olan bu kuramların geçerliliğini sorgulamaktadır.

Bu iki hattın bir araya gelişi, sosyolojide genel ve yaygın bir sosyal inşacılığa yol açmıştır. Bu genel bakış açısı Avrupa'nın sosyal inşasından seri cinayetlere, bunamadan **cinselliğe** kadar çeşitli olguları analiz etmek için kullanılmıştır. Bu çalışmaların hepsinde ortak tema, inceledikleri konuların 'doğal' mı yoksa 'nesnel' mi olduğu konusunda sorgulama yapmasıdır.

Sosyal inşacı argümanlar ayrıca, sırasıyla özürlü insanların ve dezavantajlı kadınların durumunu görünüşte 'doğal' kabul eden statükoya meydan okuyarak, özürlü insan hareketleri ve feminizm gibi sosyal hareketler için de yararlı olmuştur.

Anlam ve Yorumlar

Sosyal inşacılık sosyolojide oldukça yaygın bir biçimde benimsenmiştir. Sosyal inşacılık cinsiyet ya da suç gibi belirli bir sosyal olguyu meydana getiren unsurların tümünün bir araya getirilmesini içermektedir. İnşacılık, **toplumsal cinsiyet** ve suçu doğal ya da normal bir olgu olarak kabul ettiği için, halk arasındaki geleneksel fikirlerle ve sağduyu bilgisiyle mücadele içindedir. Sosyal inşacılara göre cinsiyet ve suç, tarihsel sosyal süreçler ve **sosyal etkileşimler** aracılığıyla yaratılmıştır. Kuşkusuz bu, cinsiyetle suçun değişmez olmadığı, onların toplumdan topluma ve zamanla hem anlam hem de biçim açısından değişiklik göstermediği anlamına gelmemektedir. Sosyal inşacılık, toplum ve onun kurumlarının daimi bir ilerleme içinde olduğu fikrine dayanmaktadır ve sosyolojinin görevi, söz konusu ilerlemeyi incelemektir.

Tüm inşacı yaklaşımlar aynı değildir ve bilimsel bilgi sosyolojisinin gündeme getirdiği 'güçlü' ve 'zayıf' noktaları arasında yapılmış temel bir ayrım vardır. Ancak son zamanlarda bu ayrım, daha yansız görünen 'katı' ve 'bağlamsal' inşacılık arasında bir karşıtlık olarak yeni bir çerçeveye oturtulmuştur. Katı inşacılar, ne doğanın ne de toplumun kendini aracısız bir biçimde gösteremeyeceğini iddia ederler. Tüm olgular, yalnızca insanla ilgili kavram ve kuramlar aracılığıyla anlaşılabilir ve bunlar değişime, bazen de köklü radikal değişimlere açıktır. Katı inşacılar, inşacılık içinde küçük bir azın-

lıktır. İnşacı çalışmaların büyük çoğunluğu, sosyologların **söyleminin** dışında bir gerçeklik olduğunu kabul etmekten dolayı memnundur. Ne var ki buradaki asıl mevzu, bu gerçekliğe nasıl ulaşılabileceğidir.

Sosyal problemlerin mevcut hiyerarşisinde neyin görünür değer olarak kabul edilemeyeceğine dikkat çeken bağlamsal inşacıların, sosyal ve **çevresel** sorunlar ile sosyal grupların bu sorunlara yaklaşımları hakkında söyleyecek çok şeyi vardır. Bazı sorunlara dikkat edilmesi gerekir ve bunlar ivedilikle çözülmelidir. Fakat bazı sorunlar, nispeten önemsizdir ve bu türdeki sorunların çözümü güvenli bir şekilde ertelenebilir. Bağlamsal inşacılar sosyal problemlerin günümüzdeki sıralamasını başlangıç noktası olarak kabul ederler. Bu sıralama toplumun problemlerinin ciddiyetini gerçekten yansıtmakta mıdır? Sosyoloji 'iddia-sahipleri' ve 'iddiaları-reddedenler' tarafından ortaya atılan tartışmaları çözümlemede faydalı bir rol üstlenebilir. Böylelikle sosyologlar rasyonel bir değerlendirme için gerekli tüm bilgilerin kamusal alana taşındığından emin olabilirler.

1980'li yıllarda hızla öne çıkan çevresel biyo-çeşitlilik kaybına ilişkin Hannigan'ın (2006) yaptığı çalışma, inşacı yaklaşıma iyi bir örnektir. Risk altında olan hayvanları ve kuşları korumayı amaçlayan çok sayıdaki yasal girişimi tanımlayan biyo-çeşitlilik kaybı, en azından 1911 yılından beri bilinmektedir. Ne var ki, hiçbir uluslararası kurumun politik bağlamda bu türden kaygıları yoktu. 1980'li yıllara gelindiğinde konuya genetik kaynakların -yağmur ormanlarındaki türler gibi- patentini almaya çalışan çok uluslu şirketler dâhil olmuş, koruyucu biyolojiye dair yeni bir 'kriz' disiplini oluşmuş, Birleşmiş Milletlerde gerekli politik ilgiyi canlandırmaya dönük altyapı

alışmaları yapılmış ve belli türleri korumak amacıyla mevzuat değişikliklerine gidilmiştir.

Eleştirel Noktalar

İnşacı açıklamaların çoğunun onaylanmasına karşın, eleştirmenlerin özellikle onların agnostizmine karşı çıkması ilginçtir. Örneğin Hannigan'ın biyo-çeşitlilik incelemesi, önemli bir noktayı kaçırmaktadır. Biyo-eşitlilik kaybı, gittikçe artan ciddi bir sosyal ve çevresel problem midir? İncelemede bu soru ele alınmamıştır ve sosyal inşacılık aracılığıyla ele alınması da mümkün değildir. Bunu yapabilmek için biyologların, doğa tarihçilerinin ve evrebilimcilerin uzman bilgilerine ihtiyaç duyarız. Çok az sosyolog biyo-çeşitlilik veya diğer birçok sorun hakkında ayrıntılı tartışmalara girişebilecek gerekli uzman bilgisine sahiptir. Eleştirel realistler gibi düşünen bazı sosyologlara göre, analizlere bu uzmanlıkları dâhil etmeyen sosyoloji; eldeki gerçek konunun temellerine inmeden, anlatımlara, belgelere ve metinlere bakarak yapılan bir dizi söylem incelemesine indirgenmiş olacaktır.

Bir başka eleştiriye göre sosyal inşacılık, iddia üreten politikalara öncelik vermektedir ve kimi zaman bilimsel sosyolojiyle kıyaslandığında politik ve sosyal hareketlere daha fazla yarar sağladığı görülmektedir. Nispeten güçlü sosyal grupların politik tartışmaları nasıl şekillendirdiğini ve tahakküm altına aldığını göstermek yararlı bir işlevidir, ancak inşacılığın daha çok mazlumdan yana olduğu görünmektedir. Bu anlamda onun bakış açısının politik açıdan  n yargılı olduğu ileri sürülmüştür. Örneğin, kadın hareketleri kadınların özelinde 'doğal bir yer' olmadığını, ocuk doğurma ve yetiştirmenin cinsiyet eşitliğine 'doğal' bir engel oluşturmadığını göstermek

için inşacı argümanları kullanmışlardır. Buradaki eleştiri kullanılan argümanların meşru olmamasına değil, inşacılığın politik stratejilere bilimsel araştırma yöntemlerinden daha yakın olmasınadır.

Güncel İlgiler

Sosyal inşacılık sosyolojide oldukça başarılı olmuştur ve muhtemelen günümüzdeki araştırmaların çoğunun da temel dayanağıdır. Sosyal yaşamın iç yüzünü anlamaya dönük birçok yeni anlayış ürettiğine de hiç şüphe yoktur. Analizin merkezine insan toplumlarını koyan sosyal inşacılık, bilinen tüm fenomenlerin kaçınılmaz doğal yapısını işaret etmekte ve böylelikle sosyologlara merkezi bir konum atfetmektedir. İnşacılığın sosyologlara sosyal inşa süreçlerini ortaya çıkartmak konusunda açıkça tanımlanmış bir görev vermesi son derece değerli olabilir. Böylelikle önemli sorunlar hakkındaki sosyal tartışmaların daha sağlam bilgilere dayanması sağlanabilir.

Pek çok sosyal inşacı çalışmada, medya yorumları ile bunların sosyal tartışmalara katkıları analiz edilmiştir. Wanda Siu'nun (2009), Minnesota'daki tütün endüstrisiyle ilgili 1998 yılındaki bir davanın kayıtları ile titiz bir başhekimin tütün kullanımının tehlikelerine dair 1964 yılındaki raporunu Amerikan gazeteleri çerçevesinde incelemesi, bunun güncel bir örneğidir. Siu, ulusal bir 'liberal' gazete olan New York Times ile iş dünyasına yakın bir Finansal gazete olan Wall Street Journal'i bu kapsamda karşılaştırmıştır. Her iki olayda da, Wall Street Journal'in konuyu tütün endüstrisine daha sempatik bir şekilde ele alma eğiliminde olduğunu tespit etmiştir. Örneğin başhekimin bulguları hafife alınmış, Minnesota olayında bilimsel bulgulardaki yetersizlik için avukatlar suçlan-

mıştır. Bu çalışma, gazetelerin sadece ABD'deki tütün kullanımının sosyal inşası etrafında yaşanan çatışmaları raporlamadığını, aynı zamanda bu inşa sürecine de aktif olarak dâhil olduğunu göstermektedir.

Tüm sosyal olguların potansiyel olarak sosyal inşacı analizden etkilendiği göz önüne alınırsa, Motyl'in (2010) yıkıcı eleştirileri ve radikal inşacılığı reddetmesi örneğinde öne sürülen nedenlerden dolayı, sosyal inşacılığın her şeyden önce kendisini toplumsal alanda inşa edilen bir kuram olarak görmesini bir zaman meselesi haline getirmiştir. Motyl'in çalışması milliyetçilik ve kimlik oluşumuyla ilgilidir, fakat onun 'alelade', ancak güçlü varyantlarda 'alışılmadık, kışkırtıcı ve yanlış' diye betimlediği sosyal inşacılığa ilişkin eleştirilerini iyi okumak gerekir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Goode, E., and Ben-Yehuda, N. (2009) *Moral panics: The Social Construction of Deviance* (2nd edn, Chichester: Wiley-Blackwell).
- Hannigan, J. (2006) *Environmental Sociology* (2nd edn, London: Routledge), esp. chapter 5.
- Motyl, A. J. (2010) 'The Social Construction of Social Construction: Implications for Theories of Nationalism and Identity Formation', *Nationalities Papers*, 38(1): 59-71.
- Siu, W. (2009) 'Social Construction of Reality: The Tobacco Issue', *Critical Public Health*, 19(1): 23-44.

TEMA 3: ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK

Yabancılaşma

Kavramın Tanımı

İnsanoğlunun, kendi doğasının bazı temel yönlerinden ve toplumdan uzaklaşması ya da kopması durumu. Yabancılaşma genellikle güçsüzlük ve çaresizlikle sonuçlanır.

Kavramın Kökenleri

‘Yabancılaşma’ kavramının sosyolojideki kullanımı; kapitalizmin insanların kendi yaşamları üzerindeki kontrol kaybı ile sosyal ilişkilere etkilerine dair Marx’ın erken dönem fikirlerinden gelir. Ancak Marx, Ludwig Feuerbach’ın Hristiyanlıkla ilgili felsefi eleştirilerinden etkilenmiştir. Her şeye gücü yeten, her şeyi bilen bir Tanrı kavramı ve insanoğlunun kurtuluşa bu dünyada değil, yalnızca ölümden sonra ulaşabildiği bir din anlayışıyla Hristiyanlık; ruhani bir varlık üzerine insan güçlerinin ne olduğunun bir izdüşümüdür. Feuerbach bunu bir uzaklaşma ya da yabancılaşma biçimi ve

insan güçlerinin deşifre edilmesi gereken bir yanılgısı olarak görmüştür.

Marx ([1844] 2007) yabancılaşma kavramını temel olarak bu dini içeriğinden çıkarmış ve onu seküler endüstriyel-kapitalist toplumlardaki çalışma ve yaşam koşullarını analiz etmek için kullanmıştır. Marx'a göre insanın 'kurtuluş'u; işçi sınıfını sömüren küçük bir egemen **üst sınıfın** toplumun tüm yönleri üzerindeki gasp edici kolektif kontrolünden kurtulmakta yatmaktadır. Koyu dinsel inançlar, işçileri öbür dünyadaki hakiki kurtuluşun bedeli olarak kabul etmeye cesaretlendiren ideolojik kontrolün bir parçasıdır. 20. yüzyılda endüstri sosyologları yabancılaşma kavramını, farklı yönetim sistemleri altındaki işyeri ilişkilerinin ampirik incelemelerini değerlendirirken kullandılar. Araştırmanın bu daha sonraki biçimi, Marx'ın erken dönem çalışmalarından çok daha fazla sosyal-psikolojik olma eğilimindeydi.

Anlam ve Yorumlar

Yabancılaşma, **sosyolojik söylemi** aşarak, medya yorumlarına ve gündelik dile kaymış bir kavramdır. Bu anlamda örneğin bize, bütün bir neslin 'topluma yabancılaşmaya' başladığı ya da gençlik alt kültürlerinin gençliğin ana değerlerden yabancılaşmasını temsil ettiği söylenebilir. Açıkçası ayrılma ya da uzaklaşma düşüncesi burada belirgindir, ancak sosyolojide yabancılaşma kapitalist toplumların eşitsizlikleriyle ilgilidir. Marx'ın tarihsel materyalist yaklaşımı, mal üretmek ve hayatta kalmak için insanların kendi işlerini birlikte organize ettiği varsayımıyla başladı. Marx'a göre yabancılaştırılma; gerçek sonuçları olan nesnel bir koşul içinde olmaktır ve bu durumu değiştirmenin anahtarı, koşullarımızı

daha fazla kontrol altına alabilmek için, düşünce ve inançlarımızı değiştirmek değil, aksine yaşam biçimlerimizi değiştirmektir. Geçmiş zamanlardaki çalışma yaşamı bize, daha çok fiziksel emeğe dayalı, zahmetli ve yorucu görünebilir, fakat köylü çiftçiler ya da zanaatkârlar gibi sosyal gruplar düşünüldüğünde, onların yaptıkları modern üretim tesislerinde, büyük ofis ortamlarında, çağrı merkezlerinde ya da fastfood restoranlarda bulabileceğimizden çok daha fazla ustalığa dayalı, yapılan işleri kontrole fırsat veren ve kendi kendine yeten işlerdi. Bugün çalışma koşulları geçmişle kıyaslandığında birçok yönden fiziksel emeğe daha az dayanabilir, ancak daha fazla kontrol sunmaz, bundan dolayı yüksek oranda yabancılaşma yaratmaya devam eder.

Marx'ın kuramı kapitalist üretimin dört temel alanda yabancılaşma yarattığını öne sürer. İşçiler kendi *emek güçlerine* yabancılaştırılırlar: İşçiler işverenler tarafından kendileri için belirlenmiş görevleri yerine getirmek ve gerektiğince gerektiği biçimde çalışmak zorundadırlar. İşçiler, kar amacıyla kapitalistler tarafından başarıyla pazarda satılacağı iddia edilen, kendi emeklerinin *ürünlerine* yabancılaştırılırlar. Onlar bu ürünlerin ücret olarak sadece küçük bir kısmını alırlar. İşçiler ayrıca *birbirlerine* yabancılaştırılırlar. Çünkü kapitalizm işçileri iş için, fabrikaları ve bölgeleri pazar payı için rekabete zorlamaktadır. Son olarak Marx, emeğin insan doğasının temel ve belirleyici bir özelliği olması nedeniyle, insanın yukarıdaki biçimlerde yaptığı işe yabancılaşmasının, onların kendi '*türsel varlığına*' yabancılaşmaya başlaması anlamına geldiğini iddia eder. Emek artık kendi içinde tatmin edici değildir, ne var ki hayatta kalmak için kazanılan bir ücretle eşitlenerek, sadece bir araç haline gelmiştir. Bu, onun

daha fazla keyifli 'boş zaman' imkânından uzaklaşmasına ve çok 'çalışma' düşüncesine eklenmiş olumsuz çağrışımlarla temsil edilir. Marx'ın aradığı çözüm, sömürgeci kapitalist ilişkilere son vermek ve üretim süreçlerinin kolektif kontrolünün sağlandığı ve yabancılaşmanın ortadan kalktığı komünizme yönelmektir.

Eleştirel Noktalar

Marx'ın tezi her ne kadar hem çok genel ve soyut hem de devrimci sonuçları anlamında onun genel sosyal kuramıyla bağlantılı olsa da, oldukça etkili olmuştur. Sosyologlar ampirik araştırmalar için kavramı kullanışlı hale getirmek amacıyla onu bu bağlamlarından sıyırdılar ve sonuçta farklı yönetim sistemleri altındaki ve farklı çalışma ortamlarındaki yabancılaşma düzeylerini karşılaştırmak mümkün oldu. 20. yüzyıl boyunca kavramın işlerlik kazanması için çeşitli girişimler olmuştur. Bunlardan biri, Robert Blauner'in, dört endüstri alanındaki çalışma koşullarının yabancılaşmaya etkilerini karşılaştırdığı *Alienation and Freedom* [yabancılaşma ve Özgürlük] (1964) adlı incelemesidir. Blauner bunu yapmak için, güçsüzlük, anlamsızlık, izolasyon ve kendine yabancılaşmaya ilişkin öznel açıklamalarına göre işçilerin kendileri tarafında deneyimlenen yabancılaşma düzeylerini ölçmeyi amaçladı. Söz konusu kriterlerden yola çıkarak o, üretim-hattında çalışmanın yüksek düzeyde yabancılaşma üretme eğiliminde olduğu, buna karşın hattın otomatikleştiği yerde yabancılaşmanın azaldığı sonucuna ulaştı. Otomasyonun işçileri vasıfsızlaştırdığını düşünen bazı Marxist kuramcılarının aksine Blauner, otomasyonun aslında işçilerin çalışma yaşamlarının kontrolünü daha fazla hissettiği daha iyi bütün-

leşmiş bir işgücüne yol açtığını savundu. Kurama öznel algıların girişi yaratıcıydı ve bu, sosyolojik yabancılaşma kuramları içine işçilerin görüşlerinin dâhil edilmesinin önünü açtı. Çalışma ayrıca yabancılaşmanın kapitalizmi yok etmeden de azaltılabileceğini öne sürdü.

Güncel İlgiler

Yabancılaşma kavramının daha genel sosyolojik kullanım için genişletilme girişimlerine rağmen, Marxist kuramla kaçınılmaz bir şekilde bağlantılı olduğu görülmektedir. Sözde Marxist rejimlerin 1989'dan sonra çökmesi ve devrimci Marxist kuramın önemini yitirmesi nedeniyle yabancılaşma kavramı disiplinin geleceğiyle daha az ilgili olacağı öngörülmektedir. Bununla birlikte Japon yönetim uygulamalarına dair çalışmalar, üstü kapalı bir biçimde çalışma grubunun benimsenmesinin ve takım olarak karar almanın işçi yabancılaşmasını azalttığına ve işyeri ilişkilerini geliştirdiğine hükmetmiştir. Ayrıca kavramı başka alanlarda da kullanma girişimleri olmuştur ve bu durum yeni bir yüzyılda kavramı yeniden canlandırabilir.

Smith ve Bohm (2008) yabancılaşmanın daha tamamlayıcı ve kullanışlı bir bakış açısı sunduğunu savunarak, kriminolojide Durkheim'ın **anomi** kavramının yoğun kullanımına itiraz eder. Yazarlar anomie kavramının merkezinde 'normsuzluk' nosyonunun bulunduğunu, ancak bunun yabancılaşma kuramı içindeki beş boyuttan yalnızca biri olduğunu ileri sürerler. Dolayısıyla diğer dört boyut –güçsüzlük, anlamsızlık, izolasyon ve kendine yabancılaşma– önemli ölçüde göz ardı edilmiştir. Bu durum, suç kontrol politikasına çok yakın olan ve suçlu davranışlarını açıklama konusunda

başarısız bir kriminoloji anlayışı üretme eğilimi yaşamaktadır. Smith ve Bohm kapitalist bir sosyal yapının yabancılaştırıcı etkilerini azaltma konusunda etkin yollar bulma imkânı sunan yabancılaşmanın daha bütünleştirici bir kavram olduğunu ileri sürerler.

Aynı şekilde Yuill (2005) de, tıp sosyologlarının büyük ölçüde ihmal ettiğini düşündüğü yabancılaşma kuramına sağlık alanından bakar. Marx'ın orijinal kuramının, kapitalist ekonomilerin sömürücü ve yabancılaştırıcı koşullarının insanın sağlığını ve refahını açık bir biçimde etkilediği, onun maddi, duygusal ve varlıksal alanlarını şekillendirdiği fikri üzerine kök saldıgı düşünülürse, bu gariptir. Yuill Marx'ın kavramının uyarlamasını konu edinir ve yabancılaşma merceğinden tıp sosyolojisinde bazı örneklerle bakar.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Archibald, W. P. (2009) 'Marx, Globalization and Alienation: Received and Underappreciated Wisdoms', *Critical Sociology*, 35(2): 151-74.
- Marx, K. ([1844] 2007) *Economic and Philosophic Manuscripts of 1844*, ed. and trans. Martin
- Milligan (Mineola, NY: Dover).
- Smith, H. P., and Bohm, R. M. (2008) 'Beyond Anomie: Alienation and Crime', *Critical Criminology*, 16(1): 1-15.
- Yuill, C. (2005) 'Marx: Capitalism, Alienation and Health', *Social Theory and Health*, 3: 126-43.

Çevre

Kavramın Tanımı

Çevre sosyolojisi, ekonomik çevre, iş çevresi ya da benzerleri gibi insan yaratımı olan diğer çevrelerden ziyade, dünya gezegeninin doğal çevresiyle ilgilidir.

Kavramın Kökenleri

‘Çevre’, ‘doğal çevre’ anlamına geliyorsa, o zaman ‘doğa’ kavramından da farkı kalmaz. ‘Doğa’ çeşitli anlamlara sahip, çok eski ve karmaşık bir kavramdır, fakat sosyolojide sıklıkla kültürün ya da toplumun karşıtı olarak görülür. ‘Çevre’ kavramının içerisinde toplumların var olduğu doğal dünyayı tasvir etmek için kullanımı çok daha yenidir. Çağdaş anlamda çevre kavramı, bitkiler, hayvanlar ve eko sistem gibi doğal şeyler ya da doğal güçler fikrinin bir karışımıdır. Bu türden bir çevre kavramı, savaş sonrası dönemde ‘doğa’dan devralınmış ve gelişmiş ülkelerde 1960’lı yılların çevreci ve yeşilci aktivistleri arasında yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bununla birlikte söz konusu anlayış, özellikle **endüstrileşme** ve **kentleşmenin** yayılması gibi insan etkinlikleri aracılığıyla çevreye verilen zarara karşı koymanın gerekli olduğunu savunan, net bir ahlaki duruşun oluşmasını sağlamıştır. En geniş anlamda çevre, yeryüzü gezegeninin kendisidir ve uydudan alınan görüntüler kavram hakkında açık fikirler vermektedir. Çevre kavramı sosyolojiye çözüm gerektiren önemli sorunlar olarak öne çıkan, asit yağmuru, küresel ısınma ve artan kirlilik gibi sorunlar aracılığıyla girmiştir. Bugün ‘çevre sosyolojisi’ Avrupa’da geniş ölçüde **sosyal inşacı** perspektifin hâkimiyetinde

olma eğilimindeyken, Amerika’da önemsenen özel bir uzmanlık alanıdır.

Anlam ve Yorumlar

Pek çok sosyolog, sosyal yaşama ilişkin incelemelerde biyolojik kavramların kullanılması konusunda oldukça temkinlidir ve çevresel problemleri incelemenin disiplin içinde benimsenmesinin uzun bir zamana yayılması bunun tek nedeni-
dir. Bazıları için çevresel sorunlar, eşitsizlik, **yoksulluk**, suç ve sağlık gibi uzun zamandır var olan sosyal sorunlarla kıyaslandığında, sosyoloji için çok kenarda kalmış sorunlardır. Bazıları için ise çevre, genel olarak sosyal bilimleri ve sosyolojiyi yeniden biçimlendiren **küreselleşme**, terörizm ve **risk** gibi yeni ‘merkezi kavramlar’dan biridir.

Çevre-toplum ilişkisini incelemek, hem sosyal ilişkileri hem de doğal olguları anlamayı gerektirir. Çünkü çevresel sorunlar çevre ve toplumun karşılıklı etkileşiminin bir sonucudur (Irwin, 2001). Bu, petrol ve hava kirliliğini, gıdaların genetik değişimini ve küresel ısınmayı düşündüğümüzde daha net bir biçimde anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu sorunlara yönelen tüm sosyologların, doğabilimsel kanıtlarla yüzleşmesi gerekir. Sosyologlardan söz konusu sorunların insanlar için ne türden sonuçlar doğurduğunu ve bunların neden sorun edildiğini değerlendirmedikleri sürece, bu konuda yararlı şeyler söylemelerini bekleyemeyiz. Diğer yandan çevresel sorunlar sıklıkla insanların yapıp ettiklerinden kaynaklandığından, asla tamamen ‘doğal’ olamaz. Bu nedenle doğa bilimciler de, işaret ettikleri çevresel sorunların ‘imal edilmiş’ yönleri ile sosyal nedenlerini anlama gereği duyarlar. Gerçekte doğa bilimciler tarafından en ciddi sorun olarak tanımlanan çevresel sorun, – küresel ısınma– yaygın bir biçimde büyük ölçekli endüstriyel

Üretimin ve modern yaşam tarzının sonucunda ortaya çıkan bir sorun olarak kabul edilir.

Çevresel sorunları inceleyen sosyologlar iki kampa ayrılırlar. Sosyal inşacılar çevresel sorunların ‘doğal’ yönlerinin olması gerektiği gibi olduğunu düşünmezler. Aslında onlar konunun bilim insanlarının ve çevrecilerin iddia ettiği kadar ciddi olup olmadığı konusunda agnostik (bilinemezci) bir tutum içindedirler. Bunun için iyi bir neden vardır. Sosyologların çoğu, doğa bilimleri alanında eğitilmiş değildirler ve dolayısıyla doğa bilimcilerle tartışmaya girme becerisi gösteremezler. Sosyal inşacılar onun yerine, sorunları toplumun değerlendirmesine açarak, çevresel sorunların tarihini ve sosyolojisini incelerler.

İkinci kamp ise, evre sosyologları ile eleştirel realistlerden oluşmaktadır. Çevresel sorunlar gerçek ve baskılayıcıysa, o zaman onların toplumsal ve doğal nedenlerini anlamak ve çözümüne müdahale etmek mümkün olmalıdır. Özellikle İngiliz sosyolojisi içindeki eleştirel realistler, sosyologların çevresel sorunların oluşumunda etkili olan mekanizmaları açıklamak için gerçekliğinin dış görünümünün altındaki unsurlara bakmaları gerektiğini savundular. Sözgelimi CO₂ miktarı yeryüzünün gezegen-çapında ısınmasını sağlayan güneş ışınlarını engelleyecek seviyelere ulaştığında, doğal süreçlerin ne türden tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini görmeye başlarız. Ne var ki bu doğal süreçlerin oluşumunu tetikleyen insanların uzun dönemler boyunca yapıp ettikleridir. Dolayısıyla bunların nedenleriyle birlikte, bağıntılarını ya da sonuçlarını da doğru bir biçimde anlamak zorundayız. Realistler bu sorunlara ilişkin agnostik olamayacağımızı vurgularlar.

Eleştirel Noktalar

Sosyolojiye çevre konusunu dâhil etmek problemlili olmuştur. Sosyologlar çevre sorunlarına dair bilgiler konusunda doğa bilimcilere riayet etmek zorundaydı, bu durum sosyolojinin yöneldiği eleştirel bakış açısına gölge düşürmeyecek midir? Sosyal bilimlerde ve doğa bilimlerinde kullanılan farklı kuramları, yöntemleri ve açıklama biçimlerini göz önüne alırsak, onların uygulayıcılarının birlikte çalışabileceklerini ummak ne derece gerçekçidir? Birçok sosyolog doğa bilimlerin doğasında bulunan temel realizmle uyuşmayan sosyal inşacı bir yaklaşımı benimsediğinden, sosyolojinin şimdilerde yalnızca çevresel sorunların kendisini değil, aynı zamanda bunların bilimsel bilgilerini üretmeyle ilgili olan süreçleri ve sosyal etkileşimleri de incelemeye devam edeceği daha olası görünmektedir.

Güncel İlgiler

Sosyologların çevre sorunlarının önemini anlamaları oldukça zaman almıştır ve onlar bu anlamda, yeşil savunucularının ve çevreci bilim insanlarının bir hayli gerisinde kalmışlardır. Çevre tartışmalı bir kavramdır ve onunla ilgili herkesin kabul edebileceği tek bir tanıma ulaşmak pek mümkün görünmemektedir. Yine de, çevre-toplum ilişkisine dair kavrayışımızı zenginleştiren sosyolojik araştırma ve kuramlaştırmalarının arttığını söyleyebiliriz. Yüksek seviyedeki küresel iklim değişikliği, **sürdürülebilir kalkınma** girişimleri ve gıda üretim yöntemleri ile enerji güvenliği gibi konulara artan ilgiler düşünüldüğünde, yeni nesil öğrencilerin konuya ilgisini sağlamak için, sosyologların bunları disiplinle bütünleştirdiğinden emin olmak gerekir.

Lever-Tracy (2008), sosyolojinin özellikle küresel ısınma gibi çevresel sorunları disiplinin içine dâhil etme gayretinde olduğunu iddia eder. Bunun en belirgin nedeni sosyologların çoğunun 'doğalcı' argümanlara dönük keskin şüpheleri nedeniyle, bunun yerine daha tatminkâr buldukları sosyal inşacılığı tercih etmeleridir. Lever-Tracy'ye göre, sosyologların multidisipliner bir bakış açısına kucak açmasının ve iklim değişikliği sorununu sosyolojinin merkezine getirmenin zamanı gelmiştir. Küresel ısınmayı anlamak ve onun etkileri ile karbon emilimini azaltmaya çalışmak doğal ve sosyal bilimcilerin birlikte çalışmalarını gerektirir. Ancak bu makaleye bir cevap olarak Grundmann ve Stehr (2010) inşacılığın bilimsel bulgular için dengeleyici bir sosyal perspektif sağlama ve politik tartışmalardan uzaklaştırma konusunda sosyologlara yol gösterdiğini savunarak, çevresel sorunlar için inşacı bir model önerir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Dunlap, R. E. (2002) 'Paradigms, Theories and Environmental Sociology', in R. E. Dunlap, F. H. Buttel, P. Dickens and A. Gijswijt (eds), *Sociological Theory and the Environment: Classical Foundations, Contemporary Insights* (Lanham, MD: Rowman & Littlefield), pp. 329-50.
- Grundmann, R., and Stehr, N. (2010) 'Climate Change: What Role for Sociology? A Response to Constance Lever-Tracy', *Current Sociology*, 58(6): 897-910.
- Irwin, A. (2001) *Sociology and the Environment: A Critical Introduction to Society, Nature and Knowledge* (Cambridge: Polity).
- Lever-Tracy, C. (2008) 'Global Warming and Sociology', *Current Sociology*, 56(3): 445-66.
- Sutton, P. W. (2007) *The Environment: A Sociological Introduction* (Cambridge: Polity).

Endüstrileşme (Sanayileşme)

Kavramın Tanımı

İngiltere ve Avrupa'da 18. yüzyılın ortasında başlayan, özellikle üretim ve çalışma alanında insan ve hayvan gücünün yerine makineyi koyma sürecidir.

· Kavramın Kökenleri

Modern çağdan önce, 'endüstri ve 'endüstriyel' kelimeleri çoğunlukla 'çalışkan-gayretli' anlamında kullanılırdı. 16. yüzyılın sonlarına doğru 'endüstri' aynı zamanda imalat ve ticareti tanımlamak için de kullanıldı. Bu anlama daha sonra madencilik, elektronik ve hatta hizmet sektörleri gibi belirli imalat alanlarını tanımlamak için de kavrama yoğun bir biçimde başvuruldu. Bundan dolayı endüstrileşme kavramı, endüstri öncesi ya da endüstrileşmemiş bir toplumdan, öncelikle imalata dayalı bir topluma doğru gerçekleşen uzun erimli bir değişim sürecine karşılık gelmektedir. Bu nedenle endüstrileşme, modernleşme sürecinin belki de en önemli boyutudur. 'Endüstri Devrimi' Avrupa ve Kuzey Amerika'da, 18. yüzyılın ortaları ile 19. yüzyılın ilk yılları arasında İngiltere kökenli olarak başladı. Söz konusu dönemde kömür madenciliği, demir üretimi ve çok büyük miktardaki malların üretimini kolaylaştıran yeni teknolojiler gibi bir dizi birbirine bağlı gelişmeyle birlikte süreç kendi kendine yeter hale geldi. İnsanlar yeni işyerleri ve fabrikaların kurulduğu gelişen kasaba ve şehirlerde iş bulmak için kırsal ve tarımsal alanları terk ettiği için, daha fazla üretim, nüfus hareketi anlamına geliyordu.

19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, insanların çoğunun tarımdan ziyade imalat sektöründe çalıştığı ve imalat süreçlerinin baskın olduğu sürekli teknolojik değişime dayanan bir endüstri toplumundan söz etmek mümkün hale gelmişti. Birçokları bunu olumlu bir gelişme olarak görse de, dönem; gele-

neksel üretim becerilerine makinelerin zarar verici etkileri yanında, aşırı kalabalık kasaba ve şehirlerdeki berbat çalışma ve yaşama koşullarından yakının birçok eleştirmene de tanıklık etmiştir. Erken dönem sosyologlar, **işbölümündeki radikal genişlemeyi**, yükselen **sınıf çatışmalarını** ve kentsel yaşamın giderek sekülerleşen yönlerini incelediler. 1970'li yıllardan bu yana sosyologlar, imalat sektöründe çalışan işçi sayısının gittikçe azalmasına karşılık, **eğitim**, sağlık ve finans gibi hizmet alanlarında çalışan işçilerin artması nedeniyle, önceki endüstriyel toplumların kademeli olarak post-endüstriyel toplum haline geldiğini iddia etmektedirler.

Anlam ve Yorumlar

Endüstrileşme, hayvan ve insan gücüyle makinelerin yer değiştirmesi anlamındadır. Teknolojik gelişmeler kendi içinde yeni değildirler ve etkili bir biçimde avlanma ve ev yapımı gibi yeni sosyal pratiklere olanak sağlayan antik kabile toplumlarındaki en temel taş alet yapımına kadar eskiye götürülebilir. 18. yüzyıl Endüstri Devrimi, yerleşik hayata ve tarımsal üretime neden olan ve M.Ö 9000'li yıllarda başlayan Neolitik Devrimin önemine denk bir devrimsel değişim olarak görülür. Endüstrileşme, bir yığın insanın gündelik yaşamını ve davranış biçimlerini değiştirmiştir. Bu nedenle endüstriyel bir toplum, teknolojinin insanoğlu ile doğal dünya arasındaki ilişkilere aracılık ettiği bir toplumdur.

Endüstrileşme insan ve doğa arasındaki ilişkiyi değiştirmiştir. Çünkü doğa, giderek artan bir şekilde üretim sürecinde kullanılan kaynaklar ya da ham madde kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır. 19. yüzyılın başlarında pek çok sosyal yorumcu endüstrileşmenin durdurulabilen ya da tersine çevrilebilen kısa vadeli bir süreç olup olmadığını merak etmiştir, ancak yüzyılın sonlarına doğru bu beklentinin olanaksız olduğu anlaşılmıştır. Bu-

gün endüstriyelleşmeyi tersine çevirmek yalnızca ihtimal dışı olmamakla kalmayıp, sosyal bilimcilerin tahmin ettiklerinin ötesinde genişleyen dünya nüfusunu büyük oranda azaltmadıkça, aynı zamanda imkânsız da görünmektedir. 6 ila 8 milyar düzeyindeki küresel insan nüfusu, sadece gıda üretiminin endüstrileşmesi, ulaşım ve küresel bir işbölümüyle sürdürülebilir.

1970'li yıllarda post-endüstriyel değişime dair bazı kuramlar, mikro devreler, bilgisayar programları, uydular ve iletişim teknolojileri kullanan en son dalga elektronik gelişmelerin yalın bir endüstrileşmenin ötesine geçildiğinin göstergesi olduğunu ileri sürdü. Ne var ki bu teknolojilerin tümü, insan ve hayvan gücünden ziyade makinelerin hâkim olduğu endüstriyel ortamlarda hâlâ üretilmektedir. Örneğin bilgisayarlar, endüstriyel fabrikalarda hâlâ üretilmek zorundadır ve onlar, güç istasyonlarında üretilen elektriği kullanarak çalışırlar. İnternet iletişimin harikulâde bir küresel araçtır, ancak bir güç kaynağı ve gerekli teknolojik araçlar olmadan ona ulaşmak olanaklı değildir. Bilgi teknolojilerinin ortaya çıkışını, endüstriyel ilkelerden uzaklaşmak yerine, ileri bir endüstri formu olarak tanımlamak muhtemelen daha doğru bir yoldur.

Endüstrileşmenin önemli bir sonucu, 19. yüzyıl boyunca hızlı bir ivme kazanan ve kentleşme olarak bilinen insan hareketliliğiyle bağlantılıdır. Endüstriyel imalat, kırsal yaşam biçiminden ve tarımdan göç yoluyla uzaklaşmayı hızlandıran evler, fabrikalar ve altyapı tesisleri için daha fazla hammadde üretmiştir. Çok sayıda insan için yüksek ücretler yanında yeni makineler, gaz ve elektrik gibi yeni endüstriyel buluşlarla yeni şehirler ve kasabalar, yepyeni bir toplum gibi görünüyordu. İngiltere'de William Morris ve John Ruskin dâhil birçok eleştirmen, yeni sosyal problemlerin nedenini geleneksel yaşam biçimlerinin ve ahlakın yok olmasına bağladılar. İlk dönem sosyologlar da, bencilliğin ve bireyciliğin artmasıyla, toplulu-

ğun (cemaatin) ve toplumsal dayanışmanın zarar görmesinden yakındılar (Tönnies [1887] 2001).

Eleştirel Noktalar

Endüstrileşme, her geçen gün daha fazla ülkenin kendi deneyimini yaşadığı ve pek çok nedenden dolayı devam eden bir süreçtir. Bununla birlikte, 1970’li yıllardan beri post-endüstrileşme kuramı, ileri seviyedeki endüstrileşmiş toplumların farklı bir istikamete doğru hareket ettiği konusunda bizi uarmaktadır. İmalat süreçleri, işgücü maliyetlerinin daha ucuz olduğu ve kuralların katı bir biçimde uygulanmadığı gelişmekte olan ülkelere doğru kaymaktadır. Bu süreç gelişmekte olan ülkelerde imalatın giderek azalmasına ve insanların mal üretmek amacıyla makineler ve hammaddeyi ziyade, insanlarla ve diğer insanlar için çalıştığı hizmet sektöründeki istihdamın genişlemesine yol açmıştır. Hizmet sektörü işi, ‘duygusal emek’ dâhil, farklı bir dizi beceri gerektirmektedir ve bu durum, daha fazla kadının yüksek öğretime girmesi ve işgücüne katılması nedeniyle, işgücünün feminizasyonu (dişileştirilmesi) için önemli nedenlerden biri olarak görülmektedir. Açıkçası bu ülkelerde endüstrileşme, Çin, Filipinler ve Hindistan gibi son dönemde endüstrileşmiş toplumların deneyimini yansıtsa da, eskiden olduğu gibi değildir.

Güncel İlgiler

Post-endüstriyel tez İngiltere, ABD ve Fransa gibi ülkelerdeki durumu tanımlar, ancak bu ülkelerin dünyanın başka yerlerinde üretilen endüstriyel kirlilikten sakınamayacağını da belirtmek gerekir. Gelişmiş dünyada yaşanmış sosyoekonomik değişimler endüstrileşmenin sonunun geldiği anlamına gelmez. Süreç şimdilerde aslında tüm dünyayı ilgilendirir hale gelmiştir. Endüstriyel değişim derecesi ve insan yaşamında bunun neden ol-

duğu değişimler, post endüstriyel değişimlerle bütünüyle –en azından şimdilik– uyuşmaz. Endüstrileşme şimdiye kadar görülen en hızlı nüfus artışına yol açan tarihsel bir gelişmedir ve endüstriyel üretim bu nüfusu beslemeye devam etmektedir.

Çoğu gelişmekte olan ülke, çevresel kaygıların küresel politik tartışmaların gündeminde olduğu bir dönemde, gelişmiş dünyadan uzun süre sonra endüstrileşmiştir. Şimdilerde bazı akademisyenlerin tartıştığı konu, gelişmekte olan ülkelerin modernleşmesine imkân veren ve endüstrileşmenin başlangıç dönemlerinde oluşan zarar verici kirlilikten kaçınan bir ekolojik modernlik biçimidir. Frijns ve Diğerleri (2000) bu teze Vietnam'daki gelişmelerle bağlantılı olarak üç boyuttan bakarlar: Çevre bilinci, devlet-piyasa ilişkileri ve teknolojik gelişmeler. Frijns ve arkadaşları, her üç boyutta da, Avrupa bağlamında geliştirilen ekolojik modernleşme kuramının tahminleriyle uyuşmayan kayda değer verilere ulaşırlar. Bu nedenle kuramın, eğer gelişmekte ülkelerde yararlı olması umuluyorsa, rafine edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, demokratikleşme, uluslararasılaşma ve ekonomik açıdan liberalleşmeye ilişkin Vietnam'da gerçekleşen reformlar, ekolojik modernleşmenin farklı bir biçiminin olanaklarını da Avrupa'ya sunabilir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Clapp, B. W. (1994) *An Environmental History of Britain since the Industrial Revolution* (London: Longman).
- Frijns, J., Phuong, P. T., and Mol, A. (2000) 'Ecological Modernization Theory and Industrialising Economies: The Case of Viet Nam', *Environmental Politics*, 9(1): 257-92.
- Kumar, K. (2005) *From Post-Industrial to Post-Modern Society: New Theories of the Contemporary World* (2nd edn, Oxford: Blackwell).
- Tönnies, F. ([1887] 2001) *Community and Society [Gemeinschaft und Gesellschaft]* (Cambridge and New York: Cambridge University Press).

Göç

Kavramın Tanımı

İnsanların, özellikle ulusal sınırlar içinde, bir coğrafi bölgeden diğerine hareketidir. Göç, 20. yüzyılda yaygınlaşmış ve sıradan bir olay haline gelmiştir.

Kavramın Kökenleri

Kayıtlı tarih boyunca insanlar bir bölgeden diğerine hareket etmiştir ve insan türünün küresel anlamdaki yayılışı, büyük ölçüde geniş çaplı göçlerle ilişkilidir. Modern zamanlarda **endüstrileşme**; yeni iş olanaklarının kırsaldaki göçmenleri kentsel alanlara çektiğinden, tek tek ülkeler içindeki göç biçimlerini değiştirdi. Diğer yandan işverenlerin işgücü ihtiyacı ve emek piyasası da göçün artmasına neden oldu. 1930'lu ve 1940'lı yıllardaki Nazi zulmü esnasında, Doğu Avrupalı birçok Yahudi'nin, güvenlikleri nedeniyle Batı Avrupa'ya göç etmesi, göçün çoğu zaman özgür bir tercih olmaktan çok, zorlamaya dayandığının bir göstergesidir. Göç, karma etnik gruplar oluşturmaya ve etnik bağlamda farklı toplumlar yaratmaya eğilimlidir. Avrupa entegrasyonunun bir parçası olarak, insanların özgürce hareket etmelerinin önündeki engellerin çoğunun kaldırılması, bölgesel göçte büyük artışa neden olmuştur. Anlaşılabacağı üzere, geniş çaplı göçlerin oldukça farklı nedenleri olabilir. Dolayısıyla göç kuramlarının bunu hesaba katması gerekir.

Anlam ve Yorumlar

Dış göç, yerleşmek için, yaşanılan ülkeyi terk ederek başka bir ülkeye taşınma anlamına gelirken; iç göç, yaşanılan ülke sı-

nırları içinde yerleşmek için başka bir yere taşınma sürecidir. Birlikte ele alındığında göçle ilgili kalıplar, anavatanı göç edilecek ülkeye bir bağlantı ortaya çıkarmaktadır ve bunlar, göç olgusuyla ilgili araştırmaların temelini oluşturmaktadır. 2. Dünya Savaşından ve özellikle de son on yıldan beri küresel göçün yoğunlaşması, göçmenliği dünya çapında önemli bir politik haline dönüştürmüştür. Göç yeni bir olgu değildir, ancak modern çağlarda oldukça hız kazanarak, **küreselleşmenin** bütünleştirme sürecini hızlandırmıştır. Bu gidişat, bazılarının yaşadığımız dönemi, 'göç çağı' olarak nitelendirmesine yol açmıştır. Örneğin 1989'da Doğru Avrupa Komünizminin sona ermesi nedeniyle, Avrupa 'yeni bir göç' deneyimi yaşamıştı. Eski Yugoslavya'daki etnik çatışma ve savaşlar yaklaşık beş milyon sığınmacının diğer Avrupa bölgelerine göç etmesine neden olurken, 1989 ila 1994 yılları arasında sınırların açılması birkaç milyon insanın hemen göç etmesine yol açmıştı. Anavatan ile göç edilecek ülke arasındaki hattın, devletlerin dağılmasından dolayı bulanıklaşması, göç kalıplarını da değiştirmiştir.

1945'den beri gerçekleşen küresel nüfus hareketlerini karakterize etmek için dört modelden yararlanılabilir (Castles ve Miller 2008). *Klasik model*, hepsi 'göçmen ülkeleri' olarak anılan Kanada, ABD ve Avustralya için geçerlidir. Burada, yıllık göçmen alım kotalarına ve kısıtlamalara rağmen, göçmenlik teşvik edilmiş ve **yurttaşlık** tanımı yeni gelenlere göre genişletilmiştir. Fransa ve İngiltere tarafından benimsenen *koloni* ya da *sömürge modeli*, eski kolonilerden gelen göçmenleri başka yerlerden gelenlere tercih eder. 2. Dünya Savaşından sonra Hindistan'dan ve Jamaika'dan İngiltere'ye gelen çok sayıda İngiltere İmparatorluğu göçmenleri bu modeli örneklemektedir. Emek piyasasının kısa-vadeli taleplerini karşılamak amacıyla göçmenle-

rin yalnızca geçici olarak kabul edildiği *misafir işçiler modeli*, Almanya, İsviçre ve Belçika için geçerlidir. Koloni modelindeki göçmenlerin aksine misafir işçilere, ikametleri bazen çok uzun sürse bile, yurttaşlık hakları verilmez. Göçün *yasa-dışı biçimleri*, temelde gelişmiş ülkelerdeki göç yasalarının katılaşmasından dolayı artmaktadır. Bir ülkeye bu yolla giren bireyler, Güney Amerika eyaletlerinde çok sayıdaki Meksikalı ‘yasa-dışı yabancılar’ ya da uluslararası insan kaçakçılığının kurbanları gibi, genellikle toplumun temel kurallarının dışına çıkarak illegal bir biçimde yaşayabilirler.

Göçle ilgili kalıpları açıklayan kuramlar, itici ve çekici faktörler olarak bilinen kuramlardan yola çıkmışlardır. İtici faktörler, savaşlar, çatışmalar, kıtlık veya politik baskılar gibi insanları bir ülke içinde göç etmeye ‘iten’ ya da zorlayan unsurlardır. ‘Çekici’ faktörler ise, daha iyi yaşam koşulları, daha iyi bir emek piyasası, iş olanakları ve politik destek gibi göç edilen ülkelerde mevcut olan ve yeni göçmenler için çekici gelen unsurlardır. Son zamanlarda itme-çekme kuramları, göç kalıplarının daha akıcı ve küresel hale gelmesi nedeniyle, oldukça basit açıklamalar olarak görülmeye başlanmıştır. Buna karşı geliştirilen bir alternatif, makro ve mikro düzeydeki faktörleri bağlamaktır. Söz gelimi, makro düzeyde mevzuatın ve politik koşulların değiştirilmesine ya da yeni bir göç çerçevesine neden olan AB gibi bölgesel blokların oluşumuna bakabiliriz. Daha sonra bunları, insanların kendi mali durumu, onların diğer ülkeler hakkındaki bilgileri ve aile üyelerine bağlılıkları gibi mikro düzeydeki faktörlere bağlayabiliriz. Böylelikle belirli göçlerin oluşmasını daha inandırıcı ve tatmin edici bir biçimde izah edebiliriz.

Eleştirel Noktalar

Göç kuramlarına dair eleştiriler; akışkanlıklarla ilgili incelemeler gibi, yeni kuramsal açıklamaların oluşmasını ve yeni fikirlerle meşgul olunmasını engelleyen köhneleşmiş geleneksel bakış açılarından kopamayan kuramların başarısız olduğunu ileri sürerler (Urry ve Sheller 2004). Göç kalıplarıyla ilgili çoğu çalışma, geniş kentsel alanlardaki bölgesel akışkanlıkları ele almaktan ziyade ülkeler arasındaki akışkanlıklara odaklandığından, devlet-merkezli olarak kalmaktadırlar. Yeni göç kalıpları, yerleşik fikirlere bağlı kalan kuramlarda problemlere yol açan ulus-devlete bağlılıklara dayalı geleneksel **kimlik** ve yurttaş nosyonunu reddetmektedir. Bununla birlikte, yukarıda tasvir edildiği gibi, bu alanda son dönemde yapılan bazı çalışmalar, söz konusu olası kusurları gidermeye başlamıştır.

Güncel İlgiler

Göç çalışmaları, çağdaş göçün kapsamı, hızı ve büyüklüğü nedeniyle sosyolojinin önemli bir alanı olma yolundadır. Bundan dolayı sosyologların, önceki dönemlerin aksine, sınırlar arasındaki göçün *ivme kazanmasına* ve farklı yerlerden göçmenlerin *çeşitlenmesine* dönük eğilimler gibi yeni kalıplara dair hatları kavraması gerekir. Bir başka önemli nokta, hem 'göç alan', hem de 'göç veren' çok sayıda ülke olmasından dolayı, **göçün küreselleşmesi** yönündeki eğilimdir. Yine eski kalıplarla çelişen bir biçimde, kadın göçmenlerin sayılarındaki artışla ilgili olarak, göçün feminizasyonundan da bahsedebiliriz (Castles ve Miller 2008). Öyle görünüyor ki, çoğu kadınları kapsayan çok da fazla göç olacak ve bu ülkeler oldukça farklı çeşitliliklerde göçmen grupları deneyimi yaşayacak. Burada önemli olan, gö-

 n hükümetlerin ve uluslararası kurumların yaratıcı çözüm yolları bulmak zorunda kalacakları, küresel dünyanın ‘normal’ bir niteliği haline gelmesidir.

G   incelemelerine dair faydalı bir yöntem, Robert Winder’in (2004) İngilizlerin g   tarihine ilişkin çalışmasında yaptığı gibi, tek bir ülkeyi kapsayan vaka incelemesidir. Geniş bir tarihsel tarama yapan Winder, başarılı g  lerin ve günümüze kadar uzanan dış g  lerin hik yesini anlatır. Bize, göçmenlerin çoğunun güçlü bir bireysel özgürlük ve macera duygusuyla hareket eden ‘girişimci risk-alıcılar’ olduğunu hatırlatır ve aslında hikâyenin büyük kısmını İngiltere’den g   oluşturmaktadır. Kitabın en önemli mesajı, göçmenlerin İngiltere’ye (ve pek çok başka ülkeye) ‘yoğun bir düzeyde’ yerleşmiş olduğunu vurgulamasıdır.

Daha iyi bir yaşam için bir başka ülkeye gitme fikri, Benson ve O’Reilly’in (2009) nispeten zengin bireyler arasındaki yaşam stili g  u diye adlandırılan g  u inceledikleri çalışmalarında da ele alınmıştır. G   bazılarına, daha arzu edilir bir yaşam biçimine ulaşabilecekleri alternatif bir yaşam umudu verirken, bazılarına ise, zorlu kişisel geçmişlerinden kaçma ya da yeni bir kimlik oluşturma şansı sunmaktadır. Genellikle g   çalışmalarının bir parçası olmamasına rağmen, bu araştırmacılar yaşam stili g  n  zenginlik bağlamında incelerler. Bu yaklaşım, belki de diğer g   türlerinin incelenmesinde üretici bir etki yaratabilir.

G  lerin tümü gönüllü olarak gerçekleştirilmemiştir. Skalarun karşı ucunda, çok zaman önce resmen yasaklanan insan kaçakçılığı ve modern kölelik vardır. Masci’nin (2010) kısa tarihsel taslağı, bugün insan ticaretinin büyük bir kısmının, zorunlu çalışma, seks ve fahişelik için dünyanın en yoksul bölge-

lerindeki insanların yerinden edilmesiyle ilişkili olduğunu göstermektedir ve bunların çoğu da uluslararası organize suçla yakından bağlantılıdır. Masci'nin amacı, dünya çapında hükümetlerin insan ticaretini önlemek ve kontrol altına almak için yeterli tedbirleri alıp almadıklarını ve bunun hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerdeki öğrenciler için faydalı olması gereken tartışmaları kapsayıp kapsamadığını sorgulamaktır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Benson, M., and O'Reilly, K. (2009) 'Migration and the Search for a Better Way of Life: A Critical Exploration of Lifestyle Migration', *Sociological Review*, 57(4): 608-25.
- Castles, S. (2007) 'Twenty-First Century Migration as a Challenge to Sociology', *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(3): 351-71.
- Castles, S., and Miller, M. J. (2008) *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World* (4th edn, Basingstoke: Palgrave Macmillan).
- Masci, D. (2010) 'Human Trafficking and Slavery: Are the World's Nations Doing Enough to Stamp it Out?', in *Issues in Race, Ethnicity, Gender and Class: Selections from CQ Researcher* (Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press), pp. 25-46.
- Urry, J., and Sheller, M. (eds) (2004) *Tourism Mobilities: Places to Play, Places in Play* (London: Routledge).
- Winder, R. (2004) *Bloody Foreigners: The Story of Immigration to Britain* (London: Little, Brown).

Risk

Kavramın Tanımı

Ulrich Beck'e göre, olası tehlikelerden, özellikle de insan etkinliklerinin ürünü olan 'imal edilmiş riskler'den korunma ya da bunların zararlarını azaltma girişimidir.

Kavramın Kökenleri

'Risk', günlük kullanımdan alınarak sosyolojik bir kavram haline getirilmiş ve ayrıca bir sosyal değişim kuramı olarak geliştirilmiş bir terimdir. Ekstrem sporlar gibi, zevk veren riskli eylemlerle uğraşmak ya da risk almak, birçok insanın normal yaşamının bir parçasıdır ve tehlikeli unsurları ihtiva eden eylemleri içerir. Bu eylemlerin çoğu, her teşebbüs mümkün olduğu kadar güvenli hale getirildiği için, hesaplanmış risklerdir. Risk değerlendirmesine dair başka bir alan; bir eylemin artılarını ve eksilerini belirlemek, başarı olasılığını kestirmek ve eylemin finansal ya da bununla bağlantılı diğer tehlikeler karşısındaki olası kötü sonuçlarını en aza indirmek için işletmelerin, hükümetlerin ve gönüllü kuruluşların yararlandığı disiplindir.

Sosyologlar kullanmaya başlar başlamaz, kavram; çok daha genel bir anlama kavuşmuştur ve şimdilerde, sosyolojik bağlamıyla, endüstri toplumlarındaki insanların modernliğin zarar verici yönleri üzerine düşünmeye başladıkları sosyal koşullar anlamına gelmektedir. Ulrich Beck (1992) ve Anthony Giddens (1991) çağdaş toplumları anlayışımızla doğrudan ilgili olan risk (ve güven) kuramlarının oluşumunda öne çıkan isimlerdir. Bununla birlikte genel risk kon-

septi, suç ve sapma, sağlık, çevre ve sosyal teori başta olmak üzere, geniş yelpazedeki konu alanları içinde kullanılmıştır.

Anlam ve Yorumlar

İnsanlar daima, diğeri insanlardan gelen şiddet, doğal afetler, yangınlar ve kazalar gibi risklerle karşı karşıya kalmışlardır. Hâlâ da kalmaktadırlar. Ancak risk kuramcıları, günümüzdeki risklerin çoğunun, geçmiş zamanlardaki dışsal risklerden farklı niteliklerde olduğunu düşünmektedirler. Bu dışsal riskler –kuraklık, depremler, kıtlık ve kasırgalar– doğal çevrenin eseri olduklarından, öngörülemediklerinden ve insan kontrolünün ötesinde olduklarından korkutucuydular. Küresel ısınma ya da nükleer silah üretiminin artışı gibi, bugünün en önemli tehlikeleri ise, ürettiğı bilgi ve teknolojiler aracılığıyla insanoğlunun kendisi tarafından yaratılan, *imal edilmiş risk* biçimleridir.

Gündelik yaşamdaki pek çok karar, belirsizlik ve risklerle iç içe geçmiş durumdadır. Söz gelimi bugün riskler, daha az iş güvenliği, öz-kimlik üzerinde geleneklerin azalan etkisi, **geleneksel aile kalıplarının** erozyonu ve kişisel ilişkilerin demokratikleşmesi gibi, bir dizi sosyal değişimi de içermektedir. Kişisel gelecek, geçmişe kıyasla, daha değişken ve tahmin edilemez olduğundan, alınan her karar bireyler için yeni riskler taşımaktadır. Evlilik eskiden, tam anlamıyla bir dürüstlük, **yaşam seyrindeki bir aşama ve yetişkin cinselliğinin** istikrar kazanması olarak görülürdü. Oysa günümüzde insanların çoğı evlenmeksizin bir arada karı-koca gibi yaşamakta, boşanma oranlarıyla birlikte, ikinci evlilik oranları da artmaktadır. Dolayısıyla insanlar, bu belirsizlik durumların-

da bir risk değerlendirmesi de yapmak zorundadırlar. Bu, risk kavramının hem insanların gündelik yaşamına hem de **sosyolojik söyleme** girmesinin tipik bir şeklidir (Arnoldi, 2009). Son yirmi yıldır, şiddet tehditleri karşısında toplumlarının ne derece güvende olduğu ve hükümetlerin kendi yurttaşlarını ne kadar koruyabildiği hususunda insanların görüşlerini değiştiren çok sayıda terörist saldırıya tanıklık edilmiştir. İç hatlarda uçuş yapacak bir uçağı uçuşa hazırlamak bile artık, yolcuların teröristlerin kurbanı olma riskini azaltmak amacıyla, tam vücut taraması dâhil, bir sürü güvenlik önlemi alınmasını gerektirebilmektedir. Modern yaşam biçimlerimizin ürünleri olduklarından bu tür riskler, bizi yeni seçeneklerle, kararlarla ve zorluklarla karşı karşıya bırakır. Hatta ne yenileceğine dair görünüşte basit olan kararlar bile, artık gıdanın yararları ve zararları hakkındaki fikirlerle ilgili çelişkili bilgiler bağlamında alınmaktadır.

Ulrich Beck için risk kavramı oldukça önemlidir. Beck, çevre sorunlarının öneminin arttığı, risk bilincinin ve riskten kaçınmanın başlıca amaçlar haline geldiği yeni bir 'risk toplumu' ortaya çıktığı için, şimdilerde **endüstri toplumunun** yavaş yavaş ortadan kalktığı bir döneme tanıklık ettiğimizi söylemektedir. 19. ve 20. yüzyıl boyunca politikaya, servet dağılımına odaklanan sağ –ve sol- partiler aracılığıyla tüketilen işçi ve işverenler arasındaki temel **çakar çatışması** hâkimdi. Beck'e göre (2002), bu tarz bir endüstriyel sınıf çatışması önemini yitirmiştir. Çünkü insanlar, çevresel zararlar ve kirlilik nedeniyle pasta kirlendiği için, eskiden olduğu gibi 'servet pastası'ndan daha çok pay alma mücadelesine girmenin beyhude olduğunu anlamışlardır. Biz, endüstriyel kirlilik, iklim değişiklikleri ve ozon tabakasının delinmesi gibi

tehditler karşısında nispeten zengin ülkelerin bile duyarsız kalamadığı bir 'dünya risk toplumu'nda yaşıyoruz. Riskleri yönetmek, yeni küresel düzenin temel niteliği olacaktır, ancak bir ulus-devletin küresel riskler dünyasıyla tek başına baş etmesi mümkün değildir. Bu nedenle, karbon emisyonunu azaltarak küresel ısınmayla mücadele etmek amacıyla imzalanan uluslararası bir anlaşma olan Kyoto Protokolü örneğinde olduğu gibi, hükümetler arasında uluslararası işbirliği daha yaygın hale gelebilecektir.

Eleştirel Noktalar

Risk kuramına ilişkin en temel problemlerden biri, abartılı olmasıdır. Örneğin, her ne kadar çevresel sorunlara ve risklere dair farkındalık düzeyi artmış olsa da, Beck'in bir 'risk toplumu'na geçildiği tezini destekleyecek yeterli **ampirik inceleme** ve somut kanıt yoktur. Eski sınıf-temelli politikalar gerçekten yok olmadıysa ve eski sağ ve sol partiler ulusal politikaları belirlemeye devam ediyorsa, yeşil politik partilerin seçmenler için büyük bir yenilik olmadığını tahmin edebiliriz. Küresel düzeydeki servet yaratımı ve dağılımıyla ilgili sorunlar, gelişmekte olan ülkelerin zengin ve yoksul arasındaki boşluğu umutsuzca doldurmaya çalışması nedeniyle, başat sorunlar olmayı sürdürmektedir. Gelişmekte olan dünyadaki **mutlak yoksulluk** problemini çözmek, hâlâ uluslararası politikanın temel meselesidir. Bazı eleştirmenler, risk kuramının, risk kavramı ve kavramın kültürler arasında nasıl çeşitlendiği konusunda oldukça naif olduğunu söylerler. Bazı toplumlarda 'risk' olarak görülen şeyler, diğer toplumlar için aynı şekilde değerlendirilmeyebilir. Aynı şekilde

zengin endüstrileşmiş ülkelerde kirlilik olarak tanımlanan durum, yoksul gelişmekte olan ülkelerde çoğu zaman sağlıklı bir ekonomik gelişmenin işareti olarak görülebilir. Neyin risk sayılacağı kültürel olarak değişkendir. Bu durum ise, risklerle mücadele etme amacıyla uluslararası anlaşmalar yapmayı oldukça zorlaştırır.

Güncel İlgiler

Risk kuramının önemli iddialarından bazıları fazla abartılı olsa da, son yıllardaki sosyal değişimlerin geleneksel ve alışıldık yaşam tarzlarında daha fazla belirsizliğe ve güvensizliğe yol açtığına kuşku yoktur. Bu değişimler bağlamında, şimdilerde kendilerine sunulan çeşitli sorunlara ilişkin bireylerin kendi kararlarını verme ihtiyacıyla birlikte, riske karşı duyarlılığın da giderek arttığı görülmektedir. İnternetin çocuklar için tehlikeleri üzerine gerçekleştirilen tartışmalar yanında, domuz gribi ya da İngiltere'deki MMR aşısının güvenliğine ilişkin ulusal anlaşmazlıklar gibi, sağlıkla ilgili küresel korkular, politik kapsamda görülmeyen meselelerin 'risk politikası' alanına kaydığını göstermektedir.

Judith Green (2009) tıp sosyolojisi alanındaki çalışmasında, risk kavramının özellikle de, insanların hastalıklarını nasıl tanımladığını anlama ve sağlık riskleri bağlamında kendi eylemlerini planlama noktasında son derece üretken bir kavram olduğunu belirtir. Fakat ona göre risk, artık bu alanda, bilhassa ampirik çalışmalar yapanlar için çok faydalı değildir. Bunun nedeni, araştırmanın teknik hesaplama ve rasyonel karar verme gibi, birkaç risk değerlendirme temasıyla sınırlandırılarak, risk araştırmalarının odak noktasının

daraltılmasıdır. Araştırmaları risk kavramına göre şekillendirmek, gereksiz yere kısıtlayıcı olabilir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

Arnoldi, J. (2009) *Risk* (Cambridge: Polity).

Beck, U. (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity* (London: Sage).

— (2002) *Ecological Politics in an Age of Risk* (Cambridge: Polity).

— (2008) *World at Risk* (Cambridge: Polity).

Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age* (Cambridge: Polity).

Green, J. (2009) 'Is it Time for the Sociology of Health to Abandon "Risk"?', *Health, Risk and Society*, 11(6): 493-508.

Tulloch, J., and Lupton, D. (2003) *Risk and Everyday Life* (London: Sage).

Sürdürülebilir Kalkınma

Kavramın Tanımı

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasıyla, küresel doğal çevrenin uzun-vadeli korunmasını birleştiren yaklaşımdır.

Kavramın Kökenleri

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, geçmişte bazı ilk örnekleri bulunmuş olsa da, kesin tanımına 1987’de Birleşmiş Milletler Brundtland komisyonunun raporunda ulaşmıştır. 18. yüzyılın sonunda Malthus, nüfus artışının yeryüzünün besleme kapasitesinin diama üstünde olduğunu öne sürerek, sürekli nüfus artışının tehlikeleri hakkında yazdı. Nüfus güvenli bir düzeyde sabitlenmedikçe, sonuç kitlesel açlık, kıtlık ve sosyal çöküntü olabilirdi. John Stuart Mill ([1848] 1999) belirsiz ekonomik büyümenin çevre ve yaşam kalitesine zarar vereceğini savundu. Hem Malthus’un hem de Mill’in aradığı şey, modern ifadesiyle, bir sürdürülebilir kalkınma formuydu.

1970’li yıllarda, *Limits to Growth* [Büyümenin Sınırları] adlı raporda (Meadows ve Diğerleri, 1972), beş küresel eğilimi ele almış ve gelecek senaryoları oluşturmak amacıyla bunlardan faydalanmıştır. Bu eğilimler; endüstrileşmenin hızlanması, hızlı nüfus artışı, yetersiz beslenmenin yayılması, yenilenebilir olmayan kaynakların tükenmesi ve çevrenin bozulmasıdır. Raporda yeni teknolojilerin ve ulaşılabilir kaynakların ikiye katlanmasına rağmen, ekonomik büyüme-

nin sürekli hale getirilemeyeceği ve 2100 yılından önce de duracağı sonucuna ulaşılmıştır. Ardından gelen Brundtland raporu ise, küresel eşitsizliği azaltarak, doğal korumayla ekonomik kalkınmayı birleştiren politik bir platform önermektedir.

Anlam ve Yorumlar

Our Common Future [Ortak Geleceğimiz](1987) adlı yeni ufuklar açan rapor (başkanı Gro Harlem Brundtland'dan sonra, Brundtland raporu olarak anıldı), Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayımlandı. Sürdürülebilir kalkınmanın ünlü tanımı burada yapılmıştır: 'Kendi ihtiyaçlarını karşılamak için gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan bugünkü nesillerin ihtiyacını karşılayan kalkınma.' Tanıma, politik olarak çok esnek olduğu, dolayısıyla da çeşitli yorumlar doğurabileceği için karşı çıkıldı. Ancak onun bazı uyarlamaları, küresel eşitsizliklerle ve ciddi çevresel problemlerle başa çıkma yolları bulmaya çalışan çevreciler, hükümetler ve uluslararası kurumlar tarafından kullanıldı. Tanım, bugünün insanlarından, gelecek nesiller mahrumiyet yaşamasin diye, hepimizin tabi olduğu doğal çevreye zarar vermeksizin kendi ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde bir servetle yetinmelerinin yollarını bulmalarını ister.

Sürdürülebilirlik ve *kalkınma* olgularını birleştirmek, bu kavramı; nispeten zengin kuzey yarım küredeki hükümetler ve çevreciler ile nispeten yoksul güney yarım küredeki ekonomileri geliştirmeye çalışanların tümü için çekici kılar. Bu durum, sosyal göstergelerin geniş bir yelpazesini kapsayan,

eğitim ve okuryazarlık, sağlık, hizmet kalitesinin artması ve toplum katılımı gibi bir yığın hedefin oluşmasına yol açmıştır. Aynı zamanda, kurumsal ve idari denetimler, kentsel hava kalitesi, geri dönüşüm gibi çevresel göstergelerle çevre üzerindeki insan etkisinin azaltılması amaçlanmıştır. Şu ana kadar, çok sayıdaki küçük ölçekli girişimde ve tüm göstergelerde olmasa bile bazılarındaki ilerlemelere karşın, sürdürülebilir kalkınma girişimlerinin sonuçları oldukça karmaşık olmuştur.

Çok daha ayrıntılı bir değerlendirme, Birleşmiş Milletler Milenyum Ekosistem Değerlendirme Kurulu'nun raporunda (2005) yapılmıştır. Rapora göre insanoğlu küresel çevreye telafi edilemez zararlar vererek, kendi imkânlarının ötesinde yaşamayı sürdürmektedir. Raporda özellikle, gelecek nesillerin rahat yaşayabileceği bir gezegen bırakma vaadinin garanti edilmediğine ve küresel yoksulluk ile yetersiz beslenmenin 2015'e kadar yarıya indirileceğine dair milenyum hedeflerinin gerçeği yansıtmadığına dikkat çekilmektedir. Gerçekte küresel eşitsizlik gittikçe artmakta, çevreye verilen zarar her geçen gün daha ciddi boyutlar kazanmakta ve her yıl yaklaşık 1,8 milyon insan sağlıksız koşullar, yetersiz su kaynakları ve kirlilik nedeniyle ölmektedir.

Eleştirel Noktalar

Sürdürülebilir kalkınmanın ayrıcalığı, herkesi kucaklayan makul bir seçenek olmasıdır. Ancak sürdürülebilirliğin 'her şey insanlık için' anlamına gelen, fakat nihayetinde çok fazla etki bırakmayan **kamu söylemi**, ona karşın aynı za-

manda bir tutarsızlık izlenimi de doğurmuştur. Sürdürülebilir kalkınma girişimlerini izleyen 25 yıllık süreçte, önemli ve acilen çözüm bekleyen sorunlarla ilgili gerçek bir ilerleme sağlanamamıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın başlangıçtaki vaatlerini tam olarak gerçekleştirilememesinin nedeni, belki de, onun radikal içeriğinin içinin boşaltılması ve sürdürülemez projeleri desteklemek için ideolojik bir gizleme perdesi olarak kullanılmasıdır. Kısacası, sürdürülebilir kalkınma sanılan şey, 'ne sürdürülebilirlik, ne de kalkınmadır' (Luke, 2005).

Diğer eleştirmenler, sorun olarak kavramın kendisini alır. Kavram, Batı'daki çevreci politikalar ve doğacılıkla ilgili kaygılardan hareketle geliştirildiği için, burada doğal olarak gelişmekte olan ülkelerin ana gündemini oluşturan maddi yoksulluğu giderme düşüncesinden ziyade, endüstrileşmiş ülkelerin temel sorunu olan çevrenin korunmasını sağlama yönünde bir eğilim vardır. Bu durum, Batı, kaynakları havardaca kullanarak israf ederken, mercan kayalıklarını ve yağmur ormanlarını korumada başarısız oldukları için gelişmekte olan ülkeleri eleştiren Batılı hükümetleri komik duruma düşürür. Diğer taraftan gelişmekte olan ülkeler, sera gazlarının yayılmasını engellemeye dair önerilen sınırlamalarda, zengin ülkeler için bunların çoğunun 'lüks yayılımlar' olduğunun (otomobil sahiplerinin yaydıkları gibi), öncelikli amacı ekonomik gelişme olan yoksul ülkeler için ise bu yayılımların 'hayatta kalma yayılımları' olduğunun hesaba katılmamasından şikâyetçidirler. Buna benzer ihtilaflar, sürdürülebilirlik ve kalkınmanın birbiriyle uyuşmayan hedefler olduğunu göstermektedir.

Güncel İlgiler

Sürdürülebilir kalkınma eleştirmek için çok kolay bir kavramdır. O, ütopyik olma noktasında iddialıdır ve modern zamanların içinden çıkılmaz sorunlarını çözme girişimidir. Bununla birlikte, sürdürülebilir kalkınma daimi ilerlemenin en iyisi olarak görülür ve aslında meselenin kendisi, bu ilerlemedir. İnsanlar, hükümetler ve sivil toplum örgütleri gibi geniş bir yelpazeye hitap edecek az miktarda ciddi alternatif vardır. Başka bir durum, en keskin eleştirilerden bazılarının, dışarıdan ziyade içeriden gelmesidir. Bugüne kadar yoksul ilerlemesini kabul eden ve daha fazlasını yapmak için ulusal hükümetleri aşağılayan *Living Beyond our Means* [İmkânlarımızın Ötesinde Yaşamak] (2005) adlı milenyum ekosistem raporu buna güzel bir örnektir. Bu şekildeki pişkin öz-eleştiriler devam ettikçe, sürdürülebilir kalkınma şimdiki üstün pozisyonunu uzun zaman koruyamayacaktır.

Özellikle kirliliğe yol açan endüstriyel üretimle karşılaştırıldığında, ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir bir türü de turizmdir. Bununla birlikte turizm, kendi çevresel etkilerine sahiptir. Mbaiwa ve Stronza (2009) geliştirmekte olan ülkelerde eko-turizm olanaklarını incelemiştir. Eko-turizm üç ilkeye dayanmaktadır: ekonomik etkinlik, sosyal eşitlik ve ekolojik sürdürülebilirlik. Ne var ki, turizm işletmelerinin çoğu yabancılara aittir ve turizmden elde edilen gelir, kalkınma için kullanılmaktansa, dışarıya akmaktadır. Yazarlar, Botsvana Okavango Delta bölgesinde turizme yabancıların hâkim olduğunu, dolayısıyla turizm gelirinin yüzde 71'nin gelişmiş ülkelere geri döndüğünü belirtmektedir. Yönetim pozisyon-

larına yabancılar hâkimken, yerli işçiler düşük ücretli işlerde çalışmak durumundadırlar. Bölge sakinleri, yaşam alanlarını turistlere göre dönüştürdükleri için, ev ya da yerleşim yeri duygusunu yitirmiş durumdadırlar. Yerel otoriteler ise, kaynakları üzerindeki kontrollerini kaybetmişlerdir. Anlaşılacağı üzere, eko-turizmin temel ilkelerini birleştirmeye dair zorluklar büyüktür ve makalede bunların nasıl birleştirilebileceği ele alınmaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Baker, S. (2005) *Sustainable Development* (London: Routledge).
- Luke, T. (2005) 'Neither Sustainable, Nor Development: Reconsidering Sustainability in Development', *Sustainable Development*, 13(4): 228-38.
- Mbaiwa, J. E., and Stronza, A. L. (2009) 'The Challenges and Prospects for Sustainable Tourism and Ecotourism in Developing Countries', in T. Jamal and M. Robinson (eds), *The Sage Handbook of Tourism Studies* (London: Sage), pp. 333-53.
- Meadows, D. H., et al. (1972) *The Limits to Growth* (New York: Universe Books).
- Mill, J. S. ([1848] 1999) *Principles of Political Economy with Some of their Applications to Social Philosophy* (Oxford: Oxford University Press).
- UN Millennium Ecosystem Assessment Board (2005) *Living Beyond our Means: Natural Assets and Human Well-Being* (Washington, DC: Island Press); available at www.millenniumassessment.org/en/BoardStatement.aspx.
- World Commission on Environment and Development (1987) *Our Common Future* (Oxford: Oxford University Press).

Şehircilik

Kavramın Tanımı

Modern şehirlerde ve kentsel alanlarındaki yaşamın kendine özgü nitelikleri ve bu niteliklerin kentsel alanları çevreleyen varoşlar ve kırsal alanlara etkileri.

Kavramın Kökenleri

Şehirler, insanların yerleşim alanlarının büyük biçimleridir ve genellikle daha küçük yerleşim yerleri ve kırsal bölgelere kıyasla birer **güç merkezleridir**. Tanınmış büyük şehirlerin varlığı Antik çağlara kadar geri götürebilirse de, şehirlerin ve kentsel yaşamın, sosyal yaşamın ayırt edici bir karakteri ya da formu olduğu fikri, 19. yüzyılın sonlarında gelişmiş sosyolojik bir tezdır. O dönemde birçok kişi için modernliğin yeni bir aşaması olarak görülen kentleşme süreci, nüfusun hızlı bir biçimde artmasından ve yoğunlaşmasından kaynaklanmaktaydı. Ferdinand Tönnies ([1887] 2001) ve Georg Simmel ([1903] 2005), bireylerin yeni yaşam alanlarında yaşamlarını sürdürebilmek için ne türden yeni psikolojik ve sosyal stratejiler geliştirdiklerini gözler önüne sererek, bu yaşam alanlarının önceki yerleşim yerlerinden farklılıklarını ortaya koymaya çalışmışlardır. Bununla birlikte şehircilikle ilgili çalışmalar, 1920'ler ve 1930'larda Chicago Okulu'nun çalışmalarıyla olgunlaşmıştır. Robert Park, Ernest Burgess, Louis Wirth ve diğerleri Chicago Okulu'nun 'kentsel ekoloji' olarak bilinen ayırt edici yaklaşımını kullanarak, şehircilik çalışmalarıyla ilgili bir alt disiplinin oluşmasını sağlamışlar-

dır. Bu alandaki son dönem çalışmalar, hem şehir yaşamını şekillendiren hem de şehir yaşamı aracılığıyla şekillenen **küreselleşme süreçlerinin** ve **sosyal hareketlerin** rolünü incelemeye odaklanmıştır.

Anlam ve Yorumlar

Ferdinand Tönnies şehircilik çalışmalarının önemli bir öncüsüydü. Tönnies 1880’lerde, daha yakın ve uzun ömürlü ilişkilerden oluşan *Gemeinschaft*’ın (**cemaat**) geleneksel sosyal bağlarının yerini, daha zayıf ve geçici ilişkilere dayalı *Gesellschaft*’a (**cemiyet**) bıraktığını gözlemlemiştir. Ona göre bu durum kaçınılmazdır. Ancak bu değişim sürecinde bireysellik, kolaylıkla daha bencilce ve araçsal olan bir bireyciliğe doğru evrildiği için, hayati bir şey kayboluyordu. Diğer bir öncü olan George Simmel ise, insanların şehirle nasıl başa çıktıklarına odaklanarak, şehir yaşamının niteliğini ve pratiğini kavramaya çalıştı. Simmel şehirde yaşayanların şehir yaşamına, .duyguları körleştiren ya da onları yok eden, her şeyden bıkmış bir tutum ve ‘bütün bunları daha önce gördük’ şeklinde bir anlayış benimseyerek adapte olduklarını savundu. Bu türden başa çıkma mekanizmaları olmadan, şehir ortamı katlanılamaz bir hal alacaktır.

Louis Wirth (1938) onun şimdilerdeki ‘şehircilik bir yaşam tarzıdır’ şeklindeki ünlü ifadesinde geçen şehir algısına dair önceki izlenimci açıklamaları sağlamlaştırmıştır. Modern şehirciliğin ortaya çıkışı, insanoğlunun varlığının yeni bir şeklidir. şehirde oturanlar arasındaki ilişkilerin çoğu, kısa süreli ve kısmidir; bu ilişkiler, amaca yönelik araçlardır ve kendi içlerinde tatmin edici olmaktan uzaktır. Wirth söz ko-

nusu ilişkileri, ailede görülen ve güçlü topluluk ilişkilerini tanımlayan 'birincil ilişkiler' ile karşılaştırınca, 'ikincil ilişkiler' olarak adlandırır. Örneğin mağazalardaki satış elemanları, bankalardaki veznedarlar ya da trendeki kondüktörle kurulan etkileşimler, geçici karşılaşmalardır; müşterek sosyal ilişkilerde olduğu gibi, birinin hatırı için girilmeyen, fakat sadece diğer amaçlar için araç olan ilişkilerdir. Şehircilik, insanların iş ve seyahat nedeniyle sürekli hareket halinde olduğu, daha zayıf sosyal bağlar oluşturduğu yüksek düzeyde hareketli bir yaşam tarzıdır.

Chicago Okulu modern şehir çalışmalarının temellerini atmıştır. Onların 'ekolojik' perspektifi, şehrin belirli bölgelerinin sosyal gruplar için bir çekim merkezi olduğu görüşünü öne çıkarmıştır. Robert Park şehri, -biyolojiden alınan terimlerle- yarışma, yayılma ve birbirini izleme aracılığıyla bir düzen oluşturan 'büyük sınıflama mekanizmaları' olarak tanımlamıştır. Şehirler, iç içe geçmiş halkalar tarzında bölgelere ayrılır. Merkezde büyük ticaret merkezleri ile azalan müstakil konutların bir karışımı vardır, buralarda artık komşuluk ilişkileri kurulmaz. Merkezin daha ötesinde, daha yüksek gelirli grupların yaşama eğiliminde olduğu varoşlar bulunmaktadır. Yayılma ve birbirini izleme süreçleri iç içe geçmiş halkalar halinde olan bölgeler içinde gerçekleşir ve şehircilik böylece modernliğin baskın eğilimlerinden biri olarak görülür. Biyolojik yaklaşım genel anlamda gözden düşmüş olsa da, ekolojik yaklaşım çok sayıdaki **ampirik araştırma** için teşvik edici olmuştur.

Şehircilik çalışmalarındaki son dönem eğilimler, şehir alanlarındaki boşlukların sürekli nasıl yeniden yapılandırıl-

dığını incelemeye odaklanmıştır. Bu kapsamda sözgelimi yatırımcılar yeni araziler ve mülkler almakta, hükümetler yeşil alanları korumaya çalışarak bu girişimleri desteklemekte ve dolayısıyla iş merkezlerinin yerleri sürekli değişmektedir. Şehir alanlarındaki boşlukların yeniden yapılandırılması, kapitalist şirketler rekabet avantajı kazanmaya çalıştıkları için, devam eden bir süreçtir ve bu süreç artık küresel bir nitelik kazanmıştır. Süreç, şehrin bazı bölgelerinde dejenerasyona, bazılarında ise, hızlı yenileşmelere yol açmaktadır. Ayrıca bu, son zamanlarda üretim tesislerinden iş hanlarına ve özel konuta dönüşen endüstriyel sitelere şehirciliğin biçiminin iş çevresi kanalıyla değiştiği anlamına gelmektedir.

Eleştirel Noktalar

Şehircilik kavramıyla ilgili bir problem, ABD ve Avrupa'daki çalışmalardan kaynaklı olarak, kavramın tüm şehir alanlarındaki yaşamın genel bir karakteristiği olarak kullanılmasıdır. Londra, New York ve Paris gibi varlıklı Batı şehirleri, Nairobi, Bombay ya da Dhaka gibi gelişmekte olan ülkelerdeki şehirlere gerçekten benzemekte midir? Büyük nüfus yoğunlukları bir tarafa bırakılırsa, gelişmekte olan ülkelerdeki birçok şehrin merkezini kuşatan ve gelişmiş ülkelerde uzamsal eşdeğeri bulunmayan yoksullaşmış, gecekondu bölgelerinin varlığı gibi unsurlar, farklılıkları daha çarpıcı hale getirmektedir. Benzer bir biçimde, tek bir şehir içinde bile şehrin durumu farklı ve çeşitlidir. Dolayısıyla bu durum, Simmel ya da Wirth tarafından çizilen tablonun yalnızca merkezi iş çevresine ve ana alışveriş alanlarına uygun olduğu anlamına gelir.

Şehir çalışmalarında ulaşılan sonuçlar bağlamında, şehirciliğin karakteristiğinin olumsuz niteliği de sorgulanabilir. Birçok şehirlinin, onunla birlikte gelen özgürlüğün tadını çıkartarak, özgürleştirilmiş bir şekilde gayri şahsilik deneyimi yaşamaları tamamıyla mümkündür. Bu anlamda şehircilik, geçmişteki bireyselliği bastıran ve sıkı bir biçimde birbirine bağlı toplulukların ilerlemesi olarak yorumlanabilir. Arkadaşlık grupları ve hemfikir insanların işbirlikleri gibi 'seçkin topluluklar'ın oluşumu da, aşırı bireyselliği teşvik ettiği için, şehircilik nosyonunun abartılmasının yanlış olduğunu göstermektedir. Herbert Gans (1962) şehirciliğin topluluk yaşamını yok etmekten ziyade ürettiğini göstererek, köykentlerin Amerikan şehirlerindeki göçmen gruplar arasında yaygın olduğunu belirtmiştir. Ekolojik perspektif genel olarak onların tanımladığı problemleri hafifletebilecek olan bilinçli kentsel tasarım ve planlamanın önemini yeterince vurgulamamıştır.

Güncel İlgiler

Şehircilik, yoğun bir yerleşim merkezi haline gelen şehir ortamlarının ayırt edici karakteri konusunda bizi uyarmaktadır. Simmel'in şehirlerdeki ruhsal yaşama dair açıklamaları izlenimci olabilir, ancak bu düşünce, şehirlerde yaşamının nasıl bir his olduğuna ilişkin önemli bir noktaya vurgu yapmıştır. Simmel şehrin, yalnızca uzamsal bir alan değil, aynı zamanda, sosyolojik bir olgu olduğunu da kanıtlamıştır. Şehir çalışmaları, Chicago Okulu ekolojik şehir yaklaşımını ortaya koyduğundan beri, durağan değildir. Manuel Castells (1983) ve Alberto Melucci'nin kentsel sosyal hareketlere ve bunların değişen şehir yaşamı üzerindeki etkilerine dair bireysel çalışmaları,

David Harvey'in (2006) şehir biçimleri ve şehrin değişen manzarasıyla ilgili coğrafi keşiflerinde olduğu gibi, anlayışımıza yeni bir boyut katmıştır.

Şehircilik bugün, önceki kuramcıların öngördüklerinden daha farklı olabilir. 'Dünya şehirleri'nin ortaya çıkması, dışsal güçlerin ve küreselleşmenin baskısının dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Bununla birlikte son yıllarda insan ürünü olan çevrenin tasarlanmasında, **sürdürülebilir kalkınma** fikirlerinden etkilenmiştir. Örneğin Douglas Farr (2008), ABD'nin (ve diğer gelişmiş ülkelerin) yanlış bir istikamette olduğunu ve insan topluluklarını doğaya yerleştirmek için 'kapsamlı bir insan ürünü çevre reformu'na gereksinim duyulduğunu savunmuştur. Bu reformu gerçekleştirmek, proje geliştirenlerin projelerinin ilerlemesine izin vermeden önce, projelerinin çevreye zarar vermeyeceklerini garantilemek bağlamında onların sorumluluklarını açıklayan 'önkoşul prensiplerini' benimsemek anlamına gelmektedir. Farr'ın çalışması, pek çok örnek olayı ve bir ekolojik tasarım yaklaşımının gelecekteki şehir yaşamı deneyimini ve görünüşünü nasıl değiştirebileceğinin örneklerini içermektedir.

Şehircilik deneyimiyle ilgili ilginç bir yorum da, Sharon Zukin'in *Naked City* (2010) -1980'lerde Amerika'da şehir yenilenmesine içine kişisel bir yolculuk- adlı çalışmasından gelmiştir. Zukin bu dönemin, birçok harap bina ve alanın yeniden imar edildiği, ancak bazılarının şehrin güçlü otantiklik duygusunu yitirdiğini savunmalarına yol açan bir dönem olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, New York'a şahsi para akışı, alışveriş ve güvenlik üzerine aşırı bir yoğunlaşmaya neden olmuştur. Zukin insanların varoşların mahrumiyetlerinden, sokak suçlarının yükselen düzeylerinden ve ağır

uyuşturuculardan yakınmaları gerektiğini öne sürmese de, 1980'lerde denenen homojenleştirilmiş yeniden imar etme biçimi, şehrin çeşitliliğinin, yaratıcılığının ve canlılığının önemli bir kısmını onlarla birlikte ortadan kaldırmıştır. Bu kişisel bir açıklamadır, ancak nostaljiden uzak duran ve çağdaş kent planlamacılarını kamçılayan birçok sosyolojik görüş içermektedir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Castells, M. (1983) *The City and the Grass Roots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements* (London: Edward Arnold).
- Farr, D. (2008) *Sustainable Urbanism: Urban Design with Nature* (New York: John Wiley).
- Gans, H. J. (1962) *The Urban Villagers: Group and Class in the Life of Italian-Americans* (2nd edn, New York: Free Press).
- Harvey, D. (2006) *Spaces of Global Capitalism: Towards a Theory of Uneven Geographical Development* (London: Verso).
- Melucci, A. (1989) *Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society* (London: Hutchinson Radius).
- Savage, M., Warde, A., and Ward, K. (2002) *Urban Sociology, Capitalism and Modernity* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).
- Simmel, G. ([1903] 2005) 'The Metropolis and Mental Life', in J. Lin and C. Mele (eds), *The Urban Sociology Reader* (London: Routledge), pp. 23-31.
- Tonnies, F. ([1887] 2001) *Community and Society [Gemeinschaft und Gesellschaft]* (Cambridge and New York: Cambridge University Press).
- Wirth, L. (1938) 'Urbanism as a Way of Life', *American Journal of Sociology*, 44(1): 1-24.
- Zukin, S. (2010) *Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places* (Oxford and New York: Oxford University Press).

TEMA 4: SOSYAL YAPILAR

Bürokrasi

Kavramın Tanımı

Yazılı kurallara, anlaşmalara ve modern endüstri toplumlarında oldukça yaygın hale gelen statü hiyerarşisine dayanan bir örgütlenme türü.

Kavramın Kökenleri

‘Bürokrasi’ kavramı, Fransızcadaki ‘*bureau*’ (büro ya da çalışma masası) ve Grekçedeki ‘*kratos*’ (yönetmek-hükmetmek) kelimelerinin bir birleşimi olarak 1745 yılında ortaya atılmış bir kavramdır ve ‘memurların yönetimi’ anlamına gelmektedir. Kavram önceleri devlet memurlarını tanımlamak için kullanılmıştır, ancak içeriği daha sonra tüm büyük örgütleri de içine alacak şekilde genişlemiştir. Bürokrasi başlangıçtan beri olumsuz bir anlama sahip olmuştur. Kâbusvari bir biçimde kişiliksizlik ve anlaşılmasız bir memur sınıfı tasviri yapan Franz Kafka’nın *Dava* adlı romanı gibi,

bürokratik gücü eleştiren pek çok edebi örnek vardır. Bürokrasiye dair bu olumsuz görüşler, bürokrasinin insanları bürokratik formalitelerle uğraşmaya mecbur bırakması ve aynı zamanda onları verimsiz ve savurgan kılması nedeniyle, **popüler kültürde** de sürmektedir.

Bürokrasiyle ilgili sosyolojik çalışmalarda, Max Weber'in klasik ideal bürokrasi tipiyle ilgili görüşleri belirleyici olmuştur. Bürokrasiyi etkisiz bir unsur olarak gören önceki görüşlerin aksine Weber, modern bürokrasinin gerçekte, henüz ortaya çıkan örgütlenmenin en etkili formu olması nedeniyle, eninde sonunda yaygınlaşacağını iddia etmiştir. Ancak Weber aynı zamanda, otoritenin bürokratik biçimlerinin, **demokrasinin ilkeleriyle** çelişerek ve birçok irrasyonel sonuç üreterek yaratıcılığı bastırma ve girişimleri boşa çıkarma eğiliminde olduğunu düşünmektedir. Bu anlamda onun görüşü kısmen, bürokrasiyi toplumdaki olumsuz bir güç olarak tanımlayan geleneği devam ettirmektedir.

Anlam ve Yorumlar

Modern yaşam karmaşıktır ve sorunsuz işlemesi için bazı örgütlenme biçimlerine gereksinim duyar. Weber formel örgütlenmenin baskın modeli olarak, bürokrasiyi göstermiştir ve onun tanımı, sosyolojik çalışmalar için dayanak olmayı sürdürmektedir. Bürokratik örgütlenmeler daha önce büyük ölçüde sadece Çin imparatorluğu gibi geleneksel ülkelerde bulunmasına rağmen, endüstriyel kapitalizmin ortaya çıkmasıyla birlikte, bürokrasi tüm toplumsal alanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Weber'e göre bürokrasinin bu şekildeki yayılması ve genişlemesi hem kaçınılmazdır hem de modernliğin talepleriyle başa çıkmanın tek yoludur. Bu çerçe-

vede yazılı kuralların, arşivlenmiş dosyaların ya da belgelerin olmadığı modern bir sosyal yardım veyahut sağlık sistemi hayal etmek neredeyse imkânsızdır. Weber, modern bürokrasinin tanımlayıcı yönlerini betimlemek amacıyla, gerçek dünyada gözlemlenen örneklerin belirli ortak yönlerini vurgulayan 'ideal' ya da saf bir bürokrasi tipi inşa etmiştir.

Weber'in ideal bürokrasi tipi şu özellikleri içermektedir:

1. En yüksek yetki ve otorite pozisyonlarının en tepede olduğu, açık bir yetki hiyerarşisi vardır. Ayrıca her üst makamın altındaki birimleri kontrol edip denetlediği bir emir-komuta zinciri bulunmaktadır.
2. Memurlar, emirleri ve beklentileri düzenleyen yazılı kurallar çerçevesinde yönetilmektedir.
3. Düzenli maaş alan personel, daimi statüde ve genel olarak tam gün çalışır. İnsanlar meslek hayatının tümünü örgüt içinde geçirebilir.
4. Memurların iş yaşamıyla, kişisel yaşamı arasında net bir ayrım vardır. Bunlar birbirine karıştırılamaz.
5. Tüm kaynaklar (çalışma masaları, bilgisayarlar, kalem, kâğıtlar vb. dâhil) örgütün malıdır; çalışanların kendi 'üretim araçlarını' kullanmalarına izin verilmez.

Bu şekildeki saf bir ideal tipin varlığı, büyük olasılıkla hiç mümkün olmayacaktır. Ancak, gerçek dünyadaki örnekler bu ideal tipe ne derece yaklaşırsa, örgütün hedeflerine ulaşma konusunda başarılı olma olasılığı o derece artacaktır.

Weber, bürokratik örgütlerin giderek artan hâkimiyetinden dolayı, toplumun daha çok, insanları içine hapseden bir 'demir kafes'e benzemeye başladığını ileri sürmüştür. Çoğu insan bizzat irtibat kurulduğunda bürokrasilerin kendi

bireysel ihtiyaçlarına engel olacağına inanmaktadır. Ancak bunun nedeni, binlerce, hatta milyonlarca olayla uğraşan bürokrasinin en yüksek verimliliğe göre tasarımılanması nedeniyle, kişisel ya da duygusal talepleri karşılayamamasıdır. Dolayısıyla eşit muamele ilkesi, bireysel memnuniyetsizliklerin oluşmasının önünü açmaktadır. Daha ciddi bir problem, bürokratik egemenliğin demokrasiye engel olmasıdır. Hükümetin daimi mekanizmalarının gerçek bir politik güç halini almaya başlamasıyla, demokrasi süreçleri ve seçimlerin zarar görme olasılığı artmaktadır.

Eleştirel Noktalar

Weber'in argümanlarını eleştirenler, aslında onun bakış açısının gayri resmî ilişkileri ve örgütsel yaşamı işe dönüştüren küçük grup dinamiklerini göz ardı eden kısmi bir bakış açısı olarak görürler. Amerikan hükümetinin vergi kurumu üzerine 1963 yılında yaptığı bir çalışmada Blau, prosedürle ilgili kurallara, yapılan işin verimliliğini artırma adına rutin bir biçimde uyulmadığını ve gayri resmi karşılıklı yardım ve tavsiye sisteminin olgunlaştığı yer olmasından dolayı grup sadakatinin hiyerarşinin alt düzeylerinde ortaya çıktığını tespit etmiştir.

Diğerleri için Weber'in bürokrasiyle ilgili kaygıları yeterince uzağa gitmez. Zygmunt Bauman (1989) Alman Nasyonal Sosyalistlerin 2. Dünya Savaşı sırasında Yahudi nüfusa karşı yaptığı toplu katliamın, yalnızca modern devletin bürokratik mekanizmalarının kullanılması suretiyle mümkün alabileceğini ileri sürmüştür. Zira milyonlarca insanın toplama kamplarına götürölmesini ve on binlerce kişinin ayrıntılı kayıtlarının tutulmasını (savaş koşullarında) sağlayan

geniş organizasyon, sistematik, titiz bir bürokratik planlama ve uygulamayı gerektirmektedir. Bu, tam olarak kişisel ve ahlaki sorumluluktan kaçınmak için memurlara yetki veren bürokrasinin kişiliksizliğidir. Bauman'a göre Holocaust⁵, normalde uygar modernlikten bir sapma değildir, fakat onun odağındaki düzene koyma özelliğinin, yani bürokrasinin bir sonucudur.

Diğer yandan bazı eleştirmenler, Weber'in bakış açısını fazlasıyla olumsuz bulur. Paul du Gay (2000), bürokrasiye atfedilen sorunların çoğunun, prosedürlere dair yönerge ve kuralları bypass etme girişimlerinden kaynaklandığını belirterek, bürokrasi ve bürokratik ahlak lehine güçlü kanıtlar ortaya koyar. Aslında o, Bauman'ın çalışmasının baskı ve sindirmeye dayanan, ırkçı tutum ve ideolojilerden beslenen Holocaust'un gerçek nedenlerini görmezden geldiğini öne sürmüştür. Bürokratik ahlak herkese eşit muameleyi gerektirmektedir ve bürokrasiler, politik liderlerin başkasının yetkilerini kasıtlı olarak kullanmasına imkân vermekten ziyade, bunu engelleyen bazı önemli önlemleri içermektedir.

Güncel İlgiler

Weber bürokratikleşmenin sonuçlarının tümünü kestiremezdi. Dolayısıyla onun özgün analizine ilişkin eleştirilerin bazıları, kabul edilebilir eleştirilerdir. Sosyologların hâlâ 'Weber ile tartışmayı' sürdürmesi, aslında onun modern dünyanın çok önemli bir yönünü gündeme getirmeyi başardığının bir göstergesidir. Weber aynı zamanda, bürokrasinin, toplumda etkisini gösteren ve sosyal yaşamın giderek daha

⁵ Nazilerin 2. Dünya Savaşında Yahudilere yaptığı katliam (ç.n.)

fazla alanına yayılan rasyonelleşmeye önemli bir katkı olduğu konusunda bizi aydınlatmıştır. Her ne kadar onun analizinin katkılarını tartışma konusu yapsak da, modern bürokrasilerin ve kapitalizmin küresel boyutta yayılması, Weber'in argümanlarının etkisinin sürmesinin yerinde olduğu ve bunların ciddiye alınması gerektiği anlamına gelmektedir.

Bürokrasinin katı hiyerarşik karakterinin yerini gevşek ağların (network) aldığı düşünün son dönemdeki bazı çalışmaların aksine Casey (2004), bürokrasinin iş yaşamının bir parçası olarak bazı yeni aktiviteler inşa ettiğini ya da bunlara izin vermeye başladığını ifade etmektedir. Bu yaygınlaşırsa, o zaman, ilk etapta bürokrasiyi oluşturan şeyin ne olduğu konusundaki anlayışımız tartışmaya açılabilir. Casey, bürokratik organizasyonların iş yerinde maneviyatın ifade edilmesine imkân tanıma ve izin verme eğilimine odaklanmıştır. Bazı büyük şirketler –diğerleri içinde Ford, IBM ve Apple programlarında iş yerinde maneviyata izin verip, hatta yöneticiler için seminer olanakları ve kaynaklar sağlayarak bunu desteklerken, pek çok birey iş yerinde New Age⁶ dininin ritüellerini ya da diğer dinsel aktivitelerini sürdürmektedir. Bu çerçevede Casey bürokrasinin kemikleşmiş bir yapı olmaktan ziyade, değişen toplumlar içinde zamanla olgunlaştığını ve bu değişime adapte olduğunu savunmaktadır.

Sayıları artan birçok araştırmada, meslek yaşamındaki yükselmenin, ayrıcalıklarını korumak adına uzun süredir erkekler tarafından kullanılan dışlayıcı araçların bir parçası

⁶ 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve Doğu dinleri ile bunların gizli ritüelleri etrafında merkezlenen ruhani ve felsefi hareket. New Age içinde farklı dünya dinlerin mistik geleneklerinden, kabile inançlarından alınan ve/veya bilimsel kökenli, yeni pratikler bulunmaktadır. (ç.n.)

olan avantaj sağlamak amacıyla tanıdıklar edinmek ya da kişisel ilişkilere güvenmekten çok, yeteneklere ve niteliklere bağlı olmasını sağlamasından dolayı bürokratik prosedürlerin, aslında örgütler içindeki kadınlar için yararlı olabileceği öne sürülmektedir. DeHart-Davis (2009) bu tartışmaya, kadınların ve erkeklerin bürokratik bir işyerine dair *algılarını* inceleyerek katılır. Karma-yöntem yaklaşımını kullanan araştırmada cinsiyetler açısından oldukça net bazı farklı bulgulara ulaşılmıştır. Bu anlamda erkekler aşırı kontrol ve kurallar olarak algıladıkları şeyin ne olduğuna odaklanırken, kadınlar daha çok bürokrasinin adaletini, meşruiyetini ve etkisini vurgulamışlardır. DeHart-Davis'in ulaştığı sonuç; kadınların özellikle, kendilerine eşit koşullarda kariyer yapma ve sürece katılımlarını sağlama olanağı veren ve onları güçlendiren unsurları vurguladığıdır. Bazı feminist kuramlar, bu şekilde bürokrasilerin erkek egemenliğine dayalı örgütlenme biçimi olarak tanımlanmasına karşı çıkarlar.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Bauman, Z. (1989) *Modernity and the Holocaust* (Cambridge: Polity).
- Blau, P. M. (1963) *The Dynamics of Bureaucracy* (Chicago: University of Chicago Press).
- Casey, C. (2004) 'Bureaucracy Re-enchanted? Spirit, Experts and Authority in Organizations', *Organization*, 11(1): 59-79.
- DeHart-Davis, L. (2009) 'Can Bureaucracy Benefit Organizational Women?', *Administration and Society*, 41(3): 340-63.
- Du Gay, P. (2000) *In Praise of Bureaucracy: Weber, Organization, Ethics* (London: Sage).

Kapitalizm

Kavramın Tanımı

Ticari büyüme ve yatırım odaklı kâr üretimiyle, piyasa mübadelesine dayanan Batı kökenli ekonomik sistem.

Kavramın Kökenleri

Adam Smith, belirli bir sosyal düzenin ve ekonomik dengenin piyasayı yönlendiren ‘görünmez bir el’ tarafından sağlandığını savunurken, 18. yüzyılın iktisatçıları piyasaları, mübadeleyi, fiyatları ve mal üretimini tartışıyordu (Ingham 2008). Bununla birlikte ‘kapitalizm’ terimine, Marx ve Engels’in 19. yüzyılın ortalarında kapitalist üretim tarzını gündeme getirmelerine değin rastlanmaz. Marx’a göre kapitalizm, burjuva ya da **kapitalist sınıf** için kâr sağlamak amacıyla piyasa mübadelesine dayanan çıkar odaklı ekonomik bir sistemdir. Marxist kuramda kapitalizm, eşitsiz sınıflı toplumların nihayet son bulacağı komünizm aşamasından önceki sosyal gelişimin son halkasıdır.

Alternatif bir anlayış, Marx’ın bilinen tarihsel şemasıyla karşıtlık oluşturan ve kapitalizmin kökenlerini Kalvinist dinsel inançların yorumlarında arayan Max Weber tarafından geliştirilmiştir. Weber’e göre kapitalizm, ne devrimci değişimin bir ürünüdür, ne de onun gelecekte yerini komünizme bırakması olasıdır. Esasen işçi sınıfının geleceği, kapitalizmin sona ermesinde değil, gelişmesinde yatmaktadır. Weber, uzun erimli **rasyonelleşme sürecinin** ve bürokratik kurumların yayılmasının modernliği anlayanın anahtarı olduğunu ileri sürmüştür. Kapitalizm en azından, bürokratik tahakkümün boğucu etkilerini hafifletmeye yardım eden yenilikleri

ve rekabeti teşvik etmektedir ve böylece yeni fikirleri deneyimlemenin önünü açmaktadır.

Anlam ve Yorumlar

Kapitalizme dair en etkili kuram, feodal toplumun yıkıntıları arasında filiz vermiş olan kapitalizmi, insanlığın toplumsal tarihindeki en son aşama olarak gören Marxist anlayıştan gelmektedir. Marx, avcı ve toplayıcı ilkel komünist toplumlarla başlayan, antik köleci toplumlar ile toprak sahipleri ve serfler arasındaki ayrıma dayanan feodal sistemlerle devam eden ilerleme aşamalarının ayrıntılı bir analizini yapmıştır. Tüccarların ve zanaatkârların ortaya çıkması, toprak sahibi soyluları yerinden eden bir ticaret ya da kapitalist sınıfın doğmasına neden olmuştur. Marx, kapitalizmin iki temel unsurunu belirlemiştir: ilki; para, makineler ve hatta fabrikaları içeren *kapital* ya da *sermaye*dir. Sermaye gelecekte servet elde etmek için yatırıma dönüştürülebilen ya da kullanılabilen her türden malvarlığıdır. İkincisi ise, *ücretli emektir*. Ücretli emek, üretim araçlarına sahip olmayan ve ücretli iş bulması gereken işçilerin ortak sermayesidir. Çoğunluk işçi sınıfını ya da proletaryadan oluşurken, egemen sınıfı biçimlendiren sahip olduğu sermayesidir. Kapitalistler ve işçiler karşılıklı olarak birbirine bağımlıdır, ancak, ilişkiler istismara dayandığı için, sınıf çatışması daha şiddetli hale gelecektir. Marx, zamanla diğer tüm sınıfların küçüleceğini, geriye yalnızca çıkarları doğrudan çatışan iki ana sınıfın kalacağını iddia etmiştir.

Belirtmek gerekir ki, Marx sadece bir eleştirmen değildi. O, 'kırsal yaşamın ahmaklığı'ndan ve dinsel otoritenin gereksiz boyunduruğundan insanları kurtaran kapitalizmin son derece üretken olduğunun da farkındaydı. Üstelik kapi-

talizm, geleceğini belirleme noktasında insanlığın, doğal güçler yerine, kendi muazzam gücüne yönelmesi gerektiğini göstermiştir. Problem; rekabetçi kapitalist ilişkilerin, insanların kendi kaderini tayin etmelerinin koşulu olan işbirliğine ket vurmasıydı. Üretim güçleri ile bunların ortaklaşa kullanımı yerine rekabete dayalı kullanımı arasındaki çelişki ancak devrimle çözülebilecektir. Marx'ın beklediği bu devrimin, 150 yılı aşkın bir süre geçmesine karşın gerçekleşmediği aşikârdır.

Kapitalizmin gelişimi içinde, Marx'ın zamanındaki 'aile kapitalizmi'nden yönetsel kapitalizme doğru önemli değişimler olmuştur. Yönetsel kapitalizm, büyük şirketlerin çalışanlarına çocuk bakımı, tatil ödemesi ve yaşam sigortası yapmak gibi hizmetler sağlamaya başlamasıyla, denetimleri aile üyelerinde olan şirketlerin ortaya çıkması sonucu, 20. yüzyılın refah kapitalizmi olarak belirmiştir. Refah kapitalizminin zirvesi 1930 öncesiydi, daha sonra sendikalar işçilerin sistemden avantaj elde etme girişimlerinin ana kaynağı haline gelmiştir. En son aşama, şirketlerin diğer firmaların hisselerini alması pratiğine dayanan, 'kurumsal kapitalizm'dir. Esasen şimdilerde büyük hisselerle sahip olan diğer şirketlerden dolayı, yöneticilerin hisseleri küçüldüğü için, yönetsel kontrol süreci tersine dönmektedir. Dolayısıyla iç içe geçmiş yönetim kurulları, şirketler dünyasının büyük bir kısmını kontrol eder haline gelmiştir. Küreselleşmenin yoğunlaşmasıyla birlikte, büyük şirketlerin faaliyetleri uluslararası bir ekonomik bağlama yayılmıştır.

Eleştirel Noktalar

Weberci ve Marxist anlayışlar arasındaki tartışma, daima ahlaki ve normatif yargılar içerir. Marxistler için kapita-

lizm, eşitsizliği üreten ve büyüten, dolayısıyla 'tarihin çöplüğü'ne gömülmeyi hak eden ekonomik bir sistemdir. Weberciler için ise kapitalizm, sömürü ve istismara dayanabilir. Ne var ki ona alternatif olan tüm sistemlerin, bireysel özgürlüğü ve demokrasiyi sınırlayarak, daha otoriter ve daha verimsiz sistemler haline geldiği aşikârdır. Günümüzde kapitalist ekonomik sistemlerin değerlendirilmesine ilişkin sosyologlar arasında hâlâ bir anlaşma yoktur.

Bununla birlikte sosyologların çoğu, Marx'ın devrim öngörüsünün ve kapitalizmin yıkılacağı fikrinin kesin bir biçimde yanlışlandığını düşünmektedir. Rusya'daki (1917) ya da Çin'deki (1949) devrimlerin, gelişmiş endüstriyel proletaryadan ziyade, köylüleri ve tarım işçilerini içermesi nedeniyle, Marx'ın modelini izlemediği söylenebilir. Küreselleşme ve küresel kapitalist sistemin daha da sıkışan entegrasyonu, sosyalizm ya da komünizme doğru herhangi bir yönetim için önemli bir engel haline gelirken, 20. yüzyılın sonunda Sovyet komünizminin çöküşü, bir dönemin sonlandığının işareti olarak görülmektedir. Marxistlerin çoğu, Marx'ın kapitalist ekonomilerin adapte olma yeteneğine çok fazla önem vermemesine rağmen, hâlâ onun kapitalizmin merkezi mekanizmalarına ve krize meyilli yapısına dair analizlerine tutunmaktadır.

Güncel İlgiler

Eski Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa ve dünyanın diğer bölgelerindeki birbirine rakip komünist sistemlerin çöküşünü izleyen görece yeni bir gelişme olsa da, kapitalist ekonomik sistemlerin küresel ekonomiye egemen olması konusunda ciddi bir anlaşmazlık yoktur. 1989'da Berlin duvarının yıkılması ve Almanya'nın yeniden birleşmesinden sonra, Sov-

yetler Birliği dağılmış, Komünizm Doğru Avrupa'yı terk etmiş ve mevcut komünizm/sosyalizmlerin neredeyse tümü ölmüştür. Günümüzün muhalefetin, anarşist ve çevreci kampanyalarla birlikte, son yılların küreselleşme ve kapitalizm karşıtı hareketleri gibi, post-sosyalist hareketler formunu aldığı görünmektedir.

Son dönemdeki çalışmalar daha çok ulusal kapitalist ekonomiler arasındaki farklılıklarla ilgilidir. Campbell ve Pedersen'in (2007) ABD ve Danimarka'daki kapitalizmi kıyaslayan çalışması, 'kapitalizmin çeşitleri' tartışması bağlamında yararlı bir çalışmadır. Kapitalist ekonomilerin genellikle minimal ekonomik düzenlemeler, düşük vergi rejimleri ve küçük refah devletiyle daha etkin bir biçimde işleyeceği düşünülür. Bununla birlikte Danimarka bu öngörüye meydan okumaktadır. Kapitalizmin Danimarka versiyonu, göreceli olarak yüksek vergiler, büyük bir devlet bütçesi, geniş düzenlemeler ve açık bir ekonomi üzerine inşa edilmiştir. Fakat yine de, minimal ekonomik düzenlemelere çok daha uyumlu olan kapitalizmin diğer versiyonlarına karşı etkili bir biçimde rekabet edebilmektedir. Çalışma, şirketlerin emek piyasasını yöneten, mesleki ve becerilerle ilgili eğitimleri yöneten ve endüstriyel politikalar izleyen ülkenin kurumlarından avantajlar sağlaması nedeniyle, Danimarka'nın başarılı olduğunu savunmaktadır. Bu kurumlar Danimarka'nın rekabetine olanak sağlarken, küresel piyasada başarılı olmanın birden fazla yolu olduğunu da kanıtlamaktadır.

Küresel ısınmayla ilgili güncel kaygılar dikkate alındığında, kapitalizmin daima 'sürdürülebilir' olup olamayacağı sorusu ciddi bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Markandya (2009) bunun yalnızca, piyasa-temelli önlemlerin karbon azaltımı lehine son derece kararlı çalışmaların yapıl-

masıyla mümkün olabileceğini ileri sürer. Markandya eğer karbon emisyonları azaltılıp, stabil hale getirilecekse, bununla ilgili çevresel problemlerin, özellikle de iklim değişikliğinin, devlet düzenlemelerine ve ittifakla kararlaştırılmış eylemlere bağlı olduğunu dile getirir. Bununla birlikte herhangi bir karbon azaltma planının, eğer başarı şansı varsa, adil olarak uygulanması gerekir. Dolayısıyla Markandya, zamanla küresel anlamda kişi başına bir karbon emisyon ödeneği getirilmesini önerir. Ek olarak karbon işlem sistemleri başarılı olacaksa, karbondioksitin ton başına fiyatının 420 dolar civarında olması gerekir. Oysa 2009 piyasasında ton başına fiyatı yalnızca 15 Euro'dur. Piyasa fiyatlarındaki bu şekildeki radikal uyumsuzluklar, açıkçası küresel ısınmayla mücadele için kapitalist ya da piyasa-merkezli önlemlerin uygulanabilirliğine dair kuşkuları artırmaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Campbell, J. L., and Pedersen, O. K. (2007) 'Institutional Competitiveness in the Global Economy: Denmark, the United States and the Varieties of Capitalism', *Regulation and Governance*, 1(3): 230-46.
- Ingham, G. (2008) *Capitalism* (Cambridge: Polity).
- Markandya, A. (2009) 'Can Climate Change be Reversed under Capitalism?', *Development and Change*, 40(6): 1139-52.
- Marx, K., and Engels, F. ([1848] 2005) *The Communist Manifesto* (London: Longman).

Tüketimcilik

Kavramın Tanımı

Hem ekonomik anlamda hem de kişisel tatmin açısından yarar sağladığından, sürekli olarak tüketimi teşvik eden görece zengin toplumların ortak yaşam biçimi.

Kavramın Kökenleri

Tüketimcilik muhtemelen, tüm maddi ürünlerin üretim miktarının son derece hızlı bir şekilde arttığı ve çok daha cezbedici hale gelen fiyatların, sosyal grupların tüketime yönelmelerini sağladığı, 19. yüzyılın başlarındaki Endüstri Devrimine kadar uzanmaktadır. Modern tüketiciler olarak ortaya çıkan ilk gruplar üst sınıflar ve aristokratlardı. Bu durum yeni lüks mallar için büyük pazarlar yarattı. 19. ve 20. yüzyıllar boyunca, gösterişe dayalı tüketim, birçok sosyal grup arasında yayıldı ve 20. yüzyılın ortalarında tüketimcilik, bir yaşam biçimi olarak, gelişmiş ülkeleri tanımlayan önemli bir unsur oldu.

Tüketimciliğin artmasını tahrik eden önemli bir gelişme, 20. yüzyılın başlarından itibaren, kredi kullanılabilirliğinin daha kolay hale gelmesidir. Yüzyılın sonlarına doğru, büyük miktarlarda borçlarla yaşamak normalleşmiş ve **sosyal statü** odaklı rekabet, giderek tüketim şekliyle bağlantılı olmaya başlamıştır. Sosyologlar, kapitalist toplumların 1960'lerden beri, üst düzey maddi yaşam biçimini ve mal satın alma ve bunları kullanmaya yönelik arzuları teşvik eden tüketimciliğe güvenir hale geldiğini savunmaktadır. Bu değişimlerin

'tüketim toplumu'nu ortaya çıkardığı söylenebilir. Çevre eylemcileri, yüksek düzeydeki tüketime dayalı bir tüketim toplumuna doğru gidişin, felakete neden olacak çevresel zararlara, gereğinden fazla israfa ve savunulamayacak uygulamalara neden olduğunu iddia eder.

Anlam ve Yorumlar

Endüstriyel kapitalist toplumlar, kitlesel üretim sistemine dayalıdırlar. Ancak bu durum, onların aynı zamanda, kitlesel tüketime de muhtaç oldukları anlamına gelir. Üreten ve tüketen farklı coğrafi bölgelerde olsa da, mal ve hizmetlerin satın alınması ve tüketilmesi gerekir. Mallar üretim maliyetinin en ucuz olduğu yerlerde üretilecek, buna karşın en yüksek kazancın elde edileceği yerlerde tüketilecektir. Ayrıca bu ikisinin farklı yerlerde olması da muhtemeldir. 20. yüzyıl boyunca endüstriyel kapitalist toplumların merkezi yönelimi 'üretim paradigması'ndan 'tüketimciliğe' doğru kaymıştır. Dolayısıyla şimdilerde sosyolojide nispeten zengin toplumların 'tüketici kapitalizm' ya da 'tüketim toplumları' olarak görülmesi olağan bir durumdur.

İş, kimlik oluşum sürecinde önemini yitirmiştir. Bunun yerini, en azından daha fazla seçme hakkına sahip olduğu düşüncesini ve bireysellik algısı yaratan ve çeşitli şeyleri satın alma vasıtasıyla insanlara kişisel bir kimlik oluşturma konusunda fırsatlar sağlayan tüketim almıştır. Tüketim ve tüketimcilik **ideolojisinin** odaklandığı nokta, malların değişim değeri bağlamında modaya uygun olan ürünlerden ve sonuç olarak, daha fazla israftan hızlı bir biçimde prim elde etmeyi teşvik etmektir. Ürün ve markalarla birlikte tüketici

kimliği, tüketim olgusunu gündelik yaşamın merkezine taşır. İkinci olarak, şirketlerin öncelikli kaygısı, üretimlerinde farklı ve daha esnek müşteri taleplerini öne çıkarmak ve bundan istifade etmektir. ‘Önce üret, müşteriler hakkında kaygılanmayı sonraya bırak’ düşüncesi terk edilmiştir. Üretim anlayışındaki bu kayma, genellikle tek tip ‘fordist’ üretim yöntemlerinin terk edilip, niş pazarlar için daha esnek ‘post-fordist’ yöntemlere geçilmesini temsil etmektedir. Çalışan değil, tüketen ana aktör haline gelmiştir. Üçüncü olarak, tüketim toplumları kişisel kimliklerin inşasını sağladıkları için, bu durum, sembolik alışverişler aracılığıyla statü rekabetinin rekabete dayanan işleyişi içine daha fazla sosyal grubu çekerek, üretim odaklı sosyal çatışmaların merkezden kaymasına hizmet eder. Tüketimciliğe ve tüketim toplumuna doğru kayma, bu nedenle, ekonomik, politik ve kültürel alanlarda önemli değişimlere tekabül eder.

Tüketimcilik ayrıca, bir düşünme, bir zihniyet ve hatta sürekli tüketme arzusu üretmeye çalışan bir ideoloji biçimidir. Tüketim sosyologları, tüketme hazzının arka planında, satın alınan ürünleri kullanmanın değil, bir şeyleri satın alma beklentisinin yattığını söylerler. İnsanlar vakitlerini, dergilere göz atarak, mağaza vitrinlerinde ve internet alış-veriş sitelerinde yer alan ürünleri inceleyerek ve satın almadan önce onlara imrentiyle bakarak geçirirler. Campbell (2005) modern tüketimciliğin en zevkli ve alışkanlık yapan yönü olması nedeniyle, bu durumun, ürünlerin kullanımından kaynaklanmadığını, aksine, ürünlerin arzulanmasına, sonrasında onların özleminin çekilmesine, aranmasına ve onlara imrenilmesine dayandığını savunur. Bu, insanların asla gerçekten tat-

min olmadığını açıklayan reklam endüstrisi tarafından teşvik edilen ve istek duymaya dayalı tüketimin 'romantik ahla-ki'dır.

Eleştirel Noktalar

Tüketimcilik kavramı kapitalizm anlayışımıza yeni bir boyut katmış olsa da, bunun kapitalist genişlemenin nedeni olduğu düşüncesi açık değildir. Tüketimin üretimi yönlendirmesi fikri, tüketicilerin taleplerine daha fazla ağırlık verir. Ancak bazı sosyologlar, insanları aktif tüketiciler haline dönüştürerek istek ve talepler yaratmayı amaçlayan şirketlerin büyük ölçekli pazarlama ve markalaşma bütçelerine işaret ederek, bunu son derece mantıksız bulur. Buradaki sorun, bu sistemde gücün gerçekte kimin elinde olduğudur-üreticilerin mi yoksa tüketicilerin mi? Büyük uluslararası kapitalist şirketler gerçekten tüketici taleplerinin insafına mı kalmıştır?

Diğer eleştiriler, **doğal çevre** ve sosyal ilişkileri yıkıcı olarak gören tüketimciliğin kendisinedir. Tüketimcilik, istekleri 'ihtiyaca' dönüştürerek ve sonra teşvik edilebilen ve bunu fark edebilen insanları teşvik ederek 'işler'. Böylelikle, tüketmemiz için, modanın, yeni ürün ve hizmetlerin potansiyel olarak sonsuz bir akışı ortaya çıkar. İhtiyaçların ve isteklerin bu birlikteliği, mutluluğun satın alınabileceğine ve ürün tüketiminin normal olduğuna dair yanlış bir kanıya neden olduğu için tehlikeli olarak görülür. Bunun yerine, isteklerimizi, ihtiyaçlarımızdan ayırmalıyız ve tüm dünyada insanların gerçek ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için isteklerimizi sınırlamalıyız.

Güncel İlgiler

Tüketimcilik ve onun doğal sonucu olarak tüketim toplumu kavramı, sosyologlar için oldukça verimli olmuştur. Daha dengeli bir kapitalizm anlayışı, üretim süreçlerinin tüketim kalıplarıyla bağlanmasıyla mümkün olmuştur. İki unsuru başarılı bir şekilde bir araya getiren yaklaşıma örnek, ‘üretim ve tüketimin koşu bandı’ kuramıdır. Bu kuram, modernliğin insan toplumu ve doğal çevre arasındaki ilişkiyi nasıl değiştirdiğini anlamak için, endüstrileşme, kapitalist ekonomi ve **kitlesel tüketimciliği** birleştirmektedir. Koşu bandı benzetmesi, kitlesel üretim ve tüketim sisteminin bir kez harekete geçtiğinde, ondan kurtulmanın imkânsız olduğunu vurgular.

Tüketimcilik yalnızca bir yaşam tarzı değil, aynı zamanda gelişmiş ülkelerde olağan hale gelen uzayan yaşlılık dönemini de kapsayan tüm **yaşam seyrinin** bir özelliğidir. Jones ve meslektaşları (2008) İngiltere ve başka yerlerde bugün pek çok yaşlı insanın önceki kuşaktan daha fazla gelire sahip olduğunu ve bazılarının kısmen ya da tamamen erken yaşta emekli olmayı seçtiklerini, dolayısıyla onların tüketimciliği önemli katkıları olduğuna işaret ederler. Yaşlı insanların şimdiki nesli de, 1945 sonrası tüketim kültürünün oluşturulmasına katkı sunanlardır. Onlar ilk ‘tüketici yurttaşlar’ arasındadırlar ve böyle olunca da, hizmetlerin ‘pasif tüketimi’ ile yetinmektense, yaşlılıkta da tüketmeye aktif olarak devam etmektedirler. Bu ampirik çalışma, yaşlı insanların aşırı tüketim konusunda hem nasıl etkin olduklarını hem de ondan nasıl etkilendiklerini ayrıntılı olarak belirlemeye çalışmaktadır.

Anlaşılması zor olan oldukça karmaşık bir kavram olmasına karşın, 'yeşil' tüketim' büyüyen bir trend haline gelmiştir. Gilg ve meslektaşları (2005), İngiltere Devon'da 1.600 hanede yaptıkları anket çalışmasıyla daha sürdürülebilir yaşam tarzlarını benimsemek ve denemek için yeşil tüketicilerin motive eden şeyin ne olduğunu araştırmıştır. Araştırmada dört ana grup belirlenmiştir. *Kendini adanmış çevreciler* yerel, organik ya da adil ticaret ürünü ve kompost atık alımı gibi sürdürülebilir tüketime daha yatkın olanlardır. *Ana akım çevreciler* kompost atık alımı haricinde çok benzer davranışlarla meşgul olurken, *Ara sıra çevreci olanlar* bu eylemlerle nadiren uğraşırlar ya da bu türden alımlarla hiç ilgilenmezler. *Çevreci olmayanlar* açıklanan bu eylemlerin hiç birini gerçekleştirme eğiliminde değildirler. Hükümetlerin sürdürülebilir yaşam için yeşil tüketime yönelme mücadelesi verebileceğini savunan profesyonel çevre taraftarlarının değerleri ile sürdürülebilir tüketim arasında bir bağlantı vardır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Aldridge, A. (2003) *Consumption* (Cambridge: Polity).
- Campbell, C. (2005) *The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism* (Oxford: Blackwell).
- Gilg, A., Barr, S., and Ford, N. (2005) 'Green Consumption or Sustainable Lifestyles? Identifying the Sustainable Consumer', *Futures*, 37(6): 481-504.
- Jones, I. R., Hyde, M., Higgs, P., and Victor, C. R. (2008) *Ageing in a Consumer Society: From Passive to Active Consumption in Britain* (Bristol: Policy Press), esp. chapter 5.

İşbölümü

Kavramın Tanımı

Bir üretim sürecinde işlerin ve iş yükünün ekonomik anlamda karşılıklı bağımlılık yaratacak şekilde bölünmesi.

Kavramın Kökenleri

İşbölümüyle ilgili ilk sistematik açıklamalar, Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* ([1776] 1991) adlı çalışmasında toplu iğne fabrikasındaki işbölümü anlatılırken yapılmıştır. Smith, tek başına çalışan bir kişinin günde 20 toplu iğne üretebildiğini, ancak kolektif üretimle bu sayının 48.000'e ulaştığını belirtmiştir. Bu, bir plan dâhilinde elde edilen ve oldukça büyük avantajlar sağlayan sistematik işbölümünün klasik bir örneğidir. Emile Durkheim ([1893] 1984) ise, bir **endüstriyel işbölümü** kuramı geliştirmiştir. Endüstriyel işbölümü, toplumu bir araya getiren sosyal dayanışma türünde köklü değişimlere yol açmıştır. Ona göre, dayanışmanın benzerliklere dayanan geleneksel formlarıyla, farklılaşmalara ve işbirliğine dayanan modern formları yer değiştirmiştir. Durkheim için işbölümü basit bir ekonomik olgu olmaktan öte, **toplumun** tümünde görülen dönüşümlerin kaynağıdır.

Anlam ve Yorumlar

Modern toplumlar, çok sayıdaki farklı uzmanlık alanlarını ve meslekleri içeren, son derece karmaşık bir işbölümüyle tanımlanırlar. İşbölümü, yaşamın, bizim tarihsel önemini artık pek fark etmediğimiz, normal bir özelliği haline gelmiştir. Geleneksel toplumlarda tarım dışında çalışan insanlar çoğunlukla bir zanaat öğrenir ve uzun bir çıraklık dönemi yaşarlardı. Zanaatkârlar, başından sonuna kadar, üretimin

bütün aşamalarını gerçekleştirirdi. Endüstrileşme, işbölümünü artırarak ve aynı malı çok daha hızlı ve daha ucuza üreten makinelerin kullanılmasını sağlayarak, birçok geleneksel el sanatını kademeli olarak yok etmiştir. İmalat çalışanları, uzun süreli bir eğitim almalarına gerek kalmadan onları hızlı bir şekilde usta haline getirmeye imkân verdiğinden, genellikle üretim sürecinin sadece bir bölümünü öğrenmekle yetinirler. Bu ilke, aynı zamanda işin diğer formları için de geçerlidir. Bunun sonuçlarından biri, geleneksel toplumlardaki rollerden ve otuz civarındaki başlıca zanaattan bütünüyle farklı olan ve binlerce mesleği, rolü ve iş unvanını içeren uzmanlaşmadır.

Emile Durkheim, işveren ve çalışanlar arasındaki olası çatışmalar gibi, bazı ciddi sorunları beraberinde getirse de, uzun vadede avantajlar yaratacak olan işbölümünü oldukça önemli görüyordu. Geleneksel toplumlarda bireyler üzerinde kolektivitenin hâkimiyeti vardı ve bireysellik azaltılmıştı. Toplum bir arada tutan dayanışma türü, ortak yaşam tarzlarına ve otoritelere uyuma, sabit ve nispeten değişmeyen kurumlar ile benzerliklere dayanan 'mekanik dayanışma' idi. Dayanışma, bilinçli olarak işleyen bir şey değildi, ama yaşamın sürekli hale gelmiş kalıpları vasıtasıyla oluşuyordu.

Kapitalizm, endüstrileşme ve kentleşmeyle birlikte, geleneksel yaşam ve ona bağlı mekanik dayanışma bozulmuştur. Pek çok yorumcu, sosyal dayanışmanın yok olmasının ve bireyciliğin yükselmesinin toplumsal ve ahlaki kırılmaların yanı sıra, daha fazla çatışmaya yol açmasından korkuyordu. Ne var ki, Durkheim aynı fikirde değildi. O, işbölümündeki artışın bir sonucu olarak, yeni bir form olan 'organik dayanışma'nın ortaya çıktığını iddia etti. Uzmanlaşma, büyüyen toplumlarda sosyal dayanışmayı güçlendirecektir ve insanlar, nispeten izole edilmiş ve kendi kendine yeten ortak bir yaşam yerine, karşılıklı dayanışmalar aracılığıyla birbirleri-

ne bağlanacaklardır. Hepimiz, yaşamlarımızın devam edebilmesinin koşulu olan ürün ve hizmetlere ulaşabilmek için, muazzam sayıda –bugün dünya geneline yayılan– başka insana bağımlıyız. Birkaç istisna dışında, modern toplumlardaki insanların çoğunluğu yiyecekleri gıdaları, yaşayacakları evleri ya da tükettikleri ürünleri üretmezler. Aslında organik dayanışma, karşılıklı dayanışmaya yönelik güçlü bağlar oluşturma eğilimindedir ve buna ilaveten, bireysel farklılıklar ve kolektif amaçlar arasında daha iyi bir denge sağlama amacındadır.

Eleştirel Noktalar

İşbölümü, uluslar arasında küresel bir ekonomik bağımlılığa yol açmaktadır ve bu anlamda Durkheim'ın işbölümünün dünyadaki insanları daha yakın temas ve işbirliğine sürükleyeceği fikri doğrudur. Bununla birlikte birçok eleştirmen bu düşüncenin işin bozulması ve işçilerin vasıfsızlaşması pahasına sürdürüldüğünü iddia etmektedir. Bilimsel yönetim ilkeleri, sosyologların düşük güven sistemleri dedikleri şeyi yaratan fabrika tabanlı seri üretimin gelişimiyle bağlantılıdır. Bunlar işlerin ve görevlerin yönetim tarafından belirlendiği yerde ortaya çıkar ve makinenin işlemesine odaklanmıştır. İşçiler yakından izlenir ve denetlenir. Ayrıca eylem özerkliğine çok fazla izin verilmez. Eleştirmenler, düşük güven sistemlerinin işçilerin moralini ve bağlılıklarını sarstığını, memnuniyetsizlik yarattığını, **yabancılaşmaya** ve yüksek oranda iş devamsızlığına yol açtığını dile getirir. 20. yüzyılın büyük bir bölümünde işçiler bu tür sistemlere katlanmak zorunda kalmıştır. Bugün hâlâ birçoğu bunu yaparken, günümüzde bunların çoğu, yüksek düzeyde ıstismara dayanan ve çalışma şartları kötü olan işyerlerinin yaygın olduğu gelişmekte olan ülkelerdedir. Küresel işbölümü Batı'daki tüketici-

ler için önemli avantajlar sağlayabilir, ancak bu aynı zamanda, sefalet ve sömürünün de kaynağıdır.

Güncel İlgiler

1970'ler ve 1980'lerden beri, büyük fabrikalarda tek tip seri üretime dayanan eski üretim biçiminin bozulmasına ve niş pazarlarının hedefi olan kitleye parça ürünler üretmeye odaklanmış üretim anlayışına artan bir ilgi vardır. Bu değişim, post-fordist esneklik için, fordizmden uzaklaşmak şeklinde kuramlaştırılır. Esnek uygulamalar, ürün geliştirme, üretim teknikleri, yönetim tarzları, çalışma ortamı, işçi katılımı ve pazarlamaya girmiştir. Grup üretim, problem çözme takımları ve niş pazarları, küresel ekonomide sunulan fırsatların avantajlarından yararlanmak için kendilerini yeniden yapılandıran şirketlerin benimsediği stratejilerden yalnızca birkaçıdır. Son dönemdeki küresel ekonomik kriz, şirketler, hükümetler ve küresel işbölümü için mutlaka çeşitli sonuçlar doğuracaktır.

İstihdamda görülen son günlerdeki kaymalar, gelişmiş ülkelerde hizmet sektörünün büyümesine yol açmıştır. Ancak bundan sonraki aşama, 'yurt dışında üretim' (offshoring) olabilir –maliyeti azaltmak adına üretimin sistematik bir biçimde giderek yurtdışına kayması (Blinder 2006). Aslında Blinder, yurt dışında üretimin hizmet tabanlı gelişmiş ülkelerde devrimci sonuçlar yaratacağını iddia etmektedir. Hizmet ve büro işlerinin çoğu, kolaylıkla yurt dışına yönlendirilebilir. Bunlar ücret açısından nispeten daha iyi ve daha sağlam olduğundan, böyle bir işi kaybetme şoku, orta sınıf ve meslek grupları tarafından daha yıkıcı olabilir. Örneğin üniversite dersleri dünyanın herhangi bir yerinden, İnternet üzerinden verilebilir. Aynı şekilde bankacılık işlemleri ve en iyi müşteri hizmetleri yardımları da internetten yapılabilir.

Buradaki soru şudur: 'post endüstriyel' ekonomilere ne türden işler kalacaktır? Blinder'e göre, yüz yüze ilişkileri gerektiren bu işler, -örneğin nakliye ve kayıt- güvenli olmalıdır. Ancak yurt dışı üretimin kapsamının bu denli radikal olup olmayacağı henüz belli değildir.

Londra örneğinden yola çıkan Jane Wills ve Diğerleri (2010), modern şehirlerin, barmenlik, temizlik, yemek ve bakım hizmetleri gibi işleri yapmak için dünyanın çeşitli yerlerinden gelen göçmen işçilere nasıl bağımlı hale geldiğini göstermektedir. Büyük şehirler iş bulma gayesiyle göçmenler için her zaman çekici olmuştur. Çalışmada son yirmi yılda değişen şeyin ne olduğu tartışılmaktadır. Neo liberal, serbest piyasaya dayalı ekonomik kalkınma modelinin, taşeronluğun normalleşmesini, koşullardaki kötüleşmeyi ve ücretlerdeki düşüşü teşvik etmesinin sonucu olarak, Londra, şehri canlı tutmak için gereken işleri yapan yabancı-kökenli işçilere bağımlı hale gelmiştir. Bu durum sosyal uyum ve yoksulluk gibi politik sorunları arttırmıştır ve kitap bunlara dair bazı olası çözüm önerileri sunmaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Blinder, S. (2006) 'Offshoring: The Next Industrial Revolution?', *Foreign Affairs*, March/April: 113-28.
- Durkheim, É. ([1893] 1984) *The Division of Labour in Society* (London: Macmillan).
- Morrison, K. (1998) *Marx, Durkheim, Weber: Formations of Modern Social Thought* (London: Sage), pp. 128-51.
- Smith, A. ([1776] 1991) *The Wealth of Nations* (London: Everyman's Library).
- Wills, J., Datta, K., Evans, Y., Herbert, J., May, J., and McIlwaine, C. (2010) *Global Cities at Work: New Migrant Divisions of Labour* (London: Pluto Press).

Eğitim

Kavramın Tanımı

En yaygın biçimde zorunlu eğitim yoluyla, kuşaklara bilgi ve beceri aktarımını sağlayan ve bunları geliştiren bir sosyal kurum.

Kavramın Kökenleri

Eğitim, yeni üyeleri kendi toplumlarının bir parçası haline getirmek için, onlara bilgi, beceri ve davranış normları kazandırma sürecidir. Günümüzde eğitim genellikle 'iyi bir şey' olarak görülür ve eğitim sistemine içine giren ve eğitim alan insanların çoğu, onun yararlı ve gerekli bir şey olduğunu açık bir biçimde kabul eder. Ancak sosyologlar eğitim ve öğretim arasında bir ayrım yapar. Eğitim, pek çok düzenleme yanında, kişisel ufku genişleten, bilgi ve beceri kazanımını sağlayan ve bunları geliştiren bir *sosyal kurum* olarak tanımlanabilir. Buna karşın öğretim ise, belirli bilgi ve beceri türlerinin önceden düzenlenmiş bir müfredat programı aracılığıyla verildiği ve genellikle belli bir yaşa kadar zorunlu olan formel ya da resmi bir süreçtir. Gelişmiş ülkelerde zorunlu eğitim giderek yüksekokul, hatta üniversite düzeyine kadar genişlemiştir.

18. yüzyılın son dönemlerine varıncaya değin, okulda eğitim özel bir konuydu ve yalnızca varlıklı aileler çocuklarını okula gönderme imkânına sahipti. 19. yüzyıl süresince ve 20. yüzyılda endüstriyel işyerleri ve devlet dairelerinde, çalışanlar arasında okuryazarlığa ve matematiksel beceriye duyulan ihtiyacın artması nedeniyle, zorunlu devlet eğitim sistemleri gelişti. İşlevselci kuramlar okulun biçimsel işlevi-

ni, eğitimli ve becerikli bir nüfus üretmek olarak görürken, pek çok Marxist ve radikal eleştirmen, eşitsizliğe dayanan kapitalist toplum düzenini meşrulaştıran değer ve normları bireylere sinsice aktaran gizli bir müfredatın varlığından bahseder. Son dönemdeki araştırmalar, **kültürel yeniden üretimde** eğitimin ve öğretimin rolüne, kültürel değerlerin, normların ve deneyimlerin kuşaklara aktarılmasına ve bunu sağlayacak olan mekanizma ve süreçlere odaklanmış durumdadır.

Anlam ve Yorumlar

Emile Durkheim, sosyal dayanışmayı sürdürmek amacıyla toplumun ortak değerlerinin çocuklara aktarılması olan eğitimin, sosyalleşmenin temel bir aracı olduğunu ifade eder. Durkheim, dayanışmayı yok edebilecek düşüncelere sahip rekabetçi birey tipini azaltmaya yardımcı olacağı için, özellikle karşılıklı sorumluluk ve ahlaki noktalarla ilgilenmiştir. Fakat Durkheim'a göre, endüstri toplumlarında eğitim, artık aile içinde öğrenilemeyen ve uzmanlaşmaya dayanan mesleki rollerin gerekli kıldığı becerilerin öğrenilmesini içeren başka bir işleve de sahiptir. Talcott Parsons bu durumu daha ileri bir işlevselci yaklaşım temelinde ele almıştır. Parsons, eğitimin temel işlevlerinden birinin, çoğunlukla rekabete dayalı sınavlar ve değerlendirmeler yoluyla, bireysel başarının en önemli hedef olduğu düşüncesini yavaş yavaş bireylere benimsetmek olduğunu ifade etmiştir. Sınavların, ailelerin kendine özgü standartlarının aksine meritokratik (liyakati önceleyen) standartlara dayanması nedeniyle bu oldukça önemlidir ve daha geniş toplumlarda insanlar kendi konumlarını sınıflarına, etnik kimliklerine ya da cinsiyetlerine göre değil, genellikle yetenek ve liyakat esasına göre elde eder.

Bununla birlikte birçok araştırma, eğitim ve öğretimin, yaşam fırsatlarını dengelemeye hizmet etmek yerine, sosyal eşitsizlikleri yeniden ürettiğini ortaya koymuştur. Birmingham'da bir okulda yapılan saha çalışmasına dayanan Paul Willis'in (1977) çalışması, 'işçi sınıfı çocukları, neden genellikle işçi sınıfına ait işlerde konumlanırlar' sorusuna cevap aramaktadır. Bu, meritokratik bir eğitim sistemi için yerinde bir sorudur. Willis, sınavlarla ya da bir kariyer yapmakla hiçbir ilgisi olmayan, fakat sadece dışarı çıkmak ve para kazanmak isteyen genç erkeklerden oluşan bir **alt kültüre** ulaşmıştır. Willis, bu kültürün, mavi yakalı işçilerin kültürüne çok benzediğini ve böylelikle istemeden de olsa, okuldaki başarısızlığın bu çocukları işçi sınıfı işlerine hazırladığını iddia etmiştir.

Eleştirel Noktalar

İşlevselci kuram, eğitim sistemlerinin biçimsel işlevlerini belirtmek için uygundur, ancak, özellikle günümüzün çok kültürlü toplumlarında gerçekten toplumun genelini kapsayan tek bir değerler seti var mıdır? Marxistler, okulların çocukları sosyalleştirdiğini kabul eder, fakat onlar bunun nedeninin, fırsat eşitliği yaratmak değil, kapitalist şirketlerin ihtiyaç duyduğu işgücü türünü sağlamak olduğunu iddia eder. Okul yaşamının yapısı, iş yaşamının yapısına tekabül etmektedir: Başarının şartı uyumlu olmaktır, öğretmen ve yöneticiler görevleri dikte eder, öğrenciler ve işçiler bu görevleri yerine getirir, okul ve iş personeli hiyerarşik olarak organize edilmiştir ve bunların kaçınılmaz olduğu öğretilmektedir.

'Gizli müfredat' fikri, eğitim sosyolojisi üzerinde oldukça etkili olmuştur. Illich (1971), okulların, genç insanları bir

işe girinceye kadar meşgul etmek ve sokaklardan uzak tutmak için tasarlanmış gözaltı örgütleri olduğunu iddia eder. Okullar, sosyal düzenin olduğu gibi kabul edilmesini sağlarlar ve çocuklara kendi sınıf konumlarını öğretirler. Illich, standardize edilmiş bir müfredatı öğrenmek için zorlanmak yerine, ne istenirse onun okunacağı, ihtiyaç duyulduğunda herkesin ulaşabileceği eğitimsel kaynakları sağlamak adına, toplumun 'okulsuzlaşma'sını savunur. Kaynaklar, kütüphanelerde ve bilgi depolama bankalarında (günümüzde internet ortamında) saklanabilir ve her öğrencinin bunlara ulaşması sağlanabilir. Bu düşünceler, zamanında geçerliliği olmayan idealist fikirler olarak görüldü, fakat internet üzerinden uzaktan eğitim ve yaşama boyu öğrenmeye dönük günümüzdeki yeni uygulamalar, bunların bütünüyle imkânsız olmadığını kanıtladı.

Güncel İlgiler

Ciddi eleştiriler ile eğitimin olumlu işlevlerini nasıl bağdaştırabiliriz? Öğretim yapısal eşitsizlikleri yeniden üretmenin bir boyutudur, fakat o aynı zamanda insanları, söz konusu eleştirileri anlamalarına ve onlara karşı çıkmalarına olanak veren bilgi ve becerilerle de donatmaktadır. Ayrıca bu, onu içeriden değiştirmek ve iyileştirmek için çalışan eğitim sisteminin yapısal rolünün tümüyle farkında olan birçok öğretmenin de sorunudur. Değişim umudu sunmayan hiçbir kuram, muhtemelen sosyal yapının gücüne daha fazla önem verecek ve yaratıcı insani fail düşüncesi için yeterli olmayacaktır. Eğitim, sadece okul içinde ne olduğuyla ilgili değil, aynı zamanda toplumun yönü hakkında da bir dizi tartışmayı içeren önemli bir alandır.

Son yıllarda birçok gelişmiş toplumda üniversiteyi kazanan kızların oranının erkekleri geçtiği görülmektedir. Bir çalışmada erkeklerin başarı oranlarının neden düştüğü ve bunun için neler yapılabileceği araştırılmıştır. Bu, başarılı olmak için kızların önceki engelleri aştıkları anlamına gelmektedir. Ancak, İngiltere'deki deneysel bir araştırmada, 12 ve 13 yaşına ulaşan (örneklem kapsamında) kızların, mevcut makul kadınlık normları içinde 'zeki olma'ya çabalamaları nedeniyle, kimlik sorunları yaşadıkları belirlenmiştir (Skelton ve Diğerleri, 2010). Kızlar, sınıf arkadaşlarıyla ilişkilerinde belirli sorunlarla boğuşurken, aynı zamanda öğretmenlerin ilgilerine mazhar olmak için de mücadele vermektedirler. Genç kızların ve kadınların giderek artan başarılarına karşın, gerçek yaşam, açıkçası yalın istatistiklerde gösterildiğinden daha karmaşıktır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Bartlett, S., and Burton, D. M. (2007) *Introduction to Education Studies* (London: Sage), esp. chapter 2.
- Bowles, S., and Gintis, H. (1976) *Schooling in Capitalist America: Educational Reform and Contradictions of Economic Life* (New York: Basic Books).
- Gatto, J. T. (2002) *Dumbing us Down: The Hidden Curriculum of Compulsory Schooling* (2nd edn, New York: New Society).
- Ilich, I. D. (1971) *Deschooling Society* (Harmondsworth: Penguin).
- Skelton, C., Francis, B., and Read, B. (2010) 'Brains before Beauty? High Achieving Girls, School and Gender Identities', *Educational Studies*, 36(2): 185-94.
- UNESCO (2009) *Overcoming Inequality: Why Governance Matters, Education for All: Global Monitoring Report* (Oxford: Oxford University Press), esp. chapter 2.
- Willis, P. (1977) *Learning to Labour: How Working-Class Kids Get Working-Class Jobs* (London: Saxon House).

Organizasyon (Örgüt)

Kavramın Tanımı

Sosyal bir ihtiyacı karşılamak ya da spesifik amaçları gerçekleştirmek için içsel olarak yapılandırılmış bir sosyal grup ya da kolektif bir varlıktır.

Kavramın Kökenleri

Organizasyonlar güvenlik, gıda ve barınak için bir araya gelen ilk insan grupları kadar eskidir. Ama yine de, sosyolojide, organizasyon kavramı oldukça yenidir. Max Weber'in kapitalizmin ve daha genel olarak da modern hayatın temel bir niteliği olarak gördüğü **bürokrasi** kavramıyla ilgili çalışması, sıklıkla organizasyon çalışmalarının başlangıç noktası olarak kullanılır. Weber bürokrasilerin geçmişte yalnızca bir organizasyon biçimi olduğunu kabul etmekle birlikte, onların henüz tasarımı halinde olan modern, rasyonel formunun bu organizasyonların en etkin örneğini oluşturduğunu belirtir. Dolayısıyla Weber'e göre, bütün organizasyonlar bürokratik olma yazgısını paylaşmaktadır. Weber'den sonraki birçok kuram ve araştırma bu temel varsayımı ya daha çok derinleştirmiş ya da eleştirmiştir. Zaman boyunca, organizasyon sosyolojisi, organizasyonel yapı ve işlevlere ait kuramlardan informal ilişkilere, organizasyon kültürüne, gücün işleyişine, cinsiyet ilişkilerine ve ağların gelişimine doğru yönelmiştir.

Anlam ve Yorumlar

Kavramla ilgili birçok çalışma, devlet daireleri, üniversiteler, okullar, hastaneler, dini kuruluşlar, şirketler, ticari birlikler ya da hayır kurumları gibi nispeten daha geniş ulusal or-

organizasyonlarla ilişkili olsa da, organizasyonlar (bazen ‘formel’ olarak adlandırılanlar) küçük insan gruplarından ulus ötesi şirketlere ve çok uluslu hükümet-dışı organizasyonlara kadar çeşitlilik gösterirler. Aile, eğitim ve evlilik gibi, kurumlar, kültürü meydana getiren yerleşik normlar, değerler ve davranış kalıpları olarak tanımlanabilecekleri için organizasyonlarla ters düşebilirler. Organizasyonlar, fiziksel bir mekân içerisinde yerleşmiş, genellikle bir dizi yazılı kural, düzenleme ve prosedürler aracılığıyla, kasıtlı olarak belirli amaçlara ulaşmaya odaklanmış birimlerdir. Bu tür resmi organizasyonlar bir ölçüde yasal gerekliliklere dayanırlar. Örneğin üniversiteler, vergi politikalarından sağlığa, güvenlikten işyeri eşitliğine varıncaya değin kendisiyle ilgili yasaların tümünün gereğini yapmak durumundadırlar.

Organizasyonlar her insanın yaşamına dâhil olurlar: ‘Organizasyonlar içerisinde doğarız, organizasyonlar tarafından eğitiliriz ve yaşamımızın çoğunu organizasyonlar için çalışarak harcarız.’ (Etzioni 1964: ix). Organizasyonlar, aynı zamanda, bugün modern hayat için gerek duyulan bir yığın koordinasyonu da icra ederler. Ama yine de, işbirliği kadar çıkar çatışmaları da, organizasyonlar için merkezi bir yere sahiptir. İşçiler ve işverenler ya da farklı işçi grupları arasındaki güç mücadeleleri, organizasyonların bütün işleyişini, hatta onların amaçlarını bile biçimlendirebilirler. Bu tür çatışmaları kabul etmek, organizasyonları sorunsuz bir şekilde işleyen makineler olarak gören işlevselci perspektifin bir adım ötesine işaret eder (Silverman 1994). Bütünüyle yanlış olmasa da işlevselci anlayış, organizasyonları, onları inşa eden insanlardan ayırır. Daha çağdaş bir ‘sosyal eylem’ anlayışı ise organizasyonu ‘daha sıkı bir şekilde tanımlanmış sınırlar içerisinde, sorumluluklarının gereklerini yerine getirmelerine yardım eden görev-

leri yerine getirmeleri için oldukça farklı ve sıklıkla da birbirleri ile çatışan çıkarlara ve amaçlara sahip bireylerin, devam etmekte olan ve hatta değişmekte olan bir koalisyonu' olarak tanımlar (Watson 2008: 110). Bu durum, organizasyonların içsel yapısının, zaman içerisinde nasıl değiştiğini ve organizasyonlar ile dışsal gruplar arasındaki değişen ilişkilere dikkati nasıl çektiğini anlamamıza olanak sağlar.

İskoçya'daki elektrik şirketleri üzerine yaptıkları araştırmada, Burns ve Stalker (1966), organik ve mekanik olmak üzere iki organizasyon tipi keşfetmiştir. Organik organizasyonlar daha gevşek bir yapı tarafından karakterize edilirken, mekanik organizasyonlar ise **bürokratik** ve organizasyonların bütün amaçları, dar bir şekilde tanımlanmış olan sorumluluklardan daha önce gelir. Daha yakın zamanlarda, Sine ve arkadaşları (2006), mekanik ve organik arasındaki zıtlığı 1996 ve 2001 yılları arasında iş yaşamına girmiş olan İnternet şirketlerini araştırırken kullanmışlardır. Bu tür oldukça yeni işletmelerin formel açıdan daha az organize olduğu ve rutin olarak daha gevşek, organik yapıyı benimsemesi gerektiği varsayılabilir, fakat bu zorunlu bir durum değildir. Önceki dönemlerde, mekanik yapıdaki şirketler, kurumsal etkinliği önemli bir düzeyde arttırarak, güvensizliğe ve belirsizliğe indirgenmiş bireyleri bir araya getirme gibi özelleşmiş rolleri iyi oynadılar. Bu yüzden mekanik/organik zıtlığı mutlak olmayabilir, fakat bunun en etkin formu, bir organizasyonun gelişim derecesine bağlıdır.

Organizasyonlar, onların içsel yapılarını yansıtan, spesifik olarak dizayn edilmiş fiziksel mekanlarda işlerler. Örneğin yöneticiler ve idareciler, sıklıkla, dikey bir sınıflandırma sistemi içerisindeki bir binanın 'üst' kısmına daha yakın yere yerleştirilirler. Odaların, koridorların ve açık uzamların düzenlenmesi, aynı zamanda, tıpkı çağrı merkezleri ve bölmelere

ayrılmamış ofislerdeki gibi gözetleyicinin çalışanların eylemlerini her zaman gözlemlemesini teşvik eden otorite sistemiyle de yakından ilişkilidir. Michel Foucault (1973, 1978) görülebilirlik düzeyinin, işçinin gözetime nasıl kolay bir şekilde tabi olduğunu belirlediğini ileri sürer. Öz-gözetim, aynı zamanda, işçilerin ne zaman gözetlendikleri ya da izlenip izlemedikleri hakkındaki belirsizlik aracılığıyla işler, bu durum, 'her ihtimale karşı', onların davranışlarının her zaman izlendiğine dair bir baskı yaratır.

Eleştirel Noktalar

Organizasyonların kavramsallaştırmalarına ilişkin eleştiriler, uzun süredir, formel kurallar ve süreçler açıkça belirli olmasına rağmen, bunları görüldüğü şekliyle temel alınmasının yanlış olacağı üzerineydi. Pratikte, organizasyonlar rutin kaçınma ya da kuralların ihlal edilmesi yoluyla işlemektedirler. Örneğin, fabrikaların oldukça kapsamlı sağlık ve güvenlik kuralları olabilir, fakat pratikte çalışanlar, bunlardan çoğunu, işi zamanında tamamlamak adına görmezden geleceklerdir. Meyer ve Rowan (1977), formel kuralların seremonik ya da ritüel bir karaktere sahip 'mitler' gibi olduklarını, fakat bunların, bize organizasyonel hayat hakkında çok az şey anlattığını dile getirmişlerdir.

Benzeri bir şekilde, organizasyonları karakterize ettiği söylenen kişisel olmayan (gayri şahsi) dikey hiyerarşiler, aynı zamanda, yanıltıcı da olabilirler. İnformel ağlar, organizasyonların bütün seviyelerinde gelişirler ve üstte, tam da en önemli *kişisel* bağlar ve bağlantılar yer alır. Yönetici kurulları ve hisse sahipleri, şirketlerin politikalarını ve amaçlarını belirlemeden sorumludurlar; fakat çoğu durumda kararları, az sayıdaki bir insan grubu alır ve kurullardan, onları sadece onaylamalarını

beklerler. Farklı firmaların yöneticileri sıklıkla informal bir şekilde birbirlerine danışır ve iş yaşamının dışında belki, aynı kulüplere de bağlı olabilirler. Bu durum Robert Michels ([1911] 1967) tarafından öngörülmüştür. Michels, büyük organizasyonlardaki gücün ve kontrolün, kaçınılmaz olarak az sayıdaki elitin elinde toplanacağını ileri sürmüştür. O, bunu, 'oligarşinin demir yasası' (yetersiz denebilecek sayıdaki az yasa aracılığıyla) olarak adlandırmış ve bunun hem organizasyonlarda hem de bir sonuç olarak toplumda gerçek demokratikleşmeyi engellediğini ileri sürmüştür.

Feminist ekol, 1970'lerden itibaren, organizasyonlardaki cinsiyet rollerinin orantısızlığı üzerine yoğunlaşmıştır. Feminizmde organizasyonlar, düşük ücret, rutinleşmiş meslekler, ucuz bir kaynak olarak kullanılma ve güvenilir emek anlamında kadınların maruz kaldığı mesleki cinsiyet ayrımı açısından karakterize edilmektedir. Kariyer konusunda erkeklerle sunulan fırsatlarda yararlanamayan kadınlar, uzun saatler boyunca çalışmalarına, seyahat etmelerine ve yalnızca kendi işlerine yoğunlaşmalarına müsaade eden erkek bürokratlara hizmet etmişlerdir. Bu yüzden modern organizasyonlar, kadınların güçlü olmalarının engellendiği, erkek-egemen alanlardır (Kanter 1977: Ferguson 1984).

Güncel İlgiler

Geleneksel organizasyon modelleri ve Japonya'nın savaş sonrası endüstrileşmesinde ortaya çıkan büyük şirketler arasında bazı önemli farklılıklar vardı. Japon şirketler daha az açık olan bir hiyerarşiye sahipti: her düzeydeki işçiye şirket politikaları hakkında danışılmakta, işverenler Batı'da olduğundan çok daha fazla uzmanlaşmakta ve şirketler 'yaşam boyu istihdam'a kendilerini adanmış durumdaydı. Ama yine

de, ekonomik problemler, oldukça katı ve maliyetli gibi görünen Japon modelinde değişimlere neden oldu. Japonya'daki çoğu analist, Batı'ya ait ve ona benzeyen daha rekabetçi bir bireysel iş organizasyon modeli arayışına girdi (Freedman 2001). Bu değişim bir ölçüde net olmaktan uzak olsa da, ağların ortaya çıkışı ve ağı dayalı bir organizasyon modeli yakın dönemlerde tartışılmaktadır (Castells 2000). Geleneksel organizasyonlarda informelleşme bulunsu da, modern dünyanın formel organizasyonlar olmadan başarılı bir şekilde koordine edilebileceği mümkün görünmemektedir.

Şimdi organizasyonlarda daha çok kadın çalışmaktadır ve bu değişimi gözlemleme alanlarından ilkinin, kendisini eşitliğe adanmış işçi partileri ve ticari birlikler gibi 'ilerici' politik organizasyonlar olacağını tahmin edebiliriz. Guillame ve Pocic (2011), İngiliz ve Fransız ticari birliklerinde, bu varsayımı değerlendirmek için biyografik metotlar kullandılar. Araştırma yeni birlik üyeleri ve aktivistleri arasında, kadınların, şimdi daha iyi temsil edildikleri sonucuna ulaştı ki bu da, Birleşik Krallık'ta büyük oranda birliklerin kendilerinin ileriye dönük, amaçlanmış eylemlerinden kaynaklanmaktadır. Ama yine de, en feminize edilmiş birliklerde dahi kadınlar, liderlik pozisyonunda yeterli derecede temsil edilmezler. Kadınları daha yüksek pozisyonlara teşvik eden politik değişimlere rağmen, 'eril organizasyonel kültür', informal erkek ağları ve çalışma-hayatı dengesi gibi konular, gerçek cinsiyet eşitliğini geciktirmeye devam etmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

Burns, T., and Stalker, G. M. (1966) *The Management of Innovation* (London: Tavistock). Castells, M. (2000) *The Rise of the Network Society* (2nd edn, Oxford: Blackwell).

- Clegg, S. R., Kornberger, M., and Pitsis, T. (2011) *Managing Organizations: An Introduction to Theory and Practice* (London: Sage).
- Etzioni, A. (1964) *Modern Organizations* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall).
- Ferguson, K. E. (1984) *The Feminist Case against Bureaucracy* (Philadelphia: Temple University Press).
- Foucault, M. (1973) *The Birth of the Clinic: An Archaeology of Medical Perception* (London: Tavistock).
- (1978) *The History of Sexuality* (London: Penguin).
- Freedman, C. (ed.) (2001) *Economic Reform in Japan: Can the Japanese Change?* (Cheltenham: Edward Elgar).
- Godwyn, M., and Gittell, J. H. (eds) (2012) *Sociology of Organizations: Structures and Relationships* (Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press).
- Guillame, C., and Pocic, S. (2011) 'The Gendered Nature of Union Careers: The Touchstone of Equality Policies? Comparing France and the UK', *European Societies*, 13(4): 607-31.
- Kanter, R. M. (1977) *Men and Women of the Corporation* (New York: Basic Books).
- Lune, H. (2010) *Understanding Organizations* (Cambridge: Polity).
- Meyer, J. W., and Rowan, B. (1977) 'Institutional Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony', *American Journal of Sociology*, 83: 340-63.
- Michels, R. ([1911] 1967) *Political Parties* (New York: Free Press).
- Silverman, D. (1994) 'On Throwing Away Ladders: Re-writing the Theory of Organizations', in J. Hassard and M. Parker (eds), *Towards a New Theory of Organizations* (London: Routledge), pp. 1-23.
- Sine, W. D., Mitsuhashi, H., and Kirsch, D. A. (2006) 'Revisiting Burns and Stalker: Formal Structure and New Venture Performance in Emerging Economic Sectors', *Academy of Management Journal*, 49(1): 121-32.
- Watson, T. J. (2008) *Sociology, Work and Industry* (5th edn, London: Routledge).

Din

Kavramın Tanımı

Emile Durkheim'ı izleyerek, 'bir topluluk içerisinde kendilerine bağlı olan insanları birleştiren kutsal şeylerle ilişkili birleşik inançlar ve pratikler sistemi' olarak tanımlayabiliriz.

Kavramın Kökenleri

Din, bir şekilde, bilinen bütün toplumlarda bulunmaktadır. Kayıt altına alınmış en eski toplumlarda dahi, dini sembollerin ve seremonilerin açık izlerine rastlanmaktadır. 40.000 yıldan daha öncesine dayanan Mağara resimleri, dini inanç ve pratiklerin varlıklarını kanıtlamaktadır ve o zamandan beri din, insan deneyiminin önemli bir parçası olmaya devam etmektedir. En eski Avrupa dinleri, farklı sosyal kurumları biçimlendirmekten ziyade, derin bir şekilde yerleşik hale gelmiş ve bundan dolayı da gündelik hayatı yapılandıran inanç ve pratikleri içermektedir. Bu durum dünyanın diğer kısımları için de geçerlidir. Her ne kadar modern endüstriyel toplumlarda dinler, organizasyonların içerisine yerleşmiş olsalar da, ekonomi ve politika gibi başka alanlardan ayrılmaktadırlar. 20. yüzyılda din sosyolojisindeki merkezi problem, sekülerleşme kuramı olmuştur. Bazılarına göre din, toplumsal alanda sahip olduğu gücü yavaş yavaş kaybetmektedir. Bazıları ise, dini kurumlara üyelikler azalmış olsa bile, dindarlık düzeylerinde artış olduğunu iddia etmektedirler.

Anlam ve Yorumlar

Marx, dini, sınıflara bölünmüş toplumlardaki hayatın acımasız realitesinden korunmak için bir sığınak olarak görmüştü. Bu, dinin, yaşamdan sonra mutluluk ve ödül vaat et-

mesi nedeniyledir; fakat din, gerçek dünyadaki sömürüye teslim olma bilincini de kazandırmaktadır. Marxist kuram, bu nedenle, dinin içinde, bütün zenginlik ve güç eşitsizliğini meşrulaştıran güçlü bir ideolojik unsur aramaktadır. Max Weber'in 'dünya dinleri' hakkındaki kapsamlı çalışması ise, farklı bir sonuca varmıştır. O, dinin koruyucu bir güç olabileceğini, fakat bunun, hiçbir şekilde, kaçınılmaz olmadığını belirlemiştir. Örneğin, Hinduizm, maddi dünyayı kontrol etmek ya da onu biçimlendirmekten ziyade, maddi dünyanın zorluklarından kaçınmayı vurguladığı için, Hindistan'da, oldukça uzunca bir süre sosyal değişimi kısıtlamıştır. Fakat Batı'da, Hristiyanlık, sürekli olarak günaha ve günahkârlara karşı savaş çağrısıyla, var olan düzene meydan okuyan bir gerilim ile duygusal bir dinamizm üretmiştir. Benzeri bir şekilde, Katolik Kilisesi, 1980'lerde komünist rejimi deviren Polonya Dayanışma hareketini meşrulaştırmada önemli bir rol oynamıştır. Bu yüzden, dinler sosyal değişimi teşvik edebilirler.

Emile Durkheim, dinin temel niteliği olarak onun sürekliliğini göstermiştir. O bütün dinlerin, varoluşun rutin yönlerinin geri kalanından, 'laik olanından' oldukça farklı bir şekilde deneyimlenen kutsal nesneler ve semboller vasıtasıyla, dünyayı kutsal nesneler ve laik alanlara böldüklerini öne sürdü. Dinlerin bu kadar uzun süre etkin olmalarının nedeni, onların sosyal ilişkilerin yaratıldığı ve güçlendirildiği temel bir dayanak olmalarından kaynaklanmaktadır. Seremoni ve ritüelin insanların birbirine bağlanmasını gerekli kılması, doğum, evlilik, ölüm ve yaşamda karşılaşılan çeşitli krizlerde bunlara yer verilmesinin nedenidir. Kolektif seremoniler, insanların büyük değişimlere ayak uydurmaları için baskı yapıldığı zamanlarda, grup dayanışmasını yeniden teyit ederler. Seremonik durumlar 'kolektif bir coşku' yaratır - insanları dünyevi ilgilerden uzaklaştıran ve onları geçici olarak keyiflendiren kolektif toplantılarda

oluşan yüksek düzeyli enerji ve duygular. Durkheim insanların dinsel *deneyiminin* sadece kendi kendini-kandırma ya da bir **ideoloji** olarak algılanıp, reddedilemeyeceğini belirtir. Esasen o hakiki sosyal güçlerin *gerçek* deneyimidir.

Din sosyolojisi dinsel kurumların ve organizasyonların nasıl işledikleriyle, özellikle de sosyal dayanışmanın yaratılmasıyla ilişkilidir. Birbiriyle rekabet eden çok sayıda dininin olduğu yerde, farklılıklar, çatışmalara, hatta istikrarsızlaştırmaya bile neden olabilir. Bunun, Kuzey İrlanda'da Protestanlar ve Katolikler arasında, Hindistan'da Sikh'ler (Sihizm Dini'ne inanlar), Hindular ve Müslümanlar arasındaki çatışmalarda, Bosna'da ve eski Yugoslavya'da Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki çatışmalarda, Birleşik Devletlerde Yahudilere, Müslümanlara ve dinsel azınlıklara karşı 'nefret suçları'nda tanık olduğumuz çok sayıda örneği vardır.

Eleştirel Noktalar

Sekülerleşme süreci, dinin sosyal hayatın çeşitli alanları üzerindeki etkisini kaybetmesi aracılığıyla tanımlanır; bu çerçevede şayet biz bütünüyle seküler bir toplumda yaşıyorsak, din kavramına gerek olmayacaktır. Batı Avrupa'daki araştırmalar, insanların çoğunun Tanrı'ya ya da Tanrılara hala inandıklarını, ancak kiliseye katılımın sürekli olarak düştüğünü göstermiştir. Bu durum 'bağlanmadan inanmak' olarak tanımlanmıştır (Davie 1994). Ama yine de, ABD'de, hem dini inançlar hem de kiliseye katılım yüksektir. Sekülerleşmenin nasıl değerlendirilmesi gerektiği veya nasıl değerlendirilebileceği konusundaki tam bir sonuca ulaşma problemi, anlaşmazlıklar doğurmaktadır.

Çoğu insan, dini inançlara sahiptir, fakat dini hizmetlerin verildiği yerlere gitmezler. Diğer yandan bunun aksine, bireysel inançları çok güçlü olmasa da, birçok insan düzenli bir şe-

kilde, alışkanlık nedeniyle ya da arkadaşlarıyla görüşmek için sürekli kiliseye gider. Endüstrileşmeden önce, kiliseye gidenlerin oranının daha yüksek olduğu, kilise görevlilerinin yüksek **sosyal statüleri** işgal ettiği ve insan kitlelerinin daha güçlü dini inançlara sahip olduğu düşünülebilir. Ne var ki bu varsayımların hepsine tarihsel araştırmalar tarafından karşı çıkılmaktadır. Ortaçağ Avrupa'sında çoğu insan, tabiri yerindeyse, dinsel inançlara karşı ilgisizdi ve dini bir adanmışlıktan ziyade, bir sorumluluk duygusuyla kilise hizmetlerine devam ediyorlardı. Diğer yandan, günümüzde çoğu insan, gündelik yaşamlarında tanrısal ya da tinsel varlıklarla birlikte yaşadıkları fikrini paylaşmaz.

Durkheim'ın tezine odaklanan eleştiriler, birkaç küçük-ölçekli-toplumdan genelleştirme yaparak *bütün* dinlerin özsel karakterinin anlaşılmasının imkânsız olduğunu iddia etmektedir. 20. yüzyıl boyunca, dünya toplumlarının çoğu, ulusal toplumlar içerisindeki çok çeşitli dinlerle birlikte, daha çok çok kültürlü bir toplum haline geldiler. Durkheim'ın dini, sosyal dayanışmanın bir kaynağı olarak gören yaklaşımı, çok-dinli toplumları açıklamaya olanak vermemektedir. Söz konusu anlayış ayrıca farklı dini inançlar etrafında gelişen toplum-İçi çatışmalara da uygun bir açıklama sunmamaktadır. Diğer yandan biz, dinin özsel olarak, tanrılar ya da ruhlardan ziyade, toplumun ilahlaştırılması olduğu fikrine de karşı çıkmalıyız. Bu indirgemeci bir yaklaşım olarak görülebilir – dinsel deneyim sosyal bir olguya indirgenebilir, böylece 'tinsel' düzeydeki bir gerçeklik olasılığı bile reddedilir.

Güncel İlgiler

Geleneksel dinlerin sahip olduklarını kaybetmeye başlamaları nedeniyle, dinselilik çeşitli dini hareketlerle yeni yönelimlere kanallize olacak gibi görünmektedir. Aynı zamanda, ge-

lişmekte olan dünyanın büyük bir kısmında, sekülerleşmeye ilişkin neredeyse hiçbir belirti yoktur. Orta Doğu'nun, Asya'nın, Afrika'nın ve Hindistan'ın birçok bölgesinde, yaşamsal ve dinamik bir İslami kökten dincilik hâkimdir. Benzeri şekilde, Eski Sovyet Birliği'nin bazı bölgelerinde on yıllarca süren komünist baskıdan sonra, Doğu Ortodoks dini coşkuyla benimsenirken, milyonlarca Katolik, papanın gelişmiş ülkelere yaptığı ziyaretleri yakından izlemektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde bile, din, güçlü bir tutkal vazifesi görmektedir ve popüler Protestanlık hareketleri ve 'televanjelizm' (TV yoluyla misyonerlik) gibi yeni formlar almaktadır.

Müziksel beğeniler, fikirler, tüketici tercihleri ve boş zaman uğraşları tarzında paylaşılan şeylere bağlı olarak birbirleriyle ilişkilendirilen ve hızla büyüyen küçük insan gruplarının deneyimlerinde görüldüğü gibi, Michel Massefoli (1995) de, şimdi 'kabileler zamanı'nda yaşadığımızı iddia etmektedir. İnsanların bu 'yeni-kabileler'e bağlılıkları oldukça zayıf ve kısa süreli olabilir, Ancak onlar, Durkheim'ın ifadesiyle, sosyal bir ihtiyaç olan dinin, hâlâ güçlü bir insani gereksinim olduğunu gösterirler. , Bazı sosyologlar, geleneksel dinlerin kendi varlıklarını koruma mücadelesi vermesi gibi, 'seküler' fikirlerin de 'dini' bir rol üstlenebileceklerini ileri sürmüşlerdir. Bunun örneklerinden biri, evrensel ile özeli birleştiren ve gelecekteki demokrasiyi dört gözle bekleyen, insan hakları üzerine seküler yoğunlaşmadır. Bu söylem Hristiyan geleneğiyle benzerliklere sahiptir ve bir tür 'seküler din'i yeniden temsil ediyor gibi görünmektedir (Reader 2003). Ama yine de, şayet durum böyleyse, o zaman o, merkezdeki toplum ya da topluluktan ziyade, bireyle birlikte var olan bir şeydir.

Carlo Barone'nin (2007) İtalya'daki Soka Gakkai üzerine yaptığı araştırma, yeni dini hareketlere ilişkin çalışmalar içerisindeki ilginç bir örnektir. Soka Gakkai 75 yıl öncesine uzanan,

ancak hızla gelişen ve özellikle de İtalya'da başarılı olan bir dini harekettir. Barone, bu hareketin neden bu kadar başarılı olduğunu tartışmaktadır. Soka Gakkai'nin Japonya'da 8 milyon civarında üyesi vardır ve 1990'lardan itibaren Japon koalisyon hükümetinde önemli bir rol oynamış olan politik bir partiyle de –Komeito– yakından ilişkilidir. Fakat bu hareketin Japon olmayan üyelerinin çoğu, belki de hepsi, inançlarını kişisel, bireysel bir durum olarak görmeleri nedeniyle kuvvetle muhtemel, bu politik bağlantının farkında değildirler. Soka Gakkai'nin başarılı olmasının temel nedeni, onun organizasyonel yöntemleridir. Üyeler küçük bir gruba (bir ağ parçasına) katılırlar ve deneyimlerini paylaşımları için teşvik edilirler, ki bu durum da, grubun dikkati, duygu yüklü bir çevrede kutsanmış nesneler üzerine yoğunlaşırken, güçlü bir dayanışma duygusu yaratır. Kısaca, gruplar (Durkheimci bakış açısıyla) göreceli olarak, hızlı ve güvenilir bir şekilde üyeleri birleştirmeye yarayan kolektif bir coşku yaratırlar.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Aldridge, A. (2013) *Religion in the Contemporary World: A Sociological Introduction* (3rd edn, Cambridge: Polity).
- Barone, C. (2007) 'A Neo-Durkheimian Analysis of a New Religious Movement: The Case of Soka Gakkai in Italy', *Theory and Society*, 36(2): 117-40.
- Davie, G. (1994) *Religion in Britain Since 1945: Believing without Belonging* (Oxford: Blackwell). Fenn, R. K. (2009) *Key Thinkers in the Sociology of Religion* (New York: Continuum).
- Maffesoli, M. (1995) *The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society* (London: Sage).
- Reader, R. (2003) 'The Discourse of Human Rights - A Secular Religion?', *Implicit Religion*, 6(1): 41-51.

TEMA 5: EŞİTSİZ YAŞAM FIRSATLARI

Sınıf

Kavramın Tanımı

Geniş sosyal grupların, mesleğe, mal-mülk sahipliğine ya da yaşam tarzı seçimlerine bağlı olarak tanımlanan görece ekonomik konumları. Sınıf kavramı eşitsizliği içermektedir.

Kavramın Kökenleri

Marx ve Weber'in kavramla ilgili kuram ve yaklaşımlarının farklı olmasından dolayı, sosyologlar sınıf kavramı üzerinde uzunca bir süre anlaşmaya varamamışlardır. Marx'a göre, sınıf; üretim araçlarıyla ortak bir ilişki içinde konumlanan insan gruplarıdır. Söz konusu ilişkiyi belirleyen üretim araçlarına sahip olma ya da olamama durumudur. Bu nedenle sınıf sistemleri, insanlık tarihinin her döneminde görülmektedir. Endüstri öncesi toplumlarda, iki ana sınıf vardı. Bunlar; toprak sahipleri (aristokratlar, seçkinler ve köle sahipleri) ile toprağı işleyenlerdi (serfler, köleler ve ücretsiz köylüler). Ancak kapitalizmle birlikte, fabrikalar, ofisler, makineler ile onları sa-

tın almak için gereken sermaye, topraktan daha önemli hale gelmiştir. Bugün kapitalistler ile işçi sınıfı ya da proletarya olmak üzere iki ana sınıf vardır. Kapitalistler, bu yeni üretim araçlarına sahip olan kesimi oluştururken, işçi sınıfı ya da proletarya, kapitalistlere kendi emek gücünü satarak yaşamını sürdürenlerden oluşmaktadır.

Weber de sınıfın nesnel olarak verili ekonomik koşullara dayandığının farkındadır, ancak o, ekonomik faktörlerin çeşitliliğinin de önemli bir etken olduğunu düşünmüştür. Sınıfsal bölünmeler sadece üretim araçlarına sahip olma ya da olamamadan dolayı değil, aynı zamanda insanların sahip olduğu beceri ve yeteneklerden de kaynaklanmaktadır. İnsanların emek piyasasındaki konumu, onların yaşam fırsatlarını fazlasıyla etkilemektedir. Yönetmel ve profesyonel meslekler, rutin ofis ya da imalat işleriyle kıyaslandığında, daha yüksek ücret, daha iyi çalışma koşulları ve daha fazla 'ek gelir' getirir. Aynı şekilde, yetenekli ustalara yarı vasıflı ya da vasıfsız işlerde çalışan işçilerden genellikle daha fazla ücret ödenir. Dolayısıyla sınıf konumları oldukça karmaşık bir dizi faktörle belirlenir ve sadece basit bir biçimde üretim araçlarının sahipliğine indirgenemez. Weber ayrıca, sınıfı statüden ayırmıştır. Statü bireylerin nesnel ekonomik durumlarından ziyade, diğer insanların algılarından oluşmaktadır. Son yıllardaki tartışmalar, sınıfın pratik öneminin azalıp azalmadığı ile sınıfsal düzenlerin tüketici tercihleriyle, diğer kültürel faktörlerin birleştirilmesinin gerekli gerekmediği üzerine odaklanmıştır.

Anlam ve Yorumlar

Günümüzde sosyologların çoğu, kapitalizmin ilerleyip yayılmasına rağmen, sosyal sınıfın dünyadaki modern, endüstrileşmiş ülkeleri karakterize eden bir sosyal tabakalaşma biçimi olduğunu kabul eder. Sınıflar, ortak ekonomik kaynakları paylasan geniş insan gruplarıdır ve bunlar güçlü bir şekilde insanların sürdürebildikleri yaşam tarzlarını etkiler. Mülkiyet ve meslek, sınıf farklılıklarının temel dayanağıdır. Sosyologlar genellikle, sınıfların tüzel kişilik olmamasından, sınıflar arası sınırların sabit kalmamasından ve sınıflar arası evliliklerde herhangi bir kısıtlama olmamasından dolayı, sınıfın tabakalaşmanın en akışkan biçimi olduğu fikrini onaylarlar. Yine de, araştırmalar sınıfsal konumun doğum oranını sınırlandırdığını, ancak sınıf sistemleri arasında bireysel hareketliliğin engellenmediğini göstermiştir.

Sosyal hareketlilik çalışmaları, insanların kendi sosyal konumlarına ulaşabileceklerini ve hatta ulaştıklarını gösterir. Bu durum, böyle bir hareketliliğe izin vermeyen geleneksel Hindistan kast sistemiyle kesin bir karşıtlık oluşturur. Sınıf sistemleri kişisel değildir. Bir bireyin tipik olarak oldukça ayrı bir yaşam alanını oluşturan sınıfsal konumu, onun kişisel ilişkileriyle ilgili olmayan bir hedeftir. Kuramsal ve ampirik çalışmalar, oy verme biçimleri, eğitimsel kazanımlar ve sağlık gibi sosyal hayatın diğer boyutları ile sınıf konumları arasındaki bağlantıları araştırmıştır. Sosyologlar, birkaç kategori içerisinde, icap eden mesleki yapıları mümkün olduğunca içeren sınıf düzenleri oluşturarak modern toplumların sınıfsal yapılarını saptamaya çalışmıştır. Sosyologlar, mesleği sosyal sınıfın önemli bir göstergesi olarak kullanma eğilimindedirler, çünkü araştırmalar aynı meslekteki bireylerin benzer yaşam

olanaklarını ve karşılaştırılabilir yaşam tarzlarını deneyimleme eğiliminde olduklarını kanıtlamıştır.

"Bağlantısal" sınıf düzenleri, yeni mesleki eğilimlerin ve değişen istihdam kategorileri kadar, toplum içerisindeki eşitsizliklerin ve değişken gerilimlerin bazılarının görünür olmasını sağladığı için, birçok sınıf analisti tarafından desteklendi. John Goldthorpe uzun yıllardır sınıf analizleri üzerine çalışmalar yaptı ve ampirik araştırmalarda kullanılması amacıyla Weberci bir sınıf şeması oluşturdu. Goldthorpe'un sınıf şeması, bir hiyerarşi olarak değil çağdaş sınıf yapısının 'bağlantısal' doğasının bir temsili olarak tasarlandı. Onun özgün şeması, sınıf konumunu piyasa ve çalışma durumları temelinde belirledi. Çalışma durumları kontrol, güç ve otorite konuları üzerine odaklanırken, piyasa durumları ücret düzeyleri, iş güvenliği ve ilerleme umutlarıyla ilgilidir. Daha yakın zamanlarda, Goldthorpe (2000), iş sözleşmelerinin farklı türlerine dikkat çekerek 'çalışma durumları'ndan daha çok, istihdam ilişkilerinin önemini vurguladı.

Eleştirel Noktalar

Sınıf kuramı ve analizinin sosyolojide uzun bir tarihi vardır. Fakat kavram, 1980'lerden beri sınıfın öneminin azaldığını düşünen sosyologların eleştirilerine maruz kalmıştır. Pakulski ve Waters (1996) **küreselleşmenin**, **ulus-devlette** olmasa bile, bireyselleşmenin gelişimine ve hizmet sektörüne dayalı post endüstriyel toplumlar haline gelen gelişmiş ülkelerde küresel bir **işbölümüne** neden olduğu iddia etti. Onlar bu durumun, **statü** konvansiyonalizminin, sosyal sınıftan ziyade **tüketimcilik** ve yaşam tarzı tercihlerine dayanan bir eşitsizlik sisteminin ortaya çıkmasına öncülük ettiğini belirtirler.

Diğerleri, daha fazla sosyal sınıf hareketliliğinin ve sınıflar arası akışkanlığın kanıtı olan sınıf sistemleri aracılığıyla kendi yönlerini çizen ve bazıları internet gibi yeni teknolojileri kullanan birçok başarılı girişimciyle birlikte, **yüksek öğretimin** yayıldığını ve onun getirdiği olanakların genişlediğini kabul ettiler. Yine de sonuç, sınıf tanımlarının ve sınıf tabanlı toplulukların zayıflamasıdır. Sınıf, bir kimlik ya da tanımlama kaynağı olarak **toplumsal cinsiyet, etnisite**, cinsellik ve politik eğilimlere ilişkin zeminini kaybettiği için, artık insanlar nezdinde çok önemli değildir.

Sınıf analizindeki bir başka sorun, sınıf konumunun, genellikle eve ekmek parası getiren kişinin erkek olduğu anlayışından türeyen 'aile reisi' kavramlaştırmasına dayandırılması nedeniyle, cinsiyet konusunun tam anlamıyla açıklığa kavuşturulmasında yetersiz kalınmasıdır. Nitekim kadınların sınıf konumu, eşlerininkinden daha fazla dillendirilmiştir. Bu türden bir bakış açısıyla yapılan açıklamalar, 20. yüzyılın başlarında işe yaramış olsa bile, kadınların her geçen gün ücretli iş gücüne daha fazla katılması, söz konusu anlayışı geçersiz hale getirmiştir. Bu durum ayrıca, grupları, sınıf kategorileri içerisinde öğrenciler, emekliler, işsizler, vb. olarak asimile etmenin de çok zor olduğunu kanıtlamıştır. Aslında bu asimilasyonu yapmak, aynı zamanda eksik ve kısmi bir şema oluşturmak anlamına gelmektedir.

Güncel İlgiler

Sınıf tanımındaki küçülme kabul edilebilir, ancak bu, sınıfın insanların yaşam fırsatlarının şekillenmesinde etkisiz olduğu anlamına gelmez. Öznel olarak, bireyler kendilerini çalışan sınıf, orta sınıf, vb. şekilde algılayabilirler. Ne var ki,

sosyolojik araştırmaların önemli bir kısmı, içinde doğduğumuz sınıfın yaşam fırsatlarımızın güçlü bir belirleyicisi olduğunu kanıtlamaktadır (Crompton 2008). Eşitsizliklerin neden ve nasıl yeniden üretildiğini anladığımız takdirde, hem Marxist hem de Weberci yaklaşımlarının sosyal sınıfın nesnel karakterine odaklanmayı sürdürmesine hak verebiliriz. Aslında, zengin ve fakir arasındaki eşitsizlikler ekonomileri gelişmiş olsa bile son 30 yılı aşkın süredir birçok gelişmiş ülkede gerçekten yayılmıştır.

Weber'in sınıf ve statü arasındaki özgün ayırımına geri dönersek, Chan ve Goldthorpe (2007) sınıf ve statünün tabakalaşmanın birbiriyle ilişkili fakat farklı sonuçları olan iki biçimi olduğunu dile getirir. İngiltere'de iki temel politik parti için (Muhafazakârlar ve işçi partisi) sağ-sol politik tutum ve seçmen tercihlerinde olduğu gibi, ekonomik konum ve yaşam fırsatları da sosyal sınıf aracılığıyla tabakalandırılır. Ancak, bu çalışma kültürel tüketim alışkanlıklarının ve özgürlükçülüğu sürdürme olasılığının ya da otoriter tutumların sınıftan ziyade, daha çok sosyal statü tarafından şekillendirildiğini ortaya koyar. Bununla birlikte, sınıf ve statü arasındaki ilişki oldukça karmaşıktır. Örneğin sınıf, maddi konular üzerinde temel seçmen tercihlerinin ve politik değerlerin en temel belirleyicisiyken, statü; sansür, gözetim ve etik sorunlar gibi 'ideal konular'da insan tutumları üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, sınıf ve statü etkilerinin bileşkesi ayrı ayrı tabakalaşmanın her bir türüyle ilgilenmekten daha fazla açıklayıcı bir potansiyel sunar.

Sınıfın öneminin azaldığını öne süren son dönemdeki yeni kuramlar göz önüne alınırsa, bunlarla ilgili belirli yerlerdeki sınıf deneyimlerini inceleyen bazı çalışmalardan bahsedebili-

riz. Vincent ve arkadaşları (2008), özellikle insanların yaşam mücadelesindeki mevcut kaynaklara ve çocuk bakımına odaklanarak, Londra içlerindeki 'çalışan sınıf' üzerine yaptıkları ampirik çalışmada nitel yöntemler kullandı. Araştırmacıların kabul ettikleri temel karşıtlık, 'başarı için mücadele edenler' ile 'başarıyı yönetenler' idi. Başarıyı yönetenlerin sosyal sermayesi (destekleyici arkadaşları ve ailesi), kültürel sermayesi (eğitimsel referansları) ve ekonomik sermayesi (istikrarsız olsa da istihdam) vardı. Araştırmada, işçi sınıfına dâhil olan insanlar oldukça heterojen bir örnek oluşturmalarına karşın, araştırma yine de yaşam fırsatlarına ulaşma noktasında sosyal sınıfın hâlâ önemli bir belirleyici olarak kaldığını göstermektedir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Chan, T. W., and Goldthorpe, J. H. (2007) 'Class and Status: The Conceptual Distinction and its Empirical Relevance', *American Sociological Review*, 72(4): 512-32.
- Crompton, R. (2008) *Class and Stratification* (3rd edn, Cambridge: Polity).
- Edgell, S. (1993) *Class* (London: Routledge).
- Goldthorpe, J. H. (2000) *On Sociology: Numbers, Narratives and the Integration of Research and Theory* (Oxford: Oxford University Press).
- Pakulski, J., and Waters, M. (1996) *The Death of Class* (London: Sage).
- Vincent, C., Ball, S. J., and Braun, A. (2008) "'It's Like Saying 'Coloured'": Understanding and Analysing the Urban Working Classes', *Sociological Review*, 56(1): 61-77.

Toplumsal Cinsiyet

Kavramın Tanımı

. Belirli bir sosyal grubun üyeleri için kabul edilen sosyal, kültürel ve psikolojik özellikler ve davranış beklentileri.

Kavramın Kökenleri

Ampirik ve kuramsal nitelikteki temel feminist çalışmaların 1960'lı yıllardan sonra erkek ve kadınlar arasındaki bariz eşitsizliklere dikkat çekmesine değin, cinsiyet olgusu sosyolojide büyük ölçüde göz ardı edilen bir konuydu. Klasik sosyoloji, örneğin, işlevselcilik, kayıtlı ekonomide erkekler tarafından oynanan' araçsal' rollerin evde kadınlar tarafından oynanan' dışavurumcu' rolleriyle karşılaştırılması gibi toplumun işlevsel ihtiyaçlarından kaynaklanan cinsiyet farklılıklarını kuramlaştırarak mevcut, erkek egemen toplumsal cinsiyet düzenini sorgusuz sualsiz benimsedi. Feminist çalışmalar **sınıf egemenliğine** çok daha yakın olan erkek egemenliğini öne çıkaran görünürdeki bu doğal eşitsizliğe meydan okudu. Fakat yine de, bazı kuramcılar cinsiyet eşitsizliğini açıklamak için, sosyalleşme ve çatışma kuramının bir versiyonu gibi, mevcut sosyolojik kavram ve kuramları kullandı. Cinsiyetin değişim süreçlerini temellendirmede her zaman çok istikrarsız bir kavram olduğunu düşünenlerin etkisiyle, son yıllarda toplumsal cinsiyet kavramı oldukça sabit bir kavram olarak algılanmıştır.

Anlam ve Yorumlar

Sosyolojide, 'cinsiyet' erkek ve kadın vücudundaki anatomik ve fizyolojik farklılıkları ifade ederken, toplumsal cinsiyet erkekler ve kadınlar arasındaki psikolojik, sosyal ve kültürel farklılıklara gönderme yapar. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrım esastır, çünkü erkekler ve kadınlar arasındaki farklılıkların çoğu biyolojik kökenli değildir. Pek çok sosyolog, insanlar tarafından sergilenen karmaşık ve çeşitli sosyal davranışlarla birlikte biyolojik güçleri bağlayan mekanizmaların bir kanıtı olmadığı üzerine tartışmışlardır. Aslında bu, toplumsal cinsiyetin karmaşık bir sosyal yapı olduğu anlamına gelmektedir.

Bazı sosyologlar toplumsal cinsiyet sosyalleşmesini, gözlenen toplumsal cinsiyet farklılıklarını açıklamaya yardımcı olmak için aile, okul ve kitle iletişim araçları gibi sosyal kurumlar aracılığıyla toplumsal cinsiyet rollerini öğrenme olarak görürler. Sosyalleşme süreci sayesinde, çocuklar kendi biyolojik cinsiyet beklentilerini ve sosyal normları içselleştirirler ve bu yolla toplumsal cinsiyet farklılıkları kültürel olarak yeniden üretilir, kadın ve erkekler farklı roller içinde sosyalleşirler. Cinsiyete göre farklılaşan oyuncaklar, kıyafetler, televizyonda sunulan kalıp roller, filmler ve video oyunları, toplumsal cinsiyet beklentilerine uygun kültürel teşvik örneklerdir. Son dönemdeki çalışmalar, toplumsal cinsiyet sosyalleşmesinin, insanlar aktif bir şekilde onunla sıkı ilişki kurduğu ve beklentilerini değiştirebildiği ya da reddedebildiği için basit ya da tek yönlü bir süreç olmadığını ve bunun da sosyalleşmeyi doğası gereği istikrarsız ve meydan okumaya açık hale getirdiğini öne sürerler.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki temel ayrım, kültürün cinsiyet farklılıklarının üzerini örttüğünü, bu ayrımın özünde biyolojik olduğunu ima eden sosyologlar tarafından reddedilir. Kimi sosyologlar ise, cinsiyetin biyolojik olarak belirlendiği, toplumsal cinsiyetin ise kültürel süreçte öğrenildiği düşüncesini benimsemek yerine, hem cinsiyeti hem de toplumsal cinsiyeti bir **sosyal inşa** olarak görmeye başlamıştır. Sadece cinsiyet kimliği değil, aynı zamanda insan vücudunun kendisi de, sosyal güçleri değiştirme ve şekillendirmenin konusudur. İnsanlar egzersizlerle, diyet yaparak, pirsing takarak, plastik cerrahinin kişisel modalarına uyarak ve cinsiyet değiştirme operasyonlarına katılarak kendi vücutlarını istedikleri gibi inşa etmeyi ve yeniden inşa etmeyi tercih ederler. Toplumsal cinsiyet kimlikleri ve cinsiyet farklılıkları bireysel insan vücutlarıyla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır ve biyolojiyi kültürden ayırmak neredeyse imkânsızdır.

Connel (2005), toplumsal cinsiyet ilişkileri kuramı içine erkeklik ve **ataerkilliği** entegre ederek, toplumsal cinsiyet üzerine yapılan tüm kuramsal açıklamaların en iyilerinden birini ortaya koymuştur. Connel'e göre emek, güç ve kateksis⁷ (kişisel/cinsel ilişkiler) birbirinden farklıdır. Fakat bunlar birlikte aktif olmaktadır ve toplumun bir diğeriyle ilişkili olarak değişen parçalarıyla karşılıklı ilişki içerisinde dirler. Emek, hem emek piyasasında hem de ev içinde cinsiyet temelinde bir işbölümünü ifade eder. Güç, kurumlardaki

⁷ Kateksis; bir etkinliğe, nesneye veya görüşe bağlanan duygusal önem ya da ruhsal enerji yükü. Bu duygusal durum ya da enerji yükü bağlı olduğu durumların dışında, bir nesneden diğerine, bir bölgeden bir başkasına akabilir; yer değiştirebilir (ç.n.)

devlet, ordu ve ev hayatındaki otorite, şiddet ve ideoloji gibi sosyal ilişkiler aracılığıyla işler.

Kateksis, evliliği, cinselliği ve çocuk yetiştirmeyi içeren samimi, duygusal ve kişisel ilişkiler içindeki dinamiklerle ilgilidir. Toplumsal cinsiyet düzeninin üzerinde özel hayattan sosyal alanlara kadar genişleyen kültür aracılığıyla ifa edilen bir erkeklik hegemonyası vardır. Hegemonik erkeklik öncelikle evlilik ve heteroseksüellikle ilgilidir, fakat aynı zamanda otorite, emek, güç ve fiziksel dayanıklılıkla da ilgilidir. Sadece bir kaç erkek bu stilize imaja ulaşsa da, pek çoğu bundan avantaj sağlar. Hegemonik erkekliğin hâkim olduğu toplumsal cinsiyet düzeninde homoseksüel erkeklik damgalanır ve homoseksüellik ‘gerçek erkek’ imajının karşıtı olarak konumlandırılır. Kadınlığın tümü, hegemonik erkekliğe itaat durumları içerisinde şekillenir. İtaatkar bir kimlik ve yaşam tarzı geliştirmeyen kadınlar, feministleri, lezbiyenleri, evlenmeyenleri, ebeleri, cadıları, fahişeleri ve mavi yakalıları içermektedir, fakat bu güçlü kadınların deneyimleri büyük ölçüde ‘tarihten gizlenmiştir.’

Eleştirel Noktalar

Birçok eleştirmen, hegemonik erkekliğin oldukça açık olmasına rağmen Connel’in onunla ilgili gerçekten tatmin edici bir açıklama sunmadığını öne sürer. Bunun nedeni ise, onun ‘hegemonik karşıtlığın’ ne anlama geldiğini belirtmemesidir. Örneğin, şimdilerde daha fazla erkeğin çocuk bakımı ve ebeveynliğe katılması hegemonik erkekliğe karşı bir trend ya da onun devamının bir parçası mıdır? Hegemonik erkekliğe hangi eylemlerin meydan okuyacağını bilmediği-

miz sürece ilk etapta onu hangi eylemlerin oluşturduğunu nasıl bilebiliriz? Bazı sosyal psikologlar ayrıca, erkeklerin suç ortaklığı olan maskülenliği ‘bünyesinde barındırma’ durumuna nasıl geldiğini merak etmektedir. Eğer onların kendileri hegemonik eril ideale ulaşamazsa bu başarısızlık onlar için ne anlama gelir? Kısacası, acaba pratik açıdan buna direnmek nasıl görünecektir?

Güncel İlgiler

Cinsiyet kavramının sosyolojideki önemi, feminist araştırmaların bir sonucu olarak kısmen artmıştır. Fakat cinsellik üzerine yapılan ve ‘queer kuramı’⁸ olarak bilinen yaklaşımı da içeren, son dönemdeki çalışmalar, kavramın kullanım alanını genişletmiş ve süreç içerisinde onu dönüştürmüştür. Buttler (2004) toplumsal cinsiyetin ‘performatif’ olduğunu öne sürmüştür. Yani insanların cinsiyetleri, yalnızca onların vücudunun doğasıyla ilgili bir şey değildir, cinsiyet aslında daha çok sürekli bir performans ya da devam eden bir işleyiş gibidir. Bu, toplumsal cinsiyetin birçok değişikliğe uyum sağlayabilen ve oldukça radikal bir şekilde değişebilen istikrarsız bir sosyal kategori olduğu anlamına gelir. Örneğin eşcinsel özgürlük hareketiyle su yüzüne çıkan transseksüel, biseksüel ve lezbiyenlerin yeni performanslarını aklımıza getirelim. Toplumsal cinsiyetin ne olduğu ve onu nasıl anladık-

⁸ Queer kuramı, 1990’ların başında LGBT ve feminist çalışmaları alanında ortaya çıkan ve cinsiyet kategorilerini yeniden değerlendirilip klasik anlayışlara meydan okuyan eleştirel bir kuramdır.

ğımız insanların kendi toplumsal cinsiyetlerini nasıl sergilediğine bağlıdır ve bu oldukça hızlı bir şekilde değişebilir.

Eğitsizlikler belli ölçülerde farklılaşmış olsa da, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, çoğu toplumda yerleşmiş bir gerçekliktir. Hadan Mandel (2009) toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltmaya yönelik devlet müdahalesinin etkilerini karşılaştırmak için on dört gelişmiş ülkedeki kamu politikalarını ve toplumsal cinsiyet düzenini gözden geçirmiştir. Mandel, bazı rejimlerin kadınlara çocuk anneler için ödeme yaparken, diğerlerinin, iş ve aile gerilimini hafifletmekten çıkar sağladığını öne sürmüştür. Ancak her iki tutum da geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine dayanmaktadır ve kadınların ekonomik dezavantajlarını sona erdirmemektedir. Politikacılar daha fazla kadının ücretli işlerde çalışmasını sağlamayı amaç edinmiş gibi görünmektedir. Ancak Mandel bunların yalıtılmışlık içerisinde işe yaramayacağını ve kadınlara bakım yükünü yükleyen ideolojilerin değişmesi gerektiğini iddia etmektedir. Bu nedenle, doğum izni politikalarının tanıtımı, bakım yükünü daha eşit düzeye çekmek için atılacak ilk pratik adımlardan olabilir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Bradley, H. G. (2007) *Gender* (Oxford: Blackwell).
- Butler, J. (2004) *Undoing Gender* (London: Routledge).
- Connell, R. W. (2005) *Masculinities* (2nd edn, Cambridge: Polity).
- Holmes, M. (2007) *What is Gender? Sociological Approaches* (London: Sage).
- Mandel, H. (2009) 'Configurations of Gender Inequality: The Consequences of Ideology and Public Policy', *British Journal of Sociology*, 60(4): 693-719.

Kesişimsellik

Kavramın Tanımı

Tek boyutlu kavramlaştırmalardan ziyade ayrımcılığın daha karmaşık modellerinin üretilmesine olanak sağlayan sınıfı, 'ırk/etnisiteyi', toplumsal cinsiyetleri, özrürlülüğü ve cinselliği içeren sosyal eşitsizliklerin birbiri içerisine girmesi.

Kavramın Kökenleri

Marx'tan sonra sosyoloji, sosyal sınıfı, bireylerin yaşam olanaklarını şekillendiren eşitsizliklerin birincil biçimi olarak kuramlaştırdı. 20. yüzyıl boyunca eşitsizliğin diğer boyutlarının da giderek artan bir öneme sahip olduğu fark edilir hale geldi ve 1970'lere gelindiğinde modern toplumlardaki eşitsizlik kaynaklarının çok çeşitli olduğu görüldü. Sınıf ve toplumsal cinsiyetin birbirini nasıl güçlendirdiğini kuramlaştırmak adına bazı girişimlerde bulunulmasına rağmen, bunu yapmanın sistematik bir yolu yoktu. Sosyolojik çalışmalar, sınıf üzerine ayrıcalıklı bir şekilde odaklanmaktan kaçındığı için, mevcut sınıf kuramlarının eşitsizliğin diğer biçimlerine kolayca nüfuz edemediği giderek daha açık hale geldi. Kesişimsellik kavramının ilk kez Kimberlé Crenshaw'ın (1989) Amerika'daki 'ırk ve cinsiyet' kesişmesi üzerine hazırladığı tezde kullanıldığı düşünülmektedir (Bkz. Taylor ve Diğerleri, 2010). Bunu, sınıf, 'ırk', toplumsal cinsiyet ve insanların kimliklerini ve yaşam olanaklarını şekillendiren cinselliğin kesişimini inceleyen Andersen ve Hill Collins'in antolojisi takip etti. Siyahi feminist alan, kesişim kuramlarının gelişmesine vesile oldu ve bundan kesişimsellik kuramı ortaya çıktı. Günümüzde yavaş yavaş değişiyor olsa da,

kesişimsellik bu zamana kadar Amerikalı bilim insanlarının etkin olduğu bir kuramdı (Crenshaw 1991).

Anlam ve Yorumlar

Sosyal sınıfa ayrıcalık vermekten uzak olan bu aşamalı hareket, sosyologların 'eğer bugün insanların yaşamlarını anlamak istiyorsak sınıf ile diğer eşitsizlikleri ilişkilendirmenin yollarını bulmak zorundayız' fikrini önermelerine neden oldu (Andersen ve Collins [1990] 2009; Rothman, 2005). Sosyal ve kültürel çeşitlilikten başlayarak bugüne kadar bunu yapmaya çalışan en etkili bakış açısı tartışmalı olsa da, kesişimsellik kuramı oldu. Bu, önemsiz bir teşhis değildir ve aslında 'siyahlar', 'işçi sınıfını', 'kadınları', 'özürlüleri', 'eşcinsel erkekleri' vb. genel kategorileri gündemine alan tüm sosyal çalışmaların ve kuramların aşırı genelleştirildiğini göstermektedir. Sosyologların 'işçi sınıfı' ve 'kadınların' deneyimleri üzerine tartışması ne anlama gelmektedir? Sınıfsal konum, işçi sınıfındaki insanların çoğunluğunun birincil kimliği olmayabilir. Beyaz heteroseksüel işçi sınıfı erkeklerin yaşamları, siyah homoseksüel işçi sınıfı erkeklerin yaşamlarından çok daha farklı olabilir ve kimliğin hangi biçimlerinin daha önemli olduğunu bize sadece ampirik çalışmalar söyleyebilir.

Kesişimsellik araştırması, özel durumlarda iç içe geçen farkların çeşitli biçimlerini inceler ve yaşanan gerçek hayatların son derece karmaşık analizlerinin yapılmasına neden olur. Bu şekildedeki çalışmanın temeli tam anlamıyla tanımlayıcı değildir, fakat güç ilişkilerinin eşitsizliği ve ayrımcılığı üretmede toplum içerisinde nasıl işlediğini anlamayı amaçlar (Berger ve Guidroz 2009). Kesişimsellik araştırması, sadece örneğin sınıf + ırk + toplumsal cinsiyetten çok daha fazlasıdır. Buna karşılık, kesişimsel çalışma her bir kategorinin bir diğerini bilgilendirmesinde ısrarcı olur ve birlikte düşünüldüğünde dünyayı 'genel duruma bağlı olarak

bazen ezilenler ve ötekileştirilenler ve bazen imtiyazlılar ve avantajlılar ' olarak deneyimlemenin yollarını üretir (Smooth 2010: 34). Kısacası, kesişen kategoriler açıkça kendi ayrı unsurlarına ayırlamayan sosyal konumları üretir. Bu unsurlar basitçe parçaların toplamından çok daha fazlasıdır.

Kesişimsellik araştırması, **yaşam seyri** boyunca eşitsizliğin etkisini yeniden inşa eden biyografik yöntemleri ve insanların gerçek yaşam deneyimlerinden faydalanabilen **nitel yöntemleri** destekler. Bu, ana akım sınıf araştırmasından farklı bir öneme işaret eder ki, nicel analizler ve araştırma metotları tarafından konvansiyonel olarak hâkimiyet altına alınmıştır. Kesişimsellik ayrıca sosyal yaşamdaki çeşitliliğin bir tanımı ve bu çeşitliliğe dair bir kuramdır. Fakat kesişimsellik aynı zamanda - sosyal konumlar arasındaki etkileşimi keskin odak haline getirmenin bir yolu olan- farklı deneyimlerin daha kapsamlı ve geçerli açıklamalarını ortaya koymak için tasarlanan bir metodoloji olarak da görülebilir.

Eleştirel Noktalar

Kesişimsellik kuramında ve araştırmalarında bazı sorunlar vardır. Pek çok eşitsizlik ve kimlik kategorisi analizin içerisinde olması gerekirken, bunlar nasıl dışarıda tutulabilir? Bu konu genellikle 'vesaire' problemi olarak adlandırılır. Yani bazı çalışmalar, başka birçok nedeninin olduğunu ifade etmek için, sınıf, toplumsal cinsiyet ve 'ırk' kavramlarının üzerine 'vs.' eklerler (Lykke 2011). Fakat eğer durum buysa, o zaman araştırmacılar kendi bulgularını doğrulamak için bunların tümünü kapsadıklarını nasıl biliyorlar? İkinci bir konu ise, kullanılmakta olan farklı kategorilere atanan göreceli önemdir. Biz onların hepsini genel olarak benzerdir diye mi kategorize etmeliyiz, yoksa bunlardan birinin insanların yaşamını şekillendirmede bir şekilde daha önemli olduğunu mu varsaymalıyız? Marxist kuram, örneğin, kapitalist

toplumlardan geriye neyin kaldığını tartışır, yaşam olanaklarını ve fırsatlarını şekillendirmede sınıf konumunun itici güç olmaya devam ettiğini söylemek mantıksız değildir. Bireysel kimliklerin kesişiminin çeşitli unsurları içindeki biçimlerini analiz etmek daha yaygın hale gelmiştir, fakat İngiltere ve diğer yerlerde benzer şekilde konumlandırılmış bireylerin yaşam olanaklarını etkileyen sınıf fraksiyonları ve azınlık etnik grupları gibi geniş sosyal grupları kapsayarak dezavantajların yapılandırılmış örneklerini bulmaya çalışan güvenilir sosyolojik çalışmaların geniş bir temeli olduğunu da hatırlamak önemlidir.

Güncel İlgiler

Kesişimsellik kavramı, sadece yoksulluğun değil aynı zamanda bir bütün olarak toplumsal hayatın farklılaşmış deneyimlerini anlamak için çok daha önemli hale gelmiştir. Ve üzerine daha fazla çalışma yapıldıkça, sosyal yaşamın karakteri giderek ince taneli ayrımlarla her zamankinden daha karmaşık bir biçim almaktadır. Barnard ve Turner (2011: 4) ‘Milton Keynes de yaşayan orta sınıf, üçüncü kuşak, Hintli, bir dereceye kadar Hindu olan kadın ile Bradford’ta engelli kocası ve iki çocuğuyla yaşayan ikinci kuşak Hintli, bir dereceye kadar Müslüman olan bir kadın arasında çok az ortak nokta vardır’ tezini tartışmaya açmıştır.

Son yıllarda, eğer eşitlik yasalarında başarılı olunması bekleniyorsa, sosyal politikaların kesişimselliğe dikkat etmesi gerektiği dile getirilmektedir (Hancock 2007). Alonso (2012) bu fikri, eşitlik politikalarını hazırlanmasında sivil toplumdaki gruplarla benzeri bir geçmişi olan Portekiz’le ilişkilendirerek inceler. Portekiz’in çözümü, bütünleştirilmiş yeni bir temele doğrudan hareket etmekten ziyade mevcut eşit temelleri kullanarak koordine edilmiş bir modelin geliştirilmesini teşvik etmektir. Bu sınırlayıcı gibi görünse de, Alonso, bu ara yaklaşımın mevcut

düzenlemeler içerisinde var olan uzmanlığın korunmasına olanak sağlayabileceğini öne sürer. Ayrıca bu, tekli grup konuları kadar kurumlar arası kesişen eşitsizlikler üzerine de çalışmayı gerektiren potansiyeli de sunar. Tam bir entegre kesişim rejiminin eksiklikleri olsa da, gelecekte oluşturulabilmesi için buna zemin hazırlar.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Alonso, A. (2012) 'Intersectionality by Other Means? New Equality Policies in Portugal', *Social Politics*, 19(4): 596-621.
- Andersen, M. L., and Hill-Collins, P. (eds) (2009) *Race, Class, and Gender: An Anthology* (7th edn, Belmont, CA: Wadsworth).
- Barnard, H., and Turner, C. (2011) *Poverty and Ethnicity: A Review of the Evidence* (York: Joseph Rowntree Foundation).
- Berger, M. T., and Guidroz, K. (eds) (2009) *The Intersectional Approach: Transforming the Academy through Race, Class, and Gender* (Chapel Hill: University of North Carolina Press).
- Crenshaw, K. W. (1991) 'Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics and Violence against Women of Color', *Stanford Law Review*, 43(6): 1241-99.
- Hancock, A.-M. (2007) 'Intersectionality as a Normative and Empirical Paradigm', *Politics and Gender*, 3(2): 248-54.
- Lykke, N. (2011) 'Intersectional Invisibility: Inquiries into a Concept of Intersectionality Studies', in H. Lutz, M. T. H. Vivar and L. Supik (eds), *Framing Intersectionality: Debates on a MultiFaceted Concept in Gender Studies* (Farnham: Ashgate), pp. 207-20.
- Rothman, R. A. (2005) *Inequality and Stratification: Class, Race and Gender* (5th edn, Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall).
- Smooth, W. G. (2010) 'Intersectionalities of Race and Gender and Leadership', in K. O'Connor (ed.), *Gender and Women's Leadership: A Reference Handbook*, Vol. 1 (London: Sage), pp. 31-40.
- Taylor, Y., Hines, S., and Casey, M. E. (eds) (2010) *Theorizing Intersectionality and Sexuality* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

Ataerkillik

Kavramın Tanımı

Toplumun kurum ve alanlarının tümünde ya da bazılarında erkeklerin kadınlar üzerindeki sistematik hâkimiyeti.

Kavramın Kökenleri

Erkek egemenliği fikri, birçok dinin onu hem doğal hem de zorunlu bir durum olarak sunması nedeniyle oldukça uzun bir tarihe sahiptir. Sosyolojide ataerkillik üzerine ilk kuramsal açıklamalara, kapitalizmde kadınların erkeklere itaat etmesini konu edinen Engels'in tartışmalarında rastlanır. Engels, erkeklerin kendi servetlerini erkek mirasçılara devretmesinin, **sınıf eşitsizliği kadar toplumsal cinsiyet eşitsizliğini** de şiddetlendirdiğini, sistemin öncekinden çok daha fazla servet üretmesinden dolayı, kapitalizmin az sayıda erkeğin elindeki güce yoğunlaştığını iddia etmiştir. Ancak, bugün ataerkillik kavramının temel kaynağı feminizmdir. Feminizm, özellikle 1960'lardan beri, modern toplumlarda erkek egemenliğin devamlılığını açıklamada önder olmuş ve kavramın gelişmesini sağlamıştır. Feminist kuramlar kavramın kullanışlılığı üzerine hem fikir olmasa da, liberal, sosyalist ve radikal feminist açıklamaları içeren çeşitli perspektifler ortaya çıkmıştır. 'Kişisel olan politiktir' düşüncesini ileri süren radikal feministler, kadınların ezilmesiyle ilgili birçok unsura dikkat çekmiştir. Onların kadının nesneleştirilmesine ve erkek şiddetine dair yaptıkları vurgular, erkek egemenliği hakkındaki genel tartışmaların merkezine oturan konuları gündeme getirmiştir. 20. yüzyılın sonlarında, ampirik araştırmalar, ataerkilliğin farklı bi-

çimlerini toplumun çeşitli alanlarına yerleştirmeye ve kavramı temellendirmeye hizmet etmiştir.

Anlam ve Yorumlar

Ataerkillik analizi, onu zaman ve kültürler arasındaki evrensel bir fenomen olarak gören radikal feministlerin ana ilgi konusudur. Radikal feministler, kadınların ezilmesinin temel kaynaklarından biri olarak genellikle aile üzerine odaklanmışlardır. Onlar, erkeklerin kadınları kadınların ev içerisinde sundukları ücretsiz ev içi emeğine dayanarak sömürdüklerini öne sürerler. Erkekler, kadınların toplum içerisinde güce ve nüfuzlu bir konuma ulaşabilecekleri düşüncesine karşı çıkarlar. Radikal feministler ataerkilliğin temeli konusunda kendi yorumlamalarında farklılık gösterirler, fakat çoğunlukla kadınların bedenlerine ve cinselliğine erkekler tarafından el konulduğu konusunda hem fikirlerdir. Firestone (1970), kadınların üreme ve çocuk yetiştirmedeki rollerini erkeklerin kontrol ettiğini savunmuştur. Kadınlar biyolojik olarak doğurabildikleri için korunma ve geçimleri noktasında erkeklere bağımlı hale gelirler. Bu 'biyolojik eşitsizlik' çekirdek aile içerisinde toplumsal olarak organize edilmiştir. Bu nedenle, kadınlar sadece aileyi ve onun ataerkil güç ilişkilerini ortadan kaldırarak kurtuluşu sağlayabilirler.

Diğer radikal feministler, aile içi şiddet, tecavüz ve cinsel tacizin, sistematik kadın ezilmişliğinin örnekleri olması nedeniyle, kadına yönelik erkek şiddetinin erkek üstünlüğünde esas olduğunu ifade ederler. Hatta sözsüz iletişim, dinleme ve söze karışma kalıpları ve kadınların toplum içindeki rahatlık anlayışları gibi günlük etkileşimler bile toplumsal cinsiyet eşitsizliğine katkıda bulunmaktadır. Benzer şekilde güzellik ve cinselliğe dair yaygın görüş, kadınlara erkekler tarafından empoze edilmiştir. İnce vücut ve onun ba-

kımı, korumacı tutumda ısrarcı olan sosyal ve kültürel normlar kadınların ikincilleştirilmesinin devamlılığını sağlamaya hizmet etmektedir. Onların medya, moda ve reklam yoluyla 'nesneleştirilmesi' kadını, erkeği eğlendiren ve memnun eden temel rollere sahip cinsel obje durumuna dönüştürmektedir. Ataerkillik sistematik bir fenomen olduğu için toplumsal cinsiyet eşitliği sadece ataerkil düzenin devrilmesiyle elde edilebilir.

Sylvia Walby'in (1990) ataerkilliği yeniden tanımlaması, ampirik araştırmada oldukça ihtiyaç duyulan kavramı geliştirmiştir. Walby büyüyen toplumsal cinsiyet eşitliğini açıklamada ataerkillik düşüncesinin başarısız olduğunu öne sürmüştür. Walby'nin analizinin temeli, ataerkilliğin özel ve kamusal biçimleri arasındaki ayrımdır. Kamusal biçimi ücretli istihdam, devlet ve politikayı içerirken, özel biçimi, aile içi ilişkilerle özel ilişkileri içerir. Kadınlar önceleri toplumun yasaklı alanlarına doğru hareket ettikleri için, 20. yüzyıl boyunca özel biçimlerden kamu alanlarına doğru büyük bir kaçış olmuştur. Örneğin kadınların kayıtlı istihdamda görünmesi henüz çok yeni olduğu için, bu durum sosyal eşitsizliğin çözüme kavuştuğu anlamına gelmez. Sözelimi, kadınlar iş yerinde erkeklerden daha düşük ücret almaktadırlar, kamu alanlarında erkek şiddetine maruz kalmaktadırlar, cinsiyetle ilgili çifte standarttın ceremesini çekmeye devam etmektedirler ve şimdilerde dünya çapındaki internet ağları vesilesiyle kitle iletişim araçlarında öne çıkan kadınların cinselliği sunumlarıyla baş etmek zorundadırlar.

Eleştirel Noktalar

Ataerkillik kavramı hem ana akım sosyologlar hem de feminist kuramın kendisi tarafından eleştirilmiştir. Çoğu ta-

nım olarak kabul etse de, ataerkillik ikna edici bir açıklama biçimi olmayı başaramadan, tüm kadınların ezilmişliğine yönelik yetersiz ve çok soyut bir açıklama olarak kullanılmıştır. Bazı radikal feministler ataerkilliğin tarih boyunca ve kültürler arasında var olduğunu ve bu nedenle evrensel bir olgu haline geldiğini, fakat böyle geniş bir anlayışın tarihsel ve kültürel değişimlerde hiç bir boş yer bırakmadığını iddia etmiştir. Ayrıca ataerkilliğin kadınların durumuyla ilgili ırk, sınıf ve etnisite üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu göz ardı edilmiştir. Kısacası, ataerkilliğin evrensel bir olgu olduğuna yönelik argüman biyolojik indirgemecilik içine düşme riski taşımaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerdekilerin de dâhil olduğu bir çok siyah feminist, kadınlar arasındaki etnik bölünmelerin, gelişmiş ülkelerdeki beyaz ve ağırlıklı olarak orta sınıf kadınların deneyimlerini baz alma eğiliminde olan ana akım feminizm tarafından büyük ölçüde göz ardı edildiğini iddia etmiştir (Hooks 1981). Buradan kadınların deneyimleri, sınıf ve etnisiteye göre değişir gibi bir genelleme yapmak geçerli değildir. Amerikalı siyah feministlerin çalışmaları, siyah kadınların kendi etnik ve toplumsal cinsiyet temellerine yönelik ayrımcılık olduğuna işaret ederek siyalara yönelik kölelik, ırk ayrımı ve sosyal eşitsizlikler konusunda sivil haklar hareketinin güçlü mirasına vurgu yaparlar. Benzer şekilde, ataerkilliğin özel biçimlerinin anahtarı olarak aileye odaklanan beyaz feministlerce desteklenen açıklayıcı çerçevelerin türü, ırkçılığa karşı dayanışmada aileyi önemli bir arena olarak gören siyalara uygun düşmeyebilir. Siyah feminist kuram, kesişen eşitsizliklerin ve siyah işçi sınıfı kadınların karşılaştıkları birden çok dezavantajın şiddetle farkına varılmasını sağlayan bakış açıları geliştirdi.

Son dönemlerde postmodernite ve sosyal inşacılık kuramı, tüm kadınlar tarafından paylaşılan bir deneyim ve üniter bir kimlik temeli olduğu şeklindeki tuhaf iddiaya odaklanmış ve kadınların toplumdaki konumunu açıklayabilecek genel bir kuram olabileceği fikrine itiraz etmişlerdir. Gerçekten de bazı postmodern kuramcılar daha da ileri giderek, ‘kadın’ın böyle bir tek, evrensel bir nitelik ya da kategori olduğu şeklindeki tuhaf iddiayı tümüyle reddetmişlerdir. Sonuç olarak onlar, ‘özcü/temelci’ olmaları nedeniyle, cinsiyet eşitsizliklerini açıklamak amacıyla başkaları tarafından dile getirilen ataerkillik, ırk ya da sınıf bağlamındaki açıklamaları geri çevirmişlerdir.

Güncel İlgiler

Feminist kuramlar, ataerkil egemenliğin çeşitli sosyal formlar yoluyla elde edildiğini ve bunlardan birinin dil ve söylem olduğunu öne sürerler. Case ve Lippard (2009) ataerkil ilişkilere devamlılık sağlayan esprileri konu edindikleri çalışmada, aynı zamanda feministlerin bunları nasıl yıktığını ve cinsiyetçiliğin altını oyma ve teşhir etmeyi amaçlayan kendi yıkıcı örneklerini nasıl ürettiklerini incelemiştir. Çalışmada 1900’ün üzerinde feminist espri analiz edilmiştir. En yaygın örnek ‘erkekler yarasızdır’ (% 25. 7) esprisidir ve erkek stereotipleri, kullanılan kategori ve kavramların çoğunluğunu (%62) oluşturmaktadır. Ancak, araştırmacılar çok az esprinin (%3. 8) toplumsal cinsiyetin kendisini eleştirmek için basma-kalıp varsayımları kullanma ya da erkekleri kötüleme girişimlerinin ötesine geçtiğini ortaya çıkarmıştır. Fakat onlar mizahın son derece eşitsiz bir toplumda arta kalan güçlü bir ideolojik silah olduğunu da kabul etmektedirler.

Kadına yönelik erkek şiddetini ele alan yasal girişimlere karşın, bazı gruplar bu tür değişikliklere karşı olmayı sürdürmektedirler. Dragiewicz (2008) Amerika'da Kadına Yönelik Şiddet Yasası'na karşı babaların hakları söylemi içinde gelişen anti-feminist argümanları incelemiştir. Söz konusu yasa-ya karşı geliştirilen itirazların çoğu, yasanın 'biçimsel eşitliği' çok fazla ilerletmeyeceği ve bu alanda mevzuat yerine ortak velayet ve ortak ebeveynliğe yasal bir karine sağlanmasına odaklanılmalıdır iddialarından kaynaklanmıştır. Yine de, Dragiewicz bu tür argümanların bireysel durumlarda aile içi şiddet ve taciz eğilimlerini sınırlamayı ve engellemeyi amaçladığını savunur. Toplumsal cinsiyete duyarlı mevzuata karşı olan tepki, sosyal değişimin artık doğrusal bir süreç olmadığını, ama gücün, bilginin ve otoritenin üzerinde ileri geri hareket eden ve devam eden bir mücadeleye daha yakın olduğunu belirtmek ister gibi görünmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Case, C. E., and Lippard, C. D. (2009) 'Humorous Assaults on Patriarchal Ideology', *Sociological Inquiry*, 79(2): 240-55.
- Dragiewicz, M. (2008) 'Patriarchy Reasserted: Fathers' Rights and Anti-VAWA Activism', *Feminist Criminology*, 3(2): 121-44.
- Firestone, S. (1970) *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution* (London: Jonathan Cape).
- Hooks, b. (1981) *Ain't I a Woman? Black Women and Feminism* (Boston: South End Press).
- Walby, S. (1990) *Theorizing Patriarchy* (Oxford: Blackwell), esp. chapter 8.

Yoksulluk

Kavramın Tanımı

Bir toplum içinde ‘temel’ ve ‘normal’ olduğu kabul edilen şeylere sahip olamama durumu.

Kavramın Kökenleri

Yoksulluk durumlarının insan toplumlarının büyük bir bölümünde var olduğunu söyleyebiliriz. Ancak kavramın kullanımı 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarına uzanmaktadır. Seeböhm Rowntree'nin ([1901] 2000) York'taki yoksulluk çalışması, toplumdaki yoksulluğun boyutlarını belirlemek amacıyla yapılan çok sonraki çalışmaların da gidişatını belirlemiştir. Yoksulluğu azaltmak için alınacak önlemler değerlendirildiğinde, kaç insanın yoksulluk koşullarında yaşadığını bilmek elzem olduğu için, çalışmanın bu kısmı önemlidir. 1950'lerin sonlarından itibaren Peter Townsend'un çalışması yoksulluğu değerlendirmede alternatif bir yaklaşım olarak yaygın bir şekilde kullanıldı. Townsend (1979) yoksulluk ve yoksulluk indeksi içerisine 'evde buzdolabı yok' gibi tekerrür eden on iki öğeyi ayırarak, yaşam tarzlarına dayalı yoksulluğun ilişkisel bir konseptini geliştirdi. Söz konusu konsept, onun yoksulluk düzeyi tahmininin düşünülenden çok daha yüksek çıkmasına olanak sağladı. Bu, mutlak yoksulluk anlayışından daha görecelidir. Daha sonraki çalışmalarda, 'insanların yaşamsal ihtiyaç olarak gördükleri şey nedir?' sorusunun cevabını tespit etmek amacıyla bunlara yönelik anketler ve mülakatlar yapıldı. Ayrıca birçok ulusal hükümet (ve AB) yoksulluk içinde yaşayanları tanımlamak için ortalama ulusal

gelirle ilişkili olarak, genellikle %50 ya da %60, hane gelir düzeyine göre bir 'yoksulluk sınırı' olduğunu kabul etti.

Anlam ve Yorumlar

Sosyologlar, yoksulluğu iki temel boyutta değerlendirilmektedirler: mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk. *Mutlak yoksulluk* yaşamını sürdürmeye yetecek düzeyde, en düşük gelir fikrine dayanır –sağlıklı olarak yaşayabilmek için karşılanması gereken temel şartlara gönderme yapar. Yeterli gıda, barınak ve giyimden yoksun olan insanlar mutlak yoksulluk içinde yaşamaktadır. Bu tanıma göre gelişmekte olan ülkelerin kendi halkının büyük bir bölümü, hala mutlak yoksulluk koşulları içerisinde. Bangladeş, Mozambik ve Namibya'da insanların üçte birinden fazlasının, Ruanda da üçte ikisinin ve Nijerya'da % 70'inin bugün mutlak yoksulluk koşulları içinde yaşadığı söylenebilir. Ancak, ihtiyaçların tanımı kültürel olarak değiştiği için, mutlak yoksulluğun evrensel bir standardının olduğuna itiraz edilebilir.

Pek çok sosyolog bugün alternatif *göreceli yoksulluk* kavramını kullanır. Göreceli yoksulluk, bir toplumda görülen yoksulluğun genel standartlarıyla ilgilidir. Göreceli yoksulluk kavramının seçilmesinin temel nedeni, yoksulluğun büyük ölçüde kültürel niteliklerce belirlenmesi ve onun evrensel standartlarda bir ölçümünün yapılamamasıdır. Bir toplumda temel ihtiyaç olarak görülen şeyler, başka toplumlarda lüks tüketim olarak kabul edilebilir. Gelişmiş ülkelerde, musluk suyu, alaf-ranga tuvalet ve meyve ve sebzelerin düzenli tüketimi temel ihtiyaçlar olarak kabul edilir, fakat birçok gelişmekte olan ülkede bunlar normal yaşamın bir parçası değildir ve yoksulluk ölçümünde bunların yokluğundan yola çıkmak geçerli olma-

yacaktır. Bilgilerimiz geliştikçe 'mutlak' yoksulluk kavramı bile zaman içinde değişmiş ve 'görelî' hale gelmiştir.

Görelî yoksulluk kavramı her yerde deva bir ilaç değildir. Toplumlar geliştikçe, diğer kriterler gibi yoksulluk anlayışını belirleyen ölçütlerde daha üst basamaklara çıktı. Bir zamanlar buzdolabı, merkezi ısıtma sistemi ve telefonlar lüks mallar olarak düşünülüyordu. Ancak bugün çoğu insan onları ihtiyaç olarak görmektedir. Bir kısım sosyolog, yoksulluğun zengin toplumlarda bile var olduğunun 'doğru' olup olmadığının yerindeliğini sorgulayarak, görelî yoksulluk kavramının toplumun en yoksul üyelerinin önceki zamanlarından çok daha iyi durumda olduğu gerçeğinden saptığını dile getirmiştir. Yoksulluk içinde yaşaması daha muhtemel gruplar, çocukları, yaşlı insanları, kadınları ve bazı etnik azınlıkları içerir. Özellikle, yaşamın diğer alanlarında ayrımcılığa uğrayan ve ezilen insanların yoksul olma olasılığı daha fazladır.

Yoksulluk açıklamaları ya birey ya da toplumsal kurumlar üzerine odaklanmıştır. Bunlar sırasıyla 'mağduru suçlama' ve 'sistemi suçlama' kuramları olarak tanımlanır. Kendini yoksulluktan sorumlu tutmanın uzun bir geçmişi vardır. 19. yüzyıl düşünlerevi, yeteneksiz olanların başarısızlığa mahkûm olduğu, yetenekli olanların ise başarıyı hak ettiği şeklindeki dönemin yaygın fikrini resmetmiştir. Bu fikirler daha sonra zeminini kaybetmiş olsa da, yoksul insanların kendi yaşam tarzları ve tutumlarıyla yoksulluğu açıklayan 1980'lerdeki neo-liberal politikalar zamanında, tekrar canlandı. Amerikalı sosyolog Charles Murray (1984) işe girmekten kaçınma ve sosyal yardımlarla yaşama fikrinden ortaya çıkan bağımlılık kültürü sayesinde yeni bir 'alt sınıf'ın oluştuğunu saptadı.

İkinci açıklama türü, yoksulluk koşullarını yaratan toplumsal süreçlere yönelir. Bu görüşe göre, **sosyal sınıf** baskıları, **toplumsal cinsiyet**, **etnisite**, mesleki konum, eğitim düzeyi vb. gibi yapısal güçlerin hepsi, kaynakların dağıtılma biçimini şekillendirir. Bu çerçevede, bir şekilde hırstan yoksun olmak, insanların sosyal konumunun nedeni değil, sonucu olabilir. Buradaki çıkarım, R. H. Tawney'in yoksulluk, sosyal eşitsizliğin gerçek bir yönüdür ki bu zenginlik ve yoksulluğun aşırılığına neden olur fikrini kuramlaştırdığı, 1930'lu yılları anımsattır. Dolayısıyla yoksullukla mücadele etmenin anahtarı bireyleri suçlamak değil, sosyal eşitsizlikleri azaltmaktır. Yoksulluğu azaltmak sadece basitçe bireysel bakış açılarını değiştirmekle sınırlı olmamalıdır. Aynı zamanda gelir ve kaynakları daha eşit bir şekilde dağıtmayı amaçlayan politikaları da gerektirmektedir.

Çocuk bakım ödemeleri, ulusal asgari ücret ve garantisi olan bir aile gelir düzeyi yoksulluğu azaltma tedbirlerinin örnekleridir. Ekonomik yeniden yapılanma politikaları da ayrıca yoksulluk düzeyinin artmasına neden olabilir. Nitekim 1980'lerdeki imalat sanayindeki düşüş, istihdamın 'banliyöleşmesi', düşük ücretli iş olanaklarını azaltmıştır. Özet olarak, yoksulluk düzeyleri toplumdaki yapısal değişimlerden hareketle açıklanmalıdır.

Eleştirel Noktalar

Eleştirilerin çoğu yoksulluk kavramının sürekli olarak kullanılmasını hedef almıştır. Mutlak yoksulluğun kültürel eleştirisini benimsediğimiz takdirde, göreceli yoksulluğa kalmış oluruz. Fakat eleştirilenler bunu, anlamamıza hiç bir katkı sunmayan sosyal eşitsizliğin alternatif tanımından daha fazla

sı olarak görürler. Fakat yoksulluk standartları sosyal kalkınma refahıyla birlikte değişirse şiddetli yoksunluğun farkındalığını arttırmak ve tanımlamak için kullanılan kavramın temel amacı kaybolur. Modern hayatın teknolojik donanımlarının çoğuna sahip olan ve sosyal yardımlara erişebilen aileler yoksulluk içinde yaşıyor denilebilir mi? Bazı sosyologlar, daha yoksul insanların belli yurttaşlık haklarını inkâr eden süreçlerin tanımlanmasına olanak sağlayan ve sosyal dışlanma lehine olan kavramlardan uzaklaşmıştır.

Eleştiriler ayrıca yoksulluğu ölçmeye yönelik girişimler bağlamında da yapılabilir. Bir ihtiyaç ögesi kümesinin tanımına dayanan bir yoksunluk indeksi, keyfi bir seçicilikle itham edilebilir. Hangi öğelerin gerekli ya da hangilerinin gerçek ihtiyaç olduğunu ve gerçekten sadece hangilerinin istendiğini hangi kriterlere göre seçeriz? Hazır kahvaltı ya da evden uzak tatil gibi bazı kategoriler, yoksulluktan daha çok önceliklendirilme ve seçimlerin konusudur. Bu tür seçimler gelişmiş ülkelerde çok gerçek olan mutlak yoksulluk üzerindeki dikkati dağıtabilir.

Güncel İlgiler

Eleştirilere rağmen, yoksulluk kavramı özellikle bu alanda politikaya yön verenleri bilgilendirmeyi amaçlayan sosyal çalışmalarda popülerliğini sürdürmüştür. Göreli yoksulluk kavramı, bir dizi sosyal grubun tam yurttaşlığını inkâr eden ve yoksunluk düzeyinin artmasına sebep olan sosyo-ekonomik süreçlerin altında yatan nedenlere dikkat çekerek, eşitsizlikle ilgili tartışmaları daha sosyolojik çerçeveler içine sürükleyip, önemli bir hale getirmiştir.

Yoksul insanların önemli bir kısmının, herhangi bir zamanda, ya geçmişte üst düzeydeki yaşam koşullarından hoşlandığını ya da gelecekte bir zamanda yoksulluktan hızla kurtulmayı beklediğini gösteren en yeni araştırmalar, ‘Yoksullar her zaman bizimle birlikte olacak’ diyen o eski fikre meydan okudular (Jenkins 2011). Bu şekildeki hareketliliğin önemli bir kısmı, bazı insanların yoksulluktan kurtulmada başarılı olduğu, fakat aynı zamanda öncekinden daha büyük bir kısmının da yaşamları boyunca bir noktada yoksulluk içinde yaşadıklarını fark ettikleri anlamına gelir. Bu şekilde, yoksulluk ‘insanileştirilmiştir’ ve bu koşullarda yaşayanlar ana akım toplumdan çok da ayırksı görünmemektedir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Alcock, P. (2006) *Understanding Poverty* (3rd edn, Basingstoke: Palgrave Macmillan).
- Hulme, D. (ed.) (2010) *Global Poverty: How Global Governance is Failing the Poor* (London: Routledge).
- Jenkins, S. P. (2011) *Changing Fortunes: Income Mobility and Poverty Dynamics in Britain* (Oxford: Oxford University Press).
- Lister, P. (2004) *Poverty* (Cambridge: Polity).
- Murray, C. A. (1984) *Losing Ground: American Social Policy 1950-1980* (New York: Basic Books).
- Rowntree, B. S. ([1901] 2000) *Poverty: A Study of Town Life* (Bristol: Policy Press).
- Townsend, P. (1979) *Poverty in the United Kingdom* (Harmondsworth: Penguin).

İrk ve Etnisite

Kavramın Tanımı

'İrk' çeşitli öznitelikleri ya da ten rengi gibi biyolojik olarak oturmuş özellikler temelinde tanımlanan yetkinliklere vurgu yapar. 'Etnisite', kendilerini bir sosyal grup olarak ayırt eden, ortak kültürel kimliğe dair ayrı farkındalıkları paylaşan sosyal grup üyelerini ifade eder.

Kavramın Kökenleri

Kabile soyuna ya da akrabalığa dayalı gruplar arasında daha yaygın olmasına rağmen, ten rengine dayalı sosyal gruplar arasındaki ayrımlar eski medeniyetlerde de yaygındı. Bu ayrımların temeli modern 'ırk' düşüncesiyle nispeten alakasızdır. 19. yüzyılın başlarından beri, 'ırk'ın biyolojik olduğu aşikârdı. Daha sonra kavrama, bilimsel kuramlar ve sınıflandırma şemalarıyla genetik çağrışımlar yüklendi. 'İrk' hakkındaki bilimsel kuramlar 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında gelişti ve İngiltere'nin ve gelişmekte olan ülke toprakları üzerinde hüküm süren diğer Avrupa ülkelerinin emperyalist emellerini haklı çıkarmak için kullanıldı. Bunlar, ABD'deki Ku Klux Klan gibi, Alman Nasyonal Sosyalistlerin, Güney Afrika'nın ırkçı sisteminin ve beyaz üstünlüğünü savunan diğer grupların ırkçı ideolojilerini 'bilimsellik' ile ört bas etmelerini sağlayarak, 'bilimsel ırkçılığın' örneklerini oluşturdu.

Farklı kültürel gruplara atıfta bulunan modern anlamdaki etnisite kavramının geçmişi, ilk olarak 1945'den sonra ortaya çıkan azınlıktaki etnik gruplarla bağlantılı olarak, 1930'lara kadar uzanır. 'İrk' kavramının sosyal bilimler için yararlı bir kavram olduğu düşüncesi tamamıyla çürütüldüğü için onun yerini grup kültürleri üzerine odaklanan etnisite kavramı almıştır.

Etnisite bağlamında yapılan ayrımcılık ve sömürü biçimleriyle ilgili çalışmalar, bu fikri 'etnik azınlıklara' ya da 'etnik azınlık gruplarına' kadar genişletti. Fakat buradaki 'azınlık' ifadesinin sayısal azınlık anlamına gelmek zorunda olmadığını belirtelim. Bazı sosyologlar 'ırk' kavramının toplumda yaygın bir şekilde kullanılmasından dolayı etkisinin bütünüyle azımsanmaması gerektiğini savunur. Dolayısıyla bu örneğin de gösterdiği gibi, sosyologların bu kavramın nasıl kullanıldığı ve ona hangi anlamların yüklenildiği üzerine düşünceleri gerekir.

Anlam ve Yorumlar

'Rk' ve etnisite bu bölümde birlikte ele alınmıştır, çünkü bu kavramlar, birbirleriyle bağlantılı olduklarından birlikte kullanılmaları olağan hale gelmiştir. Bunula birlikte, söz konusu kavramlar oldukça kolay ayırt edilebilir. 'Rk' bugün değerlendirilmesi zor bir kavramdır, çünkü bilimsel kavram olarak kullanımı geçersizleşmiş olsa bile, toplumsal alanda kullanımına büyük ölçüde devam edilmektedir ve aslında hala baskın bir kavramdır. İnsan nüfusundaki bir dizi fiziksel değişime rağmen, biyolojik açıdan bakılsa dahi problem, tam bir 'rk'ın olmayışıdır. İnsan grupları bir süreklilik içerisindedir ve nüfuslar içindeki genetik çeşitlilik kendi aralarındaki çeşitlilik kadar büyüktür. Çoğu sosyolog 'rk'ın ideolojik bir yapıdan başka bir şey olmadığını öne sürer. Bu nedenlerden dolayı, birçok sosyolog-özellikle Kuzey Amerika dışındakiler- 'rk'ın anlamının son derece sorunlu olduğunu belirtmek için, kavramı korkuyla tırnak işareti içerisine yerleştirme eğilimindedirler.

'Rk'ın, insan gruplarını ya da bireyleri sınıflandırmak amacıyla kullanılması anlayışına ırksallaştırma denir. İrksallaştırma, esasında fiziksel özelliklerle oluşan farklı biyolojik gruplar olarak etiketlenen bazı sosyal grupları ifade eder. İrksallaştırılmış sistem içerisinde bireylerin günlük yaşamlarının

durumu –istihdam, kişisel ilişkiler, ev, sağlık, eğitim ve kanun temsilcileri– söz konusu sistem içerisindeki kendi konumlarıyla şekillenir ve sınırlanır. Irk iyiden iyiye gözden düşmüş bilimsel bir kavram olabilir, fakat onun tarihsel süreçteki maddi sonuçları W. I. Thomas'ın şu ünlü sözüyle resmedilmiştir: 'Eğer insan (aynen metindeki gibi) bir durumu gerçek olarak kabul ederse, sonuçlar da gerçek olur.'

Buna karşın, etnisite kültürel pratikler ve belirli bir insan topluluğunu bir diğerinden ayıran bakış açıları anlamına gelir. Etnik grupları ayıran genel özellikler dil, tarih ya da soy (gerçek ya da hayali), **din** ve giyim ya da süslenme tarzlarıdır. Fakat etnik kökenle ilgili doğuştan gelen bir şey yoktur. Gençlerin yaşam tarzları, normları ve etnik topluluk inançları asimile olduğu için bu tümüyle sürekli yeniden üretilen sosyal bir olgudur.'

Bazı etnik grupları ayıran şey, kültürel olarak yerleşmiş sınırların devamını sağlamaya hizmet eden akraba evliliklerini kısıtlama gibi dışlayıcı mekanizmaların kullanılmasıdır. Etnisite sosyologlar için çok faydalı bir kavramdır, çünkü 'ırk'ın biyolojik yükünü taşımaz. Yine de, 'etnik' teriminin kullanımı problemli olabilir. Örneğin, Avrupa'da 'etnik' terimi, sözde 'yerli'(yani, etnik olmayan) nüfustan ayrılan kültürleri anlatmak için sık sık kullanılır. Fakat etnisite, sadece bir nüfusun bazı kısımlarının değil, aynı zamanda onun tüm üyelerinin özelliklerini de anlatır.

Etnik azınlık grupları fikri sosyolojide geniş çapta kullanılır, fakat bu sadece bir nicelik konusu olmaktan çok daha fazlasıdır. Sosyolojik bağlamda 'azınlık' gruplarının üyeleri baskın gruplarla –daha fazla zenginlik, güç ve prestij sahibi olan gruplarla– karşılaştırıldığında avantajlı değildir ve azınlıklar, grup dayanışması ve aidiyet duygusuna sahiptir. Önyargı ve ayrımcılığa konu olma deneyimi, ortak sadakat ve ilgi duygularını yükseltme eğilimindedir. Bu nedenle sosyologlar 'azınlık' terimini sayısal simgeden daha çok, grupların toplum

içerisindeki ikincil konumunu ifade etmek için sözsel olarak kullanırlar. 'Azınlık' olarak görülen birçok şey, aslında çoğunluktur. Güney Afrika'nın ya da iç bölgelerindeki belirli coğrafi yerlerinin ırk ayrımcılığına maruz kalması gibi. Birçok azınlık toplumun geri kalanından hem etnik hem de fiziksel olarak ayırdır. İtalyan ya da Polonya kökenli İngiliz ve Amerikalıların etnik azınlık olarak düşünülme olasılığı azdır. Fakat, İngiltere'deki Asyalılar ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Batı Kızılderililerin ya da Afrika kökenli Amerikalıların durumu buna örnektir. Ten rengi gibi fiziksel farklılıklar, genellikle etnik ayrımların nadiren nötr olduğunu gösteren bir 'etnik azınlığı' belirleyen tanımlayıcı faktördür.

Eleştirel Noktalar

Yarı ırkçı tutumların yüzyıllardır var olduğu bilinmektedir. Fakat yerleşmiş özellikler dizisi olarak 'ırk' kavramı 'ırk bilimi'nin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Tamamen bir değer olmamasına rağmen beyaz 'ırk' üstünlüğüne olan inanç beyaz ırkçılığın önemli bir unsuru olmaya devam etmektedir. Ancak, sadece biyolojik 'ırklar' düşüncesi, itibarını kaybetmiş ve gözden düşmüştür. Bunun yerine, daha incelikli 'yeni' ya da 'kültürel' ırkçılık ortaya çıkmıştır. 'Yeni ırkçılık' etnik grupların sürekli ayrıştırılmasını haklı çıkarmak adına biyolojik argümanlardan çok kültürel argümanları kullanmaktadır. Bu argümanlar özellikle, etnik azınlık grupların kendi içlerinde asimile olmasını umarak, çoğunluğun kültürel haklarına odaklanma eğilimindedir. Bu nedenle yeni ırkçılık çoğulcu çok kültürlülüğe karşıdır. Kendi kültürlerini devam ettirmek isteyen azınlık grupları, marjinal kalmayı ya da asimile olmayı reddetmelerinden dolayı istenmeyen konumdadırlar. Aslında ırkçılığın biyolojik zeminlerden çok kültürel zeminler üzerinde giderek daha fazla şekillendiği gerçeği, nüfusun belli ke-

simlerine yönelik çeşitli ayrımcılıkların yapıldığı bir çoklu ırkçılığın söz konusu olduğunu göstermektedir. Yeni ırkçılığın ortaya çıkması 'ırk'ın bu çeşidinin kültürel yönleri kapsamından dolayı, 'ırk' ve etnisite arasındaki önceki ayrımı bulaştırılmıştır. Bu durum, sosyolojide etnisite kavramının geçmişte olduğundan daha verimsiz hale gelmesinde etkili olmuş olabilir.

Güncel İlgiler

Biyolojik ırkçılıktan kültürel ırkçılığa geçiş, bilimsel alandaki ve toplumdaki ırksal düşünceleri genellikle daha kalıcıymış gibi gösterir. Genetik araştırmalardaki son gelişmeler, polis faaliyetlerindeki ırksal profillemeye ve göçmen miktarlarına dair endişelerin tümü politika sahnesindeki etnisite ve etnik ilişkilerin konusu olmuştur. İngiliz hükümeti tarafından hazırlanan bir tutanakla kabul edilen ve 1960'ların sonunda Amerika'da sivil haklar mücadelesinin bir parçası olan kurumsal ırkçılık kavramı da ırkçılık ve ırkçı uygulamalar konusunu bireyselden kurumsala ya da örgütsel düzeye çekerek genişletmiştir.

İrkçilik türleri ve aslında ırkçılığın gözlenen düzeyleri ülkeden ülkeye farklılık gösterir. Ancak, Wieviorka (2010) Avrupa'daki ırkçılık modellerinde hem bir birlik hem de farklılık bulmuştur. Diğer taraftan, o, ırkçılığın kendi modern biçimleri içinde açıkça modernliğin bir ürünü olduğunu savunmuştur. Sanayileşme, kitlesel göç, sömürgecilik ve sömürgecilik sonrası ve genişletilmiş ticari ilişkiler hem ülkeler arasında hem de ülkeler içinde birçok gerginliğe ve çatışmalara neden olmuş ve bunun bir ifadesi de ırkçılık olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda, birçok Avrupa ülkesinin benzerlik gösterdiği umulmuştur. Bununla birlikte, Wieviorka bütün ırkçılıkların aynı olmadığını iddia etmektedir. O, Avrupa'da uzun bir süre baskın olan sömürge dönemindeki alt ve üst ırklar düşüncesiyle ilişkili 'ev-

rensel' bir tip belirleyerek, modernliğe karşı farklı tepkileri karakterize eden dört büyük tip sıralamıştır. Ancak, bugün ırkçı tutumlar çeşitlendirilmiştir ve aşağı hareketlilik ve ulusal kimlik kaybıyla ilgili endişelerle ilişkilendirilmiştir.

'Medeniyetler çatışması' fikri, -özellikle İslam dünyası ve Batı arasındaki- insanların kendilerini küreselleşme çağındaki büyük ölçekli kültürlerle giderek daha fazla özdeşleştirmesinin olası bir sonucu olarak Samuel Huntington (1996) tarafından popülerleştirildi. Fakat bu tezin ampirik kanıtları zayıftır. Chiozza (2002), 'bunlardan kaç tanesinin büyük ölçekli medeniyetler çatışmasını temsil ettiği söylenebilir?' sorusundan hareketle, 1946 ve 1997 yılları arasında gözlemlenen uluslararası çatışmalardan yola çıkarak tezi değerlendirir. Çalışma, tezin öngörülerinin bazı ampirik çalışmalara vesile olması bağlamında önemlidir. Ancak tez, medeniyet sınırları arasında artan çatışma ve etkileşimlere dair hiç bir net kanıt ortaya koymaz. Ayrıca, aynı 'medeniyet grubu' içindeki ülkelerin medeniyetleri karşısında olanlarla çatışma içinde olma olasılığı her zaman vardır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Ansell, A., and Solomos, J. (2008) *Race and Ethnicity: The Key Concepts* (London: Routledge).
- Chiozza, G. (2002) 'Is There a Clash of Civilizations? Evidence from Patterns of International Conflict Involvement, 1946-97', *Journal of Peace Research*, 39(6): 711-34.
- Huntington, S. P. (1996) *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Simon & Schuster).
- Spencer, S. (2006) *Race and Ethnicity: Identity, Culture and Society* (London: Routledge).
- Wieviorka, M. (2010) 'Racism in Europe: Unity and Diversity', in M. Guibernau and J. Rex (eds), *The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism and Migration* (2nd edn, Cambridge: Polity), pp. 345-54.

Sosyal Hareketlilik

Kavramın Tanımı

Özellikle sosyal sınıf ve tabakalaşma sistemleri içindeki birey ve grupların sosyo-ekonomik konumlar arasında hiyerarşik olarak aşağıya ve yukarıya doğru hareketi.

Kavramın Kökenleri

Sosyal hareketlilik çalışmalarının geçmişi, 1945'ten sonraki dönemlere, sosyologların sosyal eşitsizliğin, genellikle de **sınıf ayrışmalarının**, toplumlar zenginleştikçe azalıp azalmadığını sorguladıkları zamanlara kadar uzanır. Bazı ekonomistler, endüstrileşme öncesi eşitsizliğin düşük seviyelerinden sürekli ekonomik gelişime doğru olan sıçramalarının, artan eşitsizliğe neden olduğunu, fakat zamanla sosyal hareketlilik arttığından dolayı, eşitsizliğin düzeleceğini ve tersine döneceğini savundu. Gerçek hareketlilik oldukça küçük ve kısa menzilli olsa da, 1960'ların sonunda, ABD'deki çalışmalar, dikey hareketliliğin daha çok olduğu sonucuna ulaştı. Uzun menzilli hareketlilik, örneğin işçi sınıfından üst orta sınıfa doğru -hala çok nadirdir. Aşağıya doğru hareketlilik de çok yaygın değildir. Çünkü beyaz yakalıların beyaz yakalı işlere geçirmek için mavi yakalı işçilerin oğullarına olanak sağlamasıyla, beyaz yakalıların ve profesyonellerin işleri mavi yakalılardan daha hızlı gelişir.

Dokuz ülkeden alınan verilerin analiz edilmesiyle gerçekleştirilen önemli bir çalışma, Lipset ve Bendix (1959) tarafından yürütülmüştür. Bu ülkeler, İngiltere, Fransa, Batı Almanya, İsveç, İsviçre, Japonya, Danimarka, İtalya ve Ameri-

ka Birleşik Devletleri'dir. Onlar, mavi yakalılardan beyaz yakalı işlere gelen erkeklerin hareketliliğine odaklanarak bazı şaşırtıcı bulgular ortaya koymuştur. Toplam dikey hareketlilik Amerika'da %30, Avrupa'da ise %27 ile %31 arasındayken, Amerika Birleşik Devletlerinin Avrupa'dan hareketliliğe daha açık olduğunu gösteren hiçbir kanıt yoktur. Lipset ve Bendix tüm endüstrileşmiş toplumlarda yukarı hareketliliği teşvik eden beyaz yakalı işlerin benzer bir genişleme yaşadığı sonucuna varmıştır. Sosyal hareketlilikle ilgili çalışmalar bugünlerde, genel sosyal hareketlilik artıyor mu, yoksa azalıyor mu sorusunu, konuya toplumsal cinsiyet ve etnisite konularını da dâhil ederek değerlendirmektedirler.

Anlam ve Yorumlar

Sosyal hareketlilik farklı sosyo-ekonomik konumlar arasındaki birey ve grupların hareketliliği anlamına gelir. Dikey hareketlilik sosyo-ekonomik ölçekte aşağı ve yukarı hareketi ifade eder. Bu nedenle, geliri, sermayesi ve statüsü artan insanların yukarıya doğru hareket ettiği söylenirken, ekonomik ve statü konumu kötüleşen insanların aşağıya doğru hareket ettiği kabul edilir. Modern toplumlarda insanların iş bulmak için yeni bölgelere taşınmasıyla daha çok coğrafi hareketlilik oluşur ve buna da yatay hareketlilik denir. Bireylerin aynı firmanın başka yerdeki, hatta yurt dışındaki yeni şubesine geçmesiyle terfi elde etmesi gibi, iki hareketlilik el ele de gidebilir.

Sosyologlar sosyal hareketliliğin iki temel yönünü incelerler. Kuşak içi hareketlilik üzerine yapılan çalışmalar, bireylerin toplumsal ölçekte kendi yaşamlarına dair ne dereceye kadar aşağı ve yukarı hareket edebildiklerine bakar. Ku-

şak içi hareketlilik çalışmaları, ebeveyn ve büyük ebeveynleriyle karşılaştırıldığında sosyal ölçekte çocukların ne dereceye kadar aşağı yukarı hareket edip etmediklerini inceler. Tartışmalar, sınıf sisteminin görece sabitlik ya da akışkanlığı üzerine ve sosyal hareketliliğin endüstriyel kapitalist toplumlar olgunlaştıkça daha kolay hale gelip gelmeyeceği üzerine odaklanma eğilimindedir. Eğer yukarıya doğru sosyal hareketlilik düzeyi düşük kalırsa, o zaman sınıfın insanların yaşam olanakları üzerinde güçlü bir nüfuz oluşturmaya devam ettiğini tahmin edebiliriz. Fakat eğer önceye göre bugün daha fazla sosyal hareketlilik varsa, sınıfın hâkimiyetini kaybettiğini ve toplumların daha meritokratik⁹ olduğu ve daha eşit hale geldiği yorumunu yapabiliriz.

İngiltere'deki hareketlilik düzeyleri, savaş sonrası dönemde yoğun bir şekilde incelenmiştir. Dolayısıyla ampirik kanıt ve araştırmalara dair burada bir zenginlik olduğu söylenebilir. David Glass (1954) 1950'lerde uzun bir süre boyunca kuşak içi hareketliliği incelemiş ve bir hayli küçük boyutlu hareketlilik olsa da, İngiltere'nin özellikle açık bir toplum olmadığı sonucuna varmıştır. Yukarıya doğru hareketlilik aşağıya doğru hareketlilikten daha yaygındır, fakat alt tabakadakiler orada kalma eğilimindedirler. Modern İngiltere'de Sosyal Hareketlilik ve Sınıf Yapıları adlı Oxford Hareketlilik Çalışmasını (1980-1987) yapan John Goldthorpe ve meslektaşları, Glass'ın çalışmasından bu yana hareketlilik modellerinin ne kadar değiştiğini bulmaya çalışmıştır. Erkek hareketliliğinin genel düzeylerinin, sınıf sistemi genelinde daha uzun menzilli hareketlerle bir önceki dönemden daha yüksek

⁹ Liyakata dayalı bir yönetim anlayışını benimseyen devlet ve toplum modeli (ç.n.)

olduğu anlaşılmıştır. Ama mesleki sistemler daha eşit hale gelmemiştir: 1980'lere kadar mavi yakalı kökenden gelen erkeklerin profesyonel ya da idari işleri alma şansı büyük fırsatlardan ya da kısıtlardan dolayı değil, mesleki yapıdaki değişikliklerden dolayı artmıştır. Goldthorpe ve Jackson (2007) en yeni verilerden hareketle, kuşak içi hareketlilikteki düşüşe dair mutlak anlamda bir kanıt olmadığı, fakat uzun menzilli hareketliliğin azalmasına dair bazı göstergelerin olduğu sonucuna varmıştır. Onlar ayrıca yukarıya doğru hareketlilik oranlarının artışa geçmesinin çok olası olmadığını öne sürerek, erkekler için aşağıya ve yukarıya doğru olan hareketlilik arasında daha az olumlu bir dengenin oluştuğunu ortaya çıkarmıştır.

Eleştirel Noktalar

Sosyal hareketlilik konusuyla ilgili en önemli eleştiri, aslında onun geleneksel olarak neredeyse tümüyle erkeklerin çalışma yaşamlarını konu edindiği gerçeğidir. Bunun belki, erkekleri evin geçimini sağlayan kişi, kadınların ise, ev hanımı olarak konumlandırıan ideolojinin hâkim olduğu 1950'li ve 1960'lı yıllar için geçerli olduğu söylenebilir. Ancak kadınların ücretli istihdama katılma oranı arttıkça, bu düşünce savunulamaz hale gelmiştir. Gerçekten de, günümüzde çok sayıda kadın kendi gelirlerine dayalı olarak etkin bir ev reisi olmuştur. Bazı yeni çalışmalar ise, orta sınıftan olan ve işlerinden istifa eden kadınların önceki nesille kıyaslandığında, daha fazla yeni iş fırsatıyla karşılaştıklarını öne sürmektedir. Şayet kadınlar bize toplumun tanımladığının aksi yönde ya da açıklıkla değişimlerin gerçekçi bir resmini sunarsa, hare-

ketlilik çalışmaları kadınların deneyimlerini daha çok hesaba katmak zorunda olacaktır.

Sosyal hareketlilikle konusunda bazı eleştirmenler, mükâfatların her zaman başarılı olanlara ve en iyi performansı gösterenlere verilmesi nedeniyle, İngiltere ve diğer gelişmiş ülkelerin meritokratik olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla yetenek ve çaba sınıfsal temelini değil, mesleki başarının anahtar faktörleridir (Saunders 1996). Ulusal Çocuk Gelişimi Araştırmasındaki ampirik verilerden yararlanan Saunders, İngiltere’de parlak, çalışkan olan çocukların karşılaştıkları avantaj ve dezavantajlara bakmaksızın başarılı olduğunu gösterdi. İngiltere eşit olmayan bir toplumdur. Ancak mükâfatlar onu kazanmak için çalışanlara ve hak edenlere verildiği için temelde de adildir. Bazı eleştirmenler ise, bireylerin sınıf konumlarını belirleyen bir faktör olarak onu yararlılık durumunu ya da bireysel meziyeti kabul eder. Fakat ‘sınıfsal köken’ çok güçlü olan etkisini sürdürür. Bunun anlamı, dezavantajlı çocukların benzer sınıf konumlarına ulaşmak için, diğerlerinden daha fazla yararlılık göstermek zorunda kalmasıdır.

Güncel İlgiler

Sosyal hareketlilik kavramı, sınıfsal kısıtlamalar karşısında, meslekler ve hareket eğilimleri oluşturmaya yönelik sosyologlar için önemli bir konudur. Bugün bu sosyologların birçoğu küreselleşme ve ekonomi piyasalarındaki denetimlerin kalkmasının zengin ve fakir arasındaki uçurumu derinleştirdiğini, dolayısıyla bunun hareketlilik adına fırsatları sınırlandıran sınıf eşitsizliklerinin ‘katılaşmasına’ neden olduğunu savunur. Ancak, bizim faaliyetlerimizin asla tamamıyla

sınıf bölünmeleriyle belirlenmediğini ve birçok insanın sosyal hareketlilik deneyimi kazandığını hatırlamak gerekir.

Sosyal hareketliliğin derecesini ölçmeyi amaçlayan araştırmalarda, geniş ölçekli anketlerin kullanımı hâkimdi. Ancak, bazı çalışmalar insanların yaşam seyri boyunca deneyimledikleri hareketliliklere ilişkin detaylı bilgilere ulaşmak için nitel yöntemleri kullanarak, bir denge sağlamayı denediler. *Pathways to Social Class* adlı çalışmada Bertaux ve Thompson (2007), aile dinamikleri, 'asla gerçekleşmeyen kariyer hayalleri' ve anket soruları içinde yer almayan tüm etkileşimler kapsamında sosyal hareketliliğin bazı nitel yönlerini keşfetmek için, ailelerin ve toplulukların hayat hikâyelerini inceledi ve vaka çalışmalarını yaptı. Bu yolla, nitel araştırma sosyal hareketliliğin öznel boyutlarını (veya eksikliğini) doldurmak adına bir potansiyel sunmuştur ve bu nedenle de mikro ve makro düzeyler arasındaki uçurumu kapatmaya yardımcı olmuştur.

Toplumsal geçiş ya da devrim sosyal hareketliliği nasıl etkiler? Bu soru bir post-sosyalist ülke, olan Bulgaristan'da Hertz ve meslektaşları(2009) tarafından cevaplanmaya çalışılmıştır. Bu çalışma radikal değişim, ekonomik bunalım ve özellikle eğitimle ilgili büyük kamu harcamaları yapıldığı zamanlarda -1995 ve 2001 yılları arasında- Bulgaristan'da kuşaklar içi sosyal hareketliliğin keskin düşüşünü belgelemektedir. Özellikle eğitim düzeyi düşük ebeveynlerin çocukları, bu dönemdeki ortalama eğitim düzeyindeki mutlak düşüşten ve beraberinde gerçekleşen kuşak içi sosyal hareketlilikteki azalmadan büyük zararlar görmüştür. Hertz ve arkadaşları bu düşüşün temel nedeninin, eğitim harcamaları ile okul sayılarındaki azalma, artan işsizlik ve önceki eşitlikçi

politik yönelimden kayma olduğunu iddia etmiştir. Eski sosyalist toplumlardaki dönüşümün çeşitli aksaklıklara neden olması şaşırtıcı değildir. Ancak 2008'deki ekonomik krizin bile bu makalede tanımlanan eğilimi tersine çevirmesinin zor olduğunu düşünebiliriz.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Bertaux, D., and Thompson, P. (2007) *Pathways to Social Class: A Qualitative Approach to Social Mobility* (New York: Transaction).
- Glass, D. (1954) *Social Mobility in Britain* (London: Routledge & Kegan Paul).
- Goldthorpe, J. H. (2005) 'Progress in Sociology: The Case of Social Mobility Research', in S. Svallfors (ed.), *Analyzing Inequality: Life Chances and Social Mobility in Comparative Perspective* (Stanford, CA: Stanford University Press), pp. 56-82.
- Goldthorpe, J. H., and Jackson, M. (2007) 'Intergenerational Class Mobility in Contemporary Britain: Political Concerns and Empirical Findings', *British Journal of Sociology*, 58(4): 525-46.
- Goldthorpe, J. H., Llewellyn, C., and Payne, C. ([1980] 1987) *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain* (2nd edn, Oxford: Clarendon Press).
- Hertz, T., Meurs, M., and Selcuk, S. (2009) 'The Decline in Intergenerational Mobility in PostSocialism: Evidence from the Bulgarian Case', *World Development*, 37(3): 739-52.
- Lipset, S. M., and Bendix, R. (1959) *Social Mobility in Industrial Society* (Berkeley: University of California Press).
- Platt, L. (2005) *Migration and Social Mobility: The Life Chances of Britain's Minority Ethnic Communities* (Bristol: Policy Press).
- Saunders, P. (1996) *Unequal But Fair? A Study of Class Barriers in Britain* (London: IEA Health and Welfare Unit).

Statü

Kavramın Tanımı

Bir sosyal gruba ya da kişiye toplumun diğer üyeleri tarafından verilen sosyal saygınlık ya da itibar.

Kavramın Kökenleri

Sosyal statü, özellikle sembolik etkileşimci gelenekle ilişkili sosyolojide temel bir kavramdır. Weber'e göre statü, kendilerine başkaları tarafından yüklenen sosyal saygınlık ve itibara göre sosyal gruplar arasındaki farklılıkları anlatır. Geleneksel toplumlarda statü, yüz yüze etkileşimler yoluyla kişi hakkında elde edilen ilk elden bilgilere dayanılarak tanımlanırdı. Fakat artan nüfusla birlikte statünün, bu şekilde, kişisel yollarla tanımlanması zorlaştı. Weber statünün yavaş yavaş bugünkü yaşam şekillerimizle ya da yaşam şekillerimizi nasıl ifade ettiğimizle ilişkili hale geldiğini savunur. Oturulan konut, konutun iç mimarisi, kıyafet markaları, konuşma tarzı ve meslek gibi statüye dair yaşam tarzı sembollerinin tümü, bireylerin sosyal konumunu başkalarının gözünde şekillendirmede etkilidir. Bunlar ayrıca aynı statüyü paylaşan kişilerin daha sonra ortak kimlik duygusuna sahip bir topluluk oluşturmalarına da olanak sağlamaktadır.

Anlam ve Yorumlar

Max Weber, toplumu iktidar ve maddi kaynaklar için çatışan ve rekabetle ayrımlanan bir alan olarak görür. Ancak, **sınıf çatışmalarını** toplumdaki bölünmenin birincil kaynağı

kabul eden Marx'ın aksine, Weber, sınıfı çatışmanın temel kaynağı olarak görmemiştir. Tabakalı hale gelmiş modern toplumlar çok boyutludur ve onları anlamak, basitçe tek başına bir sınıf sorununa indirgenemez. Aynı zamanda sosyal statü ve 'parti' üyelikleri (toplumu etkilemeye çalışan gruplar ve dernekler) de işin içine katılmalıdır. Sınıf, statü ve partinin iç içe geçmesi ve birleşmesi, sosyal yapıda kompleks bir görüntü meydana getirir. Dolayısıyla toplum içerisinde olası birçok konum bulunmaktadır. Marx, statü ayrımlarının sınıfsal bölünmelerden bağımsız olmadığını ve onun tarafından oluşturulduğunu savunurken, Weber statü konumlarının genellikle sınıftan bağımsız olarak değiştiğini iddia eder. Zenginlik, her zaman olmasa da, normalde yüksek bir statü sağlar. Örneğin, aristokrat ailelerin üyeleri, aile servetlerini kaybetseler de (yüksek statü, düşük ekonomik sermaye), sosyal yönden saygı görmeye devam ederler. Diğer taraftan, 'ünlü oldukları için ünlü' olduğu düşünülen modern ünlüler, çok zengin olabilirler, buna karşın toplumsal anlamda çok fazla saygı görmez, hatta küçümsenirler (düşük statü, yüksek ekonomik sermaye).

Benimsediğimiz sosyal roller bizim sosyal statümüze bağlıdır ve bir kişinin sosyal statüsü sosyal koşullara bağlı olarak farklılık gösterebilir. Örneğin öğrenci olan bir kişi, belli bir statüye sahiptir ve ondan sınıf ortamında belirli eylemleri gerçekleştirmesi beklenir. Ancak bir erkek ya da kız öğrenci olması, davranışlar anlamında diğerlerinin ondan beklentilerini farklılaştıracaktır. Aynı şekilde, arkadaş statüsündeki birey, sosyal düzende tümüyle farklı bir konuma sahiptir ve onun benimsediği roller bu konuma bağlı olarak değişmektedir. Toplumsal düzende hepimiz aynı anda bir-

çok statüye sahibiz ve sahip olduğumuz bu statü grupları, 'statü seti' olarak adlandırılmaktadır. Sosyologlar ayrıca atfedilmiş ve kazanılmış statüler arasında ayrım yaparlar. Atfedilen statü, 'erkek' ve 'genç' gibi genellikle cinsiyet veya yaş benzeri biyolojik faktörlere dayalı olarak verilen statüdür. Doktor, atlet ya da müdür gibi kazanılmış statüler ise, bireylerin kendi çabasıyla elde ettiği statülerdir.

Kazanılmış statülerin önemli olduğunu düşüsek de, bazıları buna katılmayabilir. Herhangi bir toplumda, bazı statülerin sahip olunan diğer statülerin tümüne göre bir önceliği vardır ve bu 'temel ya da anahtar statü' genellikle kişinin tüm sosyal konumunu belirleyici niteliktedir. Bazı insanların 'sapkın', 'çevreci' ya da 'Hristiyan' şeklinde anahtar statü almaları alışılmadık bir durum olmasa da, aslında anahtar statüleri belirleyen yaygın unsurlar **toplumsal cinsiyet** ve **'ırk'** olarak görülmüştür. Belli statülere eklenen saygınlık da zamanla değişir ve bunun nedeni büyük ölçüde sosyal grubun doğrudan eylemleridir. Beyaz baskın kültür tarafından belirlendiği için bir zamanlar 'siyahî' bir bireyin statüsü, Kuzey Amerika ve Avrupa'da negatif bir statüydü. Siyah olmak, önyargılarla, ayrımcılıkla ve toplumsal damgalamayla yüzleşmek demektir. Uzun bir döneme yayılsa da, siyahların sivil haklar hareketleri ve eşit hak talepleriyle ilgili kampanyalar, siyahları gururlu bir tarihsel ve kültürel geleneğe bağlayarak, 'siyah' kavramının itibarının iadesini ve onun pozitif bir statüye dönüşmesini sağladı. Örnekler, toplumsal anlamda atfedilmiş statülerin dahi, tanımının ve değerlendirilmesinin değişime tabi olduğunu göstermektedir.

Eleştirel Noktalar

Statünün sosyal tabakalaşma sistemlerinde sosyal sınıf kadar önemli olduğu, Weber ve onun çağdaş takipçileri tarafından yeterince açık bir şekilde dile getirilmiş olsa da, eleştirmenler, bu durumun sınıf konumunun yaşam olanaklarını şekillendirmeyi sürdürdüğü gerçeğine gereken ağırlığı vermediğini iddia ederler. Sosyal hareketlilik çalışmaları, günümüzde geçmişten daha fazla hareketlilik gerçekleşiyor olsa da, sınıf yapısının en alt ucunda rutin kuşaklararası hareketliliğe dair çok az kanıt olduğunu göstermektedir. Kısacası, statünün aksine sınıf, sosyal konumları belirlemede çok daha etkilidir. Aynı şekilde, sosyal eşitsizliklerin yeniden üretilmesinde ekonomik faktörlerce oynanan kritik rolleri göz ardı etmek de olanaksızdır. Sosyal ve maddi anlamda aşırı yoksunluklar yaşayan bireyler yaşam tarzı seçimlerini genellikle bu şekilde yapmazlar. Aksine, onların koşulları ekonomik ve mesleki yapıya bağlı faktörler tarafından kısıtlanır.

Güncel İlgiler

Modern toplumlar, sürekli maddi ürün tüketimine bağlı olarak tüketim toplumları haline dönüşmüştür. Bazı açılardan sınıf farklılıkları geçersizdir. Örneğin, farklı sınıfsal köklerden gelen insanların hepsi benzer televizyon programlarını izleyebilirler ya da aynı ana caddedeki mağazalardan kıyafet alışverişi yapabilirler. Ancak sınıf farklılıkları da yaşam tarzı ve 'beğeni'lerdeki çeşitlilikler nedeniyle şiddetlenmiştir (Bourdieu 1986).

Modern toplumlar tüketici odaklı oldukları için, sosyal statü tartışması daha önemli hale geldi. Bir tüketim toplu-

munda insanlar, yaşam tarzı seçimi ve mal alımı ve tüketimi bağlamında statü ayrımlarını giderek pekiştirirler. Bu, sosyal sınıf ve diğer geleneksel kimliklerle kimliksizleştirmenin yanı sıra, abartılmış bir bireyselleşmeye de neden olur. Bu durum sosyal sınıfın önemli olmadığı anlamına gelmez, ancak, insanların onu kendi kişisel kimliklerinin temel özelliği olarak algılamalarının azaldığı anlamına gelir. Tüketimciliğe yönelik kayma, toplum çapında daha kapsamlı bir statü rekabetine yol açarak, çok daha çeşitli, karmaşık ve küçük ölçekli statü farklılıklarının oluşmasına olanak sağlar.

İlginç bir makalede, Mari Rege (2008) insanların neden sosyal statü ile ilgilendiklerini sorar. O, 'tamamlayıcı etkileşimler' sırasında insanların kendi ve diğer insanların statü konumlarıyla ilgilenmelerine neden olan yollar üzerine tartışma yürütür. Bu etkileşimler, benzer yetenekleri olan diğer insanlarla iletişime geçerek kendi konumunu yükselten kişiyi kapsayan meslek gibi etkileşimlerdir. Fakat 'yetenek' görünür olmadığı için statü göstergeleri benzer yetenekteki insanların iletişime geçmesini sağlayan önemli işaretlerdir. Tamamlayıcı etkileşimlerin bu tezi, belirli statülerin niçin 'sahne'lendiğini ya da maddi malların belirli durumlarda niçin paylaşılma eğiliminde olduğunu açıklamaya yardımcı olabilir. Örneğin iş hayatında, Rolex saatlerin ve Armani takımlarının yaygın bir şekilde benimsenmesi iş yeteneğinin görünür işaretleri olarak oldukça tanınan öğeler olmasından ve iş adamlarının faydalı bağlantılar kurmada onların şanslarını arttırmasından kaynaklanıyor olabilir. Rege'nin 'diğer insanlarla çekişmek' olan eski bir düşünceyi ifade eden argümanı önceden düşünüldüğü kadar sığ olmayabilir.

Ridgeway ve arkadaşlarının (2009) statü farklılıklarının oluşumuna yönelik deneysel çalışmasında, toplumsal cinsiyetin önemli bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmada sosyal anlamda farklı olan insanların sadece iki sosyal etkileşimden sonrasında nasıl güçlü statü kanıları geliştirdiği konusu incelenmektedir. Ridgeway'ın deneyi, önemli bir toplumsal cinsiyet bölünmesini ortaya çıkarmıştır. Bir kişinin statüsü hakkında hem erkeğin hem de kadının güçlü bir kanı oluşturmaya rağmen, bu kanıyı bir sonraki etkileşimine taşıyan, kadınlardan ziyade erkeklerdir. Bu anlamda, erkekler kendi kanıları üzerine hareket eden 'ilk hamleciler' gibi görünmektedirler. Ancak, statü ayrımları yerleştiğinde, kadınlar da, erkekler kadar insanlar arasında ayırım yapmaktadır. Küçük ölçekli bir çalışmada olsa, bu inceleme sosyal statü ayrımlarının hem kolayca belirlendiğini hem de eşitsizliklerin yeniden üretiminde etkili olduğunu göstermektedir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Bourdieu, P. (1986) *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste* (London: Routledge & Kegan Paul).
- Chan, T. W. (ed.) (2010) *Social Status and Cultural Consumption* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Crompton, R. (2008) *Class and Stratification: An Introduction to Current Debates* (3rd edn, Cambridge: Polity).
- Rege, M. (2008) 'Why Do People Care about Social Status?', *Journal of Economic Behavior and Organization*, 66(2): 233-42.
- Ridgeway, C. L., Backor, K., Li, Y. E., Tinkler, J. E., and Erickson, K. G. (2009) 'How Easily Does a Social Difference Become a Status Distinction? Gender Matters', *American Sociological Review*, 74(1): 44-62.

TEMA 6: İLİŞKİLER VE YAŞAM SEYRİ

Topluluk (Cemaat)

Kavramın Tanımı

Topluluk terimi, tartışmalı bir kavram olmakla birlikte basit şekliyle belirli bir yerde birlikte yaşayan, ortak ilgilere sahip, birbirleriyle **sistemik etkileşim** içinde olan insan gruplarını betimler.

Kavramın Kökenleri

‘Topluluk’ terimi, bir sosyal sınıfa ait insanlardan farklı olarak ‘sıradan insanlar’ anlamında 14. yüzyıldan beri kullanılmaktadır. 18. yüzyıldan itibaren topluluk, belirli bir bölgedeki insanları ya da bir ‘çıkart topluluğunda’ olduğu gibi ortak ilgilere sahip insanları betimlemek üzere kullanılmıştır (Williams 1987). 19. yüzyıla kadar topluluk teriminin toplum terimine zıt anlamı kullanıldığını görmek gittikçe yaygınlık kazanmış, ‘topluluk’ daha küçük ölçekli, ‘toplum’ ise daha geniş ölçekli insan grubu ve kişiler üstü olarak tanımlanmıştır. Alman sosyolog Ferdinand Tönnies ([1887] 2001) **cemaat**

(Gemeinschaft) ve cemiyet (Gesellschaft) ayrımıyla 'ortaklığa dayalı' bağları ve topluluk bağlarındaki azalma konusunu ele almıştır. Bu tür bir karşıtlık sosyolojik çalışmalarda ve sosyal yorumlarda birçok kez tekrarlanmış ve sosyologlar, topluluk terimini çözümleme amacıyla kullanmaya başladıklarında terim problem yaratan normatif bir yapı kazanmaya başlamıştır.

Topluluğa dair ilk çalışmalar, belirli yerel unsurları daha iyi anlamak için onlarla uğraşan araştırmacıları kastediyordu. Bununla birlikte, bu çalışmalar çoğu zaman yalın betimlemelerden ve kuramsal titizlikten yoksun olarak görülmüştür. 1970'lere değin topluluk çalışmaları oldukça tuhaf bir görünüme sahipti ve yeni sosyal bilimciler kuşağı içinde hızla gözden düşmüşlerdi. Fakat 1980'lerde ve 1990'larda; gündelik yaşam ve yaşam biçimlerine ilişkin görüşlere ilginin artması, araştırmacıların yerel düzeyde, toplumsal cinsiyet, etnisite ve diğer sosyal eşitsizlikler konusundaki yeni duyarlılıkları keşfetmesine olanak sağlayan 'topluluk çalışmalarının' canlanmasına yol açmıştır. Son yirmi yıl içinde araştırmaların yönü, tekrar küreselleşme ve onun yerel etkileri arasındaki ilişkilere, çevrim içi 'sanal' topluluk-oluşumları ve artan coğrafi hareketliliğin topluluk ilişkileri üzerindeki etkileri gibi konulara dönmüştür.

Anlam ve Yorumlar

Topluluk kavramı, birçok anlam üstlenmiş olması yanında, kimi zarar verici normatif anlam uzantılarından ötürü sınırlarını saptamanın zor olduğu bir kavramdır. Bununla birlikte, öne çıkmış olan iki temel anlamı vardır. Akademik topluluk, eşcinseller topluluğu, Müslümanlar topluluğu ve

buna benzer birçok topluluktan söz etmek yaygınlık kazanmıştır. Bu tanım, gönderme yapılan insanların ya da grupların coğrafi olarak dağınık oldukları ve hiçbir zaman gerçek bir şekilde karşı karşıya gelmeseler dahi ortak çıkarlara sahip oldukları 'çıkarcı toplulukları' görüşüne dayanır. Bu farklı grupların 'ortak' yönünü oluşturan şey, büsbütün açık olmasa da, bir **ortak kimlik** ve ortak çıkarlar algısı olarak görülebilir. Öte yandan, bazı araştırmacılar, özellikle küçük ölçekli topluluklar söz konusu olduğunda, toplulukları, akrabalık, komşuluk, ticari faaliyet ve **arkadaşlık ağlarının** oluşturduğu bölgesel tabanlı sosyal gruplar olarak görme eğilimindedir. Bu uzamsal tanım, 1950'lerin ve 1960'ların ilk topluluk çalışmalarını anımsatır. Kuşkusuz, yerelleştirilebilmesi yanında iş ortamına özgü ortak çıkar ve ortak kimlik duygusuna sahip olması anlamında 'madencilik topluluğu' tarzındaki bazı örneklerde iki tanımın örtüşmesi mümkündür.

Lee ve Newby'nin (1983) topluluk çalışmalarına ilişkin incelemeleri, diğer tanımlar arasında etkisini yitirmeyen üç alternatif topluluk tanımı saptamıştır. Birincisi, içinde insanların yaşadığı bir yerel çevre ya da sınırlı bölge şeklindeki topluluk tanımıdır. Bu tanımdaki sorun, sosyolojik bir tanım olmaktan daha çok, coğrafi bir tanım olmasıdır. Çok sayıda insan belli bir bölgede yaşayabilir, fakat yine de birbirleriyle hiçbir ilgileri olmayabilir. Dolayısıyla bu tanım sosyal ilişkileri ve insanların birbirleriyle etkileşim içinde olup olmadıklarını hesaba katmamaktadır. İkincisi, bir yerel bölge içinde cereyan eden sosyal ilişkileri içeren 'bir yerel sistem' şeklindeki topluluk tanımıdır. Bu tanımdaki sorun ise, sosyal sistemi oluşturan sosyal ilişkilerin sosyal grupları birbirinden ayırmaya hizmet eden düşmanlık ve nefrete dayanıyor ola-

bilmesidir. Bu durumu tek bir 'topluluk' olarak düşünmek meşru mudur? Son olarak, topluluk, bir sosyal kimlik duygusu içeren bir ilişki türü olarak tanımlanır. Lee ve Newby, insanlar yerel bölgelerinden taşındıktan sonra bile bu ortak kimliğin devam edebilmesinden ötürü, bunu 'duygu ortaklığı' (communion) olarak adlandırır.

Eleştirel Noktalar

Topluluk kavramındaki temel problemlerden biri, sosyal çözümlemenin normatif önyargıya dönüşme tehlikesidir. Topluluk, başka daha geniş insan yerleşmelerinden hem ahlaksal açıdan hem de sosyal açıdan daha üstün olarak görülmüştür. Tönnies'in cemiyet (Gemeinschaft) ve cemaat (Gesellschaft) karşılaştırması bu problemin açık örneklerinden biridir. Her ne kadar çalışması birçok açıdan hızlı kentleşme ve endüstriyel gelişmenin doğurduğu bazı önemli sosyal değişimlerle ilgili doğru bir betimleme idiyse de, bir anlamda süreç içinde daha değerli ve önemli olan bir şey kaybedilmiştir.

Toplulukla ilgili çalışmalar, ayrıca, oldukça mantıklı bir şekilde, içe doğru bakma, zengin sosyal yaşam hesapları üretmek için tanımlanmış bir yerel bölge içindeki ilişkiler üzerine odaklanma eğiliminde olmuşlardır. Fakat topluluk içindeki insanların yaşamlarını dışarıdaki dünyaya bağlayamama dezavantajı vardır. Sonuç olarak, birçok sosyolog, yararlı bir çözümleme aracı olan topluluk kavramını, sosyal ilişkilere yönelik araştırmalara daha nesnel bir yaklaşım sunan sosyal ağ çözümlemesi lehine tümüyle terk etmiştir. Bu yaklaşımın bir avantajı, sosyal ağları dışarıdakilerle bağlantılı kılmak için toplulukların sınırlarını aşmada yeterli oluşu-

dur. Bu, özellikle içinde yaşadığımız daha akışkan olan küreselleşen dünyada önemli bir etkidir. Örneğin, küresel göç modelleri, ait oldukları toplulukla gittikleri topluluk arasında güçlü bağlantılar kuran göçmen işçilerle birlikte ağların ulusal sınırlar ötesinde de var olduğu anlamına gelmektedir.

Güncel İlgiler

Topluluk kavramının sosyolojide varlığını koruyacağı kuşkuludur. Kavrama yönelik eleştiri bendine rağmen bu kavram dikkatimizi temel bir şeye, yani oldukları şekliyle insanların yaşam kalitesine çevirmektedir. Her ne kadar toplulukla ilgili eski çalışmalar belli yönlerden aşırı derecede içedönük olsalar da, daha sonra daha nesnel yöntemleri kullanarak bile yeniden elde etmenin zor olacağı oldukça verimli ve aydınlatıcı açıklamalar ortaya koymuşlardır. Toplulukla ilgili çalışmaların sunabileceği şey, insanların hayatlarının büyük bir bölümünde yaşadıkları anlamlı ilişkiler konusunda daha yetkin bir kavrayıştır. Bu tür çalışmalar günümüzde daha fazla yaygınlık kazanmıştır; çatışma, sosyal eşitsizlik ve daha geniş sosyal ağları içerecek düzeye ulaştıkları takdirde, topluluk kavramı da küresel ve yerel bağlantılarla ilgili kavrayışımıza katkıda bulunmaya devam edecektir.

Açıkçası küreselleşme sosyal yaşamın neredeyse her yönünde ve yaşam seyri boyunca birçok değişikliğe yol açmaktadır. Küreselleşmenin daha geç yaşlardaki insanlar üzerindeki etkileri Phillipson'un (2007) yaşlılık ve ikamet üzerine yaptığı çalışmada ele alınmıştır. Yaşlı insanların topluluk yaşamına ilişkin algılarına yönelik son çalışmalar, daha önceden var olan 'hayali topluluklar' yönünde güçlü ve yaygın bir nostaljiyi işaret etmektedir. Fakat bunun tamamı küresel süreçlerin

sonucu değildir; zira bu tür tutumlar günümüzdeki hızlı küreselleşme döneminden çok daha önceki zamanlara dayanır. Fakat bu çalışma, küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerinin birçok yerleşim çevresini değiştirdiğini ve yaşlı nüfus arasında yeni bölünmelerin ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu durum, özellikle emeklilik topluluklarına dahil olanlar veya ikinci evlere taşınmaya gücü yetenler ya da komşularını değiştirmeyi kendi benlik ve aidiyet duyguları açısından sıkıntılı görenler söz konusu olduğunda geçerlidir. Sosyologlar küresel-yerel ilişkileri kavramaya çalıştıklarında, topluluğa ilişkin 'mekândaki yaşamlar' konusuyla ilgili ayrıntılı çalışmalar, bir hayli aydınlatıcı olacaktır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Blackshaw, T. (2010) *Key Concepts in Community Studies* (London: Sage).
- Crow, G., and Allan, G. (1994) *Community Life: An Introduction to Local Social Relations* (Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf).
- Lee, D., and Newby, H. (1983) *The Problem of Sociology* (London: Routledge).
- Phillipson, C. (2007) 'The 'Elected' and the 'Excluded': Sociological Perspectives on the Experience of Place and Community in Old Age', *Ageing and Society*, 27(3): 321-42.
- Tonnies, F. ([1887] 2001) *Community and Society* [Gemeinschaft und Gesellschaft] (Cambridge and New York: Cambridge University Press).
- Williams, R. (1987) *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society* (London: Fontana).

Aile

Kavramın Tanımı

Aile, yetişkin üyelerin çocukları yetiştirmekten sorumlu oldukları, sosyo-ekonomik bir birim oluşturan, kan bağı, evlilik ya da nüfusuna geçirme yoluyla birbirine bağlı bireylerden oluşan bir gruptur.

Kavramın Kökenleri

Aile kavramı toplumlar kadar eskidir ve klasik kurucularından günümüze kadar sosyologlar aileler konusunda çok şey söylemişlerdir. Günümüzde birçok sosyolog, 'aileden' sanki tek bir evrensel model varmış gibi söz edilemeyeceğine inanır. Sosyologların bu konudaki çeşitliliği yansıtmak için 'aileler' şeklinde çoğul konuşmalarına neden olan, üvey-aileler, tek-ebeveynli aileler, vb. gibi çok sayıda farklı aile biçimi vardır.

Çocukların dengeli, uyumlu ailelerde yetiştirildikleri aile yaşamının daha önceki 'altın çağına' ilişkin tüm görüşlerin yanlış olduğu kanıtlanmıştır. Örneğin, birçok politikacı ve yorumcu bugünün ailelerini Victoria döneminde yaşamış kimselerin aşikâr sağlamlığıyla kıyaslar. Fakat 19. yüzyıl İngiltere'sinde, ölüm oranları yüksekti, ortalama evlilik uzunluğu on iki yıldan daha azdı ve yirmi bir yaş altındaki tüm çocukların yüzde elliden fazlası en azından ebeveynlerinden birini kaybetmişti. Benzer şekilde, Victoria dönemi ailesinin disiplini, çok katı kurallara ve bugün birçok insan tarafından kabul edilemez fiziksel cezalara dayalıydı. Orta-sınıf eşler öyle ya da böyle evde mahpusken birçok 'saygın' erkek hayat kadınlarını ziyaret etmekte ve genelevlere düzenli olarak gitmekteydi. Çocukları çalıştırmak da oldukça yaygındı. Tarihsel sosyoloji, ortak olarak duyumsanan

tarihsel hatıraların çok sıkça nostaljik ve gerçek dışı olduğuna dair güncel hatırlatıcılar sunmuştur.

Anlam ve Yorumlar

Bir aile, yetişkin üyelerinin çocukların bakımından sorumlu olduğu, doğrudan akrabalık ilişkileriyle bağlantılı kişiler grubudur. Bugün dünya genelinde farklı toplumlarda çok çeşitli aile biçimleri vardır. Asya, Afrika ve Pasifik Çıkıntısı gibi birçok uzak bölgede geleneksel aile sistemleri önceki zamanlara kıyasla çok az değişmiştir, fakat çoğu gelişmekte olan ülkede önemli değişimler vuku bulmaktadır.

Örneğin, romantik aşkla ilgili Batıya özgü kültürel idealer daha önce bu ideallerin tanınmadığı toplumlara yayılmıştır. Bir başka etken, daha önce daha küçük özerk toplumlardan oluşan bölgelerde merkezileşmiş yönetimin gelişmesidir. İnsanların yaşamları ulusal bir politik sisteme dâhil olmalarıyla birlikte etkilenmiş ve hükümetler ekonomik modernleşmeyi teşvik etmek için geleneksel davranış biçimlerini değiştirmeye yönelmişlerdir. Bir başka etki, kırsal bölgelerden kentsel bölgelere doğru gerçekleşen geniş-ölçekli göçlerdir. Genelde erkekler, aile üyelerini doğdukları köyde bırakarak çalışmak için kasabalara ya da şehirlere giderler. Alternatif olarak, bir çekirdek aile grubu, bir birim olarak şehre taşınır. Her iki durumda da, geleneksel aile biçimleri ve akrabalık sistemleri zayıflayabilir. Memleketten uzakta olan, maden ocaklarındaki, ekin tarlalarındaki ve endüstriyel şirketlerdeki istihdam olanakları, aile sistemleri açısından yıkıcı sonuçlara sahiptir.

Güney Asyalı ya da Batı Hindistan kökenli aileler gibi azınlık olan etnik grupların varlığı ve feminizm türünden hareketlerin etkisi, gelişmiş ülkelerde aile biçimlerinde hatırı sayılır ölçüde kültürel çeşitliliğe neden olmuştur. Fakir ve hünerli işçi sınıfı ile orta ve üst sınıflar içindeki çeşitli gruplan-

dırmalar arasında varlığını ısrarla devam ettiren sınıfsal ayrışmalar, aile yapısındaki temel değişimleri canlı tutmaktadır. Yaşam seyri boyunca aile deneyimindeki değişimler de çeşitlilik göstermiştir. Örneğin, bir birey her iki ebeveynin birlikte kaldığı, evlendiği ve sonra boşandığı bir ailede dünyaya gelebilir. Bir başka kişi tek-ebeveynli bir ailede yetiştirilmiş, çok kişiyle evlenmiş ve her evliliğinden çocuklara sahip olmuş olabilir. Ebeveynler ve onların ebeveynleri arasındaki bağlantılar geçmiştekine kıyasla, şimdi daha da zayıflamış durumdadır. Öte yandan, günümüzde yaşlılık çağına daha fazla insan ulaşabilmekte ve evli torunlar, onların ebeveynleri ve büyük ebeveynleri şeklinde 'devam eden' üç aile birbiriyle yakın bağlantı içinde var olabilmektedir. Öte yandan aile organizasyonlarında her zamankinden daha fazla cinsel çeşitlilik vardır. Batılı toplumların çoğunda eşcinsellik kabul edilir hale geldikçe, aile ortaklığı heteroseksüel çiftler yanında eşcinsel çiftleri de içerecek şekilde biçimlenmeye başlamıştır.

Eleştirel Noktalar

Birçok sosyolog ailenin öncelikli olarak karşılıklı destek temelinde işbirliği yapan bir birim olduğu görüşünü sorgulamıştır. Araştırmaların çoğunda, ailelerin kimi aile üyelerine yarar sağlayan, kimi aile üyeleri için ise dezavantaj oluşturan eşitsiz güç ilişkileri içerdikleri gösterilmiştir (Pahl 1989). Kapitalist üretim, eril ve dişil alanların ortaya çıkmasına ya da kamusal ve özel ayrımına yol açan ev içi ve iş alanları arasında çok daha keskin bir ayrımı getirmiştir. Çağdaş gelişmiş toplumlarda çocuk bakımı ve ev-işi gibi ailevi görevler, resmi ekonomide çalışanlar da dâhil, öncelikli olarak kadınlara düşmektedir. Kadınlar yalnızca temizlik ve çocuk bakımı gibi zor görevleri omuzlama eğiliminde olmakla kalmazlar, aynı

zamanda kişisel ilişkileri sürdürme ve yaşlı akrabalara bakma konusunda da geniş ölçüde duygusal emek harcarlar.

Feministler aile içi şiddet, evlilik-içi tecavüz ve çocukların cinsel istismarı gibi aile yaşamının 'karanlık tarafına' dikkat çekmişlerdir. Aile yaşamının bu bozuk tarafı, sosyolojide gereksiz bir iyimserlikle, uzun süre ihmal edilmişti. Feminist araştırmalar, ailenin mahrem alanının toplumsal cinsiyet baskısı ve duygusal ya da fiziksel istismar için kilit alan olduğunu göstermektedir. Bu araştırma gövdesi, aileyi gizemli noktalardan arındırmaya da hizmet etmiştir.

Güncel İlgiler

Her ne kadar çeşitlilik aileye yönelik çalışmaların merkezi özelliği olarak ortaya çıkmış olsa da, küreselleşmenin kültürleri yakınlaştırmasıyla birlikte tezahür eden bazı genel kalıplar da olabilir. Örneğin, Therborn (2004) klanların ve diğer akra-ba-tabanlı grupların etki bakımından zayıfladıklarını ve eşin özgürce seçilmesi istikametinde yaygın bir eğilimin ortaya çıktığını savunur. Kadınlara hem evlilik aşamasında hem de aile içi kararlarda daha geniş haklar verilmekte, öte yandan eskiden cinselliğin tabu olduğu toplumlarda, erkek ve kadınların cinsel özgürlüklerinin sınırları genişlemektedir. Ayrıca çocuk haklarının genişletilmesi ve aynı-cinsten evliliklerin giderek daha çok kabul edilmesi yönünde genel bir eğilim vardır.

1982 ve 2001 yılları arasındaki resmi hükümet istatistiklerini analiz eden, Ware ve Diğerleri (2007) çekirdek ailelerin uzun vadede azaldığı iddiasını değerlendirmişlerdir. 2001'de ailelerin üçte biri 'çekirdek' aile ortamlarında yaşamaktaydı, fakat aile biçimleri, tek-ebeveynli, tek bireyli, çok-bireyli, yalnızca-çiftlerden, fazladan bir yetişkinle birlikte çiftlerden oluşan aileleri ve genişletilmiş çekirdek aile türlerini içerecek biçimde değişmiş durumdadır. Bununla birlikte, araştırmacılar

çekirdek ailenin önemini koruduğunu ve özellikle orta yaşları-
rını çekirdek ailelerde geçirenlerin bu durumda kalmaya daha
yatkın olduklarını savunmaktadırlar. Fakat tek-ebeveyn sayı-
sının artması ya da ilişkilerdeki nispeten yüksek orandaki bo-
zulmalar neticesinde tek-kişilik ev ortamlarının çoğalması ve
boşanma oranları göz önüne alınırsa, çekirdek aileye girme ve
çıkma güzergâhları da önemli ölçüde değişmiş durumdadır.

Üvey ailelerin sayısı arttıkça ortaya çıkan sorunlardan
biri, bu tür ailelerin ne şekilde algılandığıdır. Üvey aileler
olumsuz bir şey gibi mi görülmektedir, yoksa normal aile tür-
leri gibi daha geniş ölçüde kabul edilmiş durumda mıdır?
Avustralya'ya özgü bir çalışmada Planitz ve Feeney (2009)
bizzat birçok üvey-aile üyesi tarafından doğal karşılanan bas-
makalıp hale gelmiş olumsuz üvey-aile örneklerine ulaşmıştır.
Üvey aileyi olumsuzlayan özelliklerin bazıları, 'kopuk bağlar',
'sevgi yoksunluğu' ve 'destekleyici olmamak' gibi özellikler-
dir. Farklı aile ve ev ortamlarının normalleşmesine rağmen bu
çalışma, 'biyolojik aile' ideallerinin açığa vurduğu basmakalıp
örneklerin hâlâ etkili olduğunu göstermektedir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Cheal, D. (2002) *Sociology of Family Life* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).
- Pahl, J. (1989) *Money and Marriage* (Basingstoke: Macmillan).
- Planitz, J. M., and Feeney, J. A. (2009) 'Are Stepsiblings Bad, Stepmothers Wicked and Stepfathers Evil? An Assessment of Australian Stepfamily Stereotypes', *Journal of Family Studies*, 15(1): 82-97.
- Therborn, G. (2004) *Between Sex and Power: Family in the World, 1900-2000* (London: Routledge).
- Ware, L., Maconachie, M., Williams, M., Chandler, J., and Dodgeon, B. (2007) 'Gender Life Course Transitions from the Nuclear Family in England and Wales 1981-2001', *Sociological Research Online*, 12(4): www.socresonline.org.uk/12/4/6.html

Yaşam Seyri

Kavramın Tanımı

Bireylerin yaşamları boyunca sosyal anlamda meydana gelen çeşitli durum değişiklikleri içinden geçmesidir.

Kavramın Kökenleri

İnsan yaşamıyla ilgili çoktandır devam eden bir görüş, hepimizin içinden geçtiği, birçok sabit biyolojik aşamaları içeren bir evrensel yaşam döngüsünün var olduğudur. Hepimiz önce bebek, sonra çocuk, genç, yetişkin ve yaşlı insanlar oluruz ve kuşkusuz en sonunda ölürüz. Bununla birlikte, 1970'lerden bu yana çocukluk, **gençlik alt kültürleri** ve yaşlanma, ana akım sosyolojinin bir parçası haline geldikçe, bu doğal ya da biyolojik aşamaların, aslında sosyal olarak inşa edilen şeyler olarak görülmesi gerektiği ve insanın yaşam seyrinin bir parçası oldukları daha da açıklık kazanmıştır. Tarihle ilgili sosyologlar, feodal toplumlarda çocukluk deneyiminin çok farklı olduğunu, yetişkinlikten farklı olan hiçbir aşama içermediğini keşfetmişlerdir. Bu toplumlarda çocuklar tıpkı 'küçük yetişkinler' gibi görülmüş, o şekilde davranılmış ve mümkün olan en erken zamanda çalıştırılmışlardır. Kendi özellikleriyle birlikte **gençlik kültürünün** yaratılması, ancak 1945'lerden sonra gerçekleşmiştir. Ortalama yaşam süresi arttıkça, geçmişte hiç olmadığı kadar çok sayıda insan seksen yaşın üzerine çıkmayı umabilmektedir. Sosyologlar için yaşam seyri kavramı, yaşam döngüsü kavramına tercih edilir, çünkü bu kavram farklı toplumlarda ve farklı zamanlarda bulunan yaşam aşamalarında hatırı sayılır ölçüde değişime olanak tanır.

Anlam ve Yorumlar

Yaşam seyrinin aşamaları belli bir toplumdaki kültürel farklılıklar ve maddi koşullar tarafından belirlenir. Örneğin, modern Batı toplumlarında en kesin yaşam aşaması olan ölüm, genellikle yaşlılıkla bağlantılı olarak düşünülür, çünkü çoğu insan yetmiş yıl ya da daha fazla yaşayabilir. Fakat eski zamanlarda birçok insan daha genç yaşlarda öldü ve ölüm çok farklı bir anlama sahipti. Sosyal sınıf, toplumsal cinsiyet ve etnisite gibi diğer etkenler de yaşam seyri aşamalarının tecrübe edilme biçimini etkiler. 19. yüzyılda, üst-sınıfa ait çocuklar yatılı okullara giderlerdi ve eğitimlerine uzatılmış bir zaman dilimi içinde devam ederlerdi, fakat işçi-sınıfına ait ailelerin on üç yaşındaki erkek çocukları için kömür ocaklarında çalışmak ve aynı yaştaki kız çocukları için evlerde hizmetçilik yapmak olağan şeylerdi. Çocukluk, yaşam seyrinin evrensel, yaşla-bağlantılı bir aşaması değildi.

Benzer şekilde, aynı yılda doğmuş insan gruplarının oluşturduğu doğum toplulukları, diğer toplulukların etkilenmediği aynı temel hadiselerden etkilenme eğilimindedirler. Bu şekilde tüm kuşaklar farklı yaşam-seyri deneyimlerine de sahip olurlar. Doğum toplulukları ortak kültürel ve politik referans noktalarına, özel hükümetlere, çatışmalara, müziksel eğilimlere vs. sahiptirler. Son zamanlarda 11 Eylül saldırıları ve Irak ve Afganistan işgalleri, her ne kadar bu hadiselerin yorumlanma şekli farklılık gösterse de, yaşam-seyri deneyimlerinin ortak bir sürümünü üretmede etkili olmuşlardır. Örneğin 2. Dünya Savaşı ile soğuk savaş arasındaki dönemde (1946-1964) doğanlar, ilk ev televizyonlarına, göz alıcı gençlik kültürünün yeni biçimlerine, yükselen gelir düzeylerine, seks ve ahlak konusundaki daha liberal tutumlara tanık olmuşlardır. Birçok

açından onların yaşam biçimleri kendi ebeveynlerinin ve büyük ebeveynlerinin yaşam biçimlerinden çok farklıydı.

Sosyologlar, açık ve evrensel bir yaşam aşaması olarak görünen çocukluğu incelemek üzere bir hayli zaman harcamışlardır. Fakat farklı bir yaşam aşaması olarak çocukluk, ancak üç yüz yıllık bir ömre sahiptir. Önceki toplumlarda genç insanlar ayrı bir 'çocukluk' deneyimi yaşamadan fazlasıyla uzun bir bebeklikten sonra doğrudan doğruya **topluluk** içindeki çalışma rollerini üstlenmekteydiler. Aries (1965) çocukları olgun yüzlü ve büyüklerle aynı tarzda elbiseler giymiş küçük yetişkinler olarak gösteren ortaçağ resimlerinde de görüldüğü gibi, ortaçağlarda 'çocukluğun' var olmadığını savunmuştur. Bugün bile çocukluk tecrübeleri çok çeşitlidir. Bazı ülkelerde çocuklar kömür ocakları ve tarımda olduğu gibi genelde fiziksel olarak zahmetli koşullar altında tam gün işlerde çalışmaktadırlar. Birleşmiş Milletler, bir evrensel çocukluk tanımı belirlemeye çalışmaktadır ve evrensel çocuk hakları setinin varlığı hâlihazırda çocukluğun evrensel bir yaşam aşaması olmadığını örtük bir kabulüdür. Ve kuşkusuz, bu sosyal inşacı görüşü, ergenlik, gençlik ve orta yaş dâhil, aşına olduğumuz tüm yaşam aşamalarıyla ilişkilendirebiliriz.

Sosyologlar gelişmiş toplumlardaki yaşam seyri içinde genç yetişkinlik olarak adlandırabileceğimiz nispeten yeni bir aşamadan söz etmeye başladılar. Genç yetişkinliğin, nispeten bağımsız yaşamlar süren fakat henüz evlenmemiş ya da çocuk sahibi olmamış yirmilerine ve belki yeni otuzlu yaşlara ulaşmış insanları betimlediği söylenir; sonuç olarak, bu insanlar ilişkiler ve yaşam biçimleri konusunda deneyim sahibi olmaktadır. Fakat bu aşama tüm sosyal sınıflar tarafından aynı şekilde deneyimlenen bir durum olarak görülmez. Özellikle daha varlıklı gruplar arasındaki insanlar yirmili yaşlarda seyahat etmek, cinsel, politik ve

dinsel anlamda yakın ilişkileri keşfetmek için zaman harcamaktadırlar. Bu yaşam aşaması, erken yaşta **geleneksel aile** yaşamına teslim olmak yerine üniversiteye giden ve kariyer yapan daha genç kadınları da içermeye yönelimlidir.

Eleştirel Noktalar

Açıkçası insan yaşamıyla ilgili sosyal inşacı yaklaşım, bireysel yaşamlara yönelik çalışmalara yeni bir boyut getirdiği için verimli olmuştur. Bazı postmodern düşünürler bu yaklaşımın yeterince uzağa gitmemiş olduğunu savunurlar. Bunun nedeni, yaşam-seyrine ilişkin çalışmaların belirli değişimlere vurgu yapan geçiş aşamaları görüşüne bağlı kalmasıdır. Bu, artık var olmayan ve yaşam döngüsünün erken biyolojik modeline uzanan bir yapının yaşam seyrine yapışık kalmasıdır. Buradaki eleştiri, yaşam-seyrine ilişkin çalışmaların biyolojik aşamalarla ilgili eski çalışmalardan bağıni henüz kesin bir şekilde koparmamış olmasıdır. Postmodern düşünürler için, insan ömrü bir farklı aşamalar setinden daha çok, bir zaman-uzam süreklisidir (continuum) ve belirli aşamalar saptama gayreti, meşru olmayan bir düzenleme sırasını dayatma riskini taşır. Fakat zorunlu eğitim, sosyal yardım alma, zorunlu emeklilik ve emekli ikramiyesi gibi yaşam-seyri aşamalarıyla bağlantılı sosyal işaretlerin tüm etkisini hesaba katmada başarısızdır. Bunlar, insanların benlik algılarındaki değişimlerle bağlantılı sembolik işaretlerdir.

Güncel İlgiler

Yaşam seyri kavramı sosyolojide nispeten az gelişmiştir. Bununla birlikte, çocukluk, aile yaşamı, gençlik kültürleri, yaşlanma süreçleri ve kişisel ilişkilerle ilgili çalışmalara yaşam

seyri kavramını dâhil etme, daha eski, biyolojik tabanlı yaşam-döngüsü yaklaşımıyla bağlarını koparan yeni bir araştırma gündeminin olanaklı olduğunu zaten göstermiş durumdadır. Kavram, ayrıca sosyologların farklı şekillerde yerleşik hayat süren bireylerin yaşam-seyri aşamalarını deneyleme biçimlerine ulaşmalarına izin veren, biyografik araştırma ve sözlü tarih gibi yeni araştırma yöntemlerine yönelik ilgiyi de canlandırmıştır. Bu doğrultudaki çalışmalar yaşam seyrinin farklı aşamalarındaki sosyal aktörlerinin görüş açısıyla yapı-fail sorununu üzerinde yeni bilgiler de sağlayabilir.

Yaş algımız için yaşam seyrinin farklı aşamalarındaki olaylar diğer olaylardan daha mı önemlidir? Schafer (2008) öyle olabileceğini ima eder. Etkileyici makalesi 'öznel yaşlanma' olgusunu-insanların yaş algısını inceler. Schafer'in istatistiksel analizi, çocukluk esnasında hamile annenin ölümünün yetişkinlikte daha yaşlı bir öznel yaşla bağlantılı olduğunu, oysa aynı yaşam aşamasında anne ya da baba ölümünün aynı etkiye sahip olmadığını gösterir. Kilit yaşam-seyri geçişlerinin zamanlaması ve bir kişinin sosyal benliğinin gelişimi arasında önemli bağlantıların olduğunu ve bunların gelecekteki öznel algılar ve yetişkin yaşamdaki sağlık açısından anlamlar taşıdığını savunur.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Aries, P. (1965) *Centuries of Childhood* (New York: Random House).
- Hunt, S. (2005) *The Life Course: A Sociological Introduction* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).
- Priestley, M. (2003) *Disability: A Life Course Approach* (Cambridge: Polity).
- Schafer, M. H. (2008) 'Parental Death and Subjective Age: Indelible Imprints from Early in the Life Course?', *Sociological Inquiry*, 79(1): 75-97.

Ağ (Network)

Kavramın Tanımı

Gevşek örgütlenme biçimlerinde ya da sosyal yaşamda insanları birbirlerine bağlayan bir takım resmi ve/veya resmi olmayan sosyal bağlardır.

Kavramın Kökenleri

Ailevi yakınlık ve arkadaşlık ağlarıyla birlikte, işçi grupları ve iş çevresinden tanındıklar arasında kurulan sosyal ağlar yıllardır sosyal bilimciler tarafından araştırılmaktadır. 20. yüzyılın başlarında ikili sosyal birim (dyad) ve üçlü sosyal birim (triad) gibi temel sosyal biçimlerin değişen dinamiklerine dair George Simmel'in kuramsal görüşleri, muhtemelen çok daha geniş sosyal ağların inceleneneğinin habercisi olmuştur. Bazı sosyologlar açısından ağlar insan işbirliğinin çok eski biçimleri olsa da, bilgi teknolojisi ağ oluşturma lehinne birçok yeni fırsat yarattığı için, ağlar çağdaş toplumların tanımlayıcı örgütsel yapısı haline gelmiştir. Ağların içsel esnekliği ve intibak kabiliyetleri eski örgütlenme türlerine kıyasla onlara büyük avantajlar sağlar ve bazı düşünürler, ticari faaliyetlerin küresel ekonomik bir çevrede verimliliği en üst düzeye çıkarmak için ağ oluşturmuş yapıları benimsemeye başladıklarını öne sürerler.

Anlam ve Yorumlar

Sosyologlara göre ağlar, bireyler ve sosyal gruplar arasındaki bağlantılardır. Bir ağın ne olduğuna dair düşünmenin en iyi şekli, belki de onu örümcek ağına benzeyen bir yapı olarak ya da dikey ve yatay çizgilerin kesiştiği noktaların 'dü-

ğümle’i —sosyolojik bakışla bireyler, gruplar ve hatta örgütlerin olduğı bir matris— olarak görmektir. Ağa erişim, daha sonra avantaj elde etmek için kullanılabilecek diğ er düğümlele (bireyler, gruplar ya da örgütler) bağlantılar takımını tam anlamıyla erişime açar. Dolayısıyla ağlar, bir kişi ya da bir grubu diğ er kişiler ya da gruplarla birleştiren doğrudan ya da dolaylı bağlantılardan oluşur. Bunlar, arkadaşlık grupları gibi kişisel ağları ve arkadaşların arkadaşları gibi bir adım uzakta olan başkalarını içerir.

Bununla birlikte, örgütler de ağlanmış olabilirler. Ağlanmış örgütlere ait olma insanların sosyal iletişim alanlarını genişletebilir ve onları çok daha geniş oranda etkileyebilir. Sosyal gruplar ağlar edinmenin önemli bir şeklidir, fakat tüm ağlar sosyal gruplardan oluşmaz. Ağlar sırf potansiyel bir ekonomik avantajdan fazlasını sunar. İnsanlar bir yerel belediye meclis üyesine ulaşmadan tutun hün erli bir tüccar bulmaya kadar geniş bir temaslar alanı için kendi ağlarına güvenirler. Benzer şekilde okullar ve dini örgütler, yabancı bir çevrede insanların yollarını bulmalarına yardımcı olabilecek şekilde uluslararası bağlantılara erişim sunma gücünde olabilirler.

Bağları nispeten zayıf olsa da, ağların birçok yararlı işlevi vardır. Bununla birlikte, özellikle güçlü ağlara herkes eşit ölçüde erişemez. Büyük ölçüde tarihsel nedenlerden ötürü, kadınların ticari işleri ve politik ağları erkeklerinkinden daha zayıf olma eğilimindedir, bu da onların bu alanlardaki gücünü azaltır. Eton ve Harrow gibi İngiltere’deki ücretli okulların bazıları yalnızca erkek öğrencileri kabul ederek, bu türden güçlü bağlantılara kadınların erişimini önler. Sosyologlar, kadınlar iş aradıklarında onların iş bulma ağlarının erkeklerin iş bulma ağlarından daha zayıf olduklarını, kadınların erkeklere oranla, bu konuda etkili olabilecek daha az insan tanıdıklarını keşfet-

miştir. Fakat kadınların yükseköğretim görme oranı arttıkça ve işlerinde daha yüksek konumlara terfi ettirildikçe bu durum bir miktar değişim gösterecektir.

Castells (2000) için, bilgi-işlemdeki ve teknolojiideki büyük gelişmeler ağları bürokrasilerden daha etkili kılmıştır. Veriler, ilgili hiçbir verinin fiziksel yakınlığına ihtiyaç duyulmaksızın dünyanın neredeyse her yerinde eş zamanlı olarak işleme tabi tutulabilmektedirler. Bu, birçok şirketin kendi örgütsel yapılarını ‘yeniden-düzenlemelerine’ imkan tanımış, evde yapılmak üzere verilen işler dâhil olmak üzere, daha küçük, daha esnek girişim türlerine yönelik eğilimi güçlendirmiş ve şirketlerin daha az merkezi olmalarını sağlamıştır. Geleneksel olarak örgütler, eskiden bürokratik modelin anlamı olduğu bir ofis binası ya da üniversite kampüsü gibi tanımlanmış fiziksel mekânlarda kurulmuştu. Fakat bugün yeni teknoloji, ülke ve zaman bölgelerinin aşılmasına olanak sağladıkça, örgütler, diğer örgüt ve şirketlerle karmaşık bir ilişkiler ağıyla bağlanmıştır. Böyle bir yapıda işlemlerinin daha verimli bir şekilde yürütölmesi, örgütlerin fiziksel sınırları aşındırmaktadır. **Küreselleşme**, bilgi teknolojisi ve meslek modellerindeki yeni yönelimler, örgütsel sınırların bir zamanlar olduğundan daha açık ve akışkan olduğu anlamına gelir. Castells’e göre tanık olduğumuz şey, en verimli ve en etkili örgüt biçimi olarak görülen **bürokrasinin** ege-menliğinin yavaştan parçalanışdır.

Eleştirel Noktalar

Bilgi teknolojisinin ağlarla birleştirilmesi Weber’in bürokrasinin geleceğiyle ilgili kötümser görüşünden bizi tümüyle uzaklaştırmakta mıdır? Muhtemelen böyle bir görüşle ilgili olarak dikkatli olmamız gerekir. Bürokratik sistemlere

gittikçe artan miktarda daha az hiyerarşik olan başka örgütlenme biçimleri meydan okumaktadır. Fakat bürokrasiler muhtemelen tümüyle ortadan kalkmayacaktır. **Ağ toplumu** örgütlerin fiziksel bir alanda konumlandırılmadığı bir noktaya erişecek gibi görünmez, öyle olsa bile, örgütler daha bürokratik bir yapı benimsemeye devam edebilirler. Yakın gelecekte bir yandan örgütlerde geniş boyut, kişisel olmama ve hiyerarşi, diğer yanda zıt etkiler arasında sürekli bir itme ve çekme ortaya çıkacak gibidir.

Güncel İlgiler

Ağlar kuşkusuz daha yayılmış durumdadırlar ve yeni dijital teknolojilerin benimsenmesi bu eğilimi ileriye taşıyacak gibidir. Sosyal ağ analizi, daha önce antropolojide ve klasik sosyolojide akrabalık ağlarını incelemek üzere kullanılmış olduğu için, tümüyle yeni bir analiz biçimi değildir. Ancak bu yöntem, geçmiş zamanlarda sosyologların düşündüklerinden çok daha geniş bir sosyal ağ çeşitliliğini keşfetmek için kullanılacak gibi görünmektedir. Sosyal ağ analizinin iyi bir örneği Nick Corssley'in (2008) Londra'daki ilk punkçu rock hareketi içindeki ağlara yönelik ampirik çalışmasıdır. Crossley, ağın yapısal özelliklerinin bizzat hareketin ortaya çıkışını açıklamaya yardım ettiğini savunur. Örneğin, ona göre punkçu hareket Birleşik Krallık şehirleri içinde daha çok Londra'da ortaya çıkmıştır; bunun kısmi nedeni hareketin 'dahili halkası' olacak kilit katılımcıların zaten birbirleriyle bağlantılı olmalarıdır ve Londra'da kolektif eylemi daha muhtemel kılan da budur. Benzer şekilde ilk punkçu bando üyeleri birbirleriyle bağlantılıydı ve bandolar arasında hareket ederek bilgi paylaşılmaktaydılar. Kısacası, kendilerini sapkın olarak görenlerin saldırıları karşısında punkçu giyim tarzlarının ve kültürünün

ortaya çıkmasını meşrulaştıran yaygın bir ağ oluşmuştur. Kuşkusuz, punkçuluğun politik ve ideolojik unsurları önemliydi, fakat bunlar zaten mevcut olan uygun ağ yapıları olmaksızın bir kültürel hareket içinde ifade bulamayabilirlerdi.

Bir başka yenilikçi araştırma Mayer ve Puller'in (2007) sosyal paylaşım ağı sitesi Facebook'tan toplanan arkadaşlık ağları üzerindeki veri incelemesidir. Araştırmacılar öğrenciler arasında arkadaşlıklar oluşturmaktan sorumlu kilit unsurları keşfetmek için on kadar özel ve kamu üniversitesinden geniş bir veri kümesini analiz etmişlerdir. Araştırmacılar kampüs ağlarının 'klasik' sosyal ağlara benzer özellikler sergilediklerini, 'hizipçi' olduklarını, birçok bağlantısı olan bireylerin benzer şekilde başkalarına çok sayıda bağlarla bağlı olduklarını keşfetmişlerdir. Bununla birlikte, iki öğrenci şayet aynı politik yönelime sahipse, arkadaş olmaya daha yatkındılar ve azınlık oluşturan etnik gruplar arasında 'ırk', arkadaşlık oluşturma en güçlü ön göstergesidir. Bu model, üniversite boyutu ya da özyapısı ne olursa olsun, geçerlidir ve öğrenci tercihlerine dayanmaktadır. Dolayısıyla bir etkileşim çeşitliliğini teşvik etmeyi amaçlayan politikalar öğrenci ağlarının oluşumunda sınırlı bir etkiye sahiptir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Castells, M. (2000) *The Rise of the Network Society* (2nd edn, Oxford: Blackwell).
- Crossley, N. (2008) 'Pretty Connected', *Theory, Culture and Society*, 25(6): 89-116.
- Mayer, A., and Puller, S. L. (2007) 'The Old Boy (and Girl) Network: Social Network Formation on University Campuses', *Journal of Public Economics*, 92(1/2): 329-47.

Cinsellik

Kavramın Tanımı

İnsanın, sosyal, biyolojik, fiziksel ve duygusal yönleri bulunan cinsel özellikleri ve cinsel davranışları.

Kavramın Kökenleri

Yakın zamanlara kadar, cinsellikle ilgili bilgilerimizin çoğu, çalışmaları 19. yüzyıla geri götürülebilecek olan biyologlardan, tıpçılardan ve seksologlardan gelmekteydi. Fakat bu çalışmalar cinselliğin genel kalıplarının türüne bakmak ve sosyologların ilgisini çeken cinsel davranışı incelemekten ziyade, bireysel psikoloji üzerine odaklanma eğilimindeydiler. Ayrıca konuyla ilgili incelemeler yapan ilk akademisyenlerin çoğu, insan cinselliği hakkında bazı ipuçlarına ulaşmak amacıyla hayvan davranışlarını incelemeye yönelmişti ve bazıları hala böyle yapmaktadır. Her ne kadar cinselliğin üreme gibi açık bir biyolojik bileşeni varsa da, sosyologlar insan cinselliğini biyolojik ve sosyal etkenlerin karmaşık bir örgüsü olarak görürler. Cinsellikle ilgili ilk temel sosyolojik çalışmalar, Alfred Kinsey ve meslektaşlarının 1940'larda ve 1950'lerde, ABD'de gerçekleştirdikleri cinsel davranışla ilgili temel araştırmalarla ortaya çıkmıştır. Sosyal normlar ve beklentiler ile gerçeklikteki cinsel davranış arasında önemli farklılıklar ortaya koyduğu için bu çalışmanın bulguları insanları şaşırtmıştır. Michel Foucault'nun 1970'lerde cinsellikle ilgili çalışmaları da cinselliğin tarihine ve cinselliklerin yaratılma, reddedilme ve bastırılma biçimlerine yönelik yeni bir ilginin doğmasına neden olmuştur. Bu, cinselliğe dair çalışmaları biyolojinin dışına

ıkarıp tarih, politika ve sosyolojiye dâhil eden temel bir dö-
nüm noktasıydı.

Anlam ve Yorumlar

Cinsel yönelim, bir kişinin cinsel ya da romantik çekimi-
nin yönüne göndermede bulunur ve bu, biyolojik ve sosyal et-
kenlerin karmaşık bir etkileşiminin sonucudur. Bütün toplum-
larda insanların çoğu heteroseksüeldir ve birçok başka cinsel
beğeni ve eğilim var olsa da, heteroseksüellik, tarihsel olarak
evlilik ve ailenin temeli olmuştur. Örneğin Judith Lorber
(1994) eşcinsel olmayan kadın, eşcinsel olmayan erkek, lezbi-
yen kadın, homoseksüel erkek, biseksüel kadın, biseksüel er-
kek, travesti kadın (düzenli olarak bir erkek gibi giyinen ka-
dın), travesti erkek (düzenli olarak bir kadın gibi giyinen er-
kek), transseksüel kadın (operasyonla kadın olan bir erkek) ve
transseksüel erkek (operasyonla erkek olan bir kadın) olmak
üzere on farklı cinsel kimlik belirlemiştir. Seksüel uygulamalar
çok daha çeşitlidir ve tüm toplumlarda bazılarını teşvik ede-
rek bazılarını da kınayarak bunları yöneten normlar vardır.

Michel Foucalut (1978) 18. yüzyıldan önce Avrupa'da
homoseksüel kavramının neredeyse hiç var olmadığını gös-
termiştir. 'Homoseksüellik' kavramı 1860'larda uydurulmuş-
tur ve ondan sonraki zamanlarda homoseksüel git gide belirli
bir cinsel sapkınlık yaşayan ayrı bir insan türü olarak görül-
müştür. Homoseksüellik **dinsel bir söylem**den ziyade, tıbbi
bir söylemin bir parçası olmuş, dinsel bir 'günah' olarak on-
dan psikiyatrik bir bozukluk ya da sapıklık gibi klinik terim-
lerle söz edilmiştir. Homoseksüeller, pedofili ve travestiler
gibi diğer 'sapkın'larla birlikte, toplumun esenliğini tehdit
eden biyolojik bir patolojiden mustarip kişiler olarak görül-
müşlerdir. Otuz ya da kırk yıl öncesine kadar homoseksüel-

lik, neredeyse tüm Batılı ülkelerde suç teşkil eden bir eylem olarak kabul edilmiştir. Toplumun kenar bölgelerinde toplumda geniş ölçüde kabul gören düşüncelere ilişkin değişim henüz tamamlanmış değildir, fakat son yıllarda hızlı gelişmeler görülmüştür.

Son kırk yıllık süreçte çoğu Batı ülkesinde cinsel tutumlar kuşkusuz daha çok hoşgörüyle karşılanmıştır. İnsanların cinsel yaşamlarının önemli yönleri temel bir biçimde değişmiştir. Önceki toplumlarda cinsellik üreme sürecine sıkı bir şekilde bağlıydı, fakat içinde bulunduğumuz çağda ondan koparılmış durumdadır. Cinsellik her bireyin keşfedip şekillendireceği bir yaşam boyutu olmuştur. Bir zamanlar cinsellik evlilik ilişkileri bağlamında heteroseksüellik ve tek eşlilik bakımından 'tanımlanmış' olsa da, şimdi geniş bir bağlam çeşitliliği olan cinsel davranış ve yönelimlerin farklı biçimleri büyük ölçüde kabul görmektedir.

Kinsey ve ekibinin, ABD'de homoseksüelliğin tedavi gerektiren tıbbi bir durum olduğu görüşünün reddedilmesine zemin hazırlayan sarsıcı araştırmaları, sosyologların, disiplinin 1940'lardan önceki cinsellikle ilgili çıkarımlardan uzaklaşmalarına neden olmuştur. Cinsel davranışla ilgili araştırmalar zorluklarla doludur. Birçok insan, kendi cinsel davranışlarını yaşamlarının birçok başka alanından çok daha fazla bir biçimde tümüyle kişisel bir mesele olarak görür ve bu gibi kişisel durumları yabancılarla tartışmaya hazır değildir. Bu durum, konuyla ilgili görüşme için gönüllü olanların esasında bağımsız bir örnekler oldukları, dolayısıyla genel nüfusu temsil etmedikleri anlamına gelir.

Eleştirel Noktalar

Kısmen on altı yaş altındaki çocukları kapsamından ötürü muhafazakâr ve dindar örgütler, Kinsey'in araştırması-na itiraz etmişlerdir. Geniş miktarlarda ham veri koleksiyonu-nu içeren, fakat ortaya konan farklı davranışları destekleyen cinsel arzuların karmaşıklığını kavrama başarısı gösteremeyen ve büyük ölçüde **pozitivist** olan Kinsey'in yaklaşımına aka-demik eleştirmenler de karşı çıkmıştır. Ayrıca araştırma, in-sanların kendi cinsel ilişkilerine iliştiirdikleri anlamları kavra-ma konusunda da başarısız olmuştur ve daha sonraki araştır-malar, aslında Kinsey'in ve ekibinin ulaştığının çok daha al-tında homoseksüellik deneyimi oranlarına ulaşmıştır. Dolayı-sıyla onların modelleri temsil açısından düşünüldüğü kadar kapsayıcı olmayabilir. Yine de, özellikle araştırma pratiğinin böylesine zor olduğu bir alanda, tek bir çalışmanın bu sorun-ların tümünü halletmiş olduğunu ummak acımasızlık olacak-tır ve Kinsey, cinsellik konusunu sosyolojik araştırmaya etkili biçimde dahil etmesinden ötürü saygınlığı hak etmektedir.

Cinsel davranışa yönelik araştırmaların geçerliliği ve gü-venirliği, birçok bakımdan tartışılmıştır. Eleştirmenlerin önemli bir kısmı, bu araştırmaların cinsel pratikler hakkında güvenilir bilgi üretmediklerini savunur. Kamuya açık alanlar-da sergilenen tutumlar, insanların kendi kişisel tutumları ve cinsel davranışları hakkında bize doğru bilgi vermekten ziyade, daha çok onların sosyal normlara ilişkin kavrayışlarını yansıtabilir. Bununla birlikte, bu eleştiri bizi, evlilik, boşanma, suç ve **sapma** gibi insanların yaşamlarının farklı yönlerine ilişkin birçok başka araştırmaya da yöneltilebilir. Fakat sosyo-loglar, politika belirleyiciler için yararlı olmuş öngörülerini bize kazandırmak adına ellerindeki verilerin artılarını ve eksilerini

tartmaya çalışırlar ve cinsellik konusundaki çalışmaların da aynısını yapmaması için ikna edici hiçbir neden yoktur.

Güncel İlgiler

Cinselliğin sosyolojik kuramsallaştırma ve araştırmaların bir parçası haline gelmesinin en önemli nedenlerinden biri, sosyologlar için yeni tartışma zeminleri açan 1960'lardaki reform hareketlerinin toplum yaşamında yol açtığı değişimlerdir. Bu hareketler genel toplumla bütünleştiği için cinsel davranışla ilgili eski normların yeniden dengelenmesi söz konusu olmuştur. Yakın zamanlardaki araştırmalar, gençler arasındaki cinsel ilişkilere dair eleştirilerin arttığını, buna karşın, homoseksüel ilişkiye muhalif açıklamaların azaldığını göstermektedir. Bu bağlamda, sosyolojik araştırmanın değişen tutumlara ve toplum normlarına duyarlı olması gerekir ve sosyoloji insanların yaşamlarının gerçekliğine ulaşma konusunda daha etkili yeni yöntemler keşfetmek zorunda kalabilir.

Çok az araştırmacının gündeminde olan bir başka konu da, özürlü insanların cinselliğidir. Bu konu Kelly ve Diğerleri'nin (2009) çalışmalarında incelenmiştir. Çalışma, cinsellik deneyimi, ilişkiler ve ne tür destekleri yararlı gördükleriyle ilgili İrlanda'da zihinsel engelli bir grup insanın görüşlerini ortaya çıkaran araştırmadan elde edilen bulgulara dayanmaktadır. İrlanda'da evlenmeden, yardım almadan yaşamaktan ve istismara karşı kendilerini korumaktan aciz olan bir kişiyle cinsel ilişkiye girmek, yasalara aykındır (2011'de bu yasayı değiştirme yönünde bir istişare yapılmıştır). Bu çalışmaya iştirak edenler, yeterli seks eğitimi ya da bilgisi almamış olduklarını, kendilerine sunulan hizmetler içinde ilişkiler için izin verilmediğini ve dolayısıyla bunun kendilerini 'gizli' ilişkiler kurmaya sevk ettiğini söylemişlerdir. Araştırmacılar, zihinsel

özürlü birçok insanın cinsel ilişki yaşama yeterliliğinde olmalarından ve istismara karşı kendilerini koruyabildiklerinden dolayı, yasada bir değişikliğin gerekli olduğunu savunmuştur.

Birçok ülke, homoseksüel çiftlerin ister hukuksal hemcins birlikteliği, isterse evlilik yoluyla birlikteliklerini yasal bir biçimde taçlandırmalarına imkân veren yasalar çıkartmaktadır. Bu türden birliktelikler, homoseksüel ilişkilerin kabulünün genişlemesiyle aynı doğrultuda gözüксе bile, geleneksel heteroseksüel kurum olan evliliğin homoseksüellere neden çekici olacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Kelly (2006), resmi olarak eşit statü sahibi olma, çalışma ve sosyal yardım hakları, (hasta ziyareti gibi) sağlık hizmeti hakları ve vergi avantajları dâhil birçok olası gerekçeye dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, LGBT (Lezbiyen, Gay, Biseksüel, Transeksüel) hareketi içerisinde homoseksüel evliliğin apaçık 'ilerleyici' karakterinin gerçek mi yoksa yanıltıcı mı olduğu noktasında tartışmalar devam etmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Foucault, M. (1978) *The History of Sexuality* (London: Penguin).
- Kelly, G., Crowley, H., and Hamilton, C. (2009) 'Rights, Sexuality and Relationships in Ireland: 'It'd Be Nice to Be Kind of Trusted'', *British Journal of Learning Disabilities*, 37(4): 308-15.
- Kelly, R. (2006) 'Gay Marriage. Why Now? Why at All', in S. Seidman, N. Fischer and C. Meeks (eds), *Handbook of the New Sexuality Studies* (London: Routledge), pp. 433-40.
- Lorber, J. (1994) *Paradoxes of Gender* (New Haven, CT: Yale University Press).
- Weeks, J. (2009) *Sexuality* (3rd edn, London: Routledge).

Sosyalleşme

Kavramın Tanımı

Toplumun yeni üyelerinin sosyal normlar ve değerler konusunda farkındalık geliştirmelerini sağlayan ve ayrı bir benlik duygusuna erişmelerine yardımcı olan sosyal süreçlerdir. Sosyalleşme süreci yaşam boyunca devam eder.

Kavramın Kökenleri

Sosyalleşme kavramı, bütün olarak işlevselci gelenek içinde keşfedilmiş ve geliştirilmiş olsa da, birçok sosyoloji anlayışının ortak kavramıdır. Bu kavramı özellikle 'sosyal düzen problemini' çözmek için Talcott Parsons kullanmıştır. Sosyalleşme kavramını çocukluk esnasında sosyal benliğin yaratılışını incelemek amacıyla Mead ve Cooley gibi etkileşimciler de kullanmışlardır. Sosyalleşme, oldukça çaresiz olan insan yavrusunu **toplumunun kültürü** bakımından gerekli olan becerileri elde ederek, öz-farkındalık sahibi ve bilgili bir kişiye dönüştüren sürece göndermede bulunur. Sosyalleşme, zaman içinde **toplumun devamlılığını** muhafaza etmek suretiyle sosyal üretim için kaçınılmazdır. Çocuklar yetişkinlerden yalnızca sosyalleşme esnasında bir şeyler öğrenmezler, yetişkinler de bebeklerle ve çocuklarla nasıl baş edeceklerini öğrenirler. Ebeveyn olmak yetişkinlerin faaliyetlerini, genellikle hayatlarının geri kalan kısmında işe yarayacak şekilde çocuklara bağlar ve aynısı büyük ebeveynler için de geçerlidir. Sosyalleşme, normalde özellikle yoğun olan ve yaşamın ilk yıllarında vuku bulan birincil sosyalleşme ve yaşam seyri boyunca devam eden ikincil sosyalleşme bakımından ele alınır.

Anlam ve Yorumlar

Sosyalleşme, aile, akran grupları, okullar ve medya gibi pek çok aracı sayesinde gerçekleşir. Birincil sosyalleşme aşamasında çocuklar bir kreş ya da bakımevine gitseler de, bu aşama esnasında ana aracı ailedir. Modern toplumlarda sosyal konum doğumla miras alınmaz, fakat etnik köken, toplumsal cinsiyet, ailelerin sosyal sınıfı ve doğum yeri, sosyalleşme biçimlerini etkiler. Çocuklar çevrelerinde ve topluluklarında ebeveynlerinin ya da başkalarının davranış ve dil özelliklerini alırlar. Bebeklerin cinsiyet öğrenimi esasen bilinçsiz bir süreçtir. Bir çocuk kendisini bir oğlan ya da bir kız olarak görebilmeden önce yetişkinlerden bir dizi sözcük-öncesi ipucu alır. Erkekler ve kadınlar genellikle bebekleri farklı şekilde ellerinde tutarlar, kadınların kozmetikleri bebeklerin erkeklerle ilişkilendirdikleri kokulardan farklı kokular içerir ve elbise, saç biçimi, vs.'deki diğer sistematik farklılıklar, öğrenme süreci esnasında görsel ipuçları sağlar. İki yaşına gelinceye değin çocuklar oğlan mı kız mı olduklarına dair bir kavrayışa sahip olurlar ve genellikle başkalarını doğru şekilde sınıflandırır. Beş ya da altı yaşına gelinceye değin bir çocuk bir kişinin cinsiyetinin devamlı bir şekilde değişmediğini bilmez. Oyuncaklar, kitaplar ve televizyon programları cinsiyet farklarını vurgulama eğilimindedirler ve hatta apaçık nötr oyuncaklar bile cinsiyete özgü biçimlerde kullanılmaktadır. Cinsiyet sosyalleşmesi çok güçlüdür ve ona yönelik tehditler rahatsız edici olabilir. Bir kez bir cinsiyet 'tayin edildiğinde', toplum bireylerin cinsiyete uygun biçimlerde davranmalarını bekler ve o şekilde davranmada başarısız olmanın yaptırımları vardır. **Cinsiyet rolleri**, bu gündelik uygulamalarda tamamlanır ve yeniden üretilir.

İkinci sosyalleşme, diğer sosyal araçların ön plana çıktığı çocukluğun sonlarında ve yetişkinlikte gerçekleşir. Bu farklı bağlamlardaki sosyal etkileşimler, insanların kendi kültürleri-

nin modellerini oluşturan değerleri, normları ve inançları öğrenmelerine yardımcı olur. Okul önemli bir sosyalleşme aracıdır. Okul öğrencilerin yalnızca belli konuları izledikleri zorunlu ve resmi bir süreçtir. Yine de okullar bir 'gizli müfredat' sayesinde daha girift bir sosyalleşme aracıdır. Öğrencilerin okulda sessiz olmaları, derslere vaktinde katılmaları ve okul disiplinin kurallarına dikkat etmeleri beklenir. Öğrencilerin, öğretmenlerin otoritesini kabul etmeleri ve ona göre tepki vermeleri gerekir. Öğretmenlerin tepkileri de çocukların kendileriyle ilgili umutlarını etkiler. Bu umutlar okulu bitirdiklerinde onların iş deneyimleriyle bağlantılı olur. Okullarda akran grupları da oluşur ve sınıfların aynı yaştaki çocuklardan oluşması, akran gruplarının etkisini güçlendirir. Bugün birçok ailede her iki ebeveyn de çalıştığı için akran ilişkileri geçmişte olduğundan daha etkili olma eğilimindedir.

Yetişkinlikte sosyalleşme, insanlar, kendi iş çevreleri ve politik inançlar gibi sosyal yaşamın yeni alanlarıyla bağlantılı olarak nasıl davranacaklarını öğrendikleri sürece devam eder. Radyo, televizyon, CD'ler, DVD'ler ve internet gibi **kitle iletişim araçlarının**, görüşleri, tutumları ve davranışları şekillendirme anlamında sosyalleşme sürecinde artan bir rolü olduğu görülmektedir. Bu, özellikle sohbet odaları, bloglar vb. yoluyla sanal etkileşimleri olanaklı kılan yeni medyanın gelişimiyle birlikte geçerlilik kazanmıştır. Birlikte alındıklarında sosyalleşme araçları, karmaşık bir zıt sosyal etkiler ve etkileşim fırsatları oluştururlar. Bu durum, özellikle insanların kendilerine sunulan mesajlar konusunda kendi yorumlarını oluşturma gücüne sahip, öz-farkındalık sahibi varlıklar oldukları göz önüne alındığında, sosyalleşmenin neden asla tümüyle kesin ve etkin bir süreç olamayacağını örneklendirir.

Eleştirel Noktalar

Sosyalleşme kuramlarına yönelik temel eleştiri, onun etkinin abartılması eğilimiyle ilgilidir. Bu, bazı eleştirmenlere göre, özellikle, sosyalleştirme araçları elinde insanları 'kültürel macun' gibi gören Parsons'un yapısal-işlevselciliği için geçerlidir. Bazı sosyolojik kuramların sosyal ve **kültürel yeniden üretilimin** ne şekilde gerçekleştiğini açıklamak için sosyalleşme üzerine aşırı vurgu yaptıkları elbette doğrudur. Dennis Wrong (1961) buna, sosyolojide insanların genel sosyal normlara göre senaryoyu takip eden oyuncular olarak görüldüğünü öne sürerek, 'aşırı sosyalleşmiş insan' kavramı olarak adlandırdığı şeyle karşı çıkmıştır. Şayet bunun yerine Sigmund Freud'un benlik ve **kimlik oluşturma** kuramına bakarsak, bireyleri ve hatta çocukları, edilgin bir kukladan ziyade, aktif failer olarak gören alternatif bir kuram inşa edebiliriz. Sosyalleşme, bazı sosyoloji ders kitaplarında betimlendiği gibi, pürüzsüz bir süreç olmanın aksine neredeyse her zaman bir çatışma-barındıran, duygusal olarak oldukça yüklü bir aşamadır. Bugün, Bourdieu, Willis ya da Mac an Ghail'in çalışmalarında yansıtılan, sosyal ve kültürel üretim kuramları, sosyalleşme süreçlerinin özündeki çelişiklere çok daha fazla duyarlıdır.

Güncel İlgiler

Sosyalleşme, sosyolojide, toplumların kuşaklar boyunca bilgiyi, sosyal normları ve değerleri ne şekilde aktardıklarını açıklamaya yardımcı olan temel bir kavramdır. Yukarıdaki eleştirel noktalar kabul edilebilse bile sosyalleşme, özellikle çocuklar itkilerini kontrol etmeyi ve bir benlik kavramı geliştirmeyi öğrendikleri birincil aşama esnasında güçlü bir süreçtir. Sosyalleşme ayrıca yaşam seyri boyunca kitlesel medya, akran grupları ve eğitim gibi sosyalleşme araçlarının görece önemini değer-

lendirmemize olanak verir. Ayrıca, farklı toplumlarda ve geçen zamanla birlikte aynı toplumda sosyalleşme süreçlerini kapsayan karşılaştırmalı çalışmaları mümkün kılar. Kısacası, sosyalleşme sosyal üretim yanında sosyal değişimin açıklanmasında da, yeterli olmasa bile zorunlu bir kavramdır.

Yetişkin sosyalleşmesinin etkilerinin sıra dışı bir örneğini inceleyen bir çalışmada Mennesson (2009), genellikle kadınlara özgü bir faaliyet olarak görülen bale tarzındaki faaliyetlere erkeklerin katılımıyla ilgili analizler yapmıştır. Mennesson, sosyalleşme sürecinde erkeklerin kadınlara özgü faaliyetlere ne şekilde yöneldiklerini ve erkek dansçıların cinsiyet kimliklerinin 'kadınlara özgü' bir dünyada erkek olmaktan nasıl etkileneceğini ortaya koymak amacıyla on dört erkek dansçıyla görüşmüştür. Mennesson araştırmasında erkek dansçılarla futbol ve rugby gibi 'erkek' sporlarını oynayan kadınlar arasında bazı benzerliklere ulaşmıştır. Belli aile düzenleri içinde bir 'ters cinsiyet sosyalleşmesi' bu tür tercihler yaratabilir ve dolayısıyla bazı dansçılar, 'erkek olarak kalmaya' hevesli, diğer bazıları kendilerini hem erkek hem dişi olarak betimlemekten daha mutlu olarak, belli sonuçlar bağlamında sosyalleşmelerini devam ettirirler.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Denzin, N. K. (2009) *Childhood Socialization* (New York: Transaction).
- Maccoby, E. E. (2008) 'Historical Overview of Socialization Research and Theory', in J. E. Grusec and Paul D. Hastings (eds), *Handbook of Socialization: Theory and Research* (New York: Guildford Press), pp. 13-41.
- Mennesson, C. (2009) 'Being a Man in Dance: Socialization Modes and Gender Identities', *Sport in Society*, 12(2): 174-95.
- Wrong, D. (1961) 'The Over-Socialized Conception of Man in Modern Sociology', *American Sociological Review*, 26: 183-93.

TEMA 7: ETKİLEŞİM VE İLETİŞİM

Kültür

Kavramın Tanımı

Belirli bir toplumu ya da bir sosyal grubu karakterize eden ve içeriğini, bilgi, gelenekler, normlar, hukuk ve inançların oluşturduğu, yaşam biçimidir.

Kavramın Kökenleri

Kültür, onun karşıtı olarak görülen 'doğa' ile iç içe geçmiş bir anlama sahip olduğundan, İngilizcedeki en karmaşık ve tanımlanması en zor olan sözcüklerden biridir. Kültürün 15. yüzyıldaki anlamlarından biri, ekip biçmek ve hayvanları otlatmakla ilgiliydi. Bu anlam daha sonraları insanları da kapsayacak şekilde genişlemiş, kültür insan zekâsının 'gelişimi' anlamında kullanılmıştır. Kavram 18. yüzyıl Almanya'sında 'medeniyet' kavramının karşılığı olarak anlaşılmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde, 'kültürler'e ya da kültürel varlıklara ilişkin tanımların gelişmesiyle, kültür kavramı sosyal bilimlerde de kullanılmaya başlanmıştır. Bu anlamda kültür, bir toplumun üyelerince edinilmiş olan yaşam biçimiyle, aralarında değerler, dil, sosyal

normlar, gelenekler ve hukukun bulunduğu unsurların tümüyle ilgilidir. Bununla birlikte, 'maddi kültür'e dair ilgisi sürekli artan sosyologlar aracılığıyla bu durum değiştirilmiş olsa da, kültür, geleneksel anlamda insan eliyle yapılmış materyalleri içermemektedir. Dolayısıyla karşılaştırmalı kültür incelemeleri oldukça geniş boyutları olan bir girişimdir.

Anlam ve Yorumlar

Sosyal yapı ve sosyal ilişkilerle doğrudan bağlantılı bir kavram olması nedeniyle kültür, başlangıçtan beri sosyolojinin üzerinde durduğu bir konudur. Örneğin Marxist çalışmalar, kültürü ve kültürel üretimi kapitalist üretim tarzının temelleri üzerinde duran bir üstyapı tasavvuru olarak görme eğilimindedirler. Dolayısıyla, Marxist bağlama göre dinsel inançlar, egemen fikirler, değerler ve sosyal normlar ekonomik sömürüye dayalı sosyal ilişkiler sistemini meşrulaştıran üstyapı formlarıdır. Frankfurt Okulu olarak da bilinen eleştirel kuram, televizyon çağından bile önce, kitle kültürünün, insanları basit eğlencelerin pasif tüketicileri şeklinde konumlandırarak, eleştiriden uzak ve pasif bir kitle haline getiren bir **sosyal kontrol** biçimi olduğunu dile getirmiştir. Bu Marxist eleştirinin ironisi, eğitimli üst sınıfların ilgi alanı olmasına karşın, yüksek kültürü daha değerli görerek, kitle kültüründen yüksek kültürü ayırmasıdır.

Kültürel yeniden üretim yalnızca dilin, değerlerin ya da normların gelişmesini ve devamlılığını değil, aynı zamanda sosyal eşitsizliklerin yeniden üretilmesini de içerir. Örneğin, eğitim görünüşte, yetenekli insanların amaçlarına ulaşabilmesi için, cinsiyet, sınıf ve etnik kimlik bağlamında tümüyle eşitliğe dayanan bir sistem olmak zorundadır. Ne var ki, birçok çalışmadan elde edilen bulgular, eğitim sistemlerinin kültürel ve sosyal eşitsizlikleri yeniden ürettiğini kanıtlamıştır.

Kültürel yeniden üretimle ilgili bugüne kadar geliştirilen en sistematik kuram Pierre Bourdieu'ya (1986) aittir. Onun kuramı kültürel bilgi ve yeteneklerle, ekonomik konum, **sosyal statü** ve sembolik sermaye arasında bağ kurar. Bourdieu'nun kuramındaki merkezi kavram, *sermaye*dir. İnsanlara çeşitli avantajlar ve kaynaklar sağlayan sermayenin çeşitli biçimleri vardır. Bourdieu, sosyal, kültürel, sembolik ve ekonomik sermaye olmak üzere dört temel sermaye biçimi tanımlar. Sosyal sermaye seçkin **sosyal ağlara** katılmayı ve bunların üyelerine gönderme yapar; kültürel sermaye, **aile çevresinde** ve genellikle diploma ve benzeri referansları sağlayan eğitim yoluyla kazanılır; Sembolik sermaye, yüksek statüde olanların düşük statülere sahip olanlara hükmetmesini sağlayan prestij, statü ve diğer saygınlık kaynaklarına karşılık gelir; ekonomik kapital ise, servet, gelir ve diğer ekonomik kaynakları tanımlar. Bourdieu sermayenin bu dört biçiminin birbirini dönüştürebileceğini ifade eder.

Yüksek *kültürel sermayeye* sahip olanlar, *ekonomik sermaye* elde etmek için onu kullanabilir; yüksek gelirli iş başvuruları sırasında, sahip oldukları üst düzey bilgi ve sertifikalar, işe başvuran diğer kişiler karşısında onlara bir avantaj sağlar. Yüksek *sosyal sermayeye* sahip olanların, 'doğru insanları seçebilme' ya da 'doğru bir sosyal çevrede hamle yapabilme' şansı vardır ve onlar, bunu kullanarak diğerlerinden daha fazla saygı görmek ya da statüsünü yükseltmek gibi güçlü olma fırsatlarını artıran *sembolik sermayelerini* dönüştürebilirler. Bu dönüşümler daima sosyal yaşamı düzenleyen alan içinde ya da sosyal mücadele alanında meydana gelir ve her bir alanın diğerlerine devredilemeyen kendine ait belirli 'oyun kuralları' vardır.

Kültürel sermaye, düşünme, konuşma ve davranış tarzımızla onu sürekli yanımızda taşıdığımız için, *cisimleşmiş halde*; sahip olduğumuz kitaplarda, kıyafetlerde ve sanat eserlerinde *nesne-*

leşmiş halde; ve emek piyasasında kolaylıkla ekonomik sermayeye dönüşebilen eğitimsel vasıflar gibi, *kurumsallaşmış halde* var olabilir. Pek çok başka sosyoloğun belirttiği gibi, eğitim, toplumdan kopuk tarafsız bir alan değildir. Kültür ve eğitim sistemindeki standartlar toplumu yansıtır ve okullar, kültürel sermayelerini ailelerinden alan ya da sosyal iletişim ağları aracılığıyla zaten edinmiş olan kişilere avantaj sağlar. Bu çerçevede eğitim sistemi, sosyal eşitsizliklerin yerleşik hale geldiği mevcut toplumun kültürel yeniden üretiminin önemli bir parçasıdır.

1980'li yıllardan beri, 'tüketim toplumu'nun hatlarını belirlemeye dönük çalışmalardaki artış, ana akım sosyolojinin kültür konusuna yeniden dönmesine neden olmuştur. Tüketim pratiklerini incelemek, kitle kültürü eleştirisini yeniden gündeme getirmek anlamına geliyordu, ancak sosyologlar bu sefer konuya tüketici ve hedef kitle açısından yaklaştılar. Daha önceki tek biçimli kitle kültürü, niş pazarları ve daha küçük hedefler söz konusu olduğundan çeşitlenmiş, beğenilerin öncelendiği, 'zevk kültürleri' ortaya çıkmıştır. İnsanların kültürel zevkleri, sınıf konumları, **cinsiyetleri** ve **etnik kimlikleriyle** doğrudan bağlantılı mıdır ya da insanlar bu yapısal konumlarından bağımsız olarak değişebilirler mi?

Eleştirel Noktalar

Kültürle ilgili birçok eleştirel çalışmada, popüler kültürün bazı açılardan yüksek kültürden daha aşağıda olduğu varsayılmıştır. Yüksek kültür, değerini layıkıyla takdir edecek daha fazla bilgi ve hassasiyet talep ederken, popüler kültür, beğeni için eğitim, bilgi ve çaba anlamında daha azıyla yetinebilmektedir. Bununla birlikte, yüksek kültürün meşruiyeti, daha yetkin insanlar ve daha medeni bir toplum yaratmanın her türlü zahmete değdiği düşüncesine dayanmaktadır. Stainer (1983) bu iddianın kesin bir biçimde aslı olmadığını öne sürmüştür. 2. Dün-

ya Savaşı boyunca, Alman ordusunun Avrupa'daki toplama kamplarında gerçekleştirilen kitlesel katliamlar sırasında, klasik konserler kesintisiz sürmüştür. Dolayısıyla yüksek kültürün 'medenileştirme' iddiası, Steiner'a göre tümüyle yanlıştır.

Postmodern kuramcılar da yüksek kültür ayrımının kalıcı olmadığını kabul ederler ve beğenilerin alt ve üst formlar şeklindeki kavramlaştırmalarla ilgisi olmadığını, bunların yalnızca tercihlerle ilişkilendirilebileceğini söylerler. Kültürel farklılıkları düzleştirmek, kimileri için, sosyolojide popüler kültür formlarına ilişkin ciddi çalışmaların ilk kez önünü açmıştır. Son çalışmalar, Lady GaGA'nın, David Beckham'ın ve TV dizilerinde özürölük temsillerinin kültürel değeriini incelemiştir. Kimilerine göre ise, kültürel beğenin gerçek kriteri, Bourdieu'nun tanımladığı gibi, onun yaşamdaki değişimlere nasıl etki ettiğidir.

Güncel İlgiler

1980'li yıllarda sosyal bilimlerdeki 'kültürel dönüş', ana akım sosyoloji içinde kültür çalışmalarına yönelik ilgiyi artırmıştır. Bu çalışmaların çoğu, yaşam şansları ve yaşam tarzlarının değişmesinde kültürel üretim ve tüketimin rolünü incelemeye odaklanmıştır. Ayrıca kültür konusunu incelemek, medya, gösteri ve sembolik temsiller dünyasının sosyal ilişkiler hakkında bize çok şey söyleyebileceğini göstermiştir. Bununla birlikte kültürel çalışmalara ilişkin son dönemdeki eleştiriler, insanların yaşamlarını ve gerçek sosyal ilişkileri açıklamak adına yorumlara, söylemlere ve metinlere öncelik veren bu çalışmaları daha çok 'dekoratif sosyoloji' olarak nitelendirmektedir (Rojek ve Turner 2000). Bu geçerli bir endişedir ve kültürel çalışmalar, yapılandırılmış güç ilişkilerinin ve kültürel kurumların tarihsel gelişiminin göz ardı edilemez olduğunu anlamak zorunda kalacaktır.

Giulianotti ve Robertson'un (2006) ABD'deki Celtic ve Rangers takımlarının göçmen taraftarlarının deneyimlerini konu edindiği çalışmalarında, küresel kültüre yönelik son dönemdeki kuramlar, ilginç bir şekilde yanlışlanmıştır. İskoç göçmenler, ABD'deki güçlü spor kültürü içinde asimile olmaktansa, eski kimliklerini, bağlılıklarını ve yeni bir bağlam içindeki karşıtlıklarını değiştirmemiş ve yöreye özgü spor kültürüne dair ilgilerini geliştirmek için çok fazla bir girişimde bulunmamışlardır. Ayrıca, Kuzey Amerika Taraftarlar Kulüplerinin (NASCs) önemli bir bölümü, birçoğu Amerikan ve Kanada yurttaşlığını kazanmış olsalar da, kendilerini açıkça İskoç olarak görmektedir; kulüpler geleneksel Scottish Burns yemeklerine katılmakta ve üyeler genellikle kendi aksan ve lehçelerini korumaktadırlar. Ancak Kuzey Amerika kültürü bağlamında İskoç çocuklarının kazandığı farklı deneyimler göz önüne alınırsa, NASCs için temel sorun, 'kültürel kimliklerin kuşaklar arasındaki aktarımı'dır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Bourdieu, P. (1986) *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste* (London: Routledge & Kegan Paul).
- Featherstone, M. (2007) *Consumer Culture and Postmodernism* (2nd edn, London: Sage).
- Giulianotti, R., and Robertson, R. (2006) 'Glocalization, Globalization and Migration: The Case of Scottish Football Supporters in North America', *International Sociology*, 21(2): 171-98.
- Jenks, C. (1993) 'Introduction: The Analytic Bases of Cultural Reproduction Theor/, in C. Jenks (ed.), *Cultural Reproduction* (London: Routledge), pp. 1-16.
- Rojek, C., and Turner, B. S. (2000) 'Decorative Sociology: Towards a Critique of the Cultural Turn', *Sociological Review*, 48(4): 629.
- Steiner, G (1983) *In Bluebeard's Castle: Some Notes on the Redefinition of Culture* (New Haven, CT: Yale University Press).

Kimlik

Kavramın Tanımı

Bir insanın kişiliğini ya da bir grubun niteliğini belirleyen, benlik algılarıyla ilişkili ayırt edici özellikler.

Kavramın Kökenleri

Kimlik, doğuştan gelmez, oluşturulur. 20. Yüzyılın başlarında Cooley (1902) ve Mead (1934) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar, benlik ve kimlik kuramlarının gelişmesi açısından oldukça önemlidir. Cooley'in 'ayna benlik' kuramı, bireyi etkileyen ve bireyin kendisiyle ilgili görüşünü potansiyel olarak değiştiren diğerlerinin değerlendirilmesini içermektedir. Ancak, benliğin olumu ve gelişimi üzerine sistematik anlamda ilk sosyolojik kuram Mead'a aittir. Ona göre benlik, ne biyolojik yapımızın doğuştan gelen bir parçasıdır, ne de gelişen insan beyninin ürünü olarak ortaya çıkmıştır; benlik başkalarıyla kurulan **sosyal etkileşimin** sonucunda oluşmuştur. Mead'ın kanıtladığı şey, sosyal benlik çalışmalarının toplumla ilgili incelemelerden ayrılamayacağı ve sosyolojik bir perspektif gerektirdiğidir. Benlik duygusunun ortaya çıkması, kişisel kimliğin oluşması için gerekli bir başlangıçtır. Önceki katı ortak kimlik kaynaklarının, **tüketimcilik** karşısında zayıflaması ve kimliklerin belirlenmesinde esnekliğe imkân veren bireyselliğin yüceltilmesi nedeniyle, kimlikle ilgili çalışmalar, son otuz yılda çoğalmıştır.

Anlam ve Yorumlar

Kimlik, birey olarak kişilerin kim olduklarının farkında olmasıdır. Ancak kimliğin ne olduğu, bizim kimliğimizin di-

ğer insanların kimlikleriyle, onların kimliğinin de bizimkiyle ilişkili olması nedeniyle, sosyal anlamda çok net değildir. Öte yandan sosyal alandaki etkileşim süreçlerinde oluşmaları nedeniyle, insan kimliklerinin hem kişisel hem de sosyal boyutu vardır. Jenkins (2008) kimliği üç ana kısımda inceler: bireysel ya kişisel kısım, kolektif ya da sosyal kısım ve kimliğin somutlaşması. Kimlik daima kişinin fiziksel bedeninde somutlaştığı için, bu son kısmı eklemek önemlidir. Kimlikler, çeşitli kaynaklardan oluşturulurlar ve çok-katmanlıdırlar.

Birincil ve ikincil sosyalleşme süreçleriyle bağlantılı olarak, birincil ve ikincil kimlikler arasında temel bir ayrım yapılır. Etnisite ve cinsiyet gibi birincil kimlikler, yaşamın erken dönemlerinde şekillenir. Buna karşın ikincil kimlikler, birincil kimliğin üzerine inşa edilir ve **sosyal rolleri**, meslekleri ve statüleri içerir. Dolayısıyla kimlikler, kompleks ve akışkandır; insanlar eskilerini terk edip, yeni roller edindiğinde değişebilir. Bunun anlamı, kimliklerin neredeyse hiç sabit kalmadığı, sürekli bir değişim süreci içinde olduğudur. Önemli bir çıkarım da, kimliklerin benzerlik ve farklılıkların sınırlarını çizmesidir. Bireysel kimliğimiz sıklıkla, benzersiz ve diğerlerinden farklı olduğumuz duygusu yaşatır. Örneğin isimler, bireysel farklılıklarımıza ilişkin bir tanımlamadır. Günümüzde pek çok anne baba çocukları için, aile isimleri ya da yaygın bir şekilde kullanılanlar yerine, onları özel kılacak olan benzersiz bir isim arar. Buna karşın kolektif kimlikler, diğerleriyle benzerlik gösterir. Kendinizi tanımlamak ve diğerlerinin sizi tanıyabilmesi için, bir işçi, bir çevreci ya da bir sosyolog olduğunuzu söylemek bir gurur, hatta utanç kaynağı olabilir ya da grup dayanışmasına yol açabilir.

Kendi kimliğimize ilişkin sahip olduğumuz algı ne olursa olsun, bireysel ve sosyal kimlikler somutlaşmış benlik içinde

birbirine sıkıca bağlıdır. Kimlik ve somutlaşma arasındaki yakın bağı güzel bir örneğini ‘**Damga**’ (Stigma) adlı çalışmasında Goffman ([1963] 1990) vermiştir. Goffman, özürlü insanların, rahatlıkla gözlemlenebilen fiziksel özürleri temelinde nasıl kolaylıkla damgalandığını göstermiştir. Kaldı ki, gözlemlenebilen engeller temelinde bireysel kimlikleri idare etmek, kolaylıkla gizlenebilen fiziksel olmayan özürlerden daha zordur. Goffman sosyal yaşamı, aktörlerin performans sergilediği bir sahne (ya da birden çok sahne) gibi görür. Çünkü nasıl eylemde bulunacağımız, belirli bir zamanda oynadığımız rollere bağlıdır. İnsanlar, başkaları tarafından nasıl göründükleri konusunda duyarlıdır ve başkalarını kendi istedikleri gibi davranmaya zorlayacak birçok izlenim yönetimi biçimi kullanırlar.

Cinsiyet kimliği üzerindeki sosyal etkiler pek çok farklı kanaldan gelir. Örneğin ebeveyn-çocuk etkileşimiyle ilgili çalışmalar, ebeveynlerin her ikisine de benzer tepkileri verdiklerine inandıklarında bile, erkek ve kızlara yönelik davranışlarında belirgin farklılıklar olduğunu göstermiştir. Çocuklar için kurgulanan oyuncaklar, resimli kitaplar ve televizyon programları tümüyle erkek ve kadın tutumları arasındaki farklılıkları vurgulama eğilimindedir. Bu durum değişiyor olsa da, kadınlar, pasif, evde oturan ve eşini bekleyen şekilde konumlandırılırken, erkekler daha aktif ve maceracı roller oynama eğilimindedirler. Feminist araştırmacılar, gençlere pazarlanan kültürel ve medyatik ürünlerin cinsiyete ve kız ve erkeklerden beklenen davranışlara yönelik geleneksel tutumları nasıl somutlaştırdığını göstermiştir.

Eleştirel Noktalar

Bazı yeni kuramlar, kimliğin insanlara sosyalleştirme araçları tarafından verilen ya da nispeten değişmeyen bir şey

olarak kavranmasına karşı çıkar. Foucault'nun izinden giden bu kuramlar, toplumsal cinsiyetin ve cinselliğin nesnel bir gerçekliğe gönderme yapmaktan ziyade, cinselliğe yönelik belirli bir **söylem** oluşturduğunu iddia ederler. Örneğin Foucault'ya göre, günümüzde geylerle ilişkilendirilen eşcinsel kimlik, 19. yüzyıl ve öncesinin hâkim cinsel söyleminin bir parçası değildir. Dolayısıyla bu türden bir kimlik tanımlaması, tıbbi ve psikiyatrik söylem içinde oluşana ya da bunların bir parçası haline gelene kadar insanlar için geçerli bir tanımlama olmamıştır. O halde kimlikler, çoğulcu bir nitelik taşır, istikrar-sızlık gösterebilir ve yaşamın her döneminde değişebilir.

Güncel İlgiler

Kimlik, önemi artan ve çok sayıda uzmanlık alanıyla ilişkili bir kavramdır. Günümüzde sosyal hareketlerle ilgili çalışmalar, kolektif kimliğin nasıl inşa edildiğini konu edinirken, sınıf analistleri, sosyal sınıflardaki değişen kimliklere odaklanmışlardır. Sağlık sosyologları ise, kronik hastalıkların başlangıcında ve ilerlemesinde kişisel kimliğin nasıl alt üst olduğunu göstermişlerdir. Şimdilerde kimlik kavramı sosyolojide iyiden iyiye kökleşmiştir ve güncel konulara ilişkin çalışmalarda kullanılmaktadır.

Çoğu insan için, işte ve kendi mahrem alanında, ev ortamında sergilediği kimlik arasında net bir ayrım vardır. Bununla birlikte, bazı işyerlerinde (özellikle ofisler, çağrı merkezleri ve diğer hizmet odaklı işyerleri), çeşitli 'eğlence' aktiviteleri için imkânlar ve araçlar sunularak çalışma ortamlarını 'insanileştirme' girişimleri olmuştur. Bu konuyla ilgili bir literatür analizinde Baldry ve Hallier (2010), çekici yönleri olmakla beraber, bu tür girişimlerin beklenen sonuçlara ulaşamayacağını ileri sürmüştür. Nitekim çalışanlar bunu, değerlerini değiştir-

me ve kendilerine ait özel alanlarına zorla girme girişimi olarak algılayıp yöneticilerine içerleyebilecektir. Dolayısıyla işyeri eğlencesi, işi kolaylaştırıp verimliliği artırmaktan çok, **yabancılaşma** düzeylerinin yükselmesine yol açabilecektir.

1980'lerden beri kimlik kaynağı olarak sosyal hareketlere karşı yinelenen bir ilgi vardır. Saunders (2008) çevre hareketi örgütleri içinde kolektif kimliklerin oluşumunu incelemiştir. Hareketler geniş ölçüde, toplulukların odaklandığı bazı merkezi fikirlere ve ideolojik tercihlere dayanmaktadır. Ancak hareketler içindeki dayanışma, hareketi daha da genişleten bazı sosyal hareket örgütlerine (Greenpeace ve Eart First gibi) yetki verme yönelimindedir. Aktivistler örgütler içindeki kimlikleri taklit etme eğiliminde oldukları için, bağlılıkları güçlüdür ve paradoksal olarak sosyal hareket ağlarında sıklıkla rastlanan içsel bölünmelerin kaynaklarından biri olabilirler.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Baldry, C., and Hallier, J. (2010) 'Welcome to the House of Fun: Work Space and Social Identity', *Economic and Industrial Democracy*, 31(1): 150-72.
- Cooley, C. H. (1902) *Human Nature and the Social Order* (New York: Scribner's).
- Goffman, E. ([1963] 1990) *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity* (London: Penguin).
- Elias, N. (2000) 'Homo clausus and the Civilizing Process', in P. du Gay, J. Evans and P. Redman (eds), *Identity: A Reader* (London: Sage), pp. 284-96.
- Jenkins, R. (2008) *Social Identity* (London: Routledge).
- Mead, G. H. (1934) *Mind, Self and Society*, ed. C. W. Morris (Chicago: University of Chicago Press).
- Saunders, C. (2008) 'Double-Edged Swords? Collective Identity and Solidarity in the Environmental Movement', *British Journal of Sociology*, 59(2): 227-53.

İdeoloji

Kavramın Tanımı

Bir toplumdaki egemen grupların çıkarlarına hizmet eden ve onların konumlarını meşrulaştıran yaygın inançlar ve 'sağ-duyu'ya dayalı düşünceler.

Kavramın Kökenleri

İdeoloji kavramı ilk kez 18. yüzyılın sonlarında Fransa'da bilgi ve düşünceleri konu edinen bir **bilimi** –düşünceler-bilimi– tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Bu anlamıyla ideoloji, tıpkı psikoloji ve ekoloji gibi, bir bilimdir. Nitekim toplumsal alan, üzerine düşünülebilen ve karşılaştırma yapılabilen birçok düşünce barındırmaktadır. İdeolojiye ilişkin bu türden bir tanım, şimdilerde, yanıltıcı ya da önyargıya dayalı düşünceleri içermeyen, 'yansız' bir tanımlama olarak değerlendirilmektedir. Ancak 1930'lu ve 1940'lı yıllarda Karl Mannheim, ideoloji kavramını, bu anlayıştan farklı olarak, bilgi sosyolojisi ve onun sosyal temellere ilişkin belirli düşünme modlarıyla bağlantısı açısından yeniden temellendirmiştir. Mannheim'a göre, farklı sınıfsal bağlamlarda üretilen bilgi ister istemez yanlı bir bilgidir ve bilgi sosyolojisi, toplumun bir bütün olarak en iyi şekilde anlaşılması için çeşitlilik içeren bu türdeki yanlı yorumları bir arada değerlendirmek durumundadır. Zaten ideolojinin yansız bir kavram olduğu görüşü, daha sonra pek rağbet görmemiştir.

Sosyolojide hâkim konuma gelen ideoloji anlayışı, çok daha eleştirel bir anlayıştır. Karl Marx ideolojiyi, kapitalist sınıf egemenliğini üreten önemli bir faktör olarak görmüştür. Ona göre güçlü gruplar, toplumsal alanda dolaşım halinde olan baskın fikirleri, kendi ayrıcalıklı konumlarını meşrulaştırmak için denetim altına alabilir. Böylece her dönemin baskın fikirleri,

egemen sınıfların çıkarlarına hizmet eder. İdeoloji, eşitsizlik için bir engeldir. Marx daha sonra, ideolojilerin işçi sınıfının sömürü karşısında bilincini artırma mücadelesinde nasıl kullanılabileceğini kuramlaştırma çabasına girmiştir. Sosyal bilimciler, güçsüzlerin kendi yaşam koşulları hakkında doğru bir bakış açısı kazanabilmeleri ve böylece kendi yaşam koşullarını iyileştirmek adına harekete geçebilmeleri için ideolojik saptırmaları gözler önüne sermelidir. Bugün ideoloji kavramı, 1970’lerde ve 1980’lerdeki anlamıyla kullanılmaz. İdeolojiye ilişkin sosyolojik ilginin bugün daha çok, düşüncelerin ve inançların odağını dilin kullanımı ile konuşma ya da belgesel kaynaklara yönelten Foucault’cu **söylem** kavramı ve onun sonuçlarının değerlendirilmesine yakın olduğu söylenebilir.

Anlam ve Yorumlar

Bir düşünce ya da ifadeyi ‘ideolojik’ olarak tanımlamak, onun bazı yönlerden yanlış, yanıltıcı ya da gerçekliğin düzeltilmesi gereken tikel bir ifadesi olduğunu dile getirmek anlamına gelmektedir. İdeoloji kavramı, bu nedenle, toplum hakkındaki gerçeğe ya da gerçekliklere ulaşmanın mümkün olduğunu ima etmektedir. İdeolojiye yönelik çalışmalarda, ideolojileri sınıf egemenliğiyle yakından bağlantılı olarak gören Marxist gelenek hâkimdir. Dinsel inançlar, ‘zengin adam şatosunda, yoksul onun kapısında; Tanrı onları üste ve altta yarattı ve onların konumuna düzen verdi’¹⁰ tarzındaki ifadelerden oluşan anlatımlar içerdiği için ideolojinin en önemli kaynaklarından biridir. Marxist kuram, bu düşünceleri ideolojik amaçlarla dolu düşünceler olarak görür. Onlara göre din, eşitsizliğin doğal olduğu, yoksulların sosyal ko-

¹⁰ Eski bir Anglikan ilahisi olan *All Things Bright and Beautiful*’dan (Her Şey Işıltılı ve Güzel) alınan bölümün orijinali, *‘The rich man in his castle, the poor man at his gate, God made them high and lowly and ordered their estate’* şeklinde.

numunun Tanrı tarafından belirlendiği düşüncesiyle sömürü ve yoksulluğu meşrulaştırma amacındadır.

20. yüzyılda neo-Marxist Frankfurt Okulundan eleştirel kuramın temsilcileri, film, TV, popüler müzik, radyo ve magazin dergilerine yönelik '**kültür endüstrisi**' şeklinde adlandırdıkları kavramla, kültürel üretimin kitle toplumunda diğer endüstriler gibi, düşük değerde standartlaşmış seri ürünler üreten ve yalnızca kâr-amacı güden bir etkinlik haline geldiğini iddia etmişlerdir. Kültürel farklılıklar eşitlenmiş, kültürel ürünleri mümkün olan en büyük kitleye ulaşması hedeflemiştir. Frankfurt Okulu için bu türden bir eşitlenme, kitle kültürünün eğitici ve düşündürücü olmaktan uzaklaşması, ancak eleştiriye engelleyen ve kişiyi pasifleştiren bir biçimde, avutucu ve cansız hale gelmesi demektir. Eleştirel kuramın faydalı yönlerinden biri, güç ve güç ilişkileri ile kültürel üretim ve düşünceler arasında bağlar kurmasıdır. İdeoloji, düşüncelerin egemen grupların çıkarlarını gizlemek, haklı göstermek ve meşrulaştırmak için nasıl kullanıldığını gösteren sembolik gücün pratik edilmesiyle ilgilidir.

Glasgow Medya Grubu, gerçek olgulara dayanan haberlerden yola çıkarak, haberlerin toplanması ve sunumunda görünüşte yansız olan yöntemlerin ideolojik yönlerine dikkat çeken bir çalışma ortaya koymuştur. Grup, içerik analizi tekniğinin kullanılarak gerçekleştirildiği bir dizi ampirik araştırmayla, televizyon haberciliğinin sistematik bir biçimde nasıl önyargılar yarattığını göstermiştir. Örneğin haber bültenleri endüstriyel üretimdeki sorunları konu edindiğinde, grevdeki işçileri hesaba katmadan, yöneticilerin ve hükümetin görüşlerini öne çıkarma eğilimindedirler. Haberlerde işçi ve sendikaların talepleriyle bütününüyle ilgilenilmezken, yöneticilerin 'önerilerine' geniş bir yer verilmektedir. Böylece endüstriyel ilişkilere yönelik haberler, seçici ve önyargılı olarak sunulmaktadır. Gazeteciler genellikle orta-sınıf kökenlidir ve onların görüşleri, grev yapanları kaçı-

nılmaz olarak tehlikeli ve sorumsuz olarak niteleyen toplumdaki egemen gruplarla uyum içindedir. Bu çalışmadan çıkan ana sonuç, haberciliğin seçici olması gerektiği ve kesinlikle objektif ya da yansız olamadığıdır. Habercilik, aslında toplumdaki eşitsizlikleri yansıtan kültürel bir üretilerdir ve bundan dolayı ideolojinin kaynaklarından biridir.

Eleştirel Noktalar

Kitle iletişim araçlarının hem çağdaş biçimlerinin çeşitlenmesi hem de bunların etkisine maruz kalan küresel nüfusun oranının artması nedeniyle, ideoloji üretiminin kapsamı genişlemiştir. Gidişat değişiyor olsa da, web siteleri, sohbet odaları ve blokların ön plana çıkmasıyla, tüm içerik üreticileri ile izleyiciler arasındaki doğrudan iletişim ve etkileşimler kolaylaşmıştır. Bloglama, Tweet atma ve daha fazlası, kendi başına bilgi kaynağı haline gelmiş ve ana haber kanallarına ve bültenlerine alternatif haberler sunarak bazı yeni çatışma alanlarında etkili olmaya başlamıştır.

Kimi haber yapımcıları, hükümet ve yöneticiler karşısında grevci işçilerin tarafını tuttıklarını düşündükleri Glasgow Medya Grubu araştırmacılarını, yalnızca kendi önyargılarını yansıtmakla suçlamışlardır. Yapımcılar, örneğin grubun yayını olan *Bad News*'in 'sendikalar ve medya' diye bir bölüm içerirken, 'yönetim ve kitle iletişim diye bir bölüm içermediğine işaret ederek, araştırmacıların kendi yayınlarının bölüm başlıklarının bile ideolojik önyargılar içerdiğini göstermişlerdir. Harrison (1985) Birleşik Krallıktaki ITN'nin haber yayınlarının kopyalarına ulaşmış ve bu kopyalara dayanarak, beş aylık analizin tipik olmadığını öne sürmüştür. Bu dönemde endüstriyel eylemin gerekçelerinin değerlendirilmediği gün sayısı olağanın üzerindeydi ve haberlerde bunların tümünü sunmak olanaklı değildi. Harrison'a göre, ayrıca, grevlerden greve ka-

tılanlardan çok daha fazla insan etkilendiği için, grubun haber yayıncılarının grevlerin etkileri üzerine gereğinden çok eğildikleri iddiası da yanlış. Kısacası, haber bültenleri iddia edildiği gibi, ideolojik olarak önyargılı değildir.

Güncel İlgiler

İdeoloji kavramı tarihsel anlamda Marxizmle bağlantılıdır ve doğal olarak kavramın akıbeti de içinden çıkılamayacak bir şekilde onunla ilişkilidir. 1980'li yıllardan sonra Sovyet komünizminin çöküşü ve **neo-liberal kapitalizmin** açık zaferiyle birlikte, ideoloji kavramının da zeminini kaybettiğini varsayabiliriz. Doğrusunu söylemek gerekirse, şayet ideoloji kavramı karşısında, 'söylem' kavramını kullanan makalelerin sayısını dikkate alırsak, sosyologların ilgisini sosyal söylemlere ve söylemsel pratiklere yönelten Foucault'nun etkisini görebiliriz. 1970'lerden beri ideoloji kavramını değersiz kılma girişimleri olmuştur, fakat ideolojilerin sonu tezleri için henüz çok erkendir. Sosyoloji sınıflara bölünmüş toplumları incelediği sürece, ideolojiye dönük çalışmalar için mutlaka bir alan olacaktır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Freeden, M. (2003) *Ideology: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press).
- Harrison, M. (1985) *TV News: Whose Bias?* (Hermitage, Berks: Policy Journals).
- Heywood, A. (2012) *Political Ideologies: An Introduction* (5th edn, Basingstoke: Palgrave Macmillan).
- Zeitlin, I. M. (1990) *Ideology and the Development of Sociological Theory* (4th edn, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall).

Etkileşim

Kavramın Tanımı

Toplumsal alanda iki ya da daha fazla birey arasında gerçekleşen sosyal karşılaşmanın herhangi bir biçimi.

Kavramın Kökenleri

Sosyal karşılaşmanın görünüşte önemsiz olan biçimlerinin incelenmesi, sosyoloji için oldukça önemlidir ve etkileşim kavramı, merkezi bir kavram olarak 1920’lerde sembolik etkileşimci gelenek içinde geliştirilmiştir. Gündelik rutinler, yaşamımıza yapı ve biçim kazandırır ve onları inceleyerek kendimiz hakkında çok şey öğrenebiliriz. Sosyal etkileşimler tipik olarak odaklanmış ve odaklanmamış etkileşimleri içerir. Erving Goffman odaklanmış etkileşim durumunu, ‘karşılaşma’ diye adlandırmaktadır ve gündelik yaşamımızın çoğu, sıklıkla başkalarıyla gerçekleşen odaklanmamış etkileşimin oluşturduğu bir etkileşim alanında, diğer insanlarla –aile, arkadaşlar, meslektaşlar– gerçekleştirilen karşılaşmalardan oluşmaktadır. Fenomenoloji ve etnometodolojiyi içeren sosyal eylem geleneği içindeki diğer yaklaşımlar da sosyal etkileşim konusu üzerine yoğunlaşmışlardır. Fenomenoloji, insanların dünya hakkındaki sorgulamadan kabul ettikleri varsayımlarını nasıl elde ettiklerini konu edinirken, etnometodoloji, gündelik yaşamda insanların dünyalarına biçim vermek ve anlam kazandırmak için kullandığı yöntemleri inceler.

Anlam ve Yorumlar

Sosyal etkileşim çok sayıda sözel olmayan iletişim biçimi gerektirir –yüz ifadeleri, jestler ve beden hareketleri aracılı-

ğıyla bilgi ve anlam arasında karşılıklı alış veriş yapılır. Sözel olmayan iletişimin önemli yönlerinden biri, duygunun yüz ifadesi olarak belirmesidir. Diğer türlerinkiyle karşılaştırdığımızda insan yüzünün, dikkat çekecek derecede esnek ve hareket yeteneğine sahip olduğu görülmektedir. Norbert Elias (1987), insan yüzünü inceleyerek, insanın, diğer bütün türler gibi, yalnızca uzun süre boyunca doğal bir biçimde gelişmediğini, aynı zamanda, bu biyolojik temelin sosyal gelişme sürecindeki kültürel özelliklerle kaplandığını ortaya koymuştur. İnsan yüzü çıplak ve çok esnektir, türlü şekillere girerek çok çeşitli pozlar verebilir. Bu nedenle Elias, onun gelişimini etkili iletişim sistemlerinin evrimsel hayatta kalma değeriyle yakından bağlantılı olarak görür ve insanlar, yüzün şekillerine yansıyan çok sayıdaki duyguyla iletişim kurar. Bu durumda, diğer insanlarla sözlü iletişimin etkisini arttırmak ve hem onların söylediklerinde ne kadar samimi olduklarını hem de bize güvenip güvenmediklerini denetlemek için yüz ifadelerini ve diğer insanların bedensel jestlerini kullanabiliriz.

Sözel olmayan işaretleri, davranışlarımızda ve başkalarının davranışını anlamada rutin bir biçimde kullansak da, etkileşimlerimizin çoğunu diğerleriyle yaptığımız karşılıklı konuşmalardaki konuşmalar aracılığıyla gerçekleştiririz. Dilin sosyal yaşamın temeli olduğu düşüncesi sosyologlar tarafından hiçbir zaman yadsınmamıştır. Başkalarının yaptıkları ve özellikle konuştukları şeylere *anlam kazandırmak* için insanların kullandıkları yöntemler (Garfinkel 1984) anlamında etnometodoloji, olağan gündelik yaşam bağlamları içinde insanların dili nasıl kullandığıyla özel olarak ilgilenen bir yaklaşımdır. Hepimiz bu yöntemlerin tümünü, normalde onlara bilinçli bir biçimde dikkat etmeden uygularız. Çoğu kez, karşılıklı konuşmada söylenen şeye, yalnızca sözcüklerin ken-

dilerinde görünmeyen sosyal bağlamdan haberdarsak anlam verebiliriz. Günlük konuşmanın en önemsiz biçimleri, konuşanlar tarafından harekete geçirilen anlaşılması zor paylaşılmış bilgiyi varsayar. Olağan bir konuşmada kullanılan kelimelerin her zaman kesin bir anlamı yoktur ve söylemek istediklerimizi bunu destekleyen dile getirilmemiş varsayımlar aracılığıyla düzenleriz.

Etkileşimler, geniş sosyal bağlamlar aracılığıyla şekillendiği için, hem sözel hem de sözel olmayan iletişim algılanabilir ve bunlar, erkekler ve kadınlar tarafından farklı biçimlerde ifade edilir. Kadınların genellikle erkeklerin tahakkümü altında olduğu toplumlarda, erkekler kadınlara nazaran bir yabancıyla daha rahat bir biçimde göz teması kurabilmektedir. Bir kadına gözlerini diken bir adamın davranışı, 'doğal' ya da 'masumane' bir davranış olarak görülebilir ve kadın bundan rahatsız olursa, başka tarafa bakarak gözünü kaçırabilir. Ancak bir adama gözlerini diken bir kadının davranışı, çoğu kez müstehcenliği ya da cinselliği çağrıştıran bir tutum olarak değerlendirilir. Sözel olmayan iletişimde kadınlar, bacakları birleşik, elleri dizlerinde ve dik oturarak daha kapalı bir vücut pozisyonuna sahip olma durumundayken, erkekler, kadınlardan daha rahat bir biçimde, bacakları açık geriye yaslanmış olarak oturma eğilimindedirler. Bazı araştırmalar, kadınların erkeklerden daha fazla göz teması aradığını ve göz temasını kopardığını göstermiştir. Bunlar görünüşte, geniş toplumlarda erkeğin kadınlar üzerindeki gücünü gösteren ve küçük ölçekli, mikro düzeydeki etkileşimlere olanak sağlayan üstü kapalı işaretlerdir.

Eleştirel Noktalar

Sosyologlar, uluslararası küresel politik alandaki devletler arasındaki etkileşimlerden, mikro düzeydeki karşılıklı ilişkilere kadar hemen her çalışmada, çeşitli etkileşim türlerini incelemektedirler. Ancak etkileşimci yaklaşım yüz-yüze etkileşimlere odaklanan ve etkileşimlerin niteliğini ve biçimini belirleyen sosyal yapı sorununu sıklıkla ihmal etmektedir. Nitekim bazı mikro düzey kuramcılar, sosyologların odak noktasının sosyal düzeni sürekli olarak yeniden üreten sosyal ilişki ve etkileşimler olması gerektiğini savunarak, sosyal yapılar benzeri şeylerin varlığını reddetmektedir. Diğer gruptaki sosyologlar ise, yapıları göremesek de, onların etkilerinin gerçek ve gözlemlenebilir olduğuna inanan sosyal yapı savunucularıdır. Nihayetinde biz yerçekimini göremeyebiliriz, ancak bilim insanları, gözlemlenebilir diğer olgular üzerindeki etkilerini ölçerek, onun varlığına ilişkin çıkarım yapma konusunda bir sorun görmemektedir.

Güncel İlgiler

Etkileşim kavramı olmadan sosyoloji yapmanın zor olacağı çok açıktır. Ayrıca etkileşimin insan varlığının çok farklı alanlarına uygulanabilen, son derece esnek ve uyarlanabilir bir kavram olduğu kanıtlanmıştır. Bunun delili, siber uzay ya da sanal âlemde, yani gündelik yaşamdaki yüz yüze ilişkilerden çok farklı olan ortamlarda sosyal etkileşimleri anlamaya odaklanan son dönemlerdeki çalışmalarda bulunabilir. Bu türden farklı etkileşimleri incelemek, muhtemelen sosyal etkileşimleri kavrayışımızı genişletecek yeni kavramları gerekli kılacaktır.

Sanal ortamlardaki sosyal etkileşim ve iletişimlerini anlamak, büyüyen bir araştırma alanıdır. Thomas Ploug (2009),

sanal âlemin içindeki ve dışındaki insanların etkileşimleri ile etik davranışları arasında bazı önemli farklar olduğunu öne sürmüştür. Sözelimi sanal âlemde insanlar, genellikle çevrimiçi ortamı gerçek olmayan, ya da yaşadıkları fiziksel dünya kadar gerçek olmayan bir ortam olarak algılamaktadırlar. Ploug'a göre bu durum, çevrimiçi dünyada onların ahlaka yaklaşımını etkilemektedir. Çevrimiçi ortamlar ayrıca, 'gerçek dünyaya' nazaran, inandırıcı olma anlamında belirli bir eksiklik sergileme eğilimindedir. Anlatılanlara göre, yüz yüze etkileşimle oranla burada hoşnutsuzluklar ve tartışmalar daha fazla yaşanmakta, anlaşmazlıklar daha keskin bir biçimde dile getirilmekte ve genellikle saldırganca ve hakaret içeren tutumlar geliştirilmektedir. Bütün bunlar, çevrimiçi ortamların neden ve nasıl farklı ahlaki standartlar ürettiğinin ve bunun gelecekteki çevrimiçi etkileşimler için ne gibi sonuçlar yaratacağının titizlikle anlaşılması gerektiğini düşündürüyor.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Elias, N. (1987) 'On Human Beings and their Emotions: A Process-Sociological Essay', *Theory, Culture and Society*, 4(2-3): 339-61.
- Garfinkel, H. (1984) *Studies in Ethnomethodology* (2nd rev. edn, Cambridge: Polity).
- Goffman, E. (2005) *Interaction Ritual: Essays in Face-to-Face Behaviour* (2nd edn, New Brunswick, NJ: Aldine Transaction), esp. Joel Best's Introduction.
- Ploug, T. (2009) *Ethics in Cyberspace: How Cyberspace May Influence Social Interpersonal Interaction* (New York: Springer).
- Ten Have, P. (2004) *Understanding Qualitative Research and Ethnomethodology* (London: Sage), esp. chapters 2 and 3.

Kitle İletişim Araçları

Kavramın Tanımı

Büyük kitlelere ulaşmak amacıyla tasarlanan gazete, dergi, radyo, televizyon ve film tarzındaki iletişim araçları.

Kavramın Kökenleri

İnsanlık tarihinin uzunca bir döneminde temel iletişim aracı, yüz yüze iletişimi zorunlu kılan, konuşma olmuştur. **Sözel kültürler**, fikirler, bilgi ve deneyimler kuşaklar arasında ağızdan ağıza aktarılmıştır. Konuşma, yazıya dökülebilir ve saklanabilir hale gelir gelmez, ilki yaklaşık olarak 3000 yıl önce Çin’de görülen ilk yazılı kültürler ortaya çıkmaya başlamıştır. Modern kitle iletişimin ilk önemli habercisi, 15. yüzyılın ortalarında metinlerin yeniden basılmasına olanak sağlayan, Gutenberg’in hareketli parçalardan oluşan matbaasıydı. Mesajların daha hızlı iletimi, radyo ve televizyonun icadıyla mümkün oldu; her ikisi de, izleyiciler için son derece popüler hale geldi. Özellikle televizyon, küresel nüfusa ulaşma yeteneğiyle birlikte, içeriğinin niteliği açısından da sosyologların ilgisini çekmiştir. 20. yüzyılın sonlarında cep telefonu, bilgisayar oyunları, dijital televizyon ve İnternet gibi yeni dijital teknolojiler, kitle iletişiminde yeni bir devrim yarattı. Sosyolojide etkileşimli medyanın imkânlarını ve sonuçlarını bütünüyle anlamaya ve değerlendirmeye ilişkin girişimlerin henüz istenilen noktaya geldiği söylenemez.

Anlam ve Yorumlar

İlk dönem sosyologların kitle iletişimle ilgili çalışmaları, geniş oranda, medyanın bütünleştirici işlevlerini ön plana çıkaran işlevselci çalışmalardır. Örneğin medya, toplum hakkında, hepimizin aynı dünyanın bir parçası olduğunu hissettiren paylaşılmış deneyimler yaratarak, sürekli bir bilgi akışı üretir. Kitle iletişim araçları ayrıca, dünyadaki olayları anlatır ve çocukların sosyalleşmesinde önemli bir rol oynar. Ve medya içeriği, insanları sıradan iş dünyasının sıkıcılığından kurtararak eğlendirir. Ancak bu belirlemelerdeki temel sorun, kitle iletişimin yalnızca olumlu yönlerine vurgu yapması ve izleyicilerin kendi aktif yorumlarını görmezden gelmesidir. Daha da önemlisi, işlevselci anlayışın büyük çıkar çatışmalarını ve mevcut eşitsizlikleri sürdürmeyi amaçlayan **ideolojik üretimleri** hesaba katmamasıdır.

Buna karşın, ekonomi politığe ilişkin yaklaşımlar, kitle iletişim araçlarının özel çıkarlara hizmet eder hale nasıl geldiğini göstermiştir. Örneğin 20. yüzyıl boyunca, birkaç 'basın baronu' savaş öncesi basının önemli bir bölümüne sahip olmuş ve haber gündemlerinin ve onlara ilişkin yorumların belirlenmesinde etkili olmuştur. Küresel çağda medya sahipliği ulusal sınırları aşmış ve medya patronları şimdilerde, onların uluslararası alanda tanınmalarını ve etkili olmalarını sağlayan kendi uluslararası medya şirketlerinin patronu olmuştur. Diğer endüstrilerde olduğu gibi, medya sahipliğindeki ekonomik çıkarlar da, **ekonomik güçsüzlükten** söz etmekten uzak durmaya çalışır ve bunların egemen servet ve güç dağılımını eleştirmesi çok olası değildir.

Sembolik etkileşimci çalışmalar son yıllarda daha popüler hale gelmiştir. Thompson (1995) iletişim araçlarıyla endüstri

toplumunun gelişimi arasındaki ilişkiyi, *yüz yüze etkileşim* ile iletişim teknolojilerini içeren *aracılı etkileşim* ve zaman ve uzama yayılan ancak bireylerle doğrudan bağlantısı olmayan *yarı aracılı etkileşim* arasında ayırım yaparak analiz etmiştir. İlk iki etkileşim tipi, 'diyalojik'tir –bireylerin birbirleriyle doğrudan iletişim kurduğu karşılıklı konuşma ve telefon görüşmeleri– ancak, üçüncüsü, 'monolojik'tir –örneğin, bir TV programı iletişim biçimlerinden biridir. Kitle iletişim araçları, daha önce kamu alanına daha fazla bilgi taşıyan ve tartışma fırsatları yaratan özel alan ile kamusal alan arasındaki dengeyi değiştirmiştir.

Jean Baudrillard, kitle iletişim araçlarının, özellikle televizyon gibi elektronik araçların ortaya çıkışının yaşamlarımızın doğasını dönüştürdüğünü ileri sürmektedir. Televizyon yalnızca dünyayı 'göstermez', içinde yaşadığımız dünyanın aslında ne olduğunu da tanımlar. Bundan dolayı, gerçeklik ile gösterim arasındaki sınır çökmüştür ve artık medya gösterimlerinden gerçekliği ayıramayız. Baudrillard, her ikisini de hipergerçek dünyanın bir parçası olarak görür. Hipergerçeklik, özgünlüğün nihai garantörü olan bir dünyadır ve gerçeklik, gerçekliğin daha gerçek olduğu televizyonda ya da medyada görülebilir. Bu, gerçekten kabul edilebilir olan şeyin yalnızca başarı olduğu ve televizyonda ya da magazin dergilerinde görünmenin belirleyici sayıldığı şöhret kültürünün büyümesine yönelik açıklamaların bir parçası olabilir.

Eleştirel Noktalar

Araştırmalar, kitle iletişim araçlarında kadınların ve kızların sunumunda **geleneksel cinsiyet rollerine** ilişkin

stereotiplerin kullanıldığını defalarca kanıtlamıştır. Kadınlar geleneksel anlamda evdeki işleri üstlenen ev hanımı olarak, erkeğin cinsel objesi olarak ya da hemşirelik, bakıcılık ya da memurluk gibi evdeki rollerini genişleten işleri yapması gereken kişiler olarak görülürler. Bu şekildeki sunumlar, haber bültenlerinde, drama ve eğlence programlarında oldukça istikrarlı bir biçimde yapılmıştır. Etnik azınlıklar ve özürllülere ilişkin medya sunumları da stereotiplerle mücadele etmek yerine onları güçlendirmektedir. Zenciler ve Asyalı insanlara yakın bir zamana kadar revaçta olan televizyonlarda neredeyse hiç yer verilmiyordu. Örneğin onlar haberlerde ve belgesellerde gösterildiğinde bile, problemlili sosyal gruplar olarak lanse ediliyordu. Özürllüler ise, drama ve eğlence programlarının dışında televizyonda pek görünmez ve programlara dâhil edildiklerinde, genellikle suçlular ve zihnen dengesiz olan karakterler olarak ya da kötü, çılgın ve üzgün kişiler şeklinde sunulurlar. Sosyologlar medya gösterimlerinin ayrımcılık *nedeni* olmadığını, fakat stereotipik sunumların sosyal gruplara ilişkin mevcut olumsuz düşünceleri *pekiştirebileceğini* ileri sürmektedir.

Makul sayıdaki eleştirel medya kuramı, insan kitlelerini medyanın mesajlarıyla ilgilenen ve hatta onlara karşı çıkan kitleler olarak değil, bu mesajların pasif alıcıları olarak ele alır. Ancak, Greenpeace gibi, birçok **sosyal hareket örgütü**, çevresel aktivizm için bağımsızlığı motive eden gerçekliğin alternatif versiyonlarını yaratarak, kitle iletişim araçlarıyla mücadele içine girmiştir. Son dönemdeki izleyicilerle ilgili çalışmalar da, insanların medya içeriğini eleştirebilen ve yorumlayabilen aktif tüketiciler olduğunu ortaya koyarak bir denge sağlamıştır.

Güncel İlgiler

Kitle iletişim araçlarına dair çeşitli biçimlerdeki sosyolojik kuramlar, onların politik olarak hiçbir zaman yansız olduğunun varsayılamayacağını ya da sosyal açıdan yaralı olmayacağını bize göstermiştir. Bununla beraber, yine de, dünyanın tüm kötülükleri, kitle iletişim araçlarının üstüne yüklenemez ve insanların, önyargıları algılama yeteneğinden yoksun ‘kültürel ahmaklar’ olmadığını anlamak zorundayız. Kitle iletişim araçlarıyla ilgili sosyologlar için sonraki aşama, onları daha iyi anlayabileceğimiz yeni kuramlar tasarlamayı gerektiren yeni dijital medyayı çalışmak olacaktır. Televizyon ve radyonun internetle başa çıkabileceğini izah eden kuramlar geliştirilmesi zor görünmektedir.

Medya haberleri sıklıkla, hastalıklarla, özellikle de virüslerle ilgili riskleri abartarak sağlıkla ilgili endişeler yaratıkları için suçlanmışlardır. Bununla birlikte Clarke ve Everest'in (2006) Kanada'daki dergilere ilişkin içerik analizi, çok yaygın bir sorunu, yani, yazılı medyada rutin bir biçimde, tedavisi mümkün olduğu halde, yeni tıbbi buluşlar bağlamındaki korku ve aşırı özdeşimle ilişkilendirilen kanser haberlerini araştırmayı amaçlamıştır. Kanser özellikle, korkunç istatistikler aracılığıyla sunulan, medikal söylem içinde şekillenen ve rutin olarak korkuyla birleştirilen neredeyse hiç bir çaresi olmayan bir hastalık olarak görülmüştür. Ayrıca dergiler, diğer türlerin aksine, ağırlıklı olarak göğüs kanseri üzerine odaklanmıştır. Bu türden gösterimlerin bir sonucu, kanser hakkında insanların endişelerini pekiştirmesi ve konuyla ilgili baskın söylemsel çerçeve olarak tıbbi modeli güçlendirmesidir.

Tartışmalı konulardaki medya haberleri birçok araştırmaya konu olmuştur ve başka yerlerde olduğu gibi, ABD’de de terörizm ve hükümet politikalarıyla ilgili haberlere ilgi vardır. Altheide (2007), 2001 yılındaki 9/11 olarak bilinen terör saldırılarından sonra, Amerikan medyasının kaynaklarını nitel bir araştırmayla analiz etmiştir. Altheide, daha önce ABD dış politikasındaki önemli değişimlerin büyük haber kuruluşları tarafından haber konusu yapılmadığını, bu nedenle de hiçbir müdahaleyle karşılaşılmadığını öne sürmüştür. 11 Eylül saldırılarını izleyen dönemde, yeni ‘terörle savaş’ gündemini, mevcut ‘suç korkusu’ söylemi içinde eritmek için hükümetin medya mesajları yeni bir çerçeveye oturtulmuştur. Bunun sonucu, gündelik yaşamın giderek daha tehlikeli ve riskli olduğu anlayışının sunulması olmuştur.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Altheide, D. (2007) 'The Mass Media and Terrorism', *Discourse and Communication*, 1(3): 287-308.
- Clarke, J. N., and Everest, M. M. (2006) 'Cancer in the Mass Print Media: Fear, Uncertainty and the Medical Model', *Social Science and Medicine*, 62(10): 2591-600.
- Flew, T. (2008) *New Media: An Introduction* (Melbourne: Oxford University Press), esp. chapter 4.
- Takahashi, T. (2010) *Audience Studies: A Japanese Perspective* (London: Routledge), esp. the Introduction.
- Thompson, J. B. (1995) *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media* (Cambridge: Polity).

Kamu Alanı

Kavramın Tanımı

Modern toplumlardaki, kamusal tartışma ve görüş alışverişisi alanı. Kamu alanı birçok resmi ve gayri resmi alanı içerir.

Kavramın Kökenleri

Modern demokrasiler kitle iletişim araçları, özellikle gazete, broşür ve benzeri yayınlarla birlikte gelişti. Kitle iletişim araçları gerçek anlamda etkindi ve **demokrasi kültürünü** destekledi. Kamu alanı ilk kez, 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'nın diğer şehirleriyle birlikte, Londra ve Paris'te insanların günlük sorunlarını tartışmak için toplandıkları salonlarda ve kahvehanelerde gelişti. Nüfusun sadece küçük bir bölümünün bu kültüre dâhil olmasına rağmen, kamusal tartışmalar yoluyla politik problemlerin çözümüne dair fikirlere kaynaklık ettiği için, salonlar demokrasinin erken gelişiminde hayati bir öneme sahiptir. Kitle iletişim araçları bugün, demokratik süreçleri değersizleştirdiği ve politikaya yönelik genel bir düşmanlık havası yarattığı için, olumsuz bir şekilde algılanmaktadır. Böyle bir değişim nasıl oldu ve ona ilişkin algı nasıl tersine döndü? Kamu alanı üzerine tartışmalardaki ana figür, Alman filozof ve sosyolog Jürgen Habermas'tır. O, Frankfurt Okulu'ndan farklı çizgilerde konulara yönelmiş, demokratikleşme süreci ile dil ve iletişim çalışmalarına odaklanmıştır. Habermas, kitle iletişim araçlarının 18. yüzyılın başlarından günümüze kadarki gelişim seyrini, 'kamu alanı'nın oluşumunu ve sonrasında çürümesini izleyerek analiz etmiştir.

Anlam ve Yorumlar

Habermas ([1962] 1989) için kamu alanı, kaygı duyulan genel sorunların tartışılabilirdiği ve görüşlerin şekillendiği, etkin demokratik katılım ve demokrasi süreçleri için gerekli olan bir kamusal tartışma alanıdır. Kamu alanı –en azından ilke olarak– bireylerin kamusal tartışma için bir forumda eşitlik içinde bir araya gelmelerini içerir. Ancak kamu alanında ilk gelişmelerin yarattığı umut bütünüyle gerçekleşmemiştir. Modern toplumlardaki demokratik tartışma, kültür endüstrisinin gelişimiyle tıkanmıştır. Kitle iletişim araçlarının ve kitlesel eğlencenin yayılması, kamu alanının çürümesine neden olmuştur. Ticari çıkarlar egemen çıkarlar haline gelirken, politika, parlamentoda ve kitle iletişim araçlarında sahneye konulan bir oyuna dönüşmüştür. ‘Kamuoyu’ açık, rasyonel tartışmalar aracılığıyla değil, -örneğin reklamlarda olduğu gibi- yönlendirme ve denetim yoluyla biçimlenmektedir. Diğer taraftan, küresel medyanın yaygınlaşması, radyo ve televizyon yayınları üzerindeki devlet kontrolünü azaltması için otoriter hükümetlere baskı yapabilir ve Çin gibi pek çok ‘kapalı’ toplum, medyanın demokrasiyi destekleme konusunda etkili bir güç haline gelebildiğinin farkındadır.

Ne var ki, gittikçe artan bir şekilde ticarileştirildiği için, küresel medya, Habermas’ın tanımladığı gibi, kamu alanına tecavüz etmektedir. Ticarileştirilmiş medya reklam gelirlerinin gücüyle ayakta durur ve yüksek reyting ve satış garantisi veren yayınlar yapmaya mecburdur. Sonuç olarak, kamu işlerine yurttaşların katılımı azalır, kamu alanı çürürken, eğlence, ister istemez tartışma ve ihtilaflar karşısında zafer kazanacaktır. O kadar umut veren medya, şimdi problemin bir

parçası haline gelmiştir. Ama Habermas yine de, kamuoyunun hükümetleri etkileyebileceği ve sorunların açıklıkla tartışılabileceği tekil ulus-devletlerin ötesinde, politik bir topluluğun tasavvur edilmesinin mümkün olduğu konusunda iyimserdir.

Richard Sennett ([1977] 2003) de özel alan ile kamusal alanın ayrıldığını savunur. Ona göre özel ve kamusal alan, hem fiziksel olarak –müstakil konutların, işyerlerinin ve boş zaman uğraşlarının (alışveriş merkezlerinin dâhil olduğu)– gelişimiyle, hem de psikolojik olarak –örneğin, özel hayatlarımız hakkında düşünebileceğimiz şekilde– ayrılmıştır. Ancak Sennett, kamusal alanın, özel alana yönelme –ya da onun etkisi altına girme– eğiliminde olduğunu, bu nedenle, örneğin politikacıların şimdilerde, kamu görevini yerine getirme becerilerinden çok, dürüstlük ve samimiyet gibi kişisel niteliklere daha fazla değer verdiklerini öne sürmüştür. Modern görsel medyanın, özellikle televizyonun gelişimi, kişiliklerini bu tür beklentilerle eşleştiren politik figürler aracılığıyla benliğin çok gelişmiş bir biçimde sunulmasına sebep olmuştur. Sennett bunu, kamusal insanın çöküşünün tipik bir örneği ve etkin politik yaşama zarar veren bir durum olarak görür.

Eleştirel Noktalar

Habermas'ın fikirleri önemli eleştirilere konu olmuştur. Onun medenileşme ve rasyonel tartışmalar alanı olarak ele aldığı salon kültürü, katı bir biçimde üst sosyal sınıflarla sınırlıdır ve işçi sınıfının erişimine uzaktır. O, demokratik katılımın gereklerine gerçek anlamda uymayan seçkin bir eğlenceydi.

Kamu alanı, aralarında kadınların, etnik azınlıkların ve mülksüzlerin bulunduğu, belirli sosyal grupların dışlanmasıyla oluşturulmuştur. Temelde sınırlılıklar içerse de, kamu alanı düşüncesi, orta sınıf erkeklerin kendilerini ve rollerini algılamalarına ve evrensel anlamda başkalarına bunu sunmalarına olanak vermektedir. Feminist düşünürler Habermas'ın kamu alanının *cinsiyetçi* doğasına yeterince önem vermediğini ileri sürmüştür. Ev içi, özel yaşamdan kamu alanının ayrılmasında, bu alanın açıkça dışında tutulan kadınlar için önemli birçok sorun vardı. Nancy Fraser (1992) kamu alanının, şayet herkese açık anlamında kullanılıyorsa, gerçekten hiçbir zaman 'kamusal' olmadığını iddia etmiştir. İdealize edilmiş ortak kamu alanı kavramının dayanağının çatışma içindeki sosyal gruplar olduğunu gösteren, -kadınlar gibi- kamunun bazı kesimlerinin katılımı bilinçli olarak engellenmiştir. Kamu alanı kavramı, sosyal eşitsizlikleri meşrulaştırmaya yardım eden bir ideolojidir. Ayrıca Habermas'ın çağdaş kitle iletişim araçlarının kamu alanına zarar verdiği şeklindeki görüşünün yanlış olduğu öne sürülmüştür. Çünkü, medya bugün aslında, çeşitli kamusal meseleleri açığa çıkartarak *daha fazla* kamusal tartışmaya zemin hazırlamakta ve toplumda tartışmaların geniş bir alana yayılmasını teşvik etmektedir. Sayısız forumları, blogları ve sohbet odalarıyla İnternet, kamu alanının daralmaktan ziyade aslında genişlediğini gösteren en son örnektir.

Güncel İlgiler

Habermas'ın görüşleri pek çok tartışma ve anlaşmazlığa neden olmuştur. Şimdilerde yalnızca kitle iletişim araçlarını toplumdaki pozitif bir güç olarak görenlerden gelen eleştiri-

lerin değil, aynı zamanda onun tanımını güvensizlik ve korkuyla ilişkilendiren postmodern düşünürlerden gelen eleştirilerin de bazı noktalarda zemininin kaybolduğu anlaşılmaktadır. Bu türden eleştirilerin elbette geçerli yanları vardır. Ancak, Habermas yine de, rasyonel, modernist projelerin sosyal teoride hâlâ güçlü olduğunu bize hatırlatmaktadır.

Kitle iletişim araçlarının, sıklıkla kültürel ve politik yaşamın önemsizleştirilmesinde anahtar bir rol oynadığı düşünülmüştür. Bu düşünce Graham Murdock'un (2010) çalışmasında, sosyologların son dönemde üzerinde durdukları bir konu olan şöhret kültürü bağlamında ele alınmıştır. Murdock, iki tabloid gazeteyi (*The Sun* and the *Daily Mirror*) inceleyerek, 1960'lı yıllardaki fotoğraf ağırlıklı gazeteciliğin gelişiminden itibaren 'görünür kültür'deki kaymaları analiz etmiştir. Oy verme davranışının giderek artan değişkenliği göz önüne alındığında, politikacılar, kendilerine ve partilerinin kimliğine daha fazla dikkat çekmek zorunda kalmışlardır. Kitle piyasa basınının fotoğraf odaklı dünyasında sunulan görünüş ve imajlara ilişkin endişeler artmıştır.

Çin, genellikle, tartışmalı meselelerin dile getirildiği ve kararların alındığı kamu alanı olmayan bir ülke olarak görülür. Ayrıca, Çinli otoritelerin, onları yetkili kılan ve devletin düzenlenmesine katkı sağlayan sosyal grup ve örgütlerin oluşumuna rıza gösterdiklerinden, korporatist¹¹ bir devlet anlayışını benimsedikleri söylenir. Bununla birlikte, Nu nehri üzerindeki bir hidroelektrik santrali inşaatı kapsamındaki

¹¹ Korporatizm kavramı, politikaların büyük şirketlerin yoğun etkisi ve baskısı altında belirlendiği yönetim anlayışlarını tanımlayan 'korporatokrasi' anlamında kullanılsa da, esasen halkın farklı kesimlerinin, temsilcileri aracılığıyla karar alma sürecine katılmalarına dayanan bir anlayışa karşılık gelmektedir (ç.n.).

kamusal tartışmalar, Çin hükümetinin projeyi durdurmasına yol açmıştır. Yang ve Calhoun (2007) bu olayı, Çin’de özel bir ‘yeşilci’ kamu alanının ortaya çıkması bağlamında irdelemiştir. Gelişen bu kamu alanı, üç unsurdan oluşmaktadır: ‘yeşilcisesler’ (greenspeak) ya da çevreci tartışmalar, yeşilcisesleri üreten ve sarf eden gruplar (özellikle STK’lar) ve bunları yayan kitle iletişim araçları. Yang ve Calhoun, ayrıca, sivil toplum içindeki örgütlerin yaratıcı eylemlerine şimdiki Çin bağlamında yeterince ağırlık verilmediğini belirterek, Ortodoks korporatist devlet görüşünü de reddedeler.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Fraser, N. (1992) 'Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy', in C. Calhoun (ed.), *Habermas and the Public Sphere* (Cambridge, MA: MIT Press), pp. 109-42.
- Habermas, J. ([1962] 1989) *The Structural Transformation of the Public Sphere* (Cambridge, MA: MIT Press).
- McKee, A. (2005) *The Public Sphere: An Introduction* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Murdock, G. F. (2010) 'Celebrity Culture and the Public Sphere: The Tabloidization of Power', in J. Gripsrud and Lennart Weibull (eds), *Media, Markets and Public Spheres: European Media at the Crossroads* (Bristol: Intellect Books), pp. 267-86.
- Sennett, R. ([1977] 2003) *The Fall of Public Man* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Yang, G., and Calhoun, C. (2007) 'Media, Civil Society, and the Rise of a Green Public Sphere in China', *China Information*, 21(2): 211-36.

TEMA 8:

SAĞLIK, HASTALIK VE BEDEN

Biyotıp

Kavramın Tanımı

Hastalıkların bilinen mevcut fiziksel belirtiler gereğince objektif bir biçimde tanımlandığı ve vücudun sağlığına kavuşması için bilimsel yolla elde edilmiş tıbbi tedavi yöntemlerinin kullanıldığı, Batı kaynaklı bir tıbbi uygulama modeli.

Kavramın Kökenleri

Modern öncesi kültürlerde hastalık ve rahatsızlıklarla mücadele eden temel kurum, aile idi. Fiziksel ve büyüye dayalı tedavilerin bir karışımını kullanarak insanları tedavi etme konusunda uzmanlaşmış bireyler daima var olmuştur. Buna benzeyen çok sayıdaki geleneksel tedavi yöntemi tüm dünyadaki Batı-dışı kültürlerde varlığını sürdürmektedir ve bunların çoğu günümüzde 'alternatif tıp' olarak adlandırılmaktadır. Bu yöntemler 'alternatiftir', çünkü iki yüz yıldan fazla bir süredir, tıpta, 'biyotıp modeli' denilen Batı kaynaklı fikirler egemendir. Biyotıp, dayandığı modern bilimsel yöntemlerle birlikte bu alana egemen olmaya başladı. Bilimin tıbbi teşhis ve tedavi alanlarına

uygulanması, modern sağlık sistemlerinin gelişiminin en temel niteliğidir. Hastalık, hasta tarafından deneyimlenen semptomlardan bağımsız olarak, vücutta bulunan teşhis edilebilir nesnel ‘belirtiler’ bağlamında tanımlanmaya başlandı. Eğitilmiş ‘uzmanlar’ tarafından sağlanan resmi tıbbi bakım, hem fiziksel hem de ruhsal hastalıkları tedavi etmenin kabul edilen yolu haline geldi. Tıp – cinayetten eşcinselliğe ve ruhsal hastalıklara kadar– ‘sapkın’ olarak algılanan davranış ya da rahatsızlıkların ıslahı için de bir araç oldu.

Anlam ve Yorumlar

Biyotıp sağlık modeli birkaç ana unsura sahiptir. Hastalık; vücutu normal halinden ya da ‘sağlığından’ koparan insan vücutundaki bir arıza olarak görülür. Vücutu sağlığına yeniden kavuşturmak için hastalığın nedeni belirlenmeli, ortadan kaldırılmalı ve tedavi edilmelidir. Biyotıp akıllı ve vücutu ayrı ayrı ele alır, bu nedenle hastalar teşhis için kendilerine başvurduklarında sağlık çalışanları onları değışmiş bireylerden ziyade, esasen ‘hastalanmış vücutlar’ olarak görürler. Odaklanılan şey, hastaların tüm kişisel faktörlerden izole edilmiş bir şekilde araştırılıp, tedavi edilebilecek olan hastalıklarının tedavisi olmasıdır. Tıp uzmanları hastayı gözlemlemek ve tedavi etmek için nesnel bir yaklaşım olan ‘tıbbi bakış’ benimserler. Tedavi hastanın resmi dosyasında klinik açıdan toplanan ve derlenen bilgiyle tarafsız ve değer yargılarıyla hareket edilmeyen bir şekilde yürütülmelidir. Kendi çabalarıyla bir şeyler öğrenen şifacılar ya da ‘bilimsel olmayan’ tıbbi uygulamalara yer yoktur. Hastane ciddi hastalıkları tedavi etmek için en uygun ortamdır, çünkü bu tedaviler sıkça teknoloji, tıp ve cerrahinin bir şekilde bir arada kullanılmasına dayanır.

Eleştirel Noktalar

Son otuz yılı aşkın bir süredir biyotıp modeli, sürekli gündemde olan bir eleştiri malzemesi olmuştur ve bu alandaki sosyoloji literatürünün büyük bir kısmı da yine eleştirel bir tavra sahiptir. Bazı akademisyenler bilimsel tıbbın etkinliğinin abartıldığını iddia etmektedirler. Özellikle, bazı tıp tarihçileri modern tıbbın kazanmış olduğu itibara rağmen, toplumun genel sağlığındaki gelişmelerin hastalığa biyotıp modelinin uygulanmasıyla ilişkisinin çok az olduğunu öne sürmektedirler (McKeown 1976). 19. yüzyıldan bu yana kamu sağlığında görülen etkileyici ilerlemelerin çoğu, aslında sosyal ve çevresel değişimlerle ilgilidir. Yoğun nüfuslu şehirlerdeki etkin arındırma sistemleri, daha yüksek beslenme standartları, gelişen kanalizasyon sistemleri ve buna benzer tüm hijyen uygulamaları, özellikle bebek ve çocuk ölüm oranlarındaki azalmada tıptan daha etkilidir. Üstelik ilaçlar, cerrahideki ilerlemeler ve antibiyotikler 20. yüzyıla kadar ölüm oranlarını azaltmada sanıldığı gibi önemli etkenler olmamıştır.

Ivan Illich (1975) *iatrogenesis*, yani, 'yanlış tıbbi uygulama' ya da 'hekim hatası sonucu ortaya çıkan hastalıklar' nedeniyle, modern tıbbın faydasından çok zararının olduğunu öne sürmüştür. Illich'e göre bunun; klinik, sosyal ve kültürel iatrogenesis olmak üzere üç türü vardır. Klinik iatrogenesis tıbbi tedavinin hastayı daha da kötüleştirdiği ya da yeni rahatsızlıklar ortaya çıkardığı durumdur. Sosyal iatrogenesis tıbbın çok sayıda alana yayıldığı ve hizmetleri için yapay bir talep yarattığı durumlardır. Sosyal iatrogenesis günlük hayatın sıkıntılarıyla baş etme yeteneğinin tıbbi açıklamalar ve alternatifler tarafından azaltıldığı kültürel iatrogenesise yol açar. Illich gibi eleştirmenler için modern tıbbın faaliyet alanı büyük ölçüde azaltılmalıdır.

Daha ileri düzeydeki bir eleştiri, biyotıbbın tedavi etmeye çalıştığı hastaların fikir ve deneyimlerini dikkate almaması üzerindedir. Tıp, nesnel ve bilimsel algıya dayalı olduğu için, hastanın yaptığı kişisel yorumları dinleme gereği duymaz. Eleştirmenler etkin bir tedavinin sadece, hastaların düşünen, kendi geçerli anlamlarını üretme yeteneğine sahip bireyler olarak kabul edilerek tedavi edildiğinde ortaya çıkabileceğini ne sürmektedir. Tıp uzmanları ve hastalar arasındaki bölünme sıklıkla yanlış anlamalara, güven eksikliğine ve teşhis ve tedaviye sekte vuracak sosyal faktörlere yol açabilir.

Nihayetinde bilimsel tıp kendini tüm alternatif formlardan daha üstün bir model olarak yansıtır. Ancak, son yıllarda bazıları eski, bazıları da çok yakın zamanda bulunmuş olan alternatif tedaviler ön plana çıkmaya başlamıştır. Günümüzde çok sayıda insan, muhtemelen akupunktur, homeopati, refleksoloji, kiropraktik ve çok daha fazla alternatif tıp yöntemini kullanmaktadır. Bunun nedenleri karmaşıktır, fakat sosyologlar biyotıpla ilgili tüm çarelerin tükendiğinde ve hastaların bilimsel tıbbı olan inançlarını kaybettiklerinde ya da rahatsızlıkları kronik ve tedavisi kolay olmayan rahatsızlıklara dönüştüğünde alternatif tıbbı yöneldiklerini ileri sürmektedirler. Burada son nokta oldukça önemlidir.

Tıp sosyologları 20. yüzyılda insanların karşı karşıya kaldığı hastalık türlerindeki dönüşümü, akuttan kroniğe doğru giden ve genellikle de diyabet, yüksek tansiyon ve eklem romatizması gibi hayat boyu süren hastalıklar olarak betimlediler. Kronik rahatsızlıklar daha yoğun hale geldikçe, tıp daha güçsüz, biyotıp modeli ise daha uygunsuz gözükmektedir. Bu gibi rahatsızlıklar tedavi edilmekten ziyade, idare edilmeye ihtiyaç duydukları için, hastaların kendileri kendi haslıklarını en iyi nasıl idare edecekleri konusunda uzmanlaşabilirler. Bu du-

rumda tedavinin işleyişinde hastanın görüşü ve deneyimi çok önem kazandığı için, doktor hasta ilişkisini değiştirme eğilimi doğmaktadır. Böylece hasta sadece fiziksel sağlığı değil, aynı zamanda da bütün varlığı ve genel sağlığı önemli olan aktif bir birey konumuna gelecektir.

Güncel İlgiler

Biyotıp son otuz yıldır şiddetli eleştirilere maruz kalmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki, biyotıp modeli tüm dünyada egemen olan sağlık-bakım modeli olmaya hâlâ devam etmektedir. Biyotıp modeli ekseninde çocuk felci ve tüberküloz gibi ölümcül rahatsızlıklara karşı geliştirilen koruyucu aşılar, çocuk ölüm oranlarını düşürmüş ve birçok hayat kurtarmıştır. Son dönemlerdeki domuz gribi salgını ya da 1980'lerdeki HIV/AIDS'in ortaya çıkışı ya da yayılması gibi sağlık krizlerinin yaşandığı zamanlarda insanlar, muhtemelen yine tıp biliminden biyotıbbın en geçerli model olduğu kanısını güçlendirecek bir biçimde etkin tedaviler sağlamasını bekleyeceklerdir.

Bununla birlikte, kronik ve özür oluşturan rahatsızlıkların çok daha belirgin ve politik anlamda çok daha önemli hale geldiği ve hastalık ve rahatsızlıkla ilgili tıp biliminin, şayet bu alan varlığını sürdüreceksen, özürlülükle ilgili çalışmaları sahiplenmesi gerektiği günümüzde genelde kabul edilmiş bir görüştür. Scambler ve Scambler'ın (2010) alandaki bazı yenilikçi akademisyenleri bir araya getiren ve yeniden yayımlanan çalışması, 'yaşam dünyamızı tehdit eden' rahatsızlıklar haline gelen kronik hastalıkları ve özürlülük durumlarını doğru bir biçimde anlamak istiyorsak, onların psikolojik, biyolojik ve sosyolojik boyutlarını kavramamız gerekir görüşünde birleşmektedir.

Alternatif tıbbın yükselişi, sağlık konusundaki hâkim anlayışa sabit bir meydan okuma halini almıştır – alternatif tedaviler dışarda mı tutulmalıdır, yoksa bunların içeri girmesine izin mi verilmelidir? Bu iki sistem arasındaki ilişkiler Mizrachi ve Diğerleri'nin (2005) İsrail'deki bir hastane ortamında biyotıp pratisyenleriyle alternatif tedavi uzmanlarının, özellikle de akupunkturcular arasındaki işbirliğini ele alan çalışmasında incelenmektedir. Alternatif tedavi uygulayıcıları kaleyi fethetmeyi başarmışlardır, fakat iki sistem arasındaki sınırları ortadan kaldırmada başarısızdırlar. Biyotıp kökenli profesyoneller, bir yandan potansiyel rakiplerini frenlerken bir yandan da onlarla olan gerilimi artırmamak için, üstten alta sirayet eden resmi bir politika yerine 'iş yerinde' ya da 'iş konusundaki sınır' koyma stratejisini uygulamaya koymuştur. Biyotıp pratisyenleri mesleki uzmanlıkla ilgili çeşitli yöntemleri kullanarak alternatif tıpçıları kontrol altına alabilmektedir, fakat aynı zamanda onlara bir meşruiyet ölçütü de sunmak zorundadırlar.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Illich, I. (1975) *Medical Nemesis: The Expropriation of Health* (London: Calder & Boyars). McKeown, T. (1976) *The Role of Medicine: Dream, Mirage or Nemesis?* (Oxford: Blackwell). Mizrachi, N., Shuval, J. T., and Gross, S. (2005) 'Boundary at Work: Alternative Medicine in Biomedical Settings', *Sociology of Health and Illness*, 27(1): 20-43.
- Nettleton, S. (2013) *The Sociology of Health and Illness* (3rd edn, Cambridge: Polity), esp. chapter 1.
- Scambler, G., and Scambler, S. (eds) (2010) *New Directions in the Sociology of Chronic and Disabling Conditions: Assaults on the Lifeworld* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

Tıbbileştirme

Kavramın Tanımı

Kilo, sigara ya da cinsel pratikler gibi yaşam tarzıyla ilgili sorunlarının, tıp uzmanları tarafından tedavi edilmesi gereken tıbbi sorunlara dönüştürülmesini sağlayan süreç.

Kavramın Kökenleri

Tıbbileştirme kavramı, bazılarının gereğinden fazla güçlendiğini düşündüğü tıp mesleğinin tehditlerine karşı yapılan eleştirilerin bir parçası olarak 1960'lar ve 1970'lerde ortaya atılmıştır. Ivan Illich, Irving Zola, R. D. Laing, Thomas Szasz ve Michel Foucault gibi eleştirmenler, tıp bilimini hastaların tıp uzmanlarının denetimi altına girdiği bir **sosyal kontrol** biçimi olarak görmüşlerdir. Örneğin Szasz genişleyen psikiyatri uzmanlığını eleştirmiş ve 'ruhsal hastalık' olarak etiketlenen çok sayıda rahatsızlığın aslında sadece 'yaşamsal sıkıntılar' olduğunu öne sürmüştür. En iyi şekilde, zor koşullara adaptasyon olarak karakterize edilen kimi davranışlar tıbbileştirilmiştir ve böylelikle insanlar, kendilerini alıkoyma gücüne sahip olan doktorların kontrolü ve denetimi altına sokulmuştur. Tıbbileştirme kavramı 1970'li yıllardan bu yana, sağlık ve hastalıkla ilgili temel sosyolojik çalışmaların ana kavramlarından biridir.

Anlam ve Yorumlar

Biyotıp modeline karşı eleştirel yaklaşan sosyologlar için, bir bütün olarak tıp mesleği haksız ve hatta tehlikeli olarak algılanan bir güce sahiptir. Bu sosyal gücün bir boyutu, tıp mesleğinin hastalığın ve sağlığın tam olarak ne olduğunu ya da ne olmadığını tanımlama yeteneğinden kaynaklanmakta-

dır. Bu özellikleriyle tıpçılar, ‘tıbbi doğrunun’ belirleyicisi haline gelirler ve onların görüşü hükümetler ve kamuoyu nezdinde ciddiye alınmak zorundadır. Bununla birlikte, modern tıba karşı yapılan daha sert bir eleştiri, tıbbın önceden özel ya da günlük yaşam tarzlarının bir parçası olarak kabul edilen yaşam alanlarına gittikçe daha fazla müdahale etmesidir.

Feminist sosyologlar, hamilelik ve çocuk doğurma gibi kadınların yaşamıyla ilgili hangi unsurların modern tıp aracılığıyla tıbbileştirildiğini ve tıbbın hükmü altına alındığını göstermiştir. Gelişmiş ülkelerde çocuk doğurma eylemi rutin bir şekilde hastanelerde, çoğunluğu erkek olan uzmanların denetimi altında gerçekleşir. Yaygın ve doğal bir doğa olayı olan hamileliğe, riskler ve tehditlerle dolu bir hastalıkmiş gibi bakılmaya başlanmış, bu nedenle de ultrason taramaları ve diğer muayenelerle sürekli şekilde gözlemlenmesi gereken bir durum olarak görülmüştür. Bu, anne ve çocukların doğum esnasında hayatta kalmasını sağlayarak çocuk ölüm oranını düşürdüğü için, ‘iyi bir şey’ gibi görünebilir, ancak feministlere göre söz konusu durum hikâyenin sadece bir yüzüdür. Kadınlar, aslında hayatlarının önemli bir kısmı olan bu süreç üzerindeki kontrollerini kaybetmişlerdir ve onların fikir ve bilgileri uzmanlar tarafından çok fazla önemsenmemiştir.

Görünüşte normal olan durumların tıbbileşmesine dair benzer kaygılar, çocuklardaki hiperaktivite, mutsuzluk ve orta dereceli depresyon –genelde Prozac gibi ilaçların yardımıyla düzene konulan– ve kronik yorgunluk sendromu olarak yeniden tanımlanan kalıcı yorgunluk gibi rahatsızlıklarla ilişkili olarak gündeme gelmiştir. Bu türden tıbbileştirme girişimleriyle ilgili temel sorun, tıbbi açıdan bir kez teşhis konulunca, tedavide yan etkileri de beraberinde getiren ilaçlara bağımlı olunmasıdır.

Ivan Illich modern tıbbın genişlemesinin 'hekim hatası kaynaklı' hastalıklar ya da iatrogenesis'den dolayı faydasından çok zararı olduğunu öne sürdü. Illich'e göre iatrogenesis'in bir türü sosyal iatrogenesis ya da tıbbi hizmetler için suni bir talep yaratan tıbbileşmedir. Tıbbileşme ilerledikçe insanlar hem kendi sağlıklarıyla daha az ilgilenebilmekte hem de sağlık uzmanlarına daha bağımlı hale gelmektedirler. Bu bağımlılık sağlık hizmetlerine dair talebi artırmakta, dolayısıyla sağlık bütçelerinin artmasına yol açan tıp hizmetlerinde sürekli bir genişlemeye neden olmaktadır. Ne var ki söz konusu artış, diğer hizmetlere ayrılan bütçedeki kesintilerden karşılanmaktadır. Illich için bu durumu değiştirmenin anahtarı, doktorların (sağlıkçıların) toplum üzerindeki etkisine meydan okumaktır.

Eleştirel Noktalar

Konuyla ilgili eleştirmenler, tıbbileştirme tezini aşırı derecede dramatize edilmiş bir görüş olarak algıladılar. Tıbbın yeni alanlara yayılmasının ortaya çıkardığı bazı problemler vardır, ancak tıbbileştirme aynı zamanda pek çok fayda da getirir. Çocuk doğumlarını hastaneye taşımak bazı yerel 'uzmanları' gözden düşürebilir, fakat burada önemli olan asıl şey, bebeklerin büyük bir bölümünün güvenli bir şekilde doğması ve prematüre bebeklerin bile yaşama tutunabilmesidir. Modern tıptan önceki doğum kayıtları şimdi birer korku hikâyesi gibi okunmaktadır. Zira geçmişte bebeklerin ve/veya annelerin doğum esnasında hayatlarını kaybetmesi yaygın bir olaydı. Hastanede doğumun bütün eksikliklerine rağmen, kesinlikle bir ilerleme olduğunu hiç kimse inkâr etmeyecektir. Aynı şekilde, tıbbileştirme bazı rahatsızlıkları olan insanların bunları ciddiye almalarını ve yardım aramalarını olanaklı hale getire-

bilmektedir. Kronik yorgunluk sendromundan mustarip olanlar, genellikle, başkalarını rahatsızlıkların gerçek olduğunu inandırmaya çalışan hasta numarası yapan kişiler olarak görüldü. Yine rahatsızlık gerçek bir tıbbi problem olarak tanımlanana kadar, hiperaktif çocukların sırf yaramaz oldukları için böyle davrandıkları düşünülürdü. O nedenle tıbbileştirme, bazı sosyal teorisyenlerin inandığı kadar zarar verici ya da tehlikeli olmayabilir.

Güncel İlgiler

Tıbbileştirme tezi pek çok sosyolojik çalışmada eleştirinin önemli bir ayağı olmuştur ve biyotıbbın hâkimiyetine karşı son zamanlardaki meydan okumalar, bu tezin yeniliklere açık bir taraftar kitlesi bulduğunu göstermektedir. Fakat modern sağlık hizmetlerinin, kendisini bazı tamamlayıcı tedavilere adapte edebilmesi türünden değişimlere açık olduğunun farkına varılmasından dolayı bu eleştirilerimizi gözden geçirmeliyiz. Bir zamanlar **biyotıp** için radikal ve aslında oldukça tuhaf ve sıra dışı olan bir yaklaşım, 21.yüzyılda hızlı bir şekilde sağlık ve hastalığın pek çok tanımının bir parçası haline gelmiştir.

Obesite sorunu, ulusal sağlık sistemlerini alaşağı etmekte tehdit eden, küresel bir sağlık problemi olarak görülmektedir. Wray ve Deery (2008) kadının vücut imajı ve kendine güvenini özellikle konuya dâhil ederek beden ölçüsünün cinsiyete dayalı tıbbi algılanış şeklini inceledi. Özellikle büyük benden ölçüsü daha kapsamlı manevi çöküntülerin ve gereksiz aşırı müsamahanın sembolik göstergesi olarak görülmeye başlandı. Yazarlar bu mesnetsiz ilişkinin hem kadınların eşit sağlık hakkı algısını küçümsemelerine hem de kendi benliklerini sorgulamalarına neden olması gibi tehditler ortaya çıkardığını öne sürmektedirler.

Uykunun tıbbileştirmeyle ilgisi var mıdır? Gazetelerdeki uykusuzluk ve horlama problemlerine dair sağlık problemleri beyanlarına odaklanan bir çalışmada, uykunun hayatın en son tıbbileştirilecek kısmı olduğu ifade edilmektedir (Williams ve Diğerleri, 2008). Araştırmacılar birbiriyle benzer ve ilişkili olan uykusuzluk ve horlamanın uyku problemiyle ilgili sağlık raporlarında farklı şekilde ele alındıklarını göstermektedir. Uykusuzluk durumunda rahatsızlık hastalıktan ziyade hastanın alışkanlıklarıyla ilgili bir belirti olarak ele alınmaktadır. Böylelikle, oldukça sempatik bir şekilde olsa da, gazeteler 'ilaçları ve tedaviyi son çare' olarak algılayan bir anlayışla, davranış şekillerinin değiştirilmesini önermektedirler. Aksine, horlama başkalarını etkileyen pasif içicilikle yakın ilişkili ve özünde uyku apnesi gibi ciddi rahatsızlıklara yol açma potansiyeli olan açık bir sağlık problemi olarak görülmektedir. O nedenle sadece sağlık uzmanları değil aynı zamanda da gazeteciler de tıbbileştirmeye neden olan sosyal süreçlerde ciddi roller oynamaktadırlar.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Nye, R. A. (1995) 'The Evolution of the Concept of Medicalization in the Late Twentieth Century', *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 39(2): 115-29.
- Williams, S. J., Seale, C., Boden, S., Lowe, P. K., and Steinberg, D. L. (2008) 'Medicalization and Beyond: The Social Construction of Insomnia and Snoring in the News', *Health*, 12(2): 251-68.
- Wray, S., and Deery, R. (2008) 'The Medicalization of Body Size and Women's Healthcare', *Health Care for Women International*, 29(3): 227-43.

Hasta Rolü

Kavramın Tanımı

Hastalığa ve hasta insanların davranışlarına bağlı sosyal beklentileri, bunlarla ilgili **sosyal damga** ve yaptırımlara neden olan sapmaları açıklamak için Talcott Parsons tarafından geliştirilen bir kavram.

Kavramın Kökenleri

İnsanlar hastalandıklarında kendilerini muayene eden tıp uzmanlarından hastalıklarına teşhis koymalarını ve kendilerinin yeniden sağlıklarına kavuşmalarını sağlayacak bir tedavi süreci önermelerini bekler. Bu süreç oldukça basit ve açık bir süreçtir, fakat Amerikalı sosyolog Talcott Parsons bunu kabul etmemiştir. Parsons (1952) sağlık ve hastalığın sosyolojinin sınırları içine girmeyen basit konular gibi gözükmelerine rağmen, onlara sosyal bir olgu olarak standart sosyolojik kavramları kullanarak yaklaşmamız gerektiğini vurgulamıştır. Parsons insanların hasta olduklarında sosyal açıdan onaylanmış belirli davranışlar sergilediklerini ve bunlardan sapma gösterirlerse asla 'hasta' kabul edilmeyebileceklerini ileri sürmüştür. Parsons aynı zamanda, hem hastalığımıza hem de sağlığımıza kavuşmamıza bekçilik edenlerin olduğunu da görmüştür. 'Hasta rolü' kavramı 1970 ve 1980'lerde genel işlevselcilik ile birlikte sosyolojide gözden düşmüş, ancak toplumlardaki hastalıklarla ilgili karşılaştırmalı çalışmalarda kullanmak için günümüzde kavrama dair ilgililerde yeniden bir canlanma oluşmuştur.

Anlam ve Yorumlar

Sosyologlar için insanlar, sadece bireysel anlamda hasta değildirler, aynı zamanda hasta olduklarından toplumun kendilerinden ne istediğini bilmek zorundadırlar. Parsons toplumun bireylere dayattığı bir hasta rolü, hasta oluş şekli olduğunu öne sürmektedir. Bu durum, hastalığın sosyal kurumların işleyişi üzerindeki yıkıcı etkisini azaltması açısından önemlidir. Hasta bir kişi, örneğin, bütün normal görevlerini yapamayabilir ve olağandan daha az güvenilir ya da etkin olabilir. Eğer hastalar normal rollerini yerine getiremiyorlarsa, onların işlerindeki görevleri yarım kalır, ev içindeki sorumluluklarını da yerine getiremezler ve etraflarındaki insanların yaşamı sekteye uğrar. Böylece hastalığın yükü yayılır. Dolayısıyla hasta rolü, hasta insanlardan neleri beklememiz ve onların nasıl davranması gerektiğini belirlemenin bir yoludur.

Parsons'a göre insanlar, nasıl hasta olacaklarını öğrenmek zorundadırlar. En azından sosyalleşme aracılığıyla toplumdaki hasta rolünü öğrenmek ve hasta olduklarında diğerlerinin de işbirliğiyle bu rolü uygulamak zorundadırlar. İnsanlar hasta olmalarından kişisel olarak sorumlu değildirler ve bundan dolayı suçlanamazlar. Hastalık fiziksel sebeplerin bir sonucu olarak görülür ve hastalığın başlangıcı bireyin davranışları ya da eylemleriyle alakasızdır. Hastalar, hastalıktan sorumlu olmadıkları için, yapmak zorunda oldukları belirli görevlerden ve davranışlardan muaf tutulurlar. Örneğin, hasta kişi evdeki normal görevlerden 'azat' edilebilir ve çalışmak zorunda değildir. Hastanın kaba ve özensiz davranışları hastalığın bir parçası olarak mazur görülebilir. Bununla birlikte, hasta kişi bir sağlık uzmanına danışarak ve 'hasta' olduğunu kabul ederek sağlığını yeniden kazanmaya çalışmalıdır. Bu, hayati öneme sahiptir. Hasta rolü tamamen geçicidir ve hastanın aktif şekilde iyileşme çabası göstermesi 'sar-

tına' bağılıdır. Hasta rolüne bürünmek için birey hastalık iddialarını resmileştiren sağlık uzmanlarının yaptırımlarını kabul etmelidir. Hastanın kendi iyileşme sürecinde 'hekimin talimatlarına' uyması beklenir. Fakat doktora başvurmayı reddeden ya da tıp uzmanlarının tavsiyelerine uymayan hasta birey, kendi hasta rolü statüsünü tehlikeye atar.

Freidson (1970) hastalığın farklı tür ve derecelerine uygun üç hasta rolü tanımlamıştır. *Şartlı hasta rolü*; iyileşebilecekleri geçici bir rahatsızlığa sahip olanlara atfedilir. Hastanın, 'iyileşmesi' ve hastalığın şiddetine göre bazı haklar ve ayrıcalıklar kazanması beklenir. *Şarta bağlı olmayan haklı hasta rolü*; tedavisi olmayan hastalıklara yakalanmış hastaları kapsar. Hasta iyileşmek için her hangi bir şey 'yapamadığı' için uzun vadede o kişiye hastalık rolü otomatik olarak verilir. Son hasta rolü; bir hastalıktan ya da rahatsızlıktan dertli olan kişinin başkaları tarafından kınandığı *dayanağı olmayan (haksız) roldür*. Bu gibi durumlarda, hastanın bir şekilde hastalığın sorumluluğunu üstlenebileceği hissi vardır; alkolizm, sigarayla ilgili rahatsızlıklar ve obezite bunun muhtemel örnekleridir.

Eleştirel Noktalar

Parsons'ın hasta rolü görüşü oldukça etkilidir. Hasta bireyin aslında nasıl daha geniş bir sosyal bağlamların bir iç parçası olduğunu gözler önüne serer. Fakat buna karşı yapılan birkaç önemli eleştiri de vardır. Bazılarına göre, hasta rolü görüşü ne hastalık deneyimini içerebilmektedir ne de evrensel olarak uygulanabilirliğe sahiptir. Örneğin bu görüş, hasta ve doktorların teşhis konusunda ortak bir fikre ulaşamadıkları ve farklı ilgilere sahip oldukları durumları açıklamaz. Üstelik hasta rolünü üstlenmek her zaman açık ve doğru bir şey değildir. Bazı bireyler yıllarca kronik ağrı ya da defalarca yanlış tanımlanan hastalık belirtilerinden mustarıptır-

ler ve net bir teşhis konana kadar onların hasta rolleri reddedilmektedir. Diğer durumlarda, ırk, sınıf ve cinsiyet gibi sosyal faktörler hasta rolünün kabul edilip edilmeyeceğini ya da ne kadar kolay kabul edileceğini belirler. Bundan dolayı, hasta rolü kendisini çevreleyen sosyal, kültürel ve ekonomik etkilerden ayrı tutulamaz.

Modern toplumlarda akut enfeksiyon hastalıklarından kronik hastalıklara geçiş muhtemelen hastalık rolünü daha az geçerli kılmıştır. Her ne kadar bu kavram akut hastalıkları anlamada yararlı olabilse de, kronik hastalıklar açısından çok yararlı değildir. Örneğin, kronik hastalıklara sahip olanlar ya da özürölüler için takip edilecek tek bir beklenti seti yoktur. Hastalıkla birlikte yaşamak hem hasta hem de etrafındakiler tarafından çeşitli şekillerde deneyimlenir ve yorumlanır.

Güncel İlgiler

Parsons'ın hasta rolü kavramı, 1950'lerdeki daha saygılı ve duyarlı hastalardan, daha bilgili ve tepkisel olan sağlık tüketicilerinin bulunduğu çağımızda, genellikle yararsız bir kavram olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, Turner (1995) toplumların çoğunun hasta rolleri geliştirdiklerini, fakat bunların farklılıklar gösterdiğini öne sürmüştür. Batı toplumlarında, örneğin, hayati tehlikesi bulunmayan durumlarda hastanede kalış süresinin az olması, ziyaret saatlerinin sınırlı olması ve ziyaretçi sayısının sıkı şekilde kontrol edilmesi bağlamında bireyselleşmiş bir hasta rolü vardır. Ancak, Japonya'da daha sosyal bir hasta rolü geçerlidir. Hastalar tıbbi tedavileri tamamlandıktan sonra hastanede daha uzun süre kalma eğilimindedirler ve ortalama hastanede kalış süresi Batı toplumlarından çok daha uzundur. Hastane ziyaretleri, aile ve arkadaşların sıkça birlikte yemek yemesi ve çok daha uzun süre hastanede kalmaları nedeniyle daha gayri

resmidir. Turner hasta rollerine ilişkin bunun gibi karşılaştırmalı sosyolojik incelemelerden, sağlığın sosyal temelleri hakkında öğrenecek çok şeyimiz olduğunu iddia eder.

Hasta rolü basit ve açık bir kavram gibi algılanabilir, fakat Glenton (2003) bazı insanların buna ulaşmaya çalıştığını ve ulaşamayınca da doktorlara daha az bağımlı olacaklarına, daha çok bağımlı hale geldiklerini öne sürmektedir. Glenton'ın sırt ağrısı çekenler arasında yaptığı çalışmasında çok sayıda insan, kendilerine inanılmamasından, kendilerinin hileci ya da hastalık hastası olarak görülmesinden veya hut bir çeşit ruhsal hastalıkları varmış gibi görünmekten korktuklarını ifade etmiştir. Esasında onların 'hasta' olarak konumları hastalıklarını tıbbi bir teşhis konulabilecek kadar yeterli şekilde ortaya koyamamaları nedeniyle zayıflar ve bu da gayrimeşruluğa sebep olabilir. Glenton bu problemi, hasta rolüne ulaşmada başarısızlık olarak yorumlar. Aynı şekilde bu, Parsons'ın tanımının sağlıklılara ve hastalara uygun olduğunu da gösterir. Bu durum, aksini benimseyen yaygın kanıya rağmen, kronik rahatsızlıkların orijinal tezin sınırları dışında olmadığına dair faydalı kanıtlar sağlar.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Freidson, E. (1970) *Profession of Medicine: A Study of the Sociology of Applied Knowledge* (New York: Dodd, Mead).
- Glenton, C. (2003) 'Chronic Back Pain Sufferers: Striving for the Sick Role', *Social Science and Medicine*, 57(11): 2243-52.
- Parsons, T. (1952) *The Social System* (London: Tavistock).
- Shilling, C. (2002) 'Culture, the "Sick Role" and the Consumption of Health', *British Journal of Sociology*, 53(4): 621-38.
- Turner, B. S. (1995) *Medical Power and Social Knowledge* (2nd edn, London: Sage), esp. chapter 3.
- White, K. (2009) *An Introduction to the Sociology of Health and Illness* (London: Sage), esp. chapter 6.

Sosyal Özürlülük Modeli

Kavramın Tanımı

Özürlülüğe ilişkin dezavantajların ‘nedenlerini’, bireysel bağlamdan çok, toplum ve onun kurumları kapsamında tespit etmeye çalışan bir yaklaşım.

Kavramın Kökenleri

Son zamanlara dek Batı toplumlarında hâkim olan yaklaşım bireysel özürlülük modeliydi. Bu model, özürlülerin iş bulma, etrafta dolaşma ve toplumda tam bir yurttaş olma konusunda yaşadıkları problemin ana sebeplerinin bireysel sınırlamalar ve ‘özürlüler’ olduğunu öne sürüyordu. Bireysel özürlülük modelinde, vücuttaki ‘anormalliğin’ bir çeşit ‘özürlülüğe’ ya da işlevsel sınırlamaya neden olduğu kabul edilir. Özürlü insanlara tedavi edici ve iyileştirici teşhisleri önermek onların işi olduğundan, tıp uzmanlarının bireysel modelde merkezi bir rolü bulunmaktadır. Bu nedenle bireysel model sıklıkla ‘tıbbi model’ olarak tanımlanır. Bu özürlülük modeline, 1970’lerden beri gelişen özürlü insan hareketleri içindeki aktivistler tarafından karşı çıkılmaktadır.

1960’ların sonlarında Amerika ve Britanya’da egemen modeli reddeden ve özürlülüğü tıbbi bir meseleden ziyade politik bir konu olarak gören alternatif bir perspektif geliştirildi. Sakatlıkları (kolların kaybedilmesi gibi bireysel sıkıntıları) özürlülüğünden (bu gibi sakatlıklara sahip insanlar için önlem almayan organizasyonlardan kaynaklanan dezavantajlar) ayıran yeni bir ‘sosyal engellilik modeli’ ortaya çıktı. Sosyal model o günden beri, çok sayıda araştırmanın ve gelişimin konusu olmaktadır ve organizasyonları özürlü insanlar için ‘makul önlemler’ almaya zorlamayı amaçlayan günümüzdeki eşit

haklara dayalı yasal düzenlemeleri güçlü bir şekilde etkilemektedir. Bununla birlikte, daha yakın zamanlarda sosyal modelin gerçek özörlölük deneyimini hesaba katmak için değiştirilmesine yönelik eleştirilerde söz konusudur.

Anlam ve Yorumlar

İngiltere’de Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Özörlölüler Birliği (UPIAS) 1976’daki manifestosunda sakatlık ve özörlölük ayırımına dayanan radikal bir özörlölük tanımı benimsedi. UPIAS fiziksel ‘noksanalık’ tanımını, noksanlığın fiziksel olmayan, duyuşsal ve entelektüel şekillerini de kapsayacak şekilde genişleterek kabul etti. Özörlölük artık bireylerin bir sorunu olarak değil, noksanlığa sahip bireylerin topluma tamamen adapte olmak için karşı karşıya kaldıkları engeller açısından değerlendirilmektedir. Özörlölük bu nedenle tam yurttaşlığın inkârı ve bir çeşit ayrımcılıktır. Mike Oliver (1983) sosyal ve bireysel özörlölük modelleri arasındaki farkı açık hale getiren ilk kuramcıydı ve sosyal model kısa süre içinde özörlölük aktivizminin ve akademik çalışmaların odak noktası haline geldi. Sosyal model özörlölülere karşı sosyal, kültürel ve tarihi bariyerlerin neden ortaya çıktığına ilişkin tutarlı açıklamalar ortaya koydu. Tarihsel olarak, özellikle de kapitalist fabrikalar istihdamı bireysel ücretli işe dayandırmaya başladığında, özörlölülerin etkin bir şekilde iş piyasasından çıkarıldıkları Endüstri Devrimi esnasında, özörlölülerin topluma tam olarak katılımlarının önünde bir sürü engel ortaya çıktı. Çok sayıda özörlölü insan iş edinemedi ya da işlerine devam edemedi. Devletin buna tepkisi ise, sert bir caydırıcılık ile kurumsallaşma oldu. Aslında, bugün bile özörlölü insanların iş gücündeki varlığı çok küçük kalmaktadır.

Sosyal model günümüzde bizim özörlölülüğü algılayış tarzımızı şekillendirmede çok büyük bir etkiye sahiptir. İngiltere-

re'de ortaya çıkmasına rağmen, sosyal model küresel bir etki kazanmıştır. Tam katılımın önündeki engelleri kaldırmaya odaklanarak, özürlü insanların politik stratejiye odaklanmalarına olanak tanımıştır. Bu durum, bazılarının sosyal modeli kabul ederek özürülülerin 'yeni bir sosyal hareket' meydana getirdiklerini öne sürmelerine yol açmıştır. Özürülülüğün nedeni olarak bireysel maluliyetleri gösteren bireysel modeli, özürülülüğün aslında güçlüklerden kaynaklandığı anlayışını savunan bir modelle değiştiren sosyal model, pek çok özürlü tarafından 'özgürleştirici' bir anlayış olarak görülmektedir.

Eleştirel Noktalar

1980'lerin sonlarından bu yana, sosyal modele karşı çeşitli eleştiri hatları ortaya çıkmıştır. Bazı eleştirmenler, sosyal modelin birçok özürlü insanın hayatlarında merkezi öneme sahip olan genelde acı ve rahatsızlık veren özörlörlere dikkat etmediğini kabul eder. Shakespeare ve Watson (2002) bunu, 'bizler sadece özürlü insanlar değiliz, aynı zamanda sakatlıkları olan insanlarız ve aksini düşünmek bizim 'biyografilerimizin' önemli bir parçasını görmezden gelmek anlamına gelmektedir' şeklinde ifade etmektedir. Buna karşın sosyal modeli savunanlar, sosyal modelin günlük noksanlık deneyimlerini inkâr etmekten ziyade, sadece topluma tam katılım karşısındaki sosyal engellere odaklanmaya çalıştığını belirtmektedirler.

Tıp sosyologları sosyal modelin dayandığı sakatlık ve özürülölük arasındaki ayrımın hatalı olduğunu öne sürerek, bu modeli sıklıkla reddederler. Bu eleştirmenler sosyal modelin biyotıp olarak tanımlanan sakatlığı sosyal olarak tanımlanan özürölölükten ayırdığını iddia etmektedirler. Tıp sosyologları hem sakatlığı hem de özürölölüğü sosyal anlamda yapılandırılmış ve birbiriyle yakından ilişkili unsurlar olarak görürler. Bu bağlamda örneğin, birinin nerede sona erdiği ve di-

ğlerinin nerede başladığını tanımlamak kolay değildir. Bir bi-naya uygun tekerlekli sandalye girişi tasarlanmasındaki başa-rısızlık, tekerlekli sandalye kullanıcılarına sosyal boyutu olan engelleyici bariyerler yaratır, fakat bütün özürlülük kaynakla-rının ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığı çok daha faz-la durum vardır. Bazı eleştirmenler ise, örneğin, süreklileşmiş sabit ağırlar ya da önemli zihinsel yetersizliklerle ilgili özürlü-lüklerin, bireyi sosyal değişimlerle ortadan kaldırılamayacak derecede topluma tam olarak uyum sağlamakdan alı koydu-ğunu iddia ederler. Bundan dolayı, herhangi bir tam özürlü-lük açıklaması, sadece toplum tarafından oluşturulanları de-ğil, aynı zamanda sakatlıkların ortaya çıkardığı özürlülükleri de göz önünde bulundurmalıdır.

Güncel İlgiler

Sosyal model, hem akademik özürlülük çalışmalarında hem de özürlülerin toplumun geri kalanına uyum sağlama-sında radikal bir hareketti. Ayrıca, yukarıda belirtilen eleşti-rilere rağmen, ona meydan okuyacak herhangi bir alternatif model ortaya çıkacak gibi de görünmemektedir. Özürlülük kavramının içeriği sosyal model tarafından dönüştürülmüş-tür ve özürlülük sosyolojisi, ancak bu dönüşümle birlikte mümkün hale gelmiştir. Sosyal model, özürlülüğün her şeyin ötesinde yalnızca tıp mesleğine bırakılabilecek bir şey olma-dığını, onun aynı zamanda **sosyal bilimlerin** tamamı için önemli bir çalışma nesnesi olduğunu da göstermiştir.

Çin'deki özürlülerin internet kullanımındaki bazı sosyal engelleri inceleyen bir çalışmada Guo ve meslektaşları (2005) sosyal model yaklaşımından hareket etmiştir. Anket yönte-minin kullanıldığı çalışmada örnekleme 25 ildeki 122 kişi alınmıştır. Çalışmada, özürlü insanların küçük bir azınlığının internet kullanıcısı olduğu, fakat internetin bu insanların

sosyal etkileşimlerinin kalitesini ve sıklığını arttırdığı, dolayısıyla da sosyal engellerin azaltılmasına yardım ettiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca özürlü insanlar internet ortamında 'gerçek' dünyada mümkün olabileceğinden çok daha büyük bir insan grubuyla etkileşime girme olanağına sahiptiler. Bununla birlikte, bulgular; çoğunluğu şu an internete giremese de, Çin'deki özürlü insanlar arasında açık bir dijital bölünme olduğunu kanıtlamaktadır. Sosyal model, bu türden problemlere ilişkin çözümlerin mevcut sosyal yaşamın yeniden düzenlenmesinde ve sosyal politikaların yeniden şekillendirilmesinde yattığını göstermektedir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Barnes, C., and Mercer, G. (2008) *Disability* (Cambridge: Polity), esp. chapters 1 and 2.
- Gabel, S., and Peters, S. (2004) 'Presage of a Paradigm Shift? Beyond the Social Model of Disability toward Resistance Theories of Disability', *Disability and Society*, 19(6): 585-600.
- Guo, B., Bricout, J., and Huang, J. (2005) 'A Common Open Space or a Digital Divide? A Social Model Perspective on the Online Disability Community in China', *Disability and Society*, 20(1): 49-66.
- Oliver, M. (1983) *Social Work with Disabled People* (Basingstoke: Macmillan).
- Sapey, B. (2004) 'Disability and Social Exclusion in the Information Society', in J. Swain et al. (eds), *Disabling Barriers - Enabling Environments* (London: Sage), pp. 273-9.
- Shakespeare, T., and Watson, N. (2002) 'The Social Model of Disability: An Outdated Ideology?', *Research in Social Science and Disability*, 2: 9-28.

Sosyal Benlik

Kavramın Tanımı

Bireyin, diğer insanların kendisine yönelik çeşitli reaksiyonlarına karşı tepki olarak geliştirdiği öz-farkındalık oluşumu.

Kavramın Kökenleri

İnsanoğlunun yaşadığını ve öleceğini bilen tek varlık olduğu sıklıkla dile getirilmektedir. Sosyolojik olarak bunun anlamı, insanların bir benlik bilincine sahip olduklarıdır. Amerikalı sosyolog ve filozof George Herbert Mead (1934) çocukların 'ben' ve 'beni/bana'yı kendilerini betimlemek için kullanmayı nasıl öğrendiklerini araştırdı. Mead benliğin nasıl ortaya çıktığını ve geliştiğini anlamanın koşulunun, sosyolojik bir bakış açısı geliştirmek olduğunu savundu ve onun fikirleri sosyolojideki sembolik etkileşimci geleneğin temelini oluşturdu. Mead, her ne kadar benlik kavramı ilk ortaya çıktığında, 'şeyler yoluyla düşünme' yeteneği anlamında kullanılsa da, onun gerçek bir insan özünde vücut bulan benliğin somutlaşması olduğunu, dolayısıyla 'ruh' ve buna benzer kavramların aksine, insan özne olmaksızın kavranamayacağını ileri sürmüştür.

Anlam ve Yorumlar

Mead, bebeklerin ve küçük çocukların her şeyden önce çevresindeki insanların eylemlerini taklit ederek sosyal varlıklar halini aldıklarını ve oyunların bunu gerçekleştirmenin yollarından birisi olduğunu dile getirir. Oyun esnasında kü-

çük çocuklar, sıklıkla yetişkinlerin yaptıklarını taklit ederler. Örneğin, küçük bir çocuk bir yetişkinin yemek pişirdiğini gördükten sonra, çamurdan kurabiyeler yapacak ya da bahçeyle uğraşan birini gözlemledikten sonra kaşıkla toprağı kazacaktır. Oyun basit taklitlerle, dört beş yaşlarındaki bir çocuğun **yetişkin rollerini** oynayacağı karmaşık oyunlara dönüşür. Mead bunu 'diğerlerinin rolünü almak' –başka birinin yerinde olmanın ne olduğunu öğrenmek olarak adlandırır. Çocuklar sadece bu aşamada gelişmiş bir benlik duygusu edinmeye başlarlar. Kendilerini dışardan ya da başkalarının gözlerinden görüyormuşçasına algılayarak, kendilerini ayrı kişiler –bir 'ben'- olarak anlamayı başarırlar.

Mead'in kuramı iki-parçalı benlik düşüncesine dayalıdır. İlk parça olan 'Ben', sosyalleşmemiş küçük çocuk ya da kendiliğinden istek ve arzulara sahip insan organizmalardır. İkinci parçanın, yani, 'beni/bana'nın gelişimi sosyal etkileşimler aracılığıyla gerçekleşir. Bu gelişim, çocukların sistematik olmayan oyunda yer almaktan ziyade, organize oyunlarda yer alma eğilimi gösterdikleri yaşlar olan sekiz ya da dokuz yaşında olur. Organize oyunları öğrenmek için çocukların sadece oyunun kurallarını anlaması değil, aynı zamanda oyundaki diğer rollerle birlikte kendilerinin oyundaki yerini de anlaması gerekir. Çocuklar kendilerini sanki dışardan bakıyorlarmış gibi görürler ve tek bir role adapte olmak yerine '**genelleştirilmiş diğer**' rolüne bürünürler. Bundan dolayı, bireyler için bireysel ve 'organizmayla ilgili 'ben' ve sosyal olarak ortaya çıkan 'beni/bana' arasındaki bir içsel konuşma aracılığıyla *kendilik bilinci* geliştirmek mümkün hale gelir. Yani bu *kendilik bilinci*, bizim genellikle düşünme olarak adlandırdığımız, bir bakıma kendimizle konuşma biçimi

olan bu içsel konuşmadır. Benlik duygusu gelişiminin kökeninde, oldukça karmaşık olan kişisel ve sosyal kimlik inşaları bulunur.

Eleştirel Noktalar

Mead'ın kuramına ilişkin bir eleştiri, benlik oluşum sürecinin nispeten sorunsuz gibi gözükmektedir. Fakat bazı düşüncüler, sürecin çatışmalarla ve duygusal karışıklıkla dolu olduğunu, dolayısıyla tüm hayat boyunca etkisini görebileceğimiz izler bırakabileceğini öne sürmektedir. Özellikle çocukların kendi **cinsel kimliklerini** edindikleri dönem olan **erken sosyalleşme** aşamasında durum böyledir. Sigmund Freud ve onun sonraki dönem takipçileri, bilinçsiz düşünce ve duyguların benlik oluşumu ve cinsel kimliğin ediniminde, Mead'ın kuramının öngördüğünden çok daha önemli bir rol oynadığını ileri sürmüşlerdir. Erkek ve kızların aileleriyle olan samimi bağlarını kırdıkları süreç, pek çoğu için travmatik olabilir. Sürecin çok yumuşak olduğu durumlarda bile, erkeklerin kişisel ilişkiler kurmada güçlük çekerek büyümelerine sebep olabilir. Benlik oluşumu zordur ve Mead'ın kuramında bulunmayan bir boyut olan bilinçaltı arzuların baskılamasını içerir. Mead'ı eleştiren bu düşüncüler ayrıca, onun kuramının içsel gerilim ve çatışmalarla parçalanmış ve işlevini yerine getiremeyen benliklerin oluşmasına yol açabilen ebeveynlerin, **dengesiz güç ilişkilerinin** etkileri hakkında söyleyecek çok az şeyi olduğunu öne sürmüştür.

Güncel İlgiler

Mead'ın kuramı sosyolojinin gelişimi için oldukça önemliydi. Onun kuramı, gerçek anlamda ilk sosyolojik benlik-oluşum kuramıydı. Mead, kendimizi doğru bir biçimde anlamının koşulunun, insanların etkileşim süreçlerini anlamak olduğu konusunda ısrarcıdır. Mead bu anlayış çerçevesinde benliğin, bizim biyolojik yapımızın doğuştan gelen bir parçası olmadığı gibi, basit bir biçimde insan beyninin gelişimiyle ortaya çıkmadığını da göstermiştir. Mead'ın sergilediği şey, bireysel benlik çalışmasının toplum çalışmalarından koparılamayacağı ve bunun sosyolojik bir perspektif gerektirdiğidir.

Bizler kendimizi bireyler olarak idrak edebiliriz, fakat samimi ilişkilerde bizim bireysel benliklerimize ne olur ve ilişkilerin bozulması benliği nasıl etkiler? Bu sorular, romantik ilişkilerin bozulması ve bunun benlik kavramı ya da 'ben' duygusu üzerindeki etkilerini inceleyen bir makalede tartışılmıştır (Slotter ve Diğerleri 2009). Güçlü romantik ilişkilerde insanların benlikleri, iç içe geçer ve benlikler rutin olarak kullanılan 'biz' 'bizim' ve 'bize' ifadelerinde olduğu gibi, açık bir biçimde tanımlanmaz. Bu türden ilişkilerin sona ermesi genellikle stres ve üzüntüye neden olur, fakat bireyler hayatlarını yeniden düzenleyip, şekillendirdikçe benliğin yapısı ve içeriğinde değişiklikler meydana gelir. Çalışma, pek çok insanın ayrılma sonrasındaki benlik karmaşalarını öznel olarak algıladığını, benliklerini daha da küçülmüş hissettiklerini göstermiştir. Hem Mead hem de Elias'ın öne sürdüğü üzere, bizim bireysellik tecrübemiz, aslında benliğin kaçınılmaz bir biçimde etkileşim ve iletişimlerle biçimlenen bir sosyal benlik olduğunu gizlemektedir.

Son yıllarda sosyologlar, küreselleşme, bilgi teknolojisi-
nin yayılması, kitlesel göç, seyahat, zaman-uzam sıkışması
ve cinsiyet ilişkilerinin yeniden yapılandırılması türünden
sosyal değişimleri tartışmaktadırlar. Bu türden değişimlerin,
insanların benlik duygularını etkilemesi kaçınılmazdır. Bu
anlamda Adams (2007) makro sosyal değişimlerle ilgili açık-
lamalarla, öz-kimliğin değişen biçimlerine ilişkin kuramları
bir araya getirmiştir. Örneğin, bazı kuramcılar sınıf bilinci
azaldıkça insanların bireysel benliklerinin adeta akıntıya ka-
pıldığını ve onların belirsizliğe ve ümitsizliğe karşı daha sa-
vunmasız hale geldiğini öne sürmektedir. Fakat diğerleri bu
değişimi yeni ortaya çıkan özgürlüklerin avantajını kullanma
kapasitesine sahip daha yansıtıcı bir sosyal benlik şekli ihti-
mali sunan bir değişim olarak görürler. Adams bizim son
zamanlardaki büyük çaplı sosyal değişim kuramlarını ve
bunların benlik oluşumundaki etkilerini anlamamıza yar-
dımcı olmaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Adams, M. (2007) *Self and Social Change* (London: Sage).
Burkitt, I. (2008) *Social Selves: Theories of Self and Society* (2nd edn,
London: Sage).
Mead, G. H. (1934) *Mind, Self and Society*, ed. C. W. Morris (Chicago:
University of Chicago Press).
Slotter, E. B., Gardner, W. L., and Finkel, E. J. (2009) 'Who am I
Without You? The Influence of Romantic Break-Up on the
Self Concept', *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(2):
147-60.

Damga

Kavramın Tanımı

Alçaltıcı olarak tanımlanan ve toplumsal açıdan onaylanmayan, aşağılamaya, sosyal mesafeye ve ayrımcılığa neden olan fiziksel ya da sosyal özellikler.

Kavramın Kökenleri

Damga ve damgalama süreciyle ilgili sosyolojik çalışmalar 1960'lardan bu yana büyük ölçüde sembolik etkileşimci gelenek içinde yürütülmektedir. Goffman'ınki gibi ([1963] 1990) bazı erken dönem çalışmalarda, damgalama sürecinin ayrımcılık yaratma konusunda nasıl işlediği kuramsallaştırılmış ve damgalanan insanın buna nasıl tepki verdiği araştırılmıştır. Goffman'a göre, damganın türüne bağlı olarak bazı önemli farklılıklar vardır. Bunlar insanların **öz-kimliklerini** ne ölçüde yönetebileceklerini ve benlik duygusunu nasıl koruyabileceklerini belirler. Damga fikrinin başka bir kaynağı, özürlü hareketleridir. Bireysel özürlülük modeline karşı ilk itiraz, Paul Hunt'ın *Stigma: The Experience of Disability* (1966) adlı çalışmasından gelir. Hunt, özürlü insanların problemlerinin aslında onların noksanlıklarından değil, daha çok özür-lü ve sağlam insanlar arasında gerçekleşen ve özürlülüğün damgalanmasına yol açan etkileşimlerden kaynaklandığını öne sürmüştür. Daha yakın zamanlarda bu kavram HIV/AIDS ve sağlıkla ilgili diğer rahatsızlıklara sahip insanların durumunu araştırmak için de kullanılmıştır.

Anlam ve Yorumlar

Damgalamanın oluşumuyla ilgili en başarılı ve sistematik açıklama Erving Goffman'a aittir. Goffman'ın çalışması, kişinin bedeninin bazı fiziksel yönlerinin başkaları tarafından bir kez damga nedeni olarak nitelendiğinde ne türden problemler ortaya çıkabildiğini gösterdiği için, sosyal kimlik ve somutlaşma arasındaki yakın ilişkinin mükemmel bir örneğidir. Goffman, sözelimi, özürli insanların kolayca gözlemlenebilen fiziksel noksanlıkları temelinde nasıl damgalanabileceklerini gözler önüne sermiştir. Her şeye rağmen, damgalama kaynaklarının tümü fiziksel değildir, çünkü damga biyografik özelliklere, karaktere ilişkin 'kusurlar'a ve kişisel ilişkilere bağlı olabilir.

Damga pek çok şekil alabilir. Gözle görünür noksanlık kaynaklı fiziksel damganın, başkalarından saklaması zor ya da imkânsız olabilir. Goffman bunun kimliklerin idaresini daha zor hale getireceğini öne sürmüştür. Etkileşimlerde onaylanan bir durum söz konusu olduğunda, 'itibarsızlaşmış' bir damgadan bahsedebiliriz. Geçmişteki mahkûmiyet gibi bir biyografik damganın diğerlerinden saklanması daha kolay olabilir. Ancak mahkûmiyetin herkes tarafından bilinir hale gelmesiyle birlikte, 'itibarsızlaştıran' bir damga söz konusu olacaktır. Bu tipi idare etmek bir şekilde daha kolay olabilir, fakat yine de sürekli olarak kontrol edilmelidir. Uyuşturucu kullanıcılarıyla özdeşleştirilmiş bir karakter damgası da itibarsızlaştıran damgaya örnek olabilir, ancak eğer bu kişiler diğer suçlulara ya da bağımlılara sorulursa bu damga, 'itibarsızlaştırılmış' bir damgaya dönüşebilir. Goffman'ın insanların damgayı gizlemeleri gerektiğini önermediğini not edelim; o sadece damgalama sürecinin gerçek

hayatta nasıl işlediğini ve insanların damgalanmamak için ne gibi stratejilere başvurduğunu anlamaya çalışmıştır.

Goffman damganın, bir bireyin sosyal anlamda tam olarak kabul görme noktasında diğerleri tarafından yetersiz bulunduğu, bir değerden düşürme ilişkisi olduğunu ileri sürmüştür. Damgalama, insanlar hasta olduklarında ve onların kimlikleri değiştiğinde gündeme geldiği için, genellikle tıbbi bir bağlama sahiptir. Bunlar bazen geçici olabilir, fakat bu durum çoğunlukla kronik ve kalıcı hastalıklarla ilgilidir. Goffman damgalama sürecinin özünde sosyal kontrolünün olduğunu ileri sürmüştür. Damgalayan gruplar, toplumun davranışları geniş çapta kontrol etmesinin bir aracıdır. Bazı durumlarda, damga asla silinmez ve kişi topluma asla tam olarak kabul edilmez. Bu ilk kez AIDS hastaları söz konusu olduğunda geçerli olmuştur ve bazı ülkelerde halen devam etmektedir.

Eşcinsellik dünya çapında pek çok ülkede damgalanmaktadır. 1960'ların sonlarında ortaya çıkan bir terim olan *homofobi* (eşcinsellik korkusu) eşcinsellere, onların yaşam tarzlarına duyulan nefret ya da tiksintiyle birlikte bu türden bir nefrete dayalı olarak açığa çıkan davranışları ifade eder. *Homofobi* sadece eşcinsel erkeklere ve lezbiyen kadınlara karşı açıkça yapılan bir düşmanlık ve şiddet eylemini değil, aynı zamanda çeşitli sözlü tacizleri de kapsayan bir önyargı biçimidir –örneğin Britanya'da bir heteroseksüel erkeği aşağılamak için 'ibne' ya da 'nonoş' gibi terimlerin kullanımı ya da eşcinsel erkekleri aşağılamak için kadınlarla özdeşleştirilen 'hanım evladı' ya da 'kadınsı' gibi kırıci terimlerin kullanılması yaygındır. Sarah Nettleton (2013) AIDS'e Amerika'da ilk kez eşcinsel erkekler arasında rastlandığı için bu hastalığa ilk önce GRID – Eşcinsellerle İlişkili Bağışıklık Yetmezlik –

olarak adlandırıldığını ve medyada genellikle ‘eşcinsel vebas-ı’ olarak bahsedilen bu hastalığa, aslında ‘uçlarda yaşanan’ eşcinsel yaşam tarzının *sebep olduğunun* öne sürüldüğünü belirtmiştir. Bu yanlış olsa da, eşcinsel erkeklerin ‘yüksek risk grubunun’ bir parçası olduğuna dair yapılan epidemiyolojik yorumlar bu gibi gruplarla ‘heteroseksüel genel halk’ arasındaki ayrışmayı güçlendirme eğilimindedir.

Eleştirel Noktalar

Damga ile ilgili çalışmaların eksiliklerinden biri, dalgalanma sürecine karşı dirençte ilgili göreceli eksikliktir. Her ne kadar dışlanmış bir durumda başarılı olmaları pek mümkün olmasa da, bireysel seviyede insanlar damgalama etiketini basitçe reddedebilirler. Ancak, kolektif direnç şekilleri damgaya karşı durmada çok daha önemli olabilir. Özürlü insanların ve eşcinsel erkekler ile lezbiyenlerin hareketleri, sıklıkla protestolar ve doğrudan eylemlerle itibarsızlaştıran ve itibarsızlaştırılmış damgalara karşı yapılan ana akım yorumlara karşı durabildiler. Oldukça açık sembolik protestolar ve ayrımcı dil kullanımı ile **etiketlemeye** karşı verilen mücadeleler, damgalamaya karşı doğrudan baskı kurmadan kaynaklanan değişimler ve eşit haklarla ilgi kanunlar toplumdaki genel tavrın değişmesine yardımcı olmuştur. Damgalayıcı süreçler muhtemelen daha önceki kuramların olanak sağladığından daha fazla değişime açıktır.

Güncel İlgiler

Damga kavramı faydalı olmaya devam ediyor. Örneğin kendine zarar vermeye yönelik davranışlarla ilgili son dönemdeki bir çalışma, kendilerine zarar verici eylemlere karı-

şanların davranışlarının muhtemel damgalayıcı etkilerinden ne kadar haberdar olduklarını, bu kişilerin *itibarsızlaşmış* damgalarının *itibarsızlaştırıcı* damga hale dönüşmesinden kaçınmak için eylemlerini vücutlarının halka açık alanlarda görünmeyecek bölümlerini seçerek gerçekleştirdiklerini göstermektedir. Benzer şekilde, anoreksiya nevroza gibi yeme bozukluklarıyla ilgili çalışmalar, benlikleri üzerindeki kontrolü kaybettiklerini başkalarına göstermekten ve sosyal damganın zorla kabul ettirilmesinden kaçınan insanların benlik sunumlarını ve böylece kimliklerini devam ettirmek ve davranışları saklı tutmak amacıyla büyük çabalar sarf ettiklerini göstermektedir.

Damga kavramına yönelik ilginin devam ettiği, Kit Yee Chan (2009) ve arkadaşlarının Tayland'daki AIDS ve kısıtlanmamış cinsellikle ilgili çalışmalarında açıkça görülmektedir. Karma-yöntem yaklaşımını kullanan bu çalışmada, Bangkok'taki hemşirelerin işlerini yaparken kazara HIV'e maruz kalmaları konusundaki algıları araştırılmıştır. Araştırmacılar hemşirelerin korkusunun, HIV enfeksiyonun tıbbi sonuçlarından ziyade, daha çok HIV'in pozitif çıkmasıyla ilişkili sosyal dışlanmadan kaynaklandığını sonucuna ulaşmışlardır. Hemşireler iş yerinde HIV'e yakalanma risklerinin çok az olduğunu bilseler de, HIV'in sosyal sonuçları olarak kavradıkları durumdan beslenen bir korkuya sahiptirler. Bu sosyal korku, hastalarına yapıştırılan damgayı ilk elden gözlemlemiş oldukları gerçeğinden filizlenmiştir.

Goffman damganın insanların yaşamlarının hemen her yönünden doğabileceğini iddia etmiştir. Caroline Howarth (2006) 'ırk'ı bir sosyal damga olarak kavramsallaştırmanın, 'ırk'a bağlı damgalama sürecini anlamada bize nasıl yardımcı olacağını ve toplulukların ayrımcılığa yol açan süreçlere

itiraz edip, bunları nasıl değiştireceğine odaklandı. Üç nicel çalışmadan elde ettiği verilerle Howard, 'ırka' iliştirilmiş olduğu için damganın saklanamayacağını ya da başka şeyler altında gizlenmeyeceğini ve damgalayıcı rejimi devirmenin kolektif bir şekilde yapılması gerektiğini ortaya koydu. Makalede bu durum, damgalama operasyonuna karşı çıkılabilen 'sosyal psikolojik alanlar' sağlamak amacı güden okul ve kiliselerdeki çeşitli örneklerle açıklamaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Chan, K. Y., Rungpueng, A., and Reidpath, D. (2009) 'AIDS and the Stigma of Sexual Promiscuity: Thai Nurses' Risk Perceptions of Occupational Exposure to HIV', *Culture, Health and Sexuality*, 11(4): 353-68.
- Goffman, E. ([1963] 1990) *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity* (London: Penguin), esp. chapters 1 and 2.
- Green, G. (2009) *The End of Stigma: Changes in the Experience of Long-Term Illness* (London: Routledge), esp. chapters 1 and 2.
- Howarth, C. (2006) 'Race as Stigma: Positioning the Stigmatized as Agents, Not Objects', *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 16(6): 442-51.
- Hunt, P. (1966) *Stigma: The Experience of Disability* (London: Chapman).
- Nettleton, S. (2013) *The Sociology of Health and Illness* (3rd edn, Cambridge: Polity).

TEMA 9: SUÇ VE SOSYAL KONTROL

Anomi

Kavramın Tanımı

Genellikle hızlı sosyal değişim dönemlerinde ortaya çıkan ve etkin sosyal normların bulunmayışı deneyiminden kaynaklanan endişe ve yılgınlık hissi.

Kavramın Kökenleri

Modern dönemde sosyal değişim öylesine hızlıdır ki, geleneksel yaşam tarzları, ahlaki değerler ve gündelik rutinler, bazen yerine yenisi bile konulmadan bozulduğu için, temel sosyal problemlere yol açarlar. Durkheim bu düzen bozucu koşulları anomie, amaçsızlık hissi, yılgınlık ve insanların 'ne yapacaklarını' bilemedikleri bir çaresizlik durumuyla ilişkilendirir. Örneğin, organize olmuş bir din tarafından telkin edilen geleneksel ahlak kuralları ve standartları, erken dönemdeki kapitalist gelişmelerce insanları gündelik hayatlarının anlamsız olduğu hissiyle baş başa bırakacak şekilde baltalanmıştır. Anomie belirli bir sosyal yaşam alanında davranışlara rehberlik edecek net standartlar olmadığına ortaya

çıkarak ve bu durum insanları kafası karışmış, endişeli ve iş yapamaz hale getirir. Anomi kavramı Amerika'da Robert Merton tarafından suç ve sapkınlık üzerine yaptığı bir deneysel çalışmada anlamı değiştirilerek kullanılmıştır. Merton'a göre anomi, insanlar toplumun kültürel amaçlarıyla bireyin onları karşılama yetenekleri arasındaki sosyal gerilimi deneyimledikleri zaman ortaya çıkar. Bu yüzyılda Messner ve Rosenfeld (2001) anomi kuramının yenilenmiş bir yorumunu, yani kurumsal anomi kavramını üretmiştir. Kurumsal anomi, davranışı düzenleyen sosyal normları baltalayan ve onları geçersizleştirme eğiliminde olan piyasa ahlakının gereğinden çok vurgulandığı durumlara karşılık gelmektedir.

Anlam ve Yorumlar

Bireyler suç işlediklerinde veya sapma davranışları sergilediklerinde, onları ne yaptıklarını bilen rasyonel varlıklar olarak varsaymak makul görünmektedir. Fakat sosyologlar cinsiyete, sınıfa ve etnik gruba göre çeşitlenen suç ve sapma şablonları olduğunu ve bunun nedenler hakkında yeni sorular ortaya çıkardığını keşfetmişlerdir. Örneğin, belirli bazı sosyal gruplar neden diğerlerinden daha fazla suç işlemektedir? Yoksulların bile büyükanne ve büyükbabalarından daha fazla mal varlığına ve daha iyi yaşam koşullarına sahip olduğu nispeten zengin ülkelerde, suç oranları hâlâ yüksektir. Robert Merton, Durkheim'ın anomi kavramını bu duruma bir açıklama getirmek için kullanmıştır ve geliştirdiği anomi kavramı aracılığıyla cevabın en önemli parçasının Amerikan toplumunun yapısı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Merton (1938) çok sayıda gelişmiş ülkenin resmi istatistiklerinden elde edilen ve iyi temellendirilmiş bir gözlem sonucundan yola çıktı: Bu sonuca göre, hızlı maddi kazanç elde

etmek için işlenen 'para hırsına' dayalı suçlar, yüksek bir oranda vasıfsız işlerde çalışanlar ya da şimdilerdeki yaygın tabirle 'alt tabaka işçi sınıfı' tarafından işlenmektedir. Merton, Amerikan toplumunun genelde haklı bir hedef olarak maddi başarı peşinde koştuğunu ve buna ulaşmanın aracı olarak kişisel disiplin ve sıkı çalışmayı teşvik eden oturmuş kültürel değerlere sahip olduğunu belirtmiştir. Hayattaki başlangıç noktaları ne olursa olsun, hangi kökenden gelirlerse gelsinler, insanlar yeterince sıkı çalıştıkları takdirde mutlaka başarılı olacaktır düşüncesi 'Amerikan Rüyası' olarak bilinir hale gelmiştir. Amerikan Rüyası, Amerika'ya yerleşmiş pek çok göçmen gurubu için çekici olduğunu kanıtlamıştır. Merton bu 'rüyanın' alt tabaka işçi sınıfı için bir ideoloji haline geldiğini ve bunun yasal başarı olanaklarının herkese açık olmadığı gerçeğini maskeleyişini ileri sürmüştür. Çok çalışmalarına rağmen, yüksek düzeydeki maddi yaşam standartlarına ulaşmayı başaramayanlar, kendilerini beceriksizliklerinden dolayı suçlu hissederler. Daha kötüsü, onlara yeterince sıkı çalışmadıkları için suçlanması gerekenin kendileri olduğu söylenir. Bu durum onlar üzerinde yaşa dışı yollarla diğerlerinin önüne geçme konusunda baskı oluşturur ve sonuç olarak onlar derin yerleşik kültürel değerler ile kendi sosyal konumları arasındaki *sosyal gerilimi* yaşadıkça, bu gruplar arasında para hırsına dayalı suç düzeyleri yüksek olur.

Kısacası, Merton Amerika'nın sadece yurttaşlarından bazılarının gerçekçi olarak başarmayı umut edebilecekleri hedefleri teşvik eden son derece eşitsiz ve bölünmüş bir toplum olduğunu iddia etmiştir. İşçi sınıfından birçok insan, özellikle gençler, kültürel bir amacı özümsemiştir. Dolayısıyla bu insanlar teknolojik cihazlar, arabalar ve elbiseler gibi maddi başarı simgelerinin peşinde koşarlar ve bunlara ulaşmak için soygun, dükkânlardan mal çalma ve çalıntı malze-

meleri ellerinde tutma gibi para hırsına dayalı suçlara yönelirler. Merton, bu insanların amaçlarına ulaşmak için ellerindeki imkânlarda 'yenilikçi' olduklarını ve bunun işçi sınıfının genç insanların resmi suç ve hapisane istatistiklerinde neden aşırı bir biçimde temsil edildiklerini açıklamaya yardımcı olacağını belirtir. Bunun nedeni bireysel karakter kusurları değildir, aksine bazı insanları belli bir suç türüne iterek baskı oluşturan derinleşmiş ve eskiden beri süregelen sosyal eşitsizliklerdir.

Eleştirel Noktalar

Eleştirmenler, Merton'ın bireysel tepkilere odaklanarak, sapma davranışının sürdürülmesinde alt kültürlerin önemini değerlendirmede başarısız olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Eğer işçi sınıfının alt kesimlerindeki bütün insanlar sosyal bir gerginlik ya da anomi deneyimi yaşayacak bir konumdaysalar, neden hepsi maddi kazanım hedefleyen suçlara yönelmiyorlar. Gangsterlerin ve sapkın alt kültürlerin oluşumu bunu açıklamaya yardımcı olur, çünkü bu sınıfa ait insanların çoğu suç işlemezler, fakat işleyecek olanlar bir araya gelerek sapma davranışlarını meşrulaştırırlar. Merton'ın resmi istatistiklere bağımlılığı da, bu istatistiklerin eksik ve güvenilir olmadığı, dolayısıyla, bunların asla bir bilgi kaynağı olarak kullanılmaması gerektiğini düşünen bazı sosyologlar açısından bir sorundur. Eğer Merton'ın tezi alt işçi sınıfındaki suç miktarını abartıyorsa, o halde orta sınıf suçları da tersine olduğundan daha az tahmin etmektedir. Beyaz yakalılar ile kurumsal suçlar üzerinde yapılan daha sonraki çalışmalar, sahtekârlık, yolsuzluk, sağlık ve güvenlik kurallarının ihlali ve benzeri tarzda şaşırtıcı miktarda bir suç miktarına ulaşıldığını gösterdi. Zaten maddi başarıya ulaşmış olan sos-

yal gruplar tarafından işlenen maddi kazanıma yönelik bu suçlar, Merton'ın kuramında hesaba katılmamıştır.

Güncel İlgiler

Merton'un anomi yorumu önemliydi, çünkü suç ve sapma çalışmalarındaki merkezi bir problemi ifade ediyordu: Toplum bir bütün olarak zenginleşirken, neden suç oranları artmaya devam etmektedir? Merton, artan tutkular ile ısrarcı yapısal sosyal eşitsizlikler arasındaki gerilimi vurgularken, el işleriyle uğraşan işçiler arasındaki *görelî yoksunluk* duygusunu önemli bir sapma davranışı etkeni olarak ortaya koymuştur.

Onun orijinal görüşü, 1940'lı ve 1950'li yıllara uygundur, fakat bu görüş 21. yüzyılda nasıl kullanılır? Baumer ve Gustafson (2007) Düzenli Suç Raporları ve Genel Toplum Araştırmasını içeren ABD'deki resmi veri setlerini analiz etmiş ve aletlerle işlenen suçların parasal başarıya karşı güçlü, meşrulaştırma araçlarına karşı ise daha zayıf bir bağlılığın olduğu yerlerde yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Elde edilen sonuç, modern anomi kuramının merkezi önermesidir ve bu çalışma Mertoncu gerilim kuramının bir sürümünü destekleyen bazı istatistikler sunmaktadır.

Waring, Weisburd ve Chayet (2000) anomi kuramının beyaz yakalıların işlediği suçların tanımlanmasına ilişkin herhangi bir katkısının olup olmadığını irdelemiştir. Sıklıkla yer vermediği var sayılsa da, bu çalışma Merton'ın tipolojisinin orta sınıfı da hesaba katacak şekilde genişletilebilmesinin yollarını ortaya koymaktadır. Yazarlar bize Merton'ın yoksulluk ve suç arasında doğrudan bir bağ önermediğini ve aslında onun beyaz yakalı suçluları, maddi başarı elde etme hedefini kabullenen, fakat buna ulaşmak için yeni araçlar üreten 'yenilikçiler' olarak gördüğünü yeniden hatırlatmaktadır. Dolandırıcılık, zimmete para geçirme gibi alt düzeyde-

ki beyaz yakalıların işlediği suçların çoğunda büyük meblağlar söz konusu olmayabilir. Ancak, amaçlar ve araçlar arasında benzeri bir gerilim vardır. Bu gerilim sıklıkla sınıf, cinsiyet, etnik köken ya da eğitimsel temellere ilişkin önyargılar nedeniyle ilerleme fırsatları engellenerek yaratılır. Prensipte beyaz yakalılar tarafından işlenen bazı suç türleri, Merton'ın kavramlarını kullanarak açıklanabilir.

Başka bir ilginç örnek Teh'in (2009), ekonomik kalkınma çabalarının sürdüğü bir dönemde Malezya'daki suç oranlarını incelediği bir çalışmadır. Teh, Messner ve Rosenfeld'in tartışmalarının yanı sıra Merton'ın kuramından da yararlanmışır. Anlaşılacağı üzere, Merton'un tezi sosyolojik anlamda genel bir suç kuramının mümkün olduğunu göstermekle kalmıyor, aynı zamanda konuyla ilgili çalışmalara kaynaklık etmeye de devam edecek gibi görünüyor.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Baumer, E. P., and Gustafson, R. (2007) 'Social Organization and Instrumental Crime: Assessing the Empirical Validity of Classic and Contemporary Anomie Theories', *Criminology*, 45(3): 617-63.
- Merton, R. H. (1938) 'Social Structure and Anomie', *American Sociological Review*, 3(5): 672-82.
- Messner, S. F., and Rosenfeld, R. (2001) *Crime and the American Dream* (Belmont, CA: Wadsworth).
- Teh, Yik Koon (2009) 'The Best Police Force in the World Will Not Bring Down a High Crime Rate in a Materialistic Society', *International Journal of Police Science and Management*, 11(1): 1-7.
- Waring, E., Wesiburd, D., and Chayet, E. (2000) 'White Collar Crime and Anomie', in W. S. Laufer (ed.), *The Legacy of Anomie Theory* (New Brunswick, NJ: Transaction), pp. 207-77.

Sapma

Kavramın Tanımı

Toplum genelinde kabul gören kural ve değerlere uymayan eylemlere girişme.

Kavramın Kökenleri

19. yüzyıldaki suçla ilgili biyolojik ve psikolojik çalışmalar, sapmayı bireyde bir şeylerin 'yanlış' olduğunun işareti olarak var sayıyordu. Biyologlar ve psikologlar, bilimsel kriminolojinin sapmaya ve suça yönelik davranışların nedenlerini belirlemesi durumunda, bu türden davranışlara müdahale etmenin ve onları önlemenin mümkün olduğunu gördüler. Bu bağlamda, hem biyolojik hem de psikolojik suç kuramları özünde pozitivistti ve doğa bilimsel yöntemleri sosyal dünyayla ilgili çalışmalara uygulamaya çalışıyordu. Sapma çalışmalarına dair sosyolojik çıkarımlar 19. yüzyılda Durkheim ile başladı. O, her ne kadar sapmadaki artışın işlev bozucu olabileceğinin farkına varmış olsa da, sapmayı pek çok bakımdan 'normal' bir davranış olarak kabul ediyordu. 1950'lerden başlayarak kavram, gençlik alt kültürlerini ve bunların toplumla olan ilişkilerini anlamlandırmak için kullanıldı ve 1960'lara gelindiğinde radikal bir etkileşimci sapma kuramı geliştirilmişti. Bu kuram sapmayı, oldukça basit bir biçimde, toplumdaki güçlü değer bekçileri tarafından sapma şeklinde etiketlenmiş olan her hangi bir davranış şekli olarak tanımladı. Etiketleme perspektifleri sosyolojik sapmanın bazı eylemlerin sapma olarak tanımlanmasını sağlayan sosyal bir etiketleme sürecinden kaynaklandığını öne süre-

rek, sosyolojik bağlamdaki sapmayı erken dönemki pozitivist kavramlardan mümkün olduğunca uzaklaştırtırdı.

Anlam ve Yorumlar

Sapma bir topluluk ya da toplumdaki insanların önemli bir miktarı tarafından kabul edilen oturmuş kurallara uymama olarak tanımlanabilir. Genelde çocukluk dönemindeki sosyalleşmenin bir sonucu olarak, sosyal kurallara genelde uysak da, çoğumuz bazı anlarda genel kabul görmüş kuralları ihlal ederiz. Pek çok durumda örtüşse de, sapma ve suç aynı şeyler değildir. Sapma, sadece kanunları ihlal edenleri tanımlayan suçtan çok daha geniş bir kavramdır. Sapma kavramı hem bireysel davranışa hem de grup aktivitelerine uygulanabilir. Sapmayla ilgili çalışmalar dikkatimizi güç konusuna da yöneltir ve sapmaya baktığımızda *kimin* kurallarının çiğnendiği sorusunu aklımızda tutmalıyız. Sapma sosyolojisiinde hiçbir sapma kuramı tek başına hâkim bir kuram olmamıştır ve sadece birkaç kuramsal perspektif faydalı ve uygulanabilir olarak kalmıştır.

Durkheim suç ve sapmayı sosyal gerçeklikler olarak görmüş ve her ikisinin de toplumların kaçınılmaz ve bazı durumlarda da ‘normal’ nitelikleri olduğunu ileri sürmüştür. Modern çağdaki insanlar geleneksel toplumdakilerden daha az sınırlandırılmış durumdadırlar, çünkü bireysel seçenekler için daha fazla yer vardır; bundan dolayı, bazı uyumsuzlukların olması kaçınılmazdır. Durkheim ayrıca sapmanın iki önemli işlevi yerine getirdiğini düşünüyordu. Birincisi, sosyal ve kültürel değişimlere neden olarak toplumda yeni dürtülere ve fikirlere kaynaklık ederek, yenilikçi bir güç olabilir. İkincisi, sapma grup dayanışmasını artıran kolektif bir tepkiyi

destekleyerek 'iyi' ve 'kötü' arasındaki sınırın korunmasını güçlendirir ve sosyal normları netleştirir. Öte yandan eğer sapkınlık seviyeleri aşırı yüksek olursa, toplumun düzenli işleyişine sekte vurabilir. Bu durumda kanun güçlerinin olaya müdahil olmaları şarttır.

Muhtemelen en yaygın şekilde kullanılan sapma kuramı, sapmayı bireyin ya da grubun bir özelliği olarak görmek yerine, sapma davranışı gösterenler ve göstermeyenler arasındaki bir etkileşim süreci olarak tanımlayan etiketleme perspektifidir. Buradan hareketle bazı insanların neden 'sapkın' etiketiyle etiketlendiğini anlamak zorundayız. Etiketleme sadece bir insanın diğerleri tarafından nasıl görüldüğünü değil, aynı zamanda bireyin şahsi benlik anlayışını da etkiler. Edwin Lemert (1972) sapmanın bir insanın benliğiyle bir arada nasıl mevcut olabileceğini ya da onun merkezi haline nasıl gelebileceğini anlamak için bir model geliştirmiştir. Lemert bazılarının düşünebileceğinin aksine, sapma davranışının oldukça yaygın olduğunu, insanların genelde sapma davranışı sergileyenlerden uzaklaştığını ileri sürmüştür. Örneğin, pek çok trafik ihlali nadiren gün yüzüne çıkmaktadır ve iş yerinde yapılan ufak çaplı hırsızlıklar çoğunlukla gereğinden fazla büyütülmektedir. Lemert bu ilk ihlalleri *temel sapma* olarak adlandırmıştır. Çoğu olayda bunlar kişinin öz benliğinde uç bir şekilde kalmakta ve eylem 'normalleştirilmektedir'. Yine de bazı durumlarda normalleşme gerçekleşmez ve kişi suçlu ya da kabahatli olarak etiketlenir. Lemert *ikincil sapma* kavramında, bireylerin kendilerini sapkın olarak etiketledikleri ve gördükleri durumları tarif eder. Bu durumlarda, etiket daha sonra davranışın devamına ya da yoğunlaşmasına sebep olan 'temel statü' halini bile alabilir.

Eleştirel Noktalar

İşlevselci kuram farklı sosyal bağlamlarda uyum ve sapma arasındaki ilişkilere odaklanmıştır. Fırsat yoksunluğu suça karışanlar ve karışmayanlar arasındaki ilişkide ayırıcı bir etken olabilir. Fakat yoksul toplumlardaki çoğu insan arzularını durumlarının gerçekliği olarak kabul ettikleri şeye bağlarlar ve bunların sadece küçük bir azınlığı suça yönelir. Merton ve alt-kültür kuramcıları bundan dolayı orta sınıf değerlerinin tüm toplumca kabul edilmiş olduğunu öngörmekle eleştirebilirler. Bazıları, çok yüksek seviyelerde ulaştıklarında kabul edilemez hale gelen sapmaları azaltmak için hükümetlerin olaya dâhil olmalarındansa, nelerin sapma ve suç olarak kabul edildiğinin yeniden tanımlanmasının daha doğru olduğunu savunurlar. Neyin sapma olduğu başlangıçta kabul edilince, Durkheim'ın neyin kabul edilebilir, neyin kabul edilemez olduğunu bilmemizin imkânsız olduğunu bilebileceğimize dair olan iyimser görüşü imkânsız hale gelir.

Etiketleme perspektifi de eleştirilmektedir. Savaş zamanı dışında bazı sapma eylemleri yalnızca güçlü değer bekçileri tarafından sapma olarak tanımlanmakla kalmamış, aynı zamanda evrensel ve sürekli olarak toplumlarda da yasaklanmıştır. Örneğin, cinayet, tecavüz ve soygun, otoritenin bakış açısı ne olursa olsun kabul edilemez eylemler olarak görülürler. Etiketleme fikri, politika belirleyicilerine sunmak için yetersizdir. Eğer sapma göreceli ise, o halde hangi eylemlerin kontrol altına alınıp yasaklanacağını hangilerine müsaade edilmesi gerektiğini nasıl bileceğiz? Eğer bu türden kararlar sebep olunan zarara dayalıysa, öyle gözüküyor ki etiketleme kuramının aksine, sapma gerçekten bir eylem niteliğidir ve yalnızca sosyal tanım ve etkilere bağlı değildir.

Güncel İlgiler

Sapma kavramı, kuralların çiğnenmesi ve kontrolü konusunda ilginç ve anlamlı çalışmalar yapan sosyolojide uzun bir geçmişe sahiptir. Aslında, kriminolojinin ve suç sosyolojisinin onsuz nasıl yapacağını anlamak da zordur. Sapma bizi, sapma davranışı gösterenleri ve suçluları, fikir üretenleri ve ahlak girişimcilerini, polis kuvvetlerini, mahkemeleri ve politikacıları da içeren pek çok sosyal aktörün rolünü gözden geçirmeye zorladığı için, 'kötü' davranışı içinde gerçekleştiği sosyal bağlamla ilişkilendiren önemli bir kavramdır. Sapma üzerinde çalışmak bizi toplumun mevcut 'normallik' standartları hakkında farklı şekilde düşünmeye zorlar.

Sapma çalışmaları gizli dünyaları araştırır. Goldschmidt (2008) çalışmasında bu geleneği devam ettirmiştir. Onun ufak çaplı araştırması, işleri esnasında kanunsuz durdurma ve arama yapma, delil yerleştirme, yanlış rapor yazma ve yalancı şahitlik yapma gibi sapma davranışları sergileyen 10 polis memurunu inceliyordu. Çalışma daha çok ortaya atılan gerekçelere odaklanmıştır. Polisler esasen kendi sapmalarını, 'asil sebepler', yani suçluları yakalamak ve toplumu korumak olarak görüyorlardı, ancak suçluların kendi metotlarını onayladıklarına da inanıyorlardı. Bununla birlikte, memurlar eylemlerinden mesleki açıdan da fayda görmüş ve ahlaki suçlarını etkisizleştirmek için etkin teknikler de geliştirmişlerdi.

Sapma kavramı, suçtan çok daha geniş bir davranış aralığını kapsar. Adler ve Adler (2007) kendilerine zarar veren 80 kişi üzerinde yaptıkları nitel bir çalışmada bu pratiğin anlaşılmasının önemini ortaya koymuştur. Bu makale, eskiden psikoloji ve tıp uzmanları tarafından tedavi edilecek bir davranış olarak sınıflandırılan kendine-zarar verme davranı-

şının (ya da 'kendini yaralama') biçimlerini araştırmaktadır. Bununla birlikte, yazarlar mülakat verilerini ve internet kaynaklarını kullanarak 1990'ların sonları ile 2000'li yılların başında kendine zarar vermenin, olaya tıbbi bir problem değil de, 'kendi isteğiyle seçilen bir sapma davranışı' olarak yaklaşanlar tarafından yeniden tanımlanma ve sınıflandırma sürecinde olduğunu belirlediler. Bu anlayış sapma davranışını bu şekilde etiketleyen etkileşimci ilkeyi yansıtmaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Adler, P. A., and Adler, P. (2007) 'The Demedicalization of Self-Injury', *Journal of Contemporary Ethnography*, 36(5): 537-70.
- Goldschmidt, J. (2008) 'The Necessity of Dishonesty: Police Deviance, "Making the Case" and the Public Good', *Policing and Society*, 18(2): 113-35.
- Henry, S. (2009) *Social Deviance* (Cambridge: Polity).
- Lemert, E. (1972) *Human Deviance, Social Problems and Social Control* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall).

Etiketleme

Kavramın Tanımı

Bazı bireylerin ve sosyal grupların, kendilerine etiketler yapıştırarak güç ve etkiye sahip olan diğer insanlar tarafından, belirli niteliklere sahip olanlar şeklinde tanımlandıkları süreçtir.

Kavramın Kökenleri

Etiketleme kavramı 1950’li ve 1960’lı yıllarda sembolik etkileşimci geleneği izleyen sosyologlar tarafından geliştirildi. Etiketleme perspektifleri özellikle sapmanın ne şekilde tanımlandığına, sosyal etkileşim sürecinde nasıl ortaya çıktığına dair açıklamalara yönelen suç ve sapmayla ilgili çalışmalarda gündeme geldi. Edwin Lemert temel ve ikinci sapma arasında ayırım yaptı ve etiketleme konusunda ikincil sapma üzerine yoğunlaşıldı. Örneğin, Howard Becker (1963), sapmanın en iyi şekilde, bazı eylemlerin sapma olarak tanımlanıp, sınıflandırıldığı ve buna uygun şekilde tedavi edildiği bir süreç olarak görüldüğünü ileri sürdü. Becker’in odaklandığı asıl nokta, bu sürecin, toplumdan ‘dışlanmış’, damgalanmış ve hariciler olarak tanınmış ‘sapkınların’ kendi kimlikleri üzerindeki etkisiydi.

Anlam ve Yorumlar

Suç ve sapmayı anlamaya yardımcı olacak en önemli etkileşimci yaklaşımlardan biri etiketleme kuramıdır. Etiketleme kuramcıları sapmayı bireylerin ya da grupların bir dizi özelliği olarak değil, sapma davranışı gösterenler ile göstermeyenler arasındaki bir etkileşim süreci olarak yorumlarlar. Kanunları temsil edenler ya da geleneksel ahlakı diğerlerine dayatabilen-

ler, etiketlenmenin oldukça büyük bir kısmının kaynağıdır. Bu nedenle sapma kategorilerini meydana getiren etiketler, güçlü toplum yapısını ifade eder. Örneğin, sapmanın nasıl tanımlandığını belirleyen kurallar, fakirler için zenginler, kadınlar için erkekler, gençler için diğer insanlar ve azınlıklar için çoğunluğa sahip gruplar tarafından belirlenir. Dolayısıyla, etiketleme sadece 'bir köpeğe kötü bir isim vermek' değildir, pek çok aktörü içere uzun bir sosyal sürecin nihai ürünüdür.

Howard Becker'in çalışması, sapkın kimliklerin sapma davranışı ya da motivasyonları yoluyla değil, etiketlenme süreci aracılığıyla üretildiğini göstermektedir. Becker 'sapmanın' insanın eyleminin bir özelliği olmadığını, daha ziyade 'suç işlemiş bir kişiye' karşı kurallara ve yaptırımlara sahip insanların uygulamalarının bir sonucu olduğunu öne sürmüştür. Sapkın, 'bu etiket kedisine başarılı bir şekilde yapıştırılan kişidir... sapkın davranış insanların o şekilde etiketledikleri davranıştır'. Bu tanım eleştirilse de, çok sayıda araştırmayı da tetiklemiştir. Becker 'normal' ve 'sapkın' arasında net bir ayrım gören kriminolojik yaklaşımlara karşı oldukça eleştirel yaklaşıyordu. Becker'e göre, onların davranışları insanların neden 'sapkın' oldukları konusunda belirleyici faktör değildi. Daha ziyade davranışın kedisıyla ilişkisi olmayan ve bir insanın o şekilde etiketlenip etiketlenmeyeceği belirlemede daha etkin olan süreçler vardır. Bir insanın elbisesi, konuşma tarzı, kökeninden geldiği ülke bu etiketin uygulanıp uygulanmayacağı konusunda anahtar faktörlerdir.

'Sapkınlaşmayı öğrenme' süreci sapkın davranışları düzeltmek için kurulan organizasyonlar olan hapishaneler ve sosyal araçlar tarafından hızlandırılmaya eğilimlidir. Etiketleme kuramcıları için bu sapkınlığın yoğunlaşması ile sonuçlanan, 'sosyal kontrol paradoksunun' açık bir göstergesidir. Wilkins (1964) sapkın kişiliklerin nasıl 'idare edildiği' ve gün-

lük hayata nasıl adapte edildiğiyle ilgileniyordu. Sapkınlığın kuvvetlenmesi bir kontrol aracı aynı sapkın davranışın daha ötesini fiilen teşvik ettiğinde ortaya çıkan davranışın sapkın olarak etiketlenmesinin istenmeden açığa çıkan sonucunu ifade eder. Etiketlenen kişi artan bir kuvvetlenme döngüsündeki ikinci sapkınlık aracılığıyla bu etiketi kendi kimliğine adapte eder. Etiketleme perspektifleri önemlidir çünkü hiçbir eylem özünde ‘sapma’ ya da ‘suçla ilgili’ olduğu öngörüsü ile başlamaz. Bu türden tanımlar topluma, güçlüler tarafından belirlenen kanunlar ve bunların polis, mahkeme ve ıslaha yönelik kurumlarca yorumlanışları aracılığıyla yerleştirilir.

Eleştirel Noktalar

Etiketleme temel sapmayı nispeten önemsiz bir şey olarak görür, çünkü çok yaygındır. Bununla birlikte, ikincil sapmaya yoğun bir şekilde odaklanarak, etiketleme kuramlarını insanların temel sapma eylemlerini gerçekleştirmelerine yol açan süreçleri göz ardı eder ve bunları açıklamadan bırakır. Fakat her hangi bir kapsamlı sapma kuramı kesinlikle hem temel hem ikincil sapmayı ele almaya ihtiyaç duyacaktır.

Etiketlemenin gerçekten sapma davranışını artırma etkisi olup olmadığı çok net değildir. Gençlik suçları mahkûmiyet sonrasında artma eğilimindedir, ancak buna diğer suçlularla daha fazla etkileşim ya da yeni suç olanaklarını öğrenme gibi diğer faktörler de dâhil edilebilir. Etiketleme aynı zamanda yapısal güç ilişkileri sorununu ortaya çıkarır, fakat onlara eğilme konusunda başarısızdır. Bazı güçlü gruplar etiketleme işini yapmaya olanak sağlayan bu konumu nasıl elde etmişlerdir? Bu soruyu cevaplamak, Marxizm ve diğer çatışma kuramları gibi sosyoloji kuramlarına yönelmemizi gerektirir. Bu bağlamda etiketleme kuramı genel bir toplum kuramı olma yeterliliğine sahip değildir.

Güncel İlgiler

Sapma olumsuz bir durum olarak düşünülmektedir. Ancak bütün toplumlar temel normlarla çelişen eylemlerde bulunan birey ve grupların varlığını kabul etmek durumundadır. Geleneksel düşünceye sahip olanlar politika, sanat ya da diğer alanlarda yeni fikirler üretenleri, başlangıçta genellikle şüphe ya da düşmanlıkla karşılarlar. Bu bağlamda, etiketleme kuramı ve sapma sosyolojisi, sadece daha genel olarak suç ve suçun azaltılmasına odaklanan kriminolojiyle denk bir ağırlıkta olduğunu kanıtlamıştır. Ayrıca etiketleme, kendisiyle ilgili çalışmalarda soruların tümüne cevap veremese de, sapma sorununu gündeme getirmiş ve sapkın kimliklerin daha dikkatli bir biçimde incelenmesine vesile olmuştur. Bu durum, daha sonra sosyologların yeni ilgi alanlarına yönelmelerine olanak sağlamıştır.

Etiketleme kuramı ayrımcılığa uğrayan grupları inceleyen çalışmalarda faydalı olmaya devam etmektedir. Joy Moncrieffe (2009) Haiti'deki 'restaveklerin'¹² ve 'sokak çocuklarının' durumlarını araştırmak için etiketleme kuramından yararlanmıştı. 'Restavek' kırsal hanelerden şehre yaşamaya ve çalışmaya gönderilen çocuklara yapıştırılan bir etikettir. Çocukları fiziksel şiddete uğradığına, uzun süreler çalıştırıldıklarına ve tecavüze uğradıklarına dair güçlü kanıtlara rastlandığı için, bu çocukların çoğunluğunun kötü muameleye maruz kaldığı öne sürülmektedir. Bu sistemin Haiti'nin itibarını zedelediğine inananlar olduğu gibi, onun faydalı bir ekonomik işlevi yerine getirdiğini düşünenler de vardır. Aynı şekilde hükümet yetkilileri de, restavekler konusunda çeşitlilik gösteren görüşlere sahiptir. Öte yandan 'sokak çocuğu' etiketi, Haiti'de en fazla yerilen grup' olduğundan, çok daha olumsuz

¹² Haiti'de evlerde herhangi bir ücret verilmeden çalıştırılan çocuklara, 'birlikte kalan' anlamında 'restavek' deniliyor (ç.n.).

bir tepkiye neden olmaktadır. Söz konusu etiketler misyonerler gibi yoksulluğu gidermek amacıyla olan tüm grup ve örgütlerde bile, yeniden üretilme eğilimindedir. Kısacası Moncrieffe klasik etiketleme sürecinin damgalamayla nasıl yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Sapma kavramı sosyal kurallara karşı ortada durmaktadır. Fakat kuralların normalleşmesinin henüz sağlanmadığı bir ortamda sapma kuramına yine de başvurulabilir mi? Nispeten 'kanunların hükmünün geçmediği' sanal âlemde, sapma ve normallik tanımlarının oldukça rastlantısal olabileceği düşünülebilir, ancak insanlar yine de 'çevrimiçi' ortama 'çevrimdışı' gelenekleri ve kuralları getirme eğilimindedirler. Bu konuya ilginç bir şekilde yaklaşan Denegri-Knott ve Taylor (2005) 'sapmanın' gözlemledikleri bazı davranışlar için uygun bir kavram olup olmadığını incelemek amacıyla, mp3 müzik dosyalarının çevrimiçi paylaşımını ve sosyal normların halen evrimleşmekte olduğu sanal ortamlarda 'dalaşma' konusunu (kışkırtıcı dil kullanımını) araştırmışlardır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Becker, H. S. (1963) *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance* (New York: Free Press).
- Denegri-Knott, J., and Taylor, J. (2005) 'The Labeling Game: A Conceptual Exploration of Deviance on the Internet', *Social Science Computer Review*, 23(1): 93-107.
- Hopkins Burke, R. (2009) *An Introduction to Criminological Theory* (3rd edn, Cullompton, Devon: Willan), chapter 9.
- Moncrieffe, J. (2009) 'When Labels Stigmatize: Encounters with "Street Children" and "Restavecs" in Haiti', in R. Eyben and J. Moncrieffe (eds), *The Power of Labelling: How We Categorize and Why it Matters* (London: Earthscan), pp. 80-96.
- Wilkins, L. T. (1964) *Social Deviance: Social Policy Action and Research* (London: Tavistock).

Ahlaki Panik

Kavramın Tanımı

Belli bir gruba ya da daha genel olarak, sosyal ve ahlaki anlamda bir rahatsız belirtisi olarak algılanan davranış biçimine karşı gösterilen aşırı reaksiyon.

Kavramın Kökenleri

Sapmanın yoğunlaşma süreci Stanley Cohen tarafından 1972'de *Folk Devils and Moral Panics* [Halk Şeytanları ve Ahlaki Panik] olarak yayınlanan oldukça etkili bir çalışmada incelendi. Bu klasik çalışmada Cohen, **etiketleme süreçlerini** İngiltere'deki gençlere ait kültürlerin ortaya çıkışı ve kontrolüyle ilişkilendirdi. 1964'te sahil kenti olan Clacton'daki Modlar ve Rocketlar denilen gruplar arasındaki bazı küçük sürtüşmeleri gözlemledi, fakat bunları ertesi günkü gazete haberlerinde şahit olduklarıyla bağdaştıramadı. Olayın abartılışını, sonrasında bir etiketleme örneği olarak, gençlerin daha geniş çaplı sosyal problemlerin günah keçisi haline getirilerek nasıl etiketlendiğini ve nihayetinde diğer etiketleme çalışmalarında olduğu gibi, medyanın bakış açısının sapmadaki yükselme döngüsünü nasıl tetiklediğini gördü. Ahlaki panik kavramı daha sonra, tehlikeli ilaçlar, uyuşturucu kullanımı, 'erkek gibi davranan kavgacı kadınlar' ve göç gibi pek çok başka sorunla ilgili sosyal kaygılardaki artışı inceleyen çalışmalarda kullanılmıştır. Bazı kuramcılara göre ahlaki panik, bir **sosyal kontrol mekanizması** olarak öylesine özümsemiştir ki, o bugün toplumun sosyal açıdan yeniden üretiminin en etkili unsurlarından biri haline gelmiştir. Belki

de aralıklarla ortaya çıkan ahlaki panik dönemleri artık sona ermiştir.

Anlam ve Yorumlar

1964'te bir Britanya sahil kentindeki küçük sürtüşmelerden sonra gazeteler, 'Skuter Grupları tarafından yaratılan Terör Günü', 'Vahşiler Sahili İstila Etti' ve 'Gençler Kenti Yakıp Yıktı' diye korkunç başlıklar attılar. Bu reaksiyondan kafası karışan Cohen olaya birebir şahit olanlardan, adliye kayıtlarından ve diğer kaynaklarından olayların gerçek boyutunu öğrenmeye girişti. Bulduğu şey gazete haberlerinin konunun çok dışında olduğuydu. Aslında ciddi bir şiddet olayı gerçekleşmemişti, kimse hastaneye kaldırılmamıştı ve Vandalizm önceki hafta sonu tatillerinden daha beter değildi. Bununla birlikte, bu tepki olayların gelecekteki aktarımının tonunu belirledi. Cohen'e göre, basın gençlerin hareketlerini bu şekilde sansasyonel bir biçimde sunarak, bir korku ikliminin doğmasına ve toplumun değerlerinin tehlike altında olduğuna dair paniğin gelişimine katkıda bulundu. Bunu yaparak, sadece olayları aktarmak yerine, aslında farkında olmadan yeni genç kimliklerinin *oluşumuna* önayak oldu. 1964'ten önce 'Modlar ve Rocketlar' münferit gençlik kültürleri olarak çok fazla bilinmiyordu. Ne var ki onların sözde düşmanlıkları medya aracılığıyla körüklendi. Sonraki yıllarda, bu türden sürtüşmelerin tümü muhalif genç kültürler ve onların, hem birbirlerine hem de genel anlamda topluma karşı suça olan yatkınlıkları içinde tanımlanmaya başlandı.

Cohen'e göre, bir grubu 'hariciler' ya da 'halk şeytanları' olarak etiketleyen bu sosyal süreç, insanların toplumun bir bütün olarak hangi yöne doğru gittiğine dair kaygılarını belirle-

meye yardımcı oldu. Karamsar tavırların artışına dair korkular, askerlik yükümlülüğünün 1958’de sona ermesiyle nükse-den disiplinsizlik, ailelerin parçalanması ve daha önce hiç sahip olmadıkları kadar paraya sahip olan maddeci bir nesil – hepsi günah keçisi ilan edilen **gençlik alt kültürlerinin** üzerine yüklendi. Çok sayıdaki ahlaki panik yasal düzenlemelerle sonlandırıldı ve kriminal zararlarla ilgili yeni yasalar, 1960’lardaki kontrolden-çıkmuş-gençlikle ilgili kaygıların giderilmesine zemin hazırladı. Ancak, o günden bu yana punktan rave kültürüne¹³ neredeyse her gençlik kültüründe benzer panikler olmuştur.

Ahlaki panikler tipik bir şablonu izler. Ahlaki panik bir şey ya da bir grup ortak ahlaki değerlere tehdit olarak tanımlandığında başlar. Tehdit daha sonra toplumu sorun konusunda hassaslaştıran ve kaygıyı derinleştiren **kitle iletişim araçları** aracılığıyla abartılır ve basitleştirilir. Nihayetinde bu durum, ‘bir şeylerin yapılması gerektiği’ çağrılarına yol açar ve genellikle yetkililerin konuya ilişkin yasalar yaparak harekete geçmesi için yoğun bir baskı oluşur. Bazı hallerde panik, medyadaki dikkat döngüsü sona erene dek ısrarcı bir şekilde devam eder.

Cohen’in çalışmasından bu yana, ahlaki panik konusunda başka pek çok çalışma yapılmıştır. Konuyla ilgili tarihçiler geriye, 19. yüzyıla ve hatta daha da öncesine dayanan olaylara rastlamıştır. Geoffrey Pearson, 1860’lı yıllarda Londra’da şiddet içeren bir soygun olayının kontrolden çık-

¹³ 1980’li yıllarda gençler arasında popüler müziğe ve gece kulüplerine bir başkaldırı olarak ortaya çıkan bu kültür, ‘kendin yap, kendin eğlen’ anlayışıyla açık alanları, fabrika ve depo gibi boş mekânları mesken tutan gençlerin düzenledikleri rave partilerinde gelişmiştir (ç.n.)

tığı özel bir örnek olaya ulaşmıştır. Basındaki ‘boğarak öldürme’ haberleri, zengin yurttaşları soyarken bıçak kullanıldığı ve takım çalışması yapıldığı iddialarıyla birleştirildi ve bunun ‘Britanya’ya ait olmayan’ bir şey olduğunu belirterek, olay son zamanlardaki ‘İtalyan Göçü’ ile ilişkilendirdi. Pearson paniğin, sürgün, kamçılama ve diğer fiziksel cezalar kaldırıldığı için, hükümetin ‘suça karşı gücünün zayıflamasına’ dair duyulan korkuların sonucu olduğunu öne sürüyordu. Ahlaki panik kuramı ahlakla ilgili kurumları, düşünce önderlerini, polisi, adli makamları, kanun yapıcıları, halkı ve tabi ki ‘sapkınları’ bir **etkileşim sürecinde** birbirine bağlayan etkileşimci sosyolojinin iyi bir örneğidir.

Eleştirel Noktalar

Eleştirmenler kuramla ilgili ana problemin abartılan ahlaki panik ile ciddi sosyal problemler arasındaki ayrımın nasıl yapılacağına muğlak olmasında yattığını öne sürmüşlerdir. Örneğin, İslam adına yapılan terörist eylemlere karşı sosyal tepki ahlaki paniğin bir parçası olur mu, ya da yoğun medya ilgisi veya yeni yasaların buna yönelmesi bu kadar ciddi bir sorun mudur? Gereksiz panik ve yasal tepki arasındaki sınır nerede durmaktadır ve buna kim karar vermektedir? Son yıllardaki daha ileri bir eleştiri, ahlaki paniğin, gençlik suçları ve uyuşturucu kullanımı ve ‘sahte’ iltica talebinde bulunanlar gibi konular üzerinde yoğunlaşmasıdır. Bu durum, bazı sosyologların ahlaki paniğin artık aralıklarla oluşmadığını ya da yoğun faaliyet patlamalarıyla sınırlı olmadığını, bu anlamda onun artık modern toplumların gündelik yaşamının kronik özelliği haline gelerek, normalleştirmesini öne sürmelerine neden olmuştur. Şayet durum böyle

ise, sapma kavramını normallikten ayırt etmek çok daha zor hale gelecektir.

Güncel İlgiler

Ahlaki panikler ve bunların nasıl ilerledikleri konusunda çok şey biliyoruz, fakat madalyonun diğer yüzü daha az anlaşılmıştır: neden bazı sosyal sorunlar sırf ahlaki paniklere dönüşmez? Bu konu Jenkins (2009) tarafından, İnternetteki çocuk pornosuna karşı sosyal tepkileri ele alan etkileyici bir çalışmada ele alınmıştır. İnsanların çevrimiçi çocuk pornografisi konusundaki korkularıyla ilgili çok sayıda yorum ve tartışmayla birlikte, halkı iyi bir şekilde aydınlatan görüşler olmasına rağmen, internetteki çocuk pornografisi meselesi klasik bir ahlaki panik yaratmamıştır. Görünüşte bunun gerçekleşmesi için konuyla ilgili gerekli tüm unsurlar hazırken, ahlaki paniğin oluşmaması gariptir. Jenkins bunun temelinde, kanunları uygulayan kurumların teknoloji ve onun kullanımıyla ilgili bilgisinin zayıf kalmasından dolayı, olayın gerektiği şekilde anlaşılamamasını yattığını öne sürmektedir. Bu durum değiştiğinde ya da değişirse tam bir paniğin ortaya çıkıp çıkmayacağı da net değildir.

Cohen'in erken dönem çalışması özellikle önemlidir, çünkü sapmaya dair etiketleme kuramlarını, sosyal kontrol düşüncesi ve sapkın kimliklerin oluşumuyla başarılı bir şekilde birleştirmiştir. Bunu yaparak Cohen günümüzde de devam eden sapma sosyolojisinde çok verimli bir araştırma gündeminin çerçevesini oluşturmuştur. Örneğin, Lumsden (2009) 'Bouley Bashers' olarak bilinen araba sevdalılarının ya da yerel ahlaki panik kaynağı haline gelen Aberdeen'leri,

yani İskoçya'daki genç erkek yarışçılarının alt kültürünü araştırmıştır. Çağdaş 'halk şeytanlarının' etiketlemeye karşı kendi internet günlüklerini ürettikleri ve diğer medya araçlarını kullandıkları için etiketlenmeye direnç gösterme konusunda daha iyi oldukları söylenmektedir. Bununla birlikte, bu durum klasik bir ahlaki paniği izlemiştir. Genç yarışçılar marjinalleştirilmiş, etiketlenmiş ve medya ile diğer gruplar ve hükümet tarafından (anti sosyal davranış yasalarıyla) damgalanmışlardır. Sonuçta, durumu yeniden tanımlama çabalarına rağmen, onlar bu etiketin kendilerine yapışmasına mani olamamışlardır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Cohen, S. (1972) *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers* (Oxford: Martin Robertson).
- Goode, E., and Ben-Yehuda, N. (2009) *Moral Panics: The Social Construction of Deviance* (Oxford Wiley-Blackwell), esp. chapter 10 on the 'witch craze'.
- Jenkins, P. (2009) 'Why do Some Social Issues Fail to Detonate Moral Panics?', *British Journal of Criminology*, 49: 35-47.
- Lumsden, K. (2009) "'Do We Look Like Boy Racers?'" The Role of the Folk Devil in Contemporary Moral Panics', *Sociological Research Online*, 14(1): www.socresonline.org.uk/14/172.html.
- Thompson, K. (1998) *Moral Panics* (London: Routledge).

Onarıcı Adalet

Kavramın Tanımı

Suç mağdurlarında sebep olunan zararı onarmaya odaklanan ve tüm paydaşların dâhil olmasını gerektiren bir cezai adalet süreci ve kuramı.

Kavramın Kökenleri

Onarıcı adalet bir tür toplum tabanlı adalet şeklidir ve gelişmiş ülkelerin cezalandırıcı (cezaya dayalı) adalet sistemlerinden bir kopuşu ifade eder. Bununla birlikte, sosyal adalet sistemleri özellikle geçmişteki küçük, devletsiz toplumlar arasında oldukça uzun bir tarihe sahiptir. Bu toplumlarda adalet uyuşmazlıkların çözümüne karşılık gelirdi ve suçun mağdurlarıyla, ailelerinin ve genel anlamda kamunun zararlarının onarılmasını içerirdi (Strickland 2004: 2-3). Günümüzde yaygın olan cezalandırıcı adalet sistemleri, 18. yüzyıla dayanan geçmişleriyle oldukça yeni olarak kabul edilebilirler. Tüm suç türleri için hapis cezasının keşfi ve bunun hızla yaygınlaşması sosyal adaletten bir kopuşu işaret ediyordu. Yeni Zelanda'daki Maori toplumu ile Avusturalya'daki Aborjinlerin modellerinden ilham alan çağdaş onarıcı adalet hareketi, 1970'lerin sonlarında ortaya çıktı. Ancak, kriminologlar arasında bu hareketin güdüsü, inatla artan yeniden suç işleme eğilimleri ve 'hiçbir şeyin işe yaramadığı' duygusunu ortaya çıkaran geleneksel cezalandırıcı adalet sistemiyle birlikte gidecek bir hayal kırıklığına dönüştü.

Anlam ve Yorumlar

Onarıcı adalet, suçluları davranışlarının mağdurları, aileleri ve daha genel anlamda kamu üzerindeki etkisini kabul etmeye zorlayan bir ceza ve sosyal adalet şeklidir. Bu bağlamda, onarıcı adalet suçluların toplumdan kopuk değil, aksine onun bir parçası olduğu öngörüsüyle başlar. Cezalandırıcı adalet sistemleri, suçluların toplumdan kopartılarak, onların suçun işlendiği yerden çok uzak olan bir hapishaneye atılmasıyla sağlanır ve dolayısıyla suçluları işledikleri suçun sonrasında olacaklardan korur. Onarıcı adaleti savunanlar ise, suçluların cezalarını, onları yeniden temel sosyal ilişkilerle bütünleştirmeye yardımcı olacak şekilde çekmelerini önerir (Graef 2001). Bundan dolayı onarıcı süreçler, mağdurlara ve topluluklara adalet sisteminde merkezi bir rol vererek, yeniden suç işleme eğilimlerini azaltmanın yaratıcı yollarını bulmayı amaçlar.

Onarıcı adaletin önemli temsilcilerinden biri John Braithwaite'tir ([1989] 1999). Braithwaite'e göre, onarıcı adalet, 'yeniden bütünleştirici bir utanma ya da pişmanlığa' dayanması nedeniyle en etkili adalettir. Onarıcı adalette, suçluların 'çekinmeden razı olacakları' bir ortamda yaptıklarından utanmalarını ve pişman olmalarını sağlayacak yollarla, hem kurbanların hem de kamunun yaptıklarını onaylamadığının farkına varmaları sağlanır. Bunun başarılmasını sağlayan süreç üç temel prensibin uygulanmasına bağlıdır: Karşılıklı saygı, karşılıklı bağlılık ve saldırgan tutumlara karşı tolerans göstermeme (van Ness ve Strong 2010: 104). Braithwaite için utandırma, mağdurların haklı kızgınlıklarını suçlulara aktarmak ve onların yurttaş olarak sorumluluk üstlenmelerini sağlamak için en iyi yoldur. Fakat utandırma kolaylıkla, suçluları

sapkın alt kültürlerdeki suç kariyerlerine geri dönmeye itecek şekilde onların toplumdan dışlanmalarına dönüşebilecek bir damgalanma halini alabilir. Bu nedenle, adalet sürecinin ‘yeniden bütünleştirici’ olması ve yukarıda belirtilen prensiplere sadık kalınması hayati öneme sahiptir (Strang ve Braithwaite 2001).

Onarıcı adalet yaklaşımlarında suçluların, genelde bir çeşit aracı vasıtasıyla, kurbanlarıyla bir araya gelmeleri ya da iletişim kurmaları gerekebilir. Bu durum, kurbanların sorular sormalarına, duygularını doğrudan ifade etmelerine, kendilerinden resmi bir özür dilenmesine ve suçlunun eylemlerinin sonuçlarının netleştirilmesine olanak tanır. Bunun yanında suçluları da, eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmeye, suçlarının diğerlerini nasıl etkilediğini anlamaya ve gelecekteki davranışlarını yeniden gözden geçirmeye zorlar (Liebmann 2007: 29). Öte yandan, onarıcı adaletin ikinci bölümü onarımdır – sebep olunan hasarın onarılması. Ciddi şiddet suçlarının hapisle cezalandırılması yine de uygun olsa da, ‘kamusal bir ceza’ çoğu durumda muhtemelen çok daha uygun olabilir. Bu, kamusal hizmetlerde çalışmak, ücretsiz işlerde görev almak ya da sosyal projelere yardımcı olmak şeklinde olabilir.

Eleştirel Noktalar

Utancın ceza yargılama sisteminde kullanımı, bazı suçlular için diğerlerinden daha uygun gözükebilir. Literatürdeki onarıcı adalet örneklerinin çoğu, soygun, hırsızlık, aile içi şiddet, araçlarla işlen suçlar ve Vandalizm’in de dâhil olduğu bir grup benzer suçlara odaklanmıştır. Her ne kadar onarıcı adaletin yeniden suç işleme olaylarını azalttığı görüşünü destek-

leyecek sağlam veriler olmasa da, bu alanlarda başarılı olmuş bazı yeniden uyum sağlama vakaları bulunmaktadır. Organize gangsterlerin, tecavüzcülerin, katillerin ve sübyancıların yeniden bütünleştirici utanç sayesinde sorumlu yurttaşlara dönüştürülmesi gerçekten mümkün müdür?

Benzer şekilde, onarıcı adalet modelinin sosyal onarımların en çok başarı şansına sahip olduğu küçük ölçekli ve nispeten homojen toplumlardan alınmış olması tesadüfi olmayabilir. Büyük, çok kültürlü şehirlerde ve kentsel alanlarda gayri şahsilik ve ayrımcılık kuraldır. Bu bağlamda, 'toplumun' ne anlama gelebileceğini ayırt etmek çok güçtür. Ve toplumun tanımı olmaksızın utandırma ve onarıcı önlemlerin her hangi bir sonuca ulaşması mümkün değildir.

Bazı akademisyenler meseleyi, onarıcı adaletin altında yatan prensipler bağlamında ele almaktadır. Acorn (2004) suçlar ve anlaşmazlıkları ele almanın en iyi yolunun pek tabi ki onları teşhis ve tedaviyle çözmeye çalışmak olduğunu ileri sürmektedir. Ancak, onarıcı adaletin tüm adalet sisteminin temelini oluşturabileceği fikri bizi yanlış yönlendirmektedir ve muhtemelen de tehlikelidir. Acorn, tüm adalet sisteminin, karşılıklı saygı, sempati ve sevginin *var olmadığı* zamanlarda insanlar arasındaki ilişkilerle çözme yolu olduğunu savunuyor. Bundan dolayı onarıcı adalet, bu niteliklerin yetersiz olduğu modern hayatın gerçekleriyle yüzleşmedeki başarısızlığı ya da isteksizliği yansıtmaktadır. Onarıcı adalet kesinlikle gerçek bir adalet kavramını kapsamaz, fakat sadece 'sevgi ve adalete kavuşmaya dair eski zamanların insani umuduna' dayalıdır (Acorn 2004: 22). Mevcut sistemin bu türden bir tinsel duygusallıkla yer değiştirmesi önerileri çok tehlikelidir.

Güncel İlgiler

Nispeten yakın tarihlerde ortaya çıkmış bir yenilik olarak onarıcı adalet yaklaşımı, birçok ülkede ve çok geniş çaplı suç ve sapma eylemleri için halen denenmektedir. Bunun sonucunda, onarıcı adaletin gerçekten de suça yönelimi azaltıp azaltmadığı konusunu belirleme noktasında henüz çok gerideyiz. Bu konudaki genişlemekte olan çalışma sahalarından biri, onarıcı yaklaşımların sistematik olarak değerlendirilmesidir ve bunların devam edeceğini umabiliriz. Öyle olsa bile, bazı akademisyenler sadece suça karışma oranları üzerine odaklanmanın, mağdurun süreçle ilgili memnuniyetini ve toplumun adalet sistemine dâhil edilmesini içeren onarıcı adaletin, tüm faydalarını sergileyemeyebileceğini öne sürüyorlar.

Bu ikinci nokta, Young ve Goold ([1999] 2003) tarafından Birleşik Krallıktaki bir kentte 'eski stil' polis ikazları ile 'yeni stil' onarıcı ikazları karşılaştırdıkları çalışmalarında ortaya konmaktadır. Polis ikazları, her zaman olmasa da, karakollarında yapılır. Bunun amacı, ufak tefek suçlamaların mahkemelere taşınmasından kaçınmaktır. Zira mahkemeler sapkın kimliğin kabullenilmesine yol açacak şekilde aşağılayıcı bir utanma duygusunun adaletsizlik olarak algılanabileceği yerlerdir. Ancak, yazarlar geleneksel polis uyarılarının bir çeşit azarlama şeklinde olduğunu ve bundan dolayı aşağılayıcı bir utanç içerdiğini ileri sürer. Yazarlara göre onarıcı uyarılar, çok daha fazla vakit almaktadır –genellikle 30 ila 40 dakika– ve faillere suçlarını tarif etme ve mağdurlara soru sorma, duygularını açıklama olanağı sunmaktadır. Young ve Goold mağdurları konuya dâhil ettiği, eski türlerle karşılaştırıldığında nispeten daha açık olduğu ve yalnızca yeniden suç

işlenmesini engellemeye odaklanmadığı için bu yeni modele değer verilmesi gerektiğini öne sürmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Acorn, A. (2004) *Compulsory Compassion: A Critique of Restorative Justice* (Vancouver: UBC Press).
- Braithwaite, J. ([1989] 1999) *Crime, Shame and Reintegration* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Graef, R. (2001) *Why Restorative Justice? Repairing the Harm Caused by Crime* (London: Calouste Gulbenkian Foundation).
- Liebmann, M. (2007) *Restorative Justice: How it Works* (London: Jessica Kingsley).
- McLaughlin, E., Fergusson, R., Hughes, G., and Westmarland, L. (eds) (2003) *Restorative Justice: Critical Issues* (London: Sage).
- Strang, H., and Braithwaite, J. (eds) (2001) *Restorative Justice and Civil Society* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Strickland, R. A. (2004) *Restorative Justice* (New York: Peter Lang).
- Van Ness, D. W., and Strong, K. H. (2010) *Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice* (4th edn, New Providence, NJ: Matthew Bender).
- Young, R., and Goold, B. ([1999] 2003) 'Restorative Police Cautioning in Aylesbury: From Degrading to Restorative Shaming Ceremonies?', in E. McLaughlin, R. Fergusson, G. Hughes and L. Westmarland (eds), *Restorative Justice: Critical Issues* (Buckingham: Open University Press), pp. 94-104.

Sosyal Kontrol

Kavramın Tanımı

Uyum ve düzeni sağlamaya dönük resmi ya da gayri resmi, içsel ya da dışsal kontrol mekanizmalarının tümü.

Kavramın Kökenleri

Sosyal kontrol kuramları 17. yüzyıla, çıkarıcı bireylerden oluşan bir toplumda büyük bir gücün –devletin– ‘herkesin herkese karşı verdiği savaşı’ engellemek için gerekli olduğunu öne süren filozof Thomas Hobbes’a kadar gider. Birey ve devlet arasında devletin kendilerini koruması karşılığında bireylerin devlete olan bağlılığını sunduğu bir anlaşma vardır. Sosyal kontrol düşüncesi sosyal bilimler alanına girip, daha kompleks bir biçime kavuştukça, konuyla ilgili sosyolojik perspektifler gelişmiştir.

19. yüzyılın sonlarında, Edward Ross, çok genel bir yaklaşım olsa da, sosyal kontrolün sosyal kurallara uymaları için insanlar üzerinde kurulan tüm baskıları içerdiğini öne sürdü. Talcott Parsons (1937) sosyalleşmeye dayanan bir alternatif önerdi. Uyumluluğun sadece korkudan ve dışsal araçlardan kaynaklanmadığını, bunun aynı zamanda insanların sosyalleşme süreci esnasında öğrendiği normlar ve değerler aracılığıyla içselleştirildiğini iddia etti. Daha kapsamlı bir tanım çocuklar arasındaki suçların bireylerin toplumla olan bağlarının zayıfladığında ya da koptuğunda ortaya çıktığını iddia eden Travis Hirschi (1969) tarafından yapıldı. Bu kuram insanların aile, eşler ve sosyal kurumlara olan bağlılıkları üzerine odaklanıyordu. Marxist kuramcılar için sosyal kontrolün

meydana getirilmesinde anahtar rol devlete ait olsa da, gerçekte bu, kapitalist toplumlarda işçi sınıfının kontrolüdür.

Anlam ve Yorumlar

Sosyal kontrol, **sapmanın** öteki yüzüdür. Sapma ve suç sosyologları insanların sosyal normları ve yasaları neden çiğnediklerini araştırırken, sosyal kontrol kuramcıları tam tersini sorarlar: İnsanlar neden bunlara uyarlar? Çeşitli sosyal kontrol kuramlarına incelemenin yolu, onları 'uyumluluk-sağlayan' ve 'sapmayı önleyen' yaklaşımlara ayırmaktır (Hudson 1997). Uyumluluk-sağlayan kuramlar **sosyal rollerin** öğrenilmesine ve içselleştirilmesine odaklanırken, sapmayı önleyici kuramlar sapma davranışına ve onu azaltmak için yürürlüğe konulan önlemler arasındaki ilişkilere bakar. Muhtemelen, daha iyi olan kuramlar bu iki yaklaşımı birleştirebilenlerdir.

Parsons, 'sosyal düzen problemi' dediği şeye, yani toplumların gerekli uyumu kuşaktan kuşağa nasıl aktaracağına, yönelmeye çalıştı. İnsanların uyumluluğunun zorla gerçekleştirilen ya da sesiz sedasız verilen bir şey gibi gözükmediğini ve çoğu insanın aktif bir şekilde buna uyduğunu ileri sürdü. Bunun nedeni sosyal normların sadece 'bir yerlerde', yasal kılavuzlarda ya da davranış kitaplarında mevcut olmaması aynı zamanda kendi iç benliklerimizde var olmasıdır. Sosyalleşme benlik duygumuzun kendi imajımızı 'iyi bir insan' olarak şekillendirmemize yardım eden uyumluluk kurallarıyla bağlantılı olmasını teminat altına alır. Gerçek manada bizler kendi kendimizi sansürleriz, yani kendi davranışlarımızla ilgili denetleme faaliyetlerinin çoğunu kendimiz yaparız. Örneğin, David Matza'nın (1964) gençlikte suç işlemeyeyle ilgili çalışması; yasaları çiğneyenlerin bile toplumun genel değerlerini paylaş-

tığını ve bir yandan kendi imajlarını korurken, diğer yandan suç işlemek için Matza'nın 'nötrleştirme teknikleri' ismini verdiği şeyi –neden kanunları çiğnediklerine dair kendi anlatımlarını – uydurmaları gerektiğini ortaya koymuştur.

Hirschi'nin sosyal kontrol kuramı, sevgi bağlarına ve sosyal ilişkilere dayandığı için uyumu dönük bir kuram olarak görülmüştür. Söz konusu bağlar, arkadaşlara, aileye ve eşlere bağlanma, geleneksel yaşam tarzlarına tutunma, normal-yasal eylemlerle, kanun ve **otorite figürlerine** saygılı olma gibi inançlar aracılığıyla yaratılmıştır. Bu ilişki ve bağlar, bireylerin temel eylemlerinin bir parçası haline gelerek, onların sapma davranışlarından uzak durmalarını sağlar. Bundan dolayı sapmanın nedeni yalnızca bireysel patolojiye ya da çıkarıcı bireysellikte aranmamalıdır. Sapma, aynı zamanda bireyleri toplumdan kopartan ve sapma karşısında onları açık ve başıboş insanlar haline getiren toplumla ve sosyal kurumlarla bağ kurulamamasına da dayanır. Sapma eylemi açıklamaya ihtiyaç duymaz, çünkü fırsatın bulunduğu her yerde ortaya çıkar. Bunun örneklerinde biri resmi suç istatistikleri içinde belki de en çarpıcı boyuta ulaşan **cinsiyete dayalı suçlardır**. Kadınların suça yönelmesi çok daha az iken, erkekler neden bu kadar çok suç işlemektedir? Hirschi'nin kuramına göre bu sorunun cevabı; kadın ve erkelerin sosyal kurumlar ve aileler tarafından farklı şekilde kontrol altında tutulmalarında yatmaktadır. Erkekler küçük yaştan itibaren dışarı çıkıp topluma karışma ve gelecekte kendilerinden yerine getirmeleri beklenen yetişkin erkek rollerine adapte olabilecekleri şekilde yetişmelerine yardımcı olacak bir şekilde risk alma konusunda teşvik edilirler. Genç erkekler dışarıda ne kadar fazla zaman geçirirlerse sapma eylemlerine karışma olanakları

da o kadar artar. Öte yandan genç kızlar ailelerine ait evlerde çok daha uzun süre kalırlar ve dış dünyayla ilişki kurma konusunda cesaretleri kırılır ya da özellikle karanlık çöktükten sonra bunu yapmaları engellenir. Dolayısıyla bu durum onların sosyal normlara uymama olanaklarını azaltır.

Eleştirel Noktalar

Parsons'ın sosyal kontrole yaklaşımı konu hakkındaki anlayışımıza yeni bir boyut katacak bir şekilde, dış kontrolden iç kişisel kontrolle dönüşmüştür. Ancak, eleştirmenler bunun uyumluluğun ortaya çıkarılmasındaki sosyalleşmeye – sosyalleşmenin taşıyamayabileceği bir yüke– sıkı sıkıya bağlı olduğunu öne sürmektedirler. Bunun nedeni, sosyalleşme ve benlik oluşum sürecinin yumuşak bir süreç olmaktan ziyade, duygusallıklarla dolu gerilimlerin de dâhil olduğu, doğası gereği çelişkili bir süreç olarak görülmesidir. Bu aynı zamanda, benzer sosyal norm setlerinin herkes tarafından içselleştirilmesinin kesinlik taşımadığı anlamına da gelir. Parsons'ın öngördüğünden daha fazla uyumluluk üretimi olmalıdır.

Daha sonraki sosyal kontrol kuramları sosyal kontrol ve sapmayı birbiriyle sıkı biçimde bağlantılı gören **etiketleme** perspektifini içerir. Ancak bunlar arasındaki ilişki oldukça ironiktir, çünkü sapmayı engellemeye çalışan sosyal kontrol araçları artıkça, çok daha fazla sapma davranışının ortaya çıkması kuvvetle muhtemeldir. 1960'lerden beri yapılan bir dizi etkileşimci sapma çalışması, sosyal kontrolün sapma davranışı olarak etiketlenen davranışlarda ve bunu takip eden 'sapma faaliyetinde' artışa yol açma eğilimine nasıl sahip olduğunu göstermiştir.

Güncel İlgiler

Sosyal kontrol ve sosyal düzen problemi uzunca bir dönemdir sosyolojik kuramın konusudur. Düzen sorununa çözüm getirmek, sosyologları yapısal problemler ve kurumları, mikro-makro düzeydeki olguları ve bunlarla ilişkili sosyalleşme ve uyum konularını ele almaya yönlendirmiştir. Fakat bu konuların hiçbiri suç ve sapmaya ilişkin çalışmalardan ayrı tutulamazlar, çünkü bunlar aynı paranın iki yüzü gibidirler. O halde, suç ve sapma konusuna ilişkin çalışmalar yapılmaya devam edildiği sürece, bu çalışmaların sosyal kontrol konusunu anlama biçimimize olası etkilerine ilgimiz de sürecektir.

Anti-sosyal davranışlarla ilgilenmek bazı yenilikçi tasarılar ortaya çıkardı. Bu tasarılarından biri sosyal konut yönetimini polis denetimiyle birleştirmekti. Brown (2004) Birleşik Krallık'taki 'anti-sosyal davranış' kavramının devletin ceza adalet sisteminde daha önceden hoş görülebilecek olan eylemlerin dışında tutulan özel davranış türlerine yönelmesini mümkün kılacak yeni bir yaratım olduğunu ileri sürmüştür. Brown bu ilerlemenin bir açıdan, hem bakım sunan hem de kontrolden sorumlu profesyonellerin dâhil olduğu yeni bir sosyal kontrol modelinin gelişmekte olduğunu gösterdiğini ifade etmiştir. Fakat aynı zamanda önceki modelin başarısız olduğunu ifade etmiştir.

Hirschi'nin kontrol kuramı güçlü bağılıkların insanlarda sapmaya karşı bağımsızlık kazandırdığını iddia etmektedir. Ancak bu tez, Booth ve arkadaşlarının (2008) okula dayalı sosyal kontrol, cinsiyet ve ihmal üzerine yaptıkları alan araştırmasında, cinsiyet farklılıkları açısından yeniden ele alınmaktadır. Aile bağıllığının kızlarda daha yüksek bir etkiye sahip olduğunu ifade eden önceki çalışmanın aksine, bu çalış-

mada kızlar ya da erkelerin ebeveynlere bağılılığının riskli davranışlar veya ciddi suçlar söz konusu olduğunda etkisinin çok az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın, spor, kilise ya da okul aktiviteleri gibi profesyonel sosyal aktivelelere katılmak çoklu etkiye sahiptir. Kilise ya da spor dışı okul aktiviteleri suç eğilimlerini kızlardan çok, erkelerde azaltırken, spor faaliyetlerine katılmak bu eğilimlerin azalmasında erkeklerden çok kızlarda etkili oluyordu. Bu durum sporun genç erkeleri suçtan uzak tuttuğu ve kilise ve spor dışı eylemlerin kızlar için aynı şeyi yaptığına dair bazı geleneksel fikirlerin aslında geçersiz olabileceğini göstermektedir. Araştırmacılar, sapmanın genel analizden daha ziyade, cinsiyete dayalı olarak yapılmasını gerekli hale getiren sosyal bağılılıkta hayati farklılıklar olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Booth, J. A., Farrell, A., and Varano, S. P. (2008) 'Social Control, Serious Delinquency, and Risky Behavior', *Crime and Delinquency*, 54(3): 423-56.
- Brown, A. P. (2004) 'Anti-Social Behaviour, Crime Control and Social Control', *Howard Journal of Criminal Justice*, 43(2): 203-11.
- Hirschi, T. (1969) *Causes of Delinquency* (Berkeley: University of California Press).
- Hudson, B. (1997) 'Social Control', in M. Maguire, R. Morgan and R. Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology* (2nd edn, Oxford: Oxford University Press), pp. 451-72.
- Innes, M. (2003) *Understanding Social Control: Crime and Social Order in Late Modernity* (Buckingham: Open University Press), esp. chapters 1 and 2.
- Matza, D. (1964) *Delinquency and Drift* (New York: John Wiley).
- Parsons, T. (1937) *The Structure of Social Action* (New York: McGraw-Hill).

TEMA 10: POLİTİKA SOSYOLOJİSİ

Otorite

Kavramın Tanımı

Bir kişi ya da grubu diğerinden üstün kılan meşru güç.

Kavramın Kökenleri

Max Weber'in ([1925] 1979) politik sosyolojisi, güç, otorite ve politikayla ilgili çalışmaların birçoğunun başlangıç noktasıdır. Weber gücü, başkalarının karşı koymasına rağmen, insanların ya da grupların kendi istediklerini yapabileceği olarak tanımlamıştır. Ancak otorite, insanların yalnızca buyruklar aldığı ve bu buyrukları yerine getirebilecekleri makul beklentileri olduğu zaman söz konusudur. Bu nedenle otorite, buyruk veren ile alan arasındaki güven ilişkisine dayanmaktadır ve bu güven buyruk verenin meşruiyetiyle ilgilidir. Yani, buyruk verenler yetki sahibi olarak görülürler. Otorite, uygulamada yetişkin-çocuk ilişkilerinde; aile içinde, aile reisinin aldığı kararlarda; emir verme yetkisine sahip olan yöneticilerin bulunduğu organizasyonlarda; katı

bir rütbe ve otorite sisteminin olduğu silahlı kuvvetlerde ve politikada görülebilir.

Anlam ve Yorumlar

Weber'e göre otorite sistemleri, toplumdan topluma ve zamana göre farklılık göstermektedir. O, tarihsel süreçte üç ideal otorite tipinden bahseder: geleneksel, karizmatik ve rasyonel-yasal otorite. Bu otorite tiplerinin hepsi aynı zamanda ideal tiplerdir –gerçek dünyadaki olgulara benzeyen ve araştırmacılara yol göstermek için tasarlanmış heuristik (bulgusal) araçlar. Weber'in şemasının, gelenekselden karizmatik ve daha sonra rasyonel-yasal otoriteye doğru olmak üzere kronolojik bir sırayla şekillendiği düşünülebilir, ancak düşünülenin aksine, aynı anda bu otorite tiplerinden ikisinin ya da üçünün de bir arada var olması olağandır ve bu üç tipten herhangi biri baskın olabilir.

Geleneksel otorite, meşruiyetini kuşaktan kuşağa aktarılan kökleşmiş kültürel değerlere (geleneklere) uyulmasından alan bir güçtür. Bu sistemde insanlar, emirlere, yöneticilerin sahip olduğu geleneksel konumlardan dolayı boyun eğler. Geleneksel otoritenin meşruiyeti, geçmişte ilişkilerin bu şekilde düzenlenmiş olmasından gelir. Weber, aristokrat ve soylu ailelerde izleri gördüğümüz, Ortaçağ Avrupa'sındaki soyluların babadan oğula geçen aile üstünlüğünü örnek gösterir. Geleneksel otoritede insanların sadakati, uymaları gereken kurallara değil, belirli bireylerdir. Pratikte bunun anlamı, insanların kurallara değil, kişisel sadakatle bağlı oldukları yöneticilere itaat ettikleridir.

Karizmatik otorite, geleneksel otorite biçimlerini sarsarak, tarihte yenilik ve değişim kaynağı olmuştur. Karizmatik otorite

te, sahip olduğu olağanüstü nitelikler nedeniyle bir lidere duyulan sadakate dayanmaktadır. Söz konusu özel yeteneklerin gerçekten liderin kişiliğinin doğasından mı, yoksa diğerlerinin liderin bu yeteneklere sahip olduğunu düşünmesinden mi kaynaklandığı belirsiz olduğundan, karizma kavramının net bir biçimde açıklanmasının zor olduğu kanıtlanmıştır. Her ne kadar kahraman askerlerin, azizlerin ve politik liderlerin hepsi karizmatik olarak tanımlanmış olsa da, karizmatik otoritenin tarihteki örnekleri, İsa Mesih, Adolf Hitler ve Mahatma Gandi'dir. Tüm karizmatik liderler için zorunlu olan şey, yeri geldiğinde özel yeteneklerini kanıtlamaktır ve eğer bu türden kanıtlar gerektiği zaman ortaya konmazsa, karizmatik kişiler tartışmalı hale gelebilirler. Weber bu durumun karizmatik otoriteyi güvenilmez kılacağını, lider öldüğünde ise, meşruiyet ve güven krizinin güçleneceğini belirtir. Karizmatik sistemler rutinleşmiş bir form almaya başladığında, geleneksel ya da rasyonel-yasal sistemleri dönüştürme eğilimine girerler.

Weber, kapitalizmin gelişimiyle birlikte, geleneksel otoritenin yerini, yeni bir *rasyonel-yasal otorite* formunun aldığını belirtir. Bu, meşruiyetini yasal açıdan yürürlükte olan kural ve düzenlemelerden alan ve karar verme sürecinde formel rasyonalliteyle hukuku birleştiren bir güçtür. Rasyonel-yasal otorite, modern organizasyonlarda, bürokrasilerde ve bir toplumun politik yaşamını yönlendiren demokratik yönetim sistemlerinde görölmektedir. Rasyonel-yasal otorite, geleceğe ya da bireysel isteklere göre değil, karar ve emirler yalnızca yasal prosedürlerce belirlendiği zaman uygulanabilir.

Eleştirel Noktalar

Weber'in tipolojisine dair çoktandır yapılan bir eleştiri, onun dört tip sosyal eylem türü belirlemiş olmasına karşın, yalnızca üç otorite sisteminden bahsetmesidir. Buradaki 'ek-sik' kategori, meşruiyetin bir dizi normla ilişkilendirilen mutlak değerlere dayandığı *değer-rasyonel otorite* gibi görünmektedir. Esasen bu, otoritenin ideolojik bir formudur ve bu otorite türünün meşruiyeti, liderlerin ulaşmaya çalıştıkları amaçla ilişkilidir. Rasyonel olan dördüncü otorite türü, bireylere ya da nihai amaçla bağlantılı olduğu ölçüde meşruiyet kazanan emirlere değil, ideolojik amaçlara itaat etmeye dayanır. Dini örgütler ya da eski Sovyet komünizmi gibi 'güçlü' ideolojik sistemler *değer-rasyonel otorite* sistemine örneklerdir.

Sosyologlar son yıllarda, bireyleri başarılarından ziyade, **kitle iletişim araçlarında** boy göstermeleri temelinde yücelten bir şöhret kültürünün ortaya çıktığını dile getirmektedir. Söz konusu kültür, politik yaşamı da etkilemiştir ve şimdilerde önde gelen politikacıların kişilikleri, kitle iletişim araçlarında sunulduğu şekliyle değerlendirilmeye başlanmıştır. Bazı sosyologlar bu durumun, yasal-rasyonel demokratik süreçleri baltaladığını ve demokratik değerler için bir tehdit oluşturduğunu ileri sürmektedir. Örneğin, Neil Postman (1986), politikanın, şov dünyasının önemsiz bir tamamlayıcısı olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı konusunda bizi uyarmaktadır.

Güncel İlgiler

Weber'in sınıflaması, biri baskın olsa bile, üç otorite tipinin bir arada varlık göstermesine olanak sağlamaktadır. Örneğin Modern İngiltere'de yasal-rasyonel bir otorite vardır, ancak politik yaşamda hükümetin bir bölümünü Lortlar Kama-

rası oluşturmaktadır ve kral hâlâ anayasal bir konuma sahiptir. İdeal tiplerin bu şekildeki karışımı, Weber'in şemasına esneklik kazandırmıştır ve politika sosyologlarına faydalı olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte, şöhret kültürünün politika dünyasına sirayet etmesi, politika liderlerinin otoritesinin kaynağı hakkında bazı soruları gündeme getirmiştir. Bu, günümüzde kamuoyundaki imajını yönetmek isteyen politikacılar ile pop yıldızı, oyuncu ya da sporcu olan popüler ünlülere kapılarını açan partiler için olağan bir durumdur. ABD'de geçmişte her ikisi de oyuncu olan Ronald Reagan başkan, Arnold Schwarzenegger ise vali olmuştur. Ünlülerin politik yaşama bu şekilde sokulması, genellikle politikaya zarar veren bir durum olarak görülmüştür.

Ne var ki Street (2004), ünlü politikacılığının örneklerinin 18. yüzyılda bile görüldüğünü belirtmekle kalmamış, aynı zamanda, ünlülerin politikaya girmesinin temsili demokrasinin otoritesiyle uyumsuz olmadığını da iddia etmiştir. Nitekim ünlü politikacılığı, demokratik temsilin ilkeleriyle çelişmekten ziyade, bu ilkelerin bir uzantısı olabilir. 'Temsil edebilirlik', parti manifestosu ve politika önerileriyle sınırlı bir kavram değildir; bir stili, estetiği ve politik cazibeyi de kapsamaktadır. Bu unsurların hepsi, politikacılar ile onların temsil ettikleri bireyler arasında bir özdeşlik kurulmasına olanak vermektedir. Ayrıca politikacıların, kompleks politik argümanları yurttaşların anlayacağı şekilde sadeleştirerek, seçmenleriyle iletişim kurması ve geleceğe ilişkin planlarını anlatması politik stil ve görünüş aracılığıyla daha kolay olmaktadır.

Politika bilimcileri, küçük partilerin, büyük partilerle aralarındaki farkı kapatmak için daha çok karizmatik liderle-

re güvendiğini öne sürmektedir. Fakat karizmatik liderler gerçekten küçük partilere oy kazandırma gücüne sahip midir? Van der Brug ve Mughan (2007) bu konuyla ilgili olarak Hollanda'daki seçimler üzerine ampirik bir araştırma yapmışlardır. Onlar, sağcı popülist partilerin performanslarına bakarak üç seçimi analiz etmiş ve küçük partilerin liderlerinin etkisinin, aslında büyük partilerin liderlerinden daha fazla olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada ayrıca, sağcı partilere oy verme motivasyonunu sağlayan şeyin, parti liderlerinin benimsediği politikalar olmaktan çok, belirsiz bir memnuniyetsizlik duygusu olduğu görüşüne de karşı çıkmıştır. Van der Brug ve Mughan, sağcı seçmenlerin de, diğer tüm seçmenler gibi, karar verirken aynı türden nedenlere dayandığını ve dolayısıyla bu seçmenlerin seçimlerinin daha az rasyonel olmadığını ya da otoritenin karizmatik formlarının onları etkileyerek yönlendirmediğini belirlemiştir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Morrison, K. (2006) *Marx, Durkheim, Weber: Formations of Modern Social Thought* (2nd edn, London: Sage), esp. pp. 361-73.
- Postman, N. (1986) *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business* (London: Heinemann).
- Street, J. (2004) 'In Defence of Celebrity Politics: Popular Culture and Political Representation', *British Journal of Politics and International Relations*, 6: 435-52.
- Van der Brug, W., and Mughan, A. (2007) 'Charisma, Leader Effects and Support for Right-Wing Populist Parties', *Party Politics*, 13(1): 29-51.
- Weber, M. ([1925] 1979) *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology* (Berkeley: University of California Press).

Yurttaşlık

Kavramın Tanımı

Belirli bir ulus ya da politik topluluk içindeki bireylere verilen ve bazı hak ve sorumlulukları beraberinde getiren bir statü.

Kavramın Kökenleri

Yurttaşlık kavramının kökeni, şehir sınırları içinde yaşayanlardan bazılarının 'yurttaş' statüsü elde ettiği, Antik Yunan şehir devletlerine kadar uzanmaktadır. Yurttaşlık burada bir sosyal statü sembolüydü. Krallar ve imparatorlar tarafından yönetilen geleneksel toplumların çoğunda, nüfusun büyük bir bölümü, gerçekte kendisini kimin yönettiğinin pek farkında değildi ya da bununla ilgilenmiyordu. Hükümdara tabi olan nüfusun yasal bağlamda politik bir hakkı ya da kararlara etki etme gücü yoktu. Bu, modern anlamdaki 'politik bir topluluğu' andıran bir topluluğa ait olma duygusunun, gerçekte yalnızca egemen elitlerde, varlıklı sosyal gruplarda ve yüksek statüye sahip kişilerde olduğu anlamına gelmektedir. Ancak günümüzde, politik bir sistemin sınırları içinde yaşayan insanların çoğu, bazı ortak hak ve yükümlülükler sahip olan ve kendilerini bir ulusun parçası olarak gören yurttaşlardır. Marshall ([1950]1973), yurttaşlığın endüstrileşmeyle birlikte ortaya çıktığını ileri sürer ve Britanya'da (özellikle İngiltere'de) yurttaşlığın, 18. yüzyıldaki *sivil haklardan* başlayarak, 19. yüzyıldaki *politik haklar* aracılığıyla, 20. yüzyıldaki *sosyal haklara* evrimini inceler.

Anlam ve Yorumlar

Modern dünyada yurttaşlık, ulus-devletin üyelerine ikamet etme temelinde verilen sosyal bir statüdür. Yurttaşlardan benimsemeleri beklenen yükümlülüklerle denge sağlanıyor olsa da, yurttaşlık belirli ayrıcalıklar kazandırmaktadır. Örneğin yurttaşlar, devletten, kendilerinin korumasını bekleme hakkına sahiptir, ancak devlet de yurttaşlarından makul davranmalarını ve devlete ve diğer yurttaşlara karşı saldırgan olmamalarını beklemektedir. Yurttaşlık kavramı, önceki biçimi üzerine inşa edilen yeni anlamlarla birlikte, farklı türlere ayrılmıştır.

Sivil yurttaşlık, modern mülkiyet hakkıyla ortaya çıktı. Modern mülkiyet hakkı, sosyal düzenin devamlılığı için, ortak bir sorumluluk bilincini öne çıkartarak, insanlara başkasının mülkiyet hakkına saygı göstermeleri için belirli türden karşılıklı yükümlülükler getiriyordu. Politik haklar, mülk sahipleriyle sınırlı idi ve çok sayıda insan politikanın dışına itilmişti. İkinci aşamadaki *politik yurttaşlık*, işçi sınıfı gruplarına ve kadınlara kademeli olarak oy verme hakkının tanınmasını içeriyordu. Konuşma özgürlüğüyle ilgili düşünceler gündeme gelirken, sendikaların oluşumuna izin verilmesi gibi, dernek kurma özgürlüğüne yönelik belirli haklar da geliyordu. Üçüncü aşamadaki *sosyal yurttaşlık*, yurttaşlık haklarını sosyal refah anlayışıyla ilişkilendiriyor ve diğer yardımlarla birlikte sosyal yardımların herkese ulaşması için sorumluluk paylaşımını öne çıkarıyordu. İnsanların düşkünlerle yardım için kullanılan sosyal fonlara katkı yapması bekleniyordu. Sonuçta bu fonlar, ihtiyaç duyduklarında insanlara sosyal güvenlik ağından yararlanma hakkı veriyordu.

Son yıllarda bazı düşünürler, *çevresel yurttaşlık* denilen dördüncü bir aşamanın ortaya çıktığını iddia etmektedir. Bu

aşamada yurttaşlar, yalnızca temiz ve güvenli bir çevrede yaşama hakkına değil, aynı zamanda, yeni bir yükümlülük olarak, insanların yaşadığı ortamların ve doğal çevrenin kirlenmemesiyle ilişkili yeni haklara da sahiptirler. ‘Ekolojik’ yurttaşlığın daha radikal biçimleri, yurttaşlık hakları içinde yerleşik hale gelmiş unsurların bazı hayvanlar için de geçerli olmasını öngörmektedir. Ekolojik yurttaşlık, doğal çevrenin bütünlüğünü korumak ve gelecek nesillere taşımak için, hayvanlara dair yeni yükümlülükler içermektedir. İnsanoğlunun geleceği için öngörülen bu yeni yükümlülükler, uzun bir süre boyunca sürdürülebilirliğe yönelik çalışmak anlamına gelmektedir. Esasen ekolojik ya da çevresel yurttaşlık, insanın ‘ekolojik ayak izi’ni, -insanların faaliyetlerinin doğal çevreye ve doğal süreçlere etkilerini- hesaplamak isteyenler için yeni beklentiler ortaya çıkarmıştır.

Eleştirel Noktalar

Marshall’ın yurttaşlık kavramı, tek bir ulus-devlet, Britanya tecrübesine dayandığı için, problemlidir. Fransa’da, Almanya’da ve diğer ülkelerde yurttaşlık, onun tanımladığı biçimde bir evrim geçirmemiştir. Bazıları onun yaklaşımının, gerçekten açıklayıcı olmaktan çok, sadece bir *post hoc* betimleme olduğunu ileri sürüşlerdir. Örneğin, politik haklar işçi sınıflarına ve kadınlara neden özel bir tarihsel anda verilmiştir? Bu, gerçekten sadece doğal bir ‘evrim’in bir parçası mıdır? Sözgelimi sendikalar, aynı savaşı veren diğer gruplarla birlikte, oy verme hakkını genişletmek için çetin bir mücadele vermiştir. Hatta Britanya’da bile, erkek ve kadınların oy verme yaşı, Marshall’ın şemasında belirtilenden çok daha sonrasına, 1928’e, yani 20. yüzyılın başlarına kadar eşit olmamıştır. Kısacası, sivil hakların politik haklara, daha sonra

da sosyal haklara niçin öncülük ettiği tam olarak açık değildir. Oysa bu sürecin, tam ve doğru bir şekilde açıklanması gerektirmektedir.

1980'li yıllarda, hükümetlerin refah harcamalarını keserek 'devleti küçültme' girişiminde bulunmaları ve ayrıca yeni bir koşulluluk kriteri getirmeleri, yurttaşlığın hiçbir biçimde değiştirilemeyecek sabit bir tanımı olmadığını kanıtlamıştır. 2008 ekonomik krizini izleyen tasarruf dönemi, birçok hükümetin kamu harcamalarını azaltmasına yol açmış, hükümetler daha fazla sosyal yardım için şartlılık ilkesini genişletmiş ve böylece sosyal yurttaşlık haklarının içeriği değişmiştir. Son dönemdeki **küreselleşme kuramları**, ulus-devlet temelli yurttaşlık modeline karşı çıkmaktadır. Örneğin, Avrupa Birliği, çalışma ve seyahat hakkı gibi, ulus-devletlerin riayet etmesi gereken bazı haklar getiren bir bölgesel yurttaşlık biçimi önermektedir. Avrupa yurttaşları, bölgesel Avrupa düzeyinde, ulus-devlet kapsamında alınan yasal kararlara karşı çıkabilirler. Şu anda bu vizyondan çok uzak olsak da, kozmopolit¹⁴ düşünürler, küresel yurttaş statüsüne sahip bireylerle birlikte, küresel düzeyde bir yurttaşlığın genişlemesinin mümkün olduğunu dile getirmektedirler.

Güncel İlgiler

Ulus-devlet odaklı yurttaşlık modeli, bazı sorun ve zorluklarla anılsa da, bu anlayış, vazgeçilemeyecek hak ve yükümlülükleri içerdiği için hâlâ yurttaşlığı belirleyen temel anlayıştır. Nitekim son dönemdeki bazı politik tartışmalar,

¹⁴ *Kozmopolit* ya da *kozmpolitan* genel olarak bir kişi ya da yerin ulusal niteliklerini yitirmesi ve daha evrensel bir anlayışın etkisi altında olması durumudur (ç.n.).

politik ve sosyal yaşamı canlandırmanın bir aracı olarak yurttaşların daha aktif bir hale nasıl getirilebileceğine odaklanmıştır. Hak ve sorumlulukların genişletilmesi için devam eden baskılar, yurttaşlığın ne olduğu ya da ne olması gerektiği konusundaki anlayışımızı geliştirmeye yönelmelidir.

Redley ve Weinberg (2007), liberal demokratik yurttaşlık modelinin öğrenme güçlüğü yaşayan insanları kaynaştırma yeterliliğine sahip olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. Önkoşul olarak özgürlüğü ve zihinsel yeterliliği gerekli gören bu demokratik model, zihinsel özürllülere politik anlamda bir yetki verebilir mi? Bu etnografik çalışma, son dönemde İngiltere'deki *the Parliament for People with Learning Disabilities* (PPLD) [öğrenme güçlüğü yaşayanlar meclisi] uygulamasından hareketle konuya yaklaşmaktadır. PPLD, öğrenme güçlüğü yaşayan insanların 'kendini temsil' etmesi bağlamında liberal demokratik tercih hakkını benimsemiştir. Bununla birlikte çalışma, kendini temsil etme konusunda liberal demokratik tercihin çeşitli etkileşim engelleri yarattığını ortaya çıkarmıştır. Meclis üyelerinin bazıları işitilemeyecek bir şekilde, bazıları ise saçma bir biçimde konuşmuştur (yani müzakereler hiç ilerlememiştir) ve diğer üyeler davet edildikleri halde mecliste hiç söz almamıştır. Hal böyle olunca araştırmacılar kendini temsilin temel ilkesini desteklemiş fakat, aynı zamanda şayet öğrenme güçlüğü yaşayanların tam bir yurttaş olması sağlanacaksa, bu ilkenin, sağlık, güvenlik ve bakımla ilgili önlemlerle de desteklenmesi gerektiğini savunmuştur.

İngiliz-Pakistanlı Müslümanların iki kuşak yurttaşlık deneyimi, Hussain ve Bagguley'in (2005) 2001 yılında İngiltere'nin kuzeyindeki bazı kasaba ve şehirlerde çıkan ayaklanmaların sonuçlarını değerlendirdikleri nitel bir araştırmada

incelenmiştir. Araştırmacılar özellikle yurttaşlığın bir kimlik formu olmasının yanı sıra, devlet tarafından sağlanan bir dizi sosyal yardım hakkını da içerdiğini, dolayısıyla da bir uyruktan olma ayniyetinin herkesle paylaşılmasının şart olmadığını iddia etmiştir. Pakistan kökenli ilk kuşak göçmenler, genel olarak kendilerini İngiliz yurttaşı olarak görmemişlerdir, yani, yaşadıkları ülke olan İngiltere'nin, kendileri için esasen yabancı bir ülke olmaya devam ettiğini dile getirmişlerdir. Bununla birlikte ikinci kuşak İngiliz-Pakistanlılar, kendilerini İngiltere doğumlu yurttaşlara bu kimliği kazandıran tüm haklara sahip yurttaşlar olarak görmektedirler. Bu ikinci kuşak açısından, aşırı sağcı İngiliz Ulusal Partisinin ırkçı söylemi ve seçim başarısı İngiliz yurttaşları için olduğu kadar, onların etnik kimlikleri için de doğrudan bir tehdit oluşturmaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Bellamy, R. (2008) *Citizenship: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press).
- Dobson, A., and Bell, D. (eds) (2006) *Environmental Citizenship* (Cambridge, MA: MIT Press).
- Hussain, Y., and Bagguley, P. (2005) 'Citizenship, Ethnicity and Identity: British Pakistanis after the 2001 "Riots"', *Sociology*, 39(3): 407-25.
- Marshall, T. H. ([1950] 1973) *Class, Citizenship and Social Development* (Westport, CT: Greenwood Press).
- Redley, M., and Weinberg, D. (2007) 'Learning Disability and the Limits of Liberal Citizenship: Interactional Impediments to Political Empowerment', *Sociology of Health and Illness*, 29(5): 767-86.

Sivil Toplum

Kavramın Tanımı

Devletten bağımsız olarak yurttaşlar tarafından kurulan organizasyonlardan, kulüplerden, işletmelerden, gönüllü kuruluşlardan ve bunların tümünün ördüğü ağlardan (networks) oluşan sosyal alan.

Kavramın Kökenleri

Sivil toplum kavramının izi, insanların birbirine saygı gösterdiği ve nezaket kavramıyla bağlantılı olduğu antik çağlara kadar sürülebilir. Ancak modern sivil toplum anlayışı, Alexis de Tocqueville'in 19. yüzyıldaki 'sivil örgütler' nitelemesinden gelmektedir. Bu dönemde localar, hayır kurumları ve dinsel gruplar gibi sivil örgütler, ABD'de bolca bulunmaktadır. Tocqueville bu türden örgütlerin binlercesinin varlığının yalnızca yararlı işlevler üstlenmeleri nedeniyle değil, aynı zamanda ülkenin demokrasi kültürünün desteklenmesi bakımından da önemli olduğunu ifade etmiştir (Eberly, 2000). 20. yüzyılın önemli bir bölümünde sosyologlar ve politika kuramcıları, sivil toplumla ilgili çok az şey söylemiştir, ancak 1980'li yıllara gelindiğinde, konuya dair ilgide yeniden bir canlanma olmuştur. Son zamanlarda ilgi, ilk kez, etkili bir küresel yurttaşlık formu sunan küresel sivil toplumla ilgili kozmopolit kuramlara kaymıştır.

Anlam ve Yorumlar

Sivil toplum kavramı, **kamusal alana** daha yakındır. Ancak kamusal alan genellikle politik kararların alındığı ve

toplumla ilgili müzakerelerin yapıldığı kamu alanlarının tümünü kapsar. Buna karşın sivil toplum, gönüllü kuruluşlar, kulüpler ve organize olmuş diğer sivil örgütlerden oluşur. Ne var ki, sivil toplumun ne anlama geldiği konusunda pek çok anlaşmazlık vardır. Bazıları için, sivil toplum işletmeleri içermez, bazıları aileleri hariç tutmaktadır ve hal böyleyken diğerleri üç alanı birbirinden ayırır: devlet, piyasa ve sivil toplum.

Sivil toplumun doğasıyla ilgili temel anlaşmazlıklar da söz konusudur. Bazıları için sivil toplum aktif yurttaşlığın ifade edildiği bir alandır ve baskıcı rejimlere karşı demokratik bir siperdir. Fakat bu görüş örgütlerin ve gönüllü grupların, bir nebze de olsa, birbirleriyle rekabet içinde (kaynaklar ve üyeler için) olduğunu ve bunlar arasındaki ilişkilerin daha olumlu fikirler telkin etmekten çok, daha az işbirliğine dayanabileceği ihtimalini göz ardı etmektedir. Marxist gelecekte sivil toplum, gönüllülük ve yaratıcılığın ilerici mücadele alanından bile daha önemsizdir. Marx sivil toplumu, kültürel üstyapının diğer unsurlarında olduğu gibi, kapitalizm ve onun değerlerinin ideolojik ve kültürel tahakkümünü yaymanın bir aracı olarak görür. Ancak daha sonraki neo-Marxistler, özellikle Gramsci, bu türden ideolojik tahakkümlerin hiçbir zaman sona ermeyeceğini ve sivil toplumun en azından karşıt-kültürel mücadele inşa etmek için fırsatlar sunduğunu kabul etmiştir (Edwards, 2014).

Sivil toplum kavramının 1980'li yıllarda yeniden dirilişine, Sovyet tarzı komünizmin çöküşü ile Doğu Avrupa'daki olaylar neden olmuş gibi görünmektedir. Sivil toplumun güçlendirilmesi, devletlerin gücünün dengelemenin bir yolu olarak görülüyordu. Son yıllarda ise Kuzey İrlanda, Kosova

ve Afganistan gibi ülkelerde etkili bir uzlaştırma aracı olarak da kullanılmıştır (Harris 2003: 2). Kapsayıcı gönüllü örgütlerin ve ağların kurulması, hükümetlerin eylemlerinin ötesine geçen güçlü sosyal temellerin inşa edilmesine zemin hazırlayabilir.

Kavram, araştırma gündemleri sosyal bilimlerce belirlenen kozmopolit düşünürler aracılığıyla genişletildi. Beck (2006) evrensel yurttaşlık ve küresel sivil toplum fikirlerinin kendilerini gönüllü bir biçimde 'Avrupalılar' ya da 'dünya yurttaşları' olarak görmeyi seçen çok gezmiş ve çevresi geniş olan sosyal elitleri tarih boyunca koruduğunu belirtmiştir. Fakat küreselleşme süreçleri nedeniyle bu görüş, artık daha güçlü köklere sahiptir ve potansiyel olarak daha etkilidir. Küresel iletişim ve etkileşimler daha yaygın hale geldiği için, küresel bir sivil toplum gelişebilir. Örneğin kara mayınlarına, vergi kaçırıcı çok uluslu şirketlere ve fundamentalist teröristlere karşı mücadele veren kişiler, küresel sivil toplumu oluşturmaya olanak sağlayan küresel ağların içinde dünya-daki hemdertleriyle birlikte çalışabilirler (Kaldor, 2003).

Eleştirel Noktalar

Bazı çalışmalar, güçlü bir sivil toplumun demokrasiyi kaçınılmaz bir biçimde güçlendireceğini ve bunların gelişiminin birbiriyle ilişkili olduğunu varsayar. Ne var ki bu, zorunlu bir durum değildir. Birçok gönüllü örgüt ve kulüp demokratik olmaktan uzaktır ve hatta onların demokratik olmalarını gerektiren hiçbir neden yoktur. Dolayısıyla politikadaki demokrasi açmazlarını çözmek ya da otoriter liderleri dengede tutmak için sivil toplumu desteklemek her zaman doğru olmayabilir. Amerika'daki Ulusal Tüfek Birliği (The

National Rifle Association) gibi bazı gönüllü gruplar, yüksek düzeyde bir sosyal sermayeye sahip olabilirler ve seçilmek için çalışmak zorunda kalmadan politikada diğer gruplardan daha fazla bir güce ulaşabilirler.

Sivil toplumun çok sağlıklı bir durumda olduğunu herkes kabul etmez. Robert Putnam'ın (2000) Amerika'daki sivil örgütlerle ilgili çalışmasında, gönüllü kuruluşlara üyeliklerde ve sivil bağlarda aktif bir düşüş olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Putnam'a göre, veli-öğretmen derneklerinin, ulusal kadınlar kulübü federasyonunun ve Kızılhaç'ın sahip olduğu deneyimli üyelerin tümünde 1960'lı yıllardan beri % 50 oranında bir azalma olmuştur. Komşularıyla görüştüğünü ve hatta onlara güvendiğini söyleyen insanların sayısı oldukça azdır. Yine, Avustralya ve Birleşik Krallıkta etkili sonuçlara ulaşamadıysa da, İsveç, Hollanda ve Japonya istikrara ya da yükselen bir sosyal sermaye (sosyal network) düzeyine sahipti. Dolayısıyla resim karışmıştır, ancak bu durum küresel sivil toplum düşüncesi için hayra alamet değildir.

Sivil toplumu küresel bir form olarak algılayan kozmopolit kuramların, yetersiz kanıtlara dayandığı görülmektedir. Öyle ki, kozmopolit anlayış ve uygulama, projeye örnek bir şekilde bağlı olan Batılı aktivist ve akademisyenleri ya da uluslararası seyahat fırsatlarının tüm avantajlarından yararlanabilen varlıklı küresel turistleri kısıtlamaktadır. Birçok insan için ulusal ya da yerel bir topluluğa bağlılık kimliğin tanımlanmasında en güçlü belirleyici olmayı sürdürüyor.

Güncel İlgiler

Gelecekteki bir küresel sivil toplum olasılığına daha iyimser yaklaşan bazı düşünürlerin aksine, 2008 ekonomik

krizi, iyimser olmayan analizlerin önünü açmıştır. Bu analizlere örnek, sivil toplum içindeki ortak tepki beklentilerini ele alan Pianta'nın (2013) makalesidir. Pianta, AB'deki 'demokrasi açığına' dikkat çekerek, Eurobölgesi¹⁵ krizinin, krizle doğrudan ilgisi olmayan yurttaşları etkileyen kararlar alındığı için, farkındalık düzeyini arttırdığını iddia etmiştir. Öte yandan sivil toplum aktörlerinden Avrupa'ya karşı yurttaş gruplarının potansiyel gücünü gösteren sert tepkiler oluşmuştur. Ancak bu gruplar şimdiye kadar onların etkisiyle hiç birleşmemiştir ve demokratik katılımın artırılmasının en iyi yöntemi olarak, bölünmüş topluluklar olmayı sürdürmüşlerdir.

Küresel iletişimi, tartışma ve etkileşimleri sağlayan internetin yayılması, genellikle küresel sivil toplumun oluşumunda temel bir faktör olarak kabul edilir. Ancak Naughton (2001) İnternetin görüldüğü gibi sorunsuz olmadığını dile getirir. Pek çok çalışma interneti basitçe kullanılabilen bir kaynak olduğunu varsaymaktadır. Ancak bu tamamen bir saflıktır. İnternetin açık kaynak olan yapısı, küresel sivil toplumun değerleriyle örtüşüyor gibi görünür. Fakat bu radikal açıklık, sanıldığı gibi değildir ve değişim lehinde propaganda yapan internet şirketleri ve hükümetlerin denetimi altındadır. Webde hemen göze çarpmayan ya da açıkça görülen formlar içinde sunulan kurumsal reklamlardaki artış, internetin niteliğinin nasıl değişebildiğini göstermektedir. Bilgi-zengini ve bilgi-yoksulu ülkeler arasındaki büyük dijital bölünme, küresel iletişime de engel oluşturmaktadır. Naughton, uzun bir süredir sanal gerçekliğin 'gerçek dünya'dan çok farklı görüldüğünün, ancak gerçekte ikisinin de

¹⁵ Ortak para birimi euro'nun kullanıldığı ülkeleri içeren coğrafya (ç.n.)

hükümet çıkarları ile sivil toplum arasındakine benzer bir iktidar mücadelesi etrafında birleştiğini öne sürmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Beck, U. (2006) *Cosmopolitanism Vision* (Cambridge: Polity).
- Eberly, D. E. (ed.) (2000) *The Essential Civil Society Reader* (Lanham, MD: Rowman & Littlefield).
- Edwards, M. (2014) *Civil Society* (3rd edn, Cambridge: Polity).
- Halpern, D. (2005) *Social Capital* (Cambridge: Polity).
- Harris, J. (ed.) (2003) *Civil Society in British History: Ideas, Identities, Institutions* (Oxford: Oxford University Press).
- Kaldor, M. (2003) *Global Civil Society: An Answer to War* (Cambridge: Polity).
- Naughton, J. (2001) 'Contested Space: The Internet and Global Civil Society, in H. A. M. Glasius and M. Kaldor (eds), *Global Civil Society* (London: Sage).
- Pianta, M. (2013) 'Democracy Lost: The Financial Crisis in Europe and the Role of Civil Society', *Journal of Civil Society*, 9(2): 148-61.
- Putnam, R. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community* (New York: Simon & Schuster).

Çatışma

Kavramın Tanımı

Sosyal gruplar arasındaki, çıkar çatışmalarını, anlaşmazlık ve gerilimleri içeren üstünlük mücadelesi.

Kavramın Kökenleri

Çatışma insan toplumları kadar eskidir ve biz onu günümüzde kabul edilemez ve önlenmesi gereken bir şey olarak görsek de, geniş tarihsel çerçeveden baktığımızda, çatışma ve zaferlerin insan dünyasını şekillendirdiğini ve insanlığın dünya geneline yayılmasına yol açtığını görebiliriz. Batılı sömürgeci yayılma, doğal kaynakların ve bağımlı nüfusun açıktan sömürülmesine dayanıyordu, ancak sömürgecilik, daha geniş bir coğrafi alanda yeni çatışma ilişkileri yaratarak, karşılıklı bağımlılığın dünya genelinde artmasını da teşvik ediyordu. George Simmel için çatışma, insanların birbiriyle iletişim halinde olduğu ve uyum sağlayabildikleri bir insan birlikteliği biçimidir. Bu tanım, çatışmanın etkileşim ve iletişimi sonlandıracağı düşüncesinden uzaklaşmamıza yardım ettiği için önemli bir başlangıç noktasıdır. Simmel'in çıkış noktası, ilişkinin düşmanca olsa bile, çatışan tarafların birbirlerini kabul ettiğidir.

Büyük sosyal gruplar arasındaki çıkar çatışmalarına odaklanmak dışında, ortak bir kuramsal bağlamdan pek söz edemesek te, çatışmayla ilgili sosyolojik çalışmalar, genellikle 'çatışmacı gelenek' tarafından ortaya konmaktadır. Çalışmaların çoğunda ya Marxist ya da Weberci çatışma yaklaşımı benimsenmiş ve genellikle örneğin sosyal sınıf, toplumsal

cinsiyet ve etnisiteler arasındaki önemli eşitsizlikler üzerine yoğunlaşarak, toplum-içi çatışmalar incelenmiştir. Çatışma sosyolojisi, kısmen zamanla toplumlar arasındaki ve toplum içindeki çatışmaların artmasına karşılık olarak, kısmen de yapısal-işlevselci paradigmanın hâkimiyetine bir tepki olarak, 1960'li yıllarda popüler hale geldi. İşlevselcilik, uzlaşmayı açıklamayı çatışmayı açıklamaktan daha uygun görüyordu ve birçok sosyolog Parsons ve Durkheim'a yüz çevirerek, parlak fikirlerinden dolayı Marx'a Weber'e yönelmişti. Günümüzde çatışma kuramları artık kökleşmiştir ve sosyoloji, sosyal hareketler, terörizm ve savaş gibi konuları anlamak ve açıklamak için daha sağlam temellere sahiptir.

Anlam ve Yorumlar

Çatışma, hem iki birey arasındaki çekişmeleri, hem devletler arasındaki uluslararası savaşları kapsayan, hem de bu iki uç arasındaki hemen her şeyi kuşatan çok genel bir terimdir. Pratikte sosyoloji, örneğin ulus-devletler arasındaki savaşlardan ziyade, toplum içinde yerleşik hale gelmiş yapısal sosyal çatışmalar üzerine yoğunlaşır. Zenginlik ve güç arayışı, sosyal eşitsizlikler ve statü kazanma girişimleri çıkarları ortak farklı sosyal grupların oluşmasına yol açar. Bu nedenle çatışma kuramları, çatışma potansiyelinin her zaman mevcut olduğu düşüncesinden hareket eder.

Çatışmacı perspektif, sosyolojik araştırmanın çok sayıda kuramsal yaklaşım içeren başlıca geleneklerinden biridir. Marxizm, feminizm, birçok Weberci bakış açısı ve daha fazlası, çatışma kuramının farklı yorumlarını kullanır. Çatışma kuramları toplum içinde kimi zaman şiddete neden olan karşıtlıklar ile kronik hale gelmiş gerilimler üreten sosyal yapı-

ların etkisini inceler. Marxizm gibi bazı kuramlar, sosyal değişimin dinamiği olduğu için, toplumun merkezine yapısal sınıf çatışmalarını koyarlar. Simmel'in vurgusunun değeri, burada yeniden gündeme gelmektedir: Sosyal sınıflar çatışma içinde olmalarına rağmen, karşılıklı bağımlılık ilişkileri içine gömülüdürler. Kapitalizmde işçiler, yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli olan işi ve kazancı temin etmek açısından kapitalistlere bağımlıdır, fakat aynı zamanda kapitalistler de kar sağlayan ürün ve hizmetlere ulaşmak için işçilere muhtaçtırlar.

Tüm çatışma kuramları Marxist değildir. Çatışmayı konu edinen birçok çalışma, çatışmanın kaynağının sınıfsal bir temelden daha fazlası olduğunu ileri süren, Max Weber'in fikirlerinden daha çok etkilenmiştir. Çatışma, politik farklılıklara, statü rekabetine, cinsiyet ya da ırk ayrımcılığına dayanabilir ve bunların göreceli olarak sınıfla bir bağlantısı yoktur ya da sınıftan bağımsızdırlar. Sınıfsal konumu, işçi sınıfı kadınlarının karşılaştıkları problemleri şiddetlendirebilse de, ataerkil güç çatışmaları, hangi sınıftan olursa olsun kadınların aleyhine, erkeklerin ise lehine işlemektedir. Aynı şekilde, 2. Dünya Savaşı boyunca (1939-1945) Avrupa'da Alman Nazi Devleti tarafından Yahudi nüfusa yapılan toplu katliamın yanı sıra, Ruanda'da (1994) Tutsi'lere karşı Hutu'lar tarafından, Srebrenika'da (1995) Boşnaklara karşı Sırp askerleri tarafından uygulanan soykırımsal şiddet olayları, aslında sınıf çatışmasından değil, geleneksel etnik ayrımcılıktan ve ırkçı nefretten kaynaklanmıştır. Bunların hiçbir elbette sınıfın önemli olmadığını düşündürmemelidir. Sınıfın, cinsiyetin, ırkın etnisitenin ve daha fazlasının asıl

önemi, gerçek dünyaya ilişkin çalışmalarda değerlendirilecektir.

Eleştirel Noktalar

Çatışma ve rekabet arasındaki fark, çatışma kuramında bazen gözden kaçırılır. Sosyal gruplar, kaynaklara erişmek için rekabete dayalı ilişkiler içinde olabilirler, Ancak rekabet her zaman çatışma eylemlerine dönüşmez. Rekabete dayalı ilişkiler, belirlenmiş bir düşmana üstünlük sağlamayı amaçlayan eylemlere dönüşmediği sürece, rekabet daha ileri bir düzeye taşınmaz. Aynı şekilde, örneğin sınıf ilişkilerini sınıf çatışmasıyla açıklamak doğru mudur? Sınıfsal ilişkiler, ‘düşman’ tabir edilen kişiye üstünlük kurma girişimlerine yol açmadığı sürece, sosyal sınıf üyelerinin bazı farklı çıkarlara sahip olduğunu kanıtlamak mümkün olabilir, yine de, sınıfı, çatışmacı terimlerle kuramsallaştırmanın herhangi bir gerçek temeli var mıdır? Ayrıca son on yıldır, çatışma durumlarından ziyade, barış süreçlerinin analiz edilmesine yönelik bir eğilim oluşmuştur. Sosyologlar, anlaşmazlıkların çözümü, uzlaşma süreçleri ve barışı koruma çabalarına dönük çalışmalar yapmaya başlamıştır. Konunun kapsamını genişleten süreç, çatışma kuramlarının farklı yönelimler içine girmesine zemin hazırlayabilir.

Güncel İlgiler

Sosyolojide çatışma kuramı ve çatışmayla ilgili çalışmaların sayısı, hiçbir zaman çok olmamıştır. Medeniyet çatışmalarını, anti-kapitalist protestoları, ‘yeni terörizmi’, ‘yeni savaşları’, soykırım ve nefret suçlarını ve daha fazlasını araş-

tırmaya yönelik girişimler, son otuz yıl içerisinde artmıştır ve sosyologlar, çatışmanın bu yeni görünümünü analiz etmek için bunlarla ilgili yeni kavramsal ve kuramsal araçlar kullanmak zorunda kalmışlardır. Soğuk savaşın sona ermesinin ardından küreselleşme hız kazandığı için, yeni çatışmalar belirlemeye başlamıştır.

Çatışma ve onun çözümü konusunda en son tartışmaları kapsayan bir değerlendirmeye, Bercovitch, Kremenyuk ve Zartman'ın (2009) editörlüğünü üstlendiği bir çalışmada ulaşılabilir. Yazarlar bize, çatışmanın 'normal, kaçınılmaz ve her yerde olan ... insan varlığının özündeki bir nitelik' (2009: 3) olduğunu tarihsel kanıtların gösterdiği hatırlatmaktadır. Bu olgu hakkında gerçekçi olmak önemlidir. Çatışmanın dışavurumu olan şiddeti kontrol etmeyi ve/veya yönetmeyi mümkün kılması gereken şey nedir? Bu soru, son dönemdeki akademik araştırmaların odağı haline gelmiştir. Politik meselelerin, kişisel motivasyonların ve değişen uluslararası bağlamların dâhil olduğu, çok boyutlu yapısı göz önüne alınırsa, çatışmanın çözümüne yönelik analizlerin multidisipliner bir çaba gerektirdiği şaşırtıcı olmayacaktır ve bu kitapta çok sayıda örnek bulunmaktadır.

Bununla birlikte John Brewer'in (2010) barış süreçleri ve bunların başarı olasılığı üzerine geliştirdiği kuramsal perspektif, ayrıntılı bir sosyolojik perspektif olması açısından önemlidir. Brewer, çatışmanın şiddeti azaldıktan sonra gelişecek barış sürecine ilişkin üç temel standart belirler: Fetih, kartografi (haritacılık) ve uzlaşma. Genel olarak *fetih* hali, ulus-devletler ve medeniyetler arasındaki ya da sömürgeci savaşlardan sonra ortaya çıkar; *kartografi*, barışın ağırlıklı olarak coğrafi bir ayrılma ile elde edildiği zamanlarda söz

konusudur; *uzlaşma* ise, savaşçıların şiddeti sonlandırmak ve makul bir anlaşmayı kabul etmek için müzakereye oturmak zorunda oldukları durumları kapsar. Ancak, bu standartların gerçekleşme olasılığı, paylaşılan bir uyruğa, ortak değerler ile normlara ve katılımcıların kültürel ve tarihsel sermayelerini kaybetme ya da elinde tutma derecesine bağlı değildir. Brewer'in açılımı, çatışma sonrası belirli hallerde ulaşılabilir ve gerçekçi olan durumlara daha net anlamlar yüklemeyi amaçlıyor.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Bercovitch, J., Kremenyuk, V., and Zartman, I. W. (2009) 'Introduction: The Nature of Conflict and Conflict resolution', in J. Bercovitch, V. Kremenyuk and I. W. Zartman (eds), *The Sage Handbook of Conflict Resolution* (London: Sage).
- Brewer, J. (2010) *Peace Processes: A Sociological Approach* (Cambridge: Polity).
- Joseph, J. (2003) *Social Theory: Conflict, Cohesion and Consent* (Edinburgh: Edinburgh University Press).

Demokrasi

Kavramın Tanımı

Yurttaşların doğrudan ya da seçilmiş temsilciler yoluyla politik kararlara katılımını sağlayan politik sistem.

Kavramın Kökenleri

Demokrasi kavramının kökeninde, Antik Yunan'daki *demokratia*: *demos* (halk) ve *kratos* (yönetmek-egemenlik) terimleri vardır. Dolayısıyla demokrasi, yönetme yetkisinin hükümdarlarda ya da despotlarda değil, halkta olduğu bir politik sistemdir. Katılımcı ya da doğrudan demokraside kararlar, karardan etkilenen herkes tarafından alınır. Bu türden bir demokrasinin orijinal biçimi, Antik Yunan'da görülmüştür. Antik Yunan'da toplumun küçük bir azınlığı olan yurttaşlar, önemli kararlar almak ve politikalar geliştirmek amacıyla düzenli olarak toplanırdı. Demokratik yönetim, çeşitli zamanlarda ve farklı toplumlarda farklı biçimler almıştır. Örneğin 'halk' denilince, yalnızca mülk sahibi olan tüm erkekler ya da yetişkin kadınlar ve erkekler akla geliyordu. Bazı toplumlarda demokrasinin kabul edilmiş biçimi politik alanla sınırlıdır, oysa diğer toplumlarda bu, sosyal yaşamın pek çok alanına yayılmıştır. Temsili demokrasi halkın yönetimde söz sahibi olmasının olağan bir yöntemi haline gelmiştir. 1990'lı yıllarda Doğu Avrupa Komünizminin sona ermesiyle birlikte, liberal demokrasinin temsili biçimleri dünya genelinde hâkim bir model olarak görülmeye başlanmıştır.

Anlam ve Yorumlar

Demokrasi genel olarak, politik eşitliği en iyi şekilde sağlayan, özgürlüğü koruyan, ortak çıkarları savunan, yurttaşların ihtiyaçlarını karşılayan, ahlaki benlik gelişimini destekleyen ve herkesin çıkarını göz önünde bulunduran etkili kararlar alınmasına olanak veren politik bir sistem olarak görülür (Held, 2006). Temsili demokrasi, toplumu ilgilendiren kararların, doğrudan toplumun üyelerince değil, onların seçtikleri temsilciler tarafından alındığı bir politik sistemdir. Ulusal hükümetlerde temsili demokrasi, kongreler, parlamentolar ve benzeri ulusal organlar için yapılan seçimler şeklindedir. Temsili demokrasi ayrıca, genel bir ulusal topluluğun dâhil olduğu vilayet ya da eyaletlerde, şehirlerde, ülkelerde ve başka pek çok alanda görülür. Ülkeler, seçmenlerin iki ya da daha fazla parti arasında seçim yapabildiği ve yetişkin nüfusun kitlesel oy hakkına sahip olduğu, genellikle 'liberal' demokrasiler denilen ve İngiltere, ABD, Japonya ve Avusturalya'yı içeren ülkelerdir.

1980'li yılların başlarından beri, Latin Amerika'daki, Şili, Bolivya ve Arjantin gibi ülkelere bazıları, otoriter askeri yönetimden demokrasiye geçiş yapmışlardır. Aynı şekilde, 1989'da komünist bloğun çökmesiyle birlikte, aralarında Rusya, Polonya ve Çekoslovakya'nın bulunduğu birçok Doğu Avrupa ülkesi demokrasiye dönmüştür. Afrika'da ise, Benin, Gana, Mozambik ve Güney Afrika gibi, daha önce demokratik olmayan pek çok ülke, demokrasi idealini hayata geçirmiştir. Demokrasi başlangıçta Batı ülkelerinde daha fazla yoğunlaşmıştı, ancak şimdilerde, dünyanın birçok bölgesinde arzu edilen bir yönetim biçimi olarak, en azından prensipte onaylanmaktadır.

Bunun nedenlerinden biri, diğer politik sistemlerin başarısız olmasıdır. Bu bağlamda demokrasi belki, halkın ihtiyaçlarını diğer sistemlerden daha iyi karşıladığını göstermiştir. Bazıları bu düşünceyi savunuyor olsa da, demokrasinin dünya genelinde yayılmasında küresel süreçlerin etkili olduğu akla daha uygun görünmektedir. Küresel medya ve bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, politik elitlere karşı iç baskıyı artırarak, demokratik olmayan ülkelerdeki insanları demokrasi idealleriyle donatırken, iki ya da daha fazla ulus arasındaki çapraz ilişkiler, birçok ülkede demokratik hareketleri canlandırmıştır. Daha da önemlisi, küresel medya ve anlık iletişim, demokratik devrim ve seferberlik haberlerinin hızla yayılmasına yol açmıştır. 1989 yılında Polonya'daki devrimin haberi hızlı bir biçimde Macaristan'a ulaşmış, oradaki demokrasi taraftarı aktivistlere, kendi protestoları için bölgelerine uygun bir model geliştirmede yararlı olmuştur. Yine 2011'de gerçekleşen sözde Arap Baharındaki gösteri ve protestolar, Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'deki liderleri yerlerinden etmiş, Suriye'de yıkıcı bir iç savaşa yol açmıştır. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi uluslararası organizasyonlar, küresel politikaların belirlenmesinde önemli bir rol oynamakta ve demokratik olmayan ülkelere değişimleri yönünde dışarıdan baskı yapmaktadırlar.

Eleştirel Noktalar

Temsili demokrasinin hâkimiyeti mutlak değildir. Katılımcı demokrasinin örnekleri, demokrasilerde bugün bile görülmektedir. Örneğin, birçok ülkede referandumlar popülerlik kazanırken, ABD'de New England'daki küçük topluluklar hâlâ yıllık 'kasaba toplantıları' düzenlemektedirler. Ce-

vaplanması gereken bir ya da iki sorunun olduğu belirli meseleler hakkında doğrudan müzakere yapılabilir. Referandum, bazı Avrupa ülkelerinde, sözelimi, ulusal hükümetlerin Yeni Avrupa Anayasası'nı imzalayıp imzalamayacaklarına ilişkin önemli politik kararları bildirmek için düzenli olarak başvurulur. Kanada'nın ağırlıklı olarak Fransızca konuşan bir ili olan Quebec gibi etnik ulusalcı bölgelerin tartışmalı bölünme sorunlarına karar vermek için de referandumla gidilmiştir.

Demokrasiye doğru olan genel eğilim, kaçınılmaz bir sonuç olarak görülmemelidir. Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'da demokrasi sağlam bir temele tutunmuş gibi görünmektedir. Fakat eski Sovyetler Birliği'nin Orta Asya Cumhuriyetlerinde, Yugoslavya'da ve hatta Rusya'da bile demokrasi hâlâ kırılgandır. Bunun başka bir nedeni, demokrasinin hemen her yerde kazanması değil, yerleşik demokrasilerin iç sorunlarla karşı karşıya olmasıdır. Örneğin İngiltere'de genel ve yerel seçimlerde oy verenlerin sayısı 1990'lardan beri önemli ölçüde azalmıştır. Seçimle iş başına gelen politikacıların halkın çıkarlarını doğru bir şekilde temsil etmediği algısı (özellikle 2009'daki giderler skandalı süresince yaşanan olaylar), demokratik politikalara ve politikacılara güvenin azalmasına neden olmuştur. İnsanların politika faaliyetini, gönüllü gruplar oluşturup belirli konularda kampanyalar düzenleyerek ya da sosyal hareketlere katılarak, resmi olmayan yollardan yapmaya yöneldiklerine dair kanıtlar vardır.

Güncel İlgiler

Francis Fukuyama ([1992] 2006) bir zamanlar, önceki dönemlerdeki ideolojik savaşların bittiğini ve tarihin sonuna geldiğimizi savundu. Artık hiç kimse, monarşizmi, faşizmi ve komünizmi savunamaz; kapitalizm sosyalizmle mücadelesini kazanmıştır ve liberal demokrasi tartışmasız bir biçimde galiptir. Son dönemdeki kanıtlar bu iddiayı kesinlikle desteklemektedir. Bununla birlikte **kozmopolit** düşünürler, ulusal demokrasilerin küresel süreçlerin taleplerini artık karşılayamadıklarını öne sürmektedirler.

Kozmopolit demokrasi, onu savunanlar tarafından post-ulusalcı politikaların iddialı bir projesi olarak görülmektedir. Ne var ki Calhoun (2007), söz konusu projenin yalnızca çok zamansız bir proje değil, aynı zamanda gerçekten tehlikeli bir proje olduğunu da iddia etmektedir. Zamansız bir projedir; çünkü 1990'ların başlarından beri şiddetli çatışmalar, soykırım olayları (Avrupa'dakilerin de dâhil olduğu), terörist saldırılar ve ona karşı tepkiler azalmamıştır. Ayrıca uluslararası ekonomik durgunluk kozmopolitliğin yanıltıcı rüya olduğunu göstermiştir. Bu rüya başlangıçtan beri modernliğe eşlik etmiştir ve onun doğrudan karşısında olmak yerine, ulusalcılıkla bağlantılıdır. Üstelik ulusalcılık, birçok bağımsızlık hareketi ve çok sayıdaki insan için kimliği belirleyen önemli bir kaynaktır ve doğası gereği hiçbir şekilde tehlikeli değildir. Esasen ulusal kimlik, demokrasi, sosyal bütünleşme ve yurttaşlık için verilen mücadelelerde önemli bir güç olmayı sürdürmektedir ve bu, kozmopolit düşünürler tarafından açıkça göz ardı edilmektedir. Calhoun'un eleştirisi, kozmopolit demokrasilere dair daha yapıcı ve cesur olan eleştirilerden biridir.

Demokrasilerin yerleşik hale gelmesi zaman alır. Bazı bilim insanları yeni demokrasi rejimlerinin, politik partilerin yandaşlarına sadakat aşulamakta başarısız olmaları nedeniyle, istikrarsızlık eğiliminde olduğunu ileri sürmektedir. Bununla birlikte, Arjantin'deki politik ilişkilerin ve demokratik gelişmelerin yüz yıllık tarihsel analizini yapan Lupu ve Stokes (2010), seçimlerle ilgili istikrarın, demokrasi dönemlerinde arttığı, fakat diktatörlükler sırasında yeniden gerilediği sonucuna ulaşmıştır. Lupu ve Stokes, ayrıca, yeni ve farazi demokrasilerin kökleşerek demokrasi kültürünü engelleyen şiddetli askeri darbelerle kesintiye uğrayabileceğini öne sürmüştür. Demokrasinin askeri darbelerle sürekli kesintiye uğramasının seçimlere sekte vurması ve sokaktaki insanları parti faaliyetlerinden uzaklaştırması bunun bir boyutudur ve böylece demokratik sistemlerin istikrarı için gerekli olan kümülatif partizan sadakatine engel oluşturulur.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Calhoun, C. (2007) *Nations Matter: Culture, History and the Cosmopolitan Dream* (London: Routledge).
- Fukuyama, F. ([1992] 2006) *The End of History and the Last Man* (London: Hamish Hamilton).
- Held, D. (2006) *Models of Democracy* (3rd edn, Cambridge: Polity).
- Lupu, N., and Stokes, S. (2010) 'Democracy, Interrupted: Regime Change and Partisanship in Twentieth-Century Argentina', *Electoral Studies*, 29(1) March: 91-104.

Ulus-Devlet

Kavramın Tanımı

Geniş bir topluluk (ulus) ile bir bölgesel, politik bir formun (devlet) kültürel-politik bir varlık oluşturan bileşimi. Ulus-devlet günümüzde dünya genelindeki en yaygın 'hayatta kalma birimi'dir.

Kavramın Kökenleri

Modern dünyada ulus-devlet, normal, hatta doğal bir kültürel-politik varlık olarak görülür. Fakat tüm sosyal olgular gibi ulus-devletlerin de bir tarihi vardır. Birçok düşünür modern ulus-devletin, kökleri 17. yüzyılın sonları ile 18. yüzyıla uzanan, görece yeni bir olgu olduğu konusunda hemfikirdir. 15. ve 16. yüzyıllar arasında Avrupa, mutlak ve anayasal monarşilerle yönetilirdi. Bunlar, sayıca az ama birbirleriyle güç mücadelelerinde olan ve birçok küçük devleti işgal etmiş daha güçlü devletlerden oluşmaktaydı. Monarşiyle tanımlanan devlet biçimi, kendi kendini yönetme hakkına ve devletlerarası yasal eşitlik prensibine dayanan Uluslararası Vestfalya Antlaşmasını (1648) doğurmuştur.

Vestfalya sistemi, feodal ilişkilerin sembolik anlamda sonunu getiren 1789 Fransız Devrimi ve 1640-1688 tarihleri arasındaki İngiliz Devrimi ile şekillenen modern ulus-devlete geçişin temellerini atmıştır. Bununla birlikte söz konusu sistem, daha etkili bir devlet yönetimini zorunlu kılan endüstrileşmeye bağımlıydı ve toplum artık yerel köy ya da kasabalardan değil, daha büyük birimlerden oluşuyordu. **Kitle eğitimi** ve 'resmî' bir dile dayanan planlı bir eğitim sistemi, büyük ölçekli bir toplumu organize edebilmenin ve bir arada tutabilmenin temel aracı haline

gelmişti. Ulus-devletler, hem sahip oldukları muazzam askeri güç hem de kendilerine sadakatle bağlı büyük insan kitlesinin getirisi olarak, şiddet araçlarının kontrolünün ve vergilendirmenin tekeline elde etmeleri nedeniyle egemen duruma gelmişlerdir.

Anlam ve Yorumlar

Ulus, ulus-devlet, ulusçuluk ve ulusal kimliği içeren kavramlar kümesi sosyolojinin tüm alanları içinde en tartışılmalı ve zor kavramlardan bazılarıdır. Oysa bu kavramlar oldukça basit görülebilir. Örneğin, devlet toplum güvenliğini güvence altına alan politik bir formken, ulus büyük bir topluluktur. Bununla birlikte, ulusların ortak bir dil, tarih ve gelenekleri ile homojen kültürleri olması gerekmez. Sözgelimi Birleşik Krallık, İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'dan oluşan bir ulus-devlettir ve çeşitli dillere ve farklı tarihsel geleneklere sahiptir. Ayrıca birçok kültür ve geleneği içinde barındıran çok kültürlü bir toplumdur. Dolayısıyla İngiliz yurttaşları sahip oldukları birçok dil ve çok sayıdaki inanç biçimi nedeniyle çeşitlilik anlamında son derece zengin bir gruptur.

Benedict Anderson (2006) ulusların somut 'şeyler'den daha ziyade, kendilerini ait hissettikleri kültürel varlığı meydana getiren şeyin hayali ve algısıyla birbirine bağlanan farklı gruplardan oluşan 'hayali cemaatler' olduğunu savunmaktadır. Nitekim onlar hayali olsa da, bu, onların hiçbir gerçekliğinin olmadığı anlamına gelmez. Birçok kişi farkında olunan bir ulusal topluluk temelinde hareket ettiği zaman, onları bir araya getiren ortak bir ulusal kimlik yaratır.

Ulusçuluk bazı açılardan oldukça moderndir, fakat aynı zamanda, geçmişte çok daha geriye giden sembolleri ve duygusalılıkları da çekici kılar. Anthony Smith'e göre (1986) uluslar, önceki

etnik topluluklar veya etnik gruplarla ortak soy, ortak bir kültürel kimlik ve belirli bir vatanla bağlı olma durumlarını paylaşarak sürekliliği sağlamaktadırlar. Batı Avrupa'nın çoğunda, önceki rakipler elemine edilerek, tek bir etnik kökenin genişlemesi sağlanmıştır. Fransa'da 19. yüzyıla kadar, birçok dil konuşulurdu ve farklı etnik geçmişlerle kurulan bağlar mevcuttu. Ama Fransız devleti öğrencileri sadece Fransızca öğrenmeye zorladı ve Fransızca 20. yüzyıl başlarında baskın dil haline geldi. Fransızca ve İspanyolcadan farklı olsa da, Bask dili gibi bazı kalıntılar varlığını sürdürmeye devam etti. Basklar kendilerine ait farklı bir kültürel tarihleri olduğunu ve bu nedenle bağımsız ulus-devlet olmaları gerektiğini iddia ettiler.

Eleştirel Noktalar

Sosyologlar uluslardan daha çok, devletlerin durumunu tartışmaktan memnun olurlar. Çünkü ulus kavramını tam anlamıyla açıklamak çok zordur. Ama ulus-devlet kavramı da, 'devleti olmayan ulusların' çeşitli biçimlerinde olduğu gibi, bir sorun yumağı haline gelebilir. Bir ulus-devlet, azınlıklar bağlamındaki kültürel farklılıkları kabul edebilir ve bütün olarak Birleşik Krallık içindeki İskoçya ve Galler'de olduğu gibi, onların kalkınmasını daha etkin kılmak amacıyla belirli miktarlarda katkılar yapabilir. Nitekim 1999 yılında, hem İskoç Parlamentosu hem de Galler Meclisi daha fazla özerklik elde etmiştir. Ancak, onlar bağımsız devletler değildir. Quebec (Kanada'nın Fransızca konuşan eyaleti) ve Flandradaki (Belçika'nın kuzeyinde Hollandaca konuşan kesim) bölgesel politik organlar, esasen tam olarak bağımsızlık kazanmadan önemli kararlar almak yetkisine sahiptirler. Bazı uluslar, Çin'deki Tibetlilerde ya da yurtları Türkiye, Suriye, İran ve Irak'ın belli kısımlarıyla örtüşen Kürtlerde olduğu gibi, dâhil oldukları ulus-devlet tarafından tanınmazlar.

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, ulusçuluk, ulus ve ulus-devlet kavramları endüstrileşmiş toplumlardan daha farklı bir yol izlemiştir. Çoğu gelişmekte olan ülke, daha önce Avrupalılar tarafından sömürgeleştirilmiş, ancak bunlar 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bağımsızlığını kazanmıştır. Ne var ki, ulusal sınırlar mevcut ekonomik, kültürel veya etnik bölünmeler hesaba katılmadan keyfi olarak kararlaştırılmıştır. En fazla sömürgeleştirilen alanlar, diğer gruplar ile etnik kimliklerin bir mozaigini oluşturmuş, dolayısıyla sömürgeler bağımsızlığını kazanırken, bir ulus duygusu yaratmanın zor olduğu görülmüştür. Bugün bile sömürgecilik sonrası devletlerin çoğu, sürekli olarak iç çatışmaların ve **politik otoriteye** rakip istemlerin tehdidi altındadır. Modern uluslar, ya tam anlamıyla sömürgeleşmemiş ya da zaten büyük bir kültürel birliğin var olduğu bölgelerde - Japonya, Çin, Kore veya Tayland gibi- doğmuştur.

Güncel İlgiler

Bugün ulusal kimliğin değişmesindeki temel faktörlerden biri, muhtemelen, merkezileşme ve yerelleşme arasında çatışmaya dayanan bir baskı yaratan küreselleşmedir. Bir yandan ticari şirketlerin ve politik birimlerin gücü (örneğin ulusötesi şirket ve kuruluşlar gibi) daha konsantre hale gelmiş, ama diğer yandan yerelleşme baskısı vardır. Sonuç olarak, küreselleşme ulusal kimlik için çift yönlü bir tehdit oluşturmaktadır: merkezileşme yukarıdan baskı yaratırken, yerelleşme aşağıdan baskı yaratmaktadır. Kimi uzmanlar, piyasa güçleriyle karşılaştırıldığında devletin gücünün azalmış olmasıyla, 'sınırları olmayan bir dünya' yaratan küresel güçlerin uluslararası politikada önemli bir aktör olan ulus-devletin sonunu getireceğini öngörmektedirler. Örneğin Ohmae (2007), AB ve onunla bağlantılı olarak hareket eden devletlerin bölgesel ekonomilerindeki yükselişini araştırmıştır. Ona göre, bölgeselleşme bütünüyle küreselleşmiş bir

sistemin dışında kalsa da, 'bölge devletleri'nin boy göstermesiyle, ulus-devletlerin önemli ekonomik işlevlerinin kontrolünü kaybettiğini düşündürmektedir.

Diğer yandan, Sovyet komünizminin çöküşü, çok daha fazla bağımsız ulusun doğmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, dünyada bugün otuz yıl öncekinden çok daha fazla bağımsız ulus vardır. 21. yüzyılda ulus-devletin nasıl bir durumda olacağını kesin olarak söylemek için henüz çok erkendir, ancak küreselleşmenin devletler ile ulusal kimlikler üzerindeki etkisi sosyolojide gün geçtikçe artan bir ilgiyle izlenmektedir. İnternet ilkece, **küresel kültürü** teşvik eden bir unsur olarak görülmektedir ve dolayısıyla o, ulusal kimlikleri kırmaya katkıda bulunmalıdır. Ancak Eriksen (2007), çalışmasında, 'ulusların siber âlemde gelişeceğini' savunmaktadır. Ulusların, 'hayali cemaatler' olması nedeniyle bu mümkündür. Uluslar, geniş mesafeler boyunca çok daha etkin bir ulusal kimlik duygusu inşa ederek, üyelerinin varlığını web ortamında sürdürebilir. Bu nedenle paradoksal olsa da, küresel iletişim ve kitlesel göç çağında internet, ulusal kimliklerin tahrip edilmesinden ziyade güçlendirilmesini kolaylaştıracaktır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Anderson, B. (2006) *Imagined Communities* (London: Verso).
- Eriksen, T. H. (2007) 'Nationalism and the Internet', *Nations and Nationalism*, 13(1): 1-17.
- Held, D. (1989) *Political Theory and the Modern State* (Cambridge: Polity), esp. chapter 1. Ohmae, K. (2007) *The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies* (London: HarperCollins).
- Smith, A. D. (1986) *The Ethnic Origins of Nations* (Oxford: Blackwell).

Güç

Kavramın Tanımı

Güç kavramı, büyük oranda tartışmalı bir kavramdır, fakat genel olarak birey ya da grupların, amaçlarına ya da çıkarlarına, kendilerine muhalefet edilmesine ya da direnilmesine rağmen, ulaşmalarını ifade eden bir yetenektir.

Kavramın Kökenleri

Güç, politik sosyolojide merkezi bir kavramdır, fakat onun kesin anlamı ve doğası tartışmalıdır ve yine de tam olarak gücün ne olduğu üzerinde belli bir uzlaşma yoktur. Sosyolojide, güç üzerine gerçekleştirilecek bir çalışma Max Weber'in görüşlerini dikkate almak zorundadır. Weber için güç 'bir ya da birden çok insanın, kendi istençlerini, güdümlü bir eylem içerisinde, eyleme katılan başka kimselerin direnişine rağmen gerçekleştirmektir.' Çoğu sosyolog zorlayıcı güç, otorite sahibi güç ve meşruiyet zemininde kökleşmiş güç gibi, güç formları arasında bir ayrım yapmak için Weber'i izler. Örneğin, Weber'in bakış açısından, 2003'teki Irak işgali, Birleşmiş Milletler'den açık bir yetki alınmadığı ve uluslararası meşruiyetten yoksun olarak yorumlanacağı için zorlayıcı bir güç tipi olacaktır.

Güç kavramının Weber'den itibaren en sistematik işlenişi, Weber'in tanımıyla başlayan ve onu birçok örneğe genişleten Steven Lukes'e aittir ([1974] 2004). Lukes, Weber'in kavramını tek-boyutlu bir kavram olarak görmüş ve iki ve üç-boyutlu güç kavramlarını geliştirmenin mümkün olduğunu ileri sürmüştür. Michel Foucault'nun eseri de oldukça etkileyicidir. Foucault gücü, insanların sahip olabilecekleri, verebilecekleri ya da başkalarından alabilecekleri bir şey olarak görmek yerine, onu, toplum aracılığıyla işleyen ve bilgiyle yoğun bir ilişkiye sahip

olan üretici sosyal ilişkiler şeklinde kavramıştır. Güç, dünyayı nasıl anlayacağımıza dair bir çerçeve sunan **söylemler** aracılığıyla işler.

Anlam ve Yorumlar

Weber'in bakış açısı, politik sosyologlar için faydalı bir başlangıç noktası olmayı sürdürür ve besbelli doğru görünmektedir. Çatışma durumlarında, en çok güce sahip olan birey, grup ya da ordu, diğerlerinin üzerinde galip çıkacağından, güce kimin sahip olacağına karar vermek basit bir konudur. Kendi yolunu seçme yeteneği, ne kadar güce sahip olacağını belirler. Güç, bazı grupların, bazılarının çıkarlarına uygun, diğerlerine uygun olmayan kararlar vermesinin mümkün olmasındaki gibi, karar-alma sürecinde de pratik edilebilir. Ancak bu, oldukça sınırlanmış bir görüştür.

Lukes (2004) güç üzerine iki-boyutlu bir bakış açısının daha ileri gideceğini öne sürmüştür. Bazı gruplar gücü, kararların kamusal anlamda dikkate alınmasını sağlayan gündemi kontrol ederek kullanırlar. Güç, bazı meseleler politikadan tümüyle uzak tutularak uygulanır ki bu da, belli sosyal grupları çıkarları için çabalamaktan alıkoyar. Örneğin, hükümetlerin iktidarı uygulama yollarından biri, medyanın yayınlayabileceği konular üzerine sınırlamalar koymaktır. Böyle yapmakla, hükümetler, sorunların ve mücadeleye konu olan konuların yayınlanmalarını ve daha geniş bir destek kazanmalarını engeller. Gücün işleyişini anlamak için sadece gözlemlenebilir kararlara değil, fakat aynı zamanda, karar-alma sürecinin kendisinin de nasıl meydana getirildiğine bakma ihtiyacımız vardır.

Lukes aynı zamanda başka bir kavram, insanların isteklerinin ve arzularının manipülasyonu olarak özetlenebilecek olan, üç-boyutlu ya da 'radikal' güç kavramını önermiştir. Ar-

zuların biçimlendirilmesi, zekice planlanmış yollarla oluşabilir. Frankfurt Okulu, kapitalistlerin, işçiler üzerindeki güçlerini, onların arzularını medya, reklam ve başka sosyalleşme araçlarıyla biçimlendirerek uyguladıklarını, bunu da onların ‘tüketici’ statüsü edinmeleri için yaptıklarını ileri sürmüştü. Gücün bu türden bir ayartıcı ve ideolojik kullanımı görünmez ve hatta değerlendirilemez, fakat yine de onun var olabileceği sonucuna, insanlar kendi çıkarlarına karşı hareket ettiklerinde varılabilir. Yakın dönemlerde gelişmiş ekonomilerdeki bireysel borç düzeyleri üzerine yoğun bir ilgi vardır, fakat yine de bireyler, tüketici mallar üzerine daha fazla harcama arzusuna direnmekten yoksunlar. İnsanları kendi çıkarlarına karşı harekete iten bu arzu manipülasyonu, tüketici kapitalizminin gücünü kanıtlar. Bu şekilde, Lukes’in üç-boyutlu güç kavramı, Weber’in güç kavramının izin verdiğinden daha geniş bir koşullar silsilesi içerisinde yer alır.

Sosyoloji, Michel Foucault’nun fikirlerinden de etkilenmiştir. Foucault gücün devlet gibi bir kurumda yoğunlaşmadığını, ona ne bir sosyal grup ne de birey tarafından sahip olunmadığını ileri sürdü. Lukes’in modelini de içeren daha eski güç modelleri, bütünüyle kasıtlı eylem fikrine dayandı. Foucault ise daha çok, gücün sosyal etkileşimin bütün düzeylerinde ve bütün sosyal kurumlarda işlediğini ve herkesi kapsadığını öne sürdü. Güç toplum içinde, etkileşimlerimizin gerçekleşmesine kolaylık sağlayarak, bu seviyede analiz edilmesi gereken bir tür ‘mikro-fizik’ güç gibi işler. Foucault aynı zamanda güç ve bilginin birbirlerini güçlendiren çok yakın bir ilişkiye sahip olduklarını ileri sürdü. Bilimsel bilgi iddiaları, aynı zamanda güç iddialarıdır da, çünkü onlar pratiğe çeşitli sosyal bağlamlarda yerleşirler.

Eleştirel Noktalar

Lukes'nin ve Foucault'nun güç kavramlarının, Weber'in orijinal kavramını belirgin bir şekilde aşmış oldukları görünmektedir, fakat Weber'in modeline daha uygun olan bazı durumlar da söz konusudur. Foucault'nun fikirleri popülerlik kazanmakta ve onun güç kavramı otorite sahibi ve baskıcı güç formları arasındaki basit ayrımı ortadan kaldırmaktadır. Foucault onları, sadece egemen bir grup tarafından uygulanmaktan ziyade bütün sosyal ilişkilere yerleşmiş tek bir güç kavramıyla yer değiştirir. Eleştirmenler, Foucault'nun, gücün gündelik etkileşimlerdeki görünümünün zekice bir açıklamasını yaptığını, fakat onun kavramının, Weber'in zorlayıcı güç kavramına yakın olan anlamıyla, başkalarına kendi istencini dayatma yeteneği olan gücün askeriye gibi bazı kurumlarda ya da özellikle sosyal sınıflarda artmasının nedenlerini yeterince değerlendiremediğini ileri sürmüşlerdir.

Lukes'nin radikal güç anlayışı da, sosyalistlerin, başka insanların çıkarlarının ne olduğunun asla bilinmeyeceği suçlamasına maruz kalır. Nasıl karar veririz? Radikal bakış açısının yeterliliği bu sorunun nasıl yanıtlandığına dayanır, fakat bu birçok güçlüğe de neden olur. İnsanlara sormamıza rağmen, üç-boyutlu bakış açısı, onların 'yanlış' yanıt verebileceklerini ileri sürer; çünkü onların istekleri ve ihtiyaçları, artık kendilerinin değildir, onlar manipüle edilmişlerdir. Üç-boyutlu bakış açısıyla ilişkili bir ikinci problem ise, onun kararsızlıkları ve insanların arzuları üzerindeki ideolojilerin gözlemlenemez etkilerini araştırmamızı istemesidir. Fakat gerçekten, asla meydana gelmeyen şeyleri, nasıl araştırabiliriz? Bazıları, bahsedilen kavramın hiç de gerçek bir güç kuramı olmadığını, fakat sosyal yapıların bireysel yaşamları etkilediğini doğrudan onaylayan bir kavram olduğunu ileri sürerler.

Güncel İlgiler

Güç kavramı, nasıl tanımlanırsa tanımlansın, politik sosyoloji için temel bir kavramdır ve öğrenciler, konuyla ilgili olarak kendi bakış açılarına sahip olmak için gücün ne olduğu ve onun nasıl işlediği üzerine yapılan tartışmaları basit bir şekilde de olsa değerlendirmek zorundadırlar. Lukes, Foucault'nun daha genel güç kavramına karşı üç-boyutlu bakış açısını savunarak, fikirlerini güncelleştiren iki yeni bildiriyle birlikte, kendi kitabının ikinci baskını, 2004 yılında yayımlamıştır. Foucault'nun toplumdaki söylemlerin gücü üzerine fikirlerine, olsa olsa, gerçek-dünya durumlarına yönelik uygulamalarla yaklaşılabılır ve Amanda Henderson (1994), yoğun bakım durumlarındaki hemşirelik pratiğiyle ilişkili olarak bunu gerçekleştirmiştir. O, yoğun bakım gözetimindeki odaklanmanın, hastanın duygusal durumundan ziyade, fizyolojik durumu üzerine olduğunu ileri sürmüştür ve bu bilgi, hemşire-hasta etkileşimlerinin niteliği açısından açık sonuçlara sahiptir. Hemşireler, bu bilgiyi yorumlama kabiliyetlerinin sonucu olarak medical bir güç kazanırlar, fakat onların gücü, geleneksel hemşire 'bakım' rolü ile ilişkili olarak azalır. Bu analiz, hastanelerdeki ve bakım evlerindeki son zamanlarda meydana gelen sağlık skandallarını anlamamızda güçlükler içerebilir.

Hem kadınların beklentilerinin tasfiyesiyle erkek egemenliğinin nasıl kurulduğuyla ilişkili olan feminist kuramı ve hem de Amartya Sen'in 1999'da ele aldığı ve insanların önem verdikleri -ve böyle yapmak için de gerekçeleri olduğu- yaşam tarzını sürdürmek için kendi yaşantılarında da hali hazırda var olan 'gelişme' kavramı hakkındaki çalışmasını da göz önüne alarak Lukes (2004), gücün bir 'kapasite' ya da insani 'kapasiteler' seti olduğunu öne sürmüş, tabi aynı zamanda bu kapasitelerin es geçilebileceği veya geliştirilebileceği hususuna da dikkat çekmiştir.

Açıkça politik sosyoloji güç kavramı olmaksızın yapamaz, fakat bu revizyonlarla bile, gücün ne olduğu ve onun nasıl işlediği hakkında herhangi bir genel uzlaşmanın sağlanacağı kuşkuludur. Belki gelecekte, gücün doğası üzerine kuramsal tartışmalar yapmaktan ziyade, kavram özel durumlarla karşılaştığında, 'kullanılmasıyla' tanımlanacaktır.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Henderson, A. (1994) 'Power and Knowledge in Nursing Practice: The Contribution of Foucault', *Journal of Advanced Nursing*, 20(5): 935-9.
- Lukes, S. ([1974] 2004) *Power: A Radical View* (rev. 2nd edn, Basingstoke: Palgrave Macmillan). Nash, K. (2010) *Contemporary Political Sociology: Globalization, Politics and Power* (Oxford: Wiley-Blackwell), esp. chapter 1.
- Sen, A. (1999) *Development as Freedom* (Oxford: Oxford University Press).

Sosyal Hareket

Kavramın Tanımı

Ortak bir amaç elde etmek ya da müşterek çıkarlara ulaşılmasını sağlamak adına, genellikle yerleşik politik kurumların ve resmi alanın dışında kalan eylemler yoluyla gerçekleştirilen kolektif bir girişim.

Kavramın Kökenleri

20. yüzyılın büyük bir bölümünde sosyal hareketler sosyologlar tarafından oldukça sıra dışı, hatta irrasyonel eylemler olarak görüldü. Sosyal hareketler, kalabalıklar, ayaklanma ve devrimler tarzında bir kolektif davranış türü olarak algılandı. Chicago Okulu 1920'lerde itibaren bu türden kolektif hareket vakalarını incelemeye başladı. Herbert Blumer (1969) sosyal hareketlerin, sosyal değişimin bir ürünü olmadığını, aksine onu sağlayan sosyal değişim *aracıları* olduğunu öne sürdü ve resmi parti politikalarının dışındaki sosyal hareketleri tanımlamak için 'sosyal huzursuzluk' kuramını geliştirdi. 1950'li yılların işlevselci kuramlarını temsil eden Neil Smelser (1962) ise, sosyal hareketleri katma değer kuramıyla açıkladı. Onun kuramı her bir aşamanın katma değeriyle birlikte, sosyal hareketin gelişim aşamalarını tanımlıyordu. 1960'lı ve 1970'li yıllarda örgütlü, yeni biçimler almış ve yeni analizleri gerekli kılan farklı bir sosyal hareket dalgası ortaya çıktı ve 'yeni sosyal hareketler' şeklinde tanımlandı. Sosyolojide sosyal hareketlerle ilgili çalışmaların gidişatını, hâkim gelenekler için marjinalleştirilmiş aykırı tipler oluşturmuştur.

Anlam ve Yorumlar

Sosyal hareketler, toplumu değiştirmek adına gerçekleştiren kolektif girişimlerdir. İşçi ve sendika hareketleri, kadın hareketleri, çevreci hareketler, kürtaj karşıtı hareketler, gey ve lezbienlerin hareketleri ve daha fazlası sosyal hareketlere örnektir. Sosyal hareketler, muhtemelen kolektif eylemin en güçlü biçimleridir ve iyi organize edilmiş, kalıcı kampanyalarla etkili sonuçlar elde edilebilir. Örneğin 1960'lardaki Amerikan medeni haklar hareketi, kamu alanlarında ve okullarda ırk ayrımcılığını yasaklayan mevzuatın önemli bir kısmını zor da olsa kabul ettirmeyi başarmıştır. Feminist hareketler ekonomik ve politik eşitlik bağlamında kadınlar için yasal çerçevede önemli kazanımlara imza atmıştır. Yine son yıllarda **evreci hareketler**, çevreye ilişkin genel tutumları değiştirmek ve sürdürülebilir kalkınma girişimlerini teşvik etmek için alışılmadık yöntemlerle mücadeleler vermiştir.

Sosyal hareketler, çeşitli aşamaları içeren bir 'yaşam döngüsü'ne sahiptir (Goodwin ve Jasper 2009). Söz konusu aşamalardan ilki, insanların bir sorundan dolayı endişe duymaya başladıkları zaman ortaya çıkan, 'sosyal mayalanma' aşamasıdır. Ancak bu aşamada etkinlik örgütlü değildir ve soruna tam anlamıyla odaklanılmamıştır. Bunlar, hoşnutsuzluk kaynaklarının daha açık tanımlandığı ve anlaşıldığı 'genel uyarılma' aşamasında gelişir. nc aşamada, gelişmekte olan hareketi koordine eden ve daha etkili kampanyalara olanak sağlayan formel organizasyonlar oluşturulur. Son olarak, hareket kurumsallaşır ve toplumun politik yaşamının bir parçası haline gelir. Kuşkusuz bazı hareketler tümüyle başarısız olurken, bazıları ise, kısmen başarılı olacaktır. Yine bazı sosyal hareketler oldukça uzun bir süre devam ederken, bazılarının heyecanı ve mali desteği azaldığı için, yaşam döngüsünü son bulacaktır.

Sosyologlar sosyal hareketleri anlamak için birçok kuramdan yararlanır. Neil Smelser'in (1962) işlevselci kuramı, sosyal hareketlerin *yapısal gerilimin* bir sonucu olarak geliştiğini iddia eder. Bu kurama göre bir sosyal hareketin ortaya çıkması için zorunlu olan dört koşul vardır. Sosyal bağlam ya da koşullar hareketin oluşumuna elverişli olmalıdır; aktivistler, beklentileri ve gerçeklik arasında hayal kırıklığına ya da değişim arzusuna neden olan yapısal gerilimi hissetmek zorundadır; nedenlere ilişkin kanılar yaygın hale gelmelidir ve polislin protestocuların üzerine gitmesi ya da hareketin mesajının anlaşılmasını sağlayan kilit bir olayın gerçekleşmesi gibi, tetikleyici bir olay olmak zorundadır. Şayet bu dört koşul oluşmuşsa, hareketin gerçekleşmesi muhtemeldir. Protestocuların ve aktivistlerin **sosyal ağların** inşası ve sonrasında otoritelerin tepkisi oldukça önemlidir ve genellikle hareketlerin başarılı mı, yoksa başarısız mı olacağı konusunda belirleyicidir.

Smelser'dan sonra hareketler konusundaki çalışmalar git-tikçe rasyonel seçim kuramlarına, özellikle de 1960'larda ortaya çıkan ve 1970'li yıllarda sosyal hareketleri irrasyonel olaylar şeklinde gören kuramlara karşı bir tepki olarak gelişen kaynak mobilizasyonu kuramına (KMK) yönelmiştir. KMK sosyal hareketlere katılanların rasyonel bir biçimde davrandığını ve hareketlerin kaotik değil, amaçlı olduğunu öne sürmüştür. Bu kuram, etkili kampanyalar düzenleme konusunda gerekli *kaynaklara* ulaşmak için hareketlerin yeterliliğini incelemektedir. Kaynaklar, mali durumu, kampanya uzmanlığını, üyeleri ve destekçileri ya da etkili sosyal iletişim ağlarını içermektedir. Dolayısıyla KMK ne çeşit kaynakların yararlı olduğunu, aktivistlerin bunlara nasıl ulaşacağını ve aktivistlerin daha sonra ortak çıkarlara ulaşma gayretini nasıl harekete geçireceğini konu edinmektedir.

1960'ların sonları ile 1980'li yıllar arasında dünyanın pek çok ülkesinde, öğrenci hareketlerini, yurttaşlık hakları hareketlerini, özürlü insanların, kadınların haklarını savunan hareketleri, nükleer karşıtı ve ekolojik hareketleri ve gey hareketlerini içeren bir sosyal hareket dalgası oluştu. Bu dalga ortak bir anlayışla, yeni sosyal hareketler (YSH) olarak kavramsallaştırıldı ve bunlar politikaya çevre ve özürlülük gibi yeni meseleler kazandırdı. YSH'ler gevşek örgütsel formları benimser, refah devleti bürokrasisinde, eğitim ve sanat alanlarında konumlanmış yeni orta sınıfın dâhil olduğu şiddet içermeyen doğrudan eylemlerle anılan yeni bir eylem repertuarı kullanır. Bu nitelikler, sosyal hareketlere ilişkin yeni kuramların gelişmesinin önünü açmıştır. Yeni kuramlar ise, modern toplumlarda uzun bir dönem farkında olunmayan sorunları sembolik mesajlar olarak topluma taşımış, birçok ülkenin monoton hale gelmiş **demokrasi kültürünün** yeniden canlandırılmasına zemin hazırlamıştır.

Eleştirel Noktalar

Sosyal hareketlere ilişkin sosyolojik kuramlarla ilgili pek çok eleştiri vardır. KMK yaygın bir biçimde kullanılmaktadır, ancak oldukça sınırlı kaynaklarla amacına ulaşan sosyal hareketleri açıklama konusunda güçlüklerle sahiptir. Siyahların 1950'lerdeki yurttaşlık haklarıyla ilgili hareketleri yanında, İngiltere'deki işsizlerin ve ABD'deki yoksulların hareketleri, kaynakların kısıtlı olmasına rağmen, mevzuatın ve tutumların değişmesinde önemli başarılar elde etmiştir. Onlar, diğer kaynaklardan yoksun olma durumunu, sırf coşku ve etkin çalışmayla telafi etme durumunda kalmışlardır. Gerçekten de onlar, başlangıçtaki heyecanı kaybetmeden daha iyi organize olmuşlardır.

Yeni sosyal hareketler kuramı da bazı sert eleştiriler almıştır. ‘Yeni’ olduğu varsayılan niteliklerin tümünün, ‘eski’ sosyal hareketlerde de bulunduğu ileri sürülmüştür. Post-materyalist¹⁶ değerler 19. yüzyılın küçük ölçekli topluluklarında da belirgindi ve birçok eski sosyal hareket, formel örgütlenmeler haline gelmeden önce, gevşek ağlar olarak şekillenmiştir. Bazı YSH organizasyonları, eskilerle benzer yolları izler ve kuramların öngördüğünden daha bürokratik bir yapıya bürünmüştür. Greenpeace en bilinen örnektir: Başlangıçta, çok sayıda doğrudan eyleme katılan aynı görüşteki insanlardan oluşan gevşek bir ağ iken, zamanla kitlesel üyelere ve büyük mali kaynaklara sahip çok büyük bir sistematik örgüt halini almıştır.

Güncel İlgiler

Sosyal hareketler toplumların politik yaşamında oldukça önemli bir unsur haline gelmiştir. Küreselleşme süreçleri, ilişkileri ulusal sınırların ötesine taşımış ve sistematikleştirmiş, bundan dolayı, uluslararası ve küresel sosyal hareketlerin oluşma olasılığı artmıştır. İnsanlar, hızlı sosyo-ekonomik değişimlerin ortasında yaşamlarının kontrolünü kaybettikleri duygusunu yaşarlarken, koşullar sosyal hareketlerin oluşumu için daha elverişli bir duruma gelmektedir. Bir sosyal hareketin savunucusu ya da eylemcisi, insanlara toplumların yönünü belirleyebilecekleri inancını daha etkili bir biçimde kazandırmaktadır. Hatta bazıları, geçmişteki ulu-

¹⁶ Ronald Inglehart tarafından geliştirilen *post-materyalizm* kavramı, modern toplumdaki özellikle değerlerle ilgili değişimleri vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. Inglehart’a göre, Batı dünyasında belirli bir ekonomik güvence ve doygunluğa ulaşan insanlar, onun post-materyalist değerler dediği, kendini gerçekleştirme, estetik ve çevre bilinci gibi değerlere yönelirler (ç.n.)

sal sosyal hareketlerin sınırları olmayan hareketlere dönüştüğü bir sosyal hareketler toplumunda yaşadığımızı bile öne sürmektedir (Mayer ve Tarrow 1997).

YSH'ler, gelecekte oluşturulmak istenen barışçı bir toplumun sembolik bir temsili olarak şiddet içermeyen yöntemleri benimsemiştir ve bunlar, geniş ölçüde 'kadife' devrimlerin müjdecisi ve şiddet içermeyen hareketlerin dönemi olarak görülmektedir. Ne var ki Sutton ve Vertigans'ın (2006) İslam adına gerçekleştirilen terör eylemlerine ilişkin analizi, bu saptamaların yanlış olabileceğini savunmaktadır. Nitekim El-Kaide gibi gruplar, YSH'in taktiklerinin ve formlarının çoğunu benimsemiştir, ancak onların aşırı şiddet kullanımının altında, Batılı güçlerin saldırılamaz olmadığı ya da onlara kendi ülkelerinde bile saldırılabileceği şeklinde çok farklı sembolik mesajlar vardır. Sutton ve Vertigans'ın buradan çıkardığı sonuç, 'şayet bir (yeni) sosyal hareketler toplumu olmaya doğru gidiyorsak, o zaman bu, bazılarının hayal ettiği gibi huzurlu bir yer olmayabilir' şeklindedir.

Yararlanılan Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- Blumer, H. (1969) 'Collective Behavior', in A. McClung-Lee (ed.), *Principles of Sociology* (New York: Barnes & Noble).
- Crossley, N. (2002) *Making Sense of Social Movements* (Buckingham: Open University Press).
- Goodwin, J., and Jasper, J. (eds) (2009) *The Social Movements Reader: Cases and Concepts* (2nd edn, Oxford: Wiley-Blackwell).
- Melucci, A. (1989) *Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society* (London: Hutchinson Radius).
- Meyer, D. S., and Tarrow, S. (1997) *The Social Movement Society: Contentious Politics for a New Century* (Oxford: Rowman & Littlefield).

Smelser, N. J. (1962) *Theory of Collective Behaviour* (New York: Free Press).

Sutton, P. W., and Vertigans, S. (2006) 'Islamic "New Social Movements"? Radical Islam, al-Qa'ida and Social Movement Theory, *Mobilization: An International Journal*, 11(1): 101-15.

Ahlaki panik, 342, 344, 345,
346

Aile, 6, 165, 233, 236, 358

Aile yaşamı, 236

Anket, 312

Anomi, 7, 325

Avrupa Birliği, 22, 23, 24,
370, 387

Baskı, 2

Batı Avrupa, 109, 173, 393

Batı toplumları, 42, 239, 307,
309

Benlik, 7, 265, 314, 316

Beyaz yakalı, 328

Bilgi teknolojisi, 245

Bilim, 5, 74, 82, 83, 85, 86

Bilimsel bilgi sosyolojisi, 87

Birey, 354

Birleşmiş Milletler, 23, 89,
121, 123, 240, 387, 396

Biyotıp, 293, 294, 297, 298,
299

Bürokrasi, 6, 41, 135, 136,
137, 138, 139, 140, 141

Cemaat, 6, 227, 230, 392, 395

Chicago Okulu, 127, 129,
131, 402

Cinsellik, 6, 248, 250

Cinsiyet, 6, 12, 184, 185, 186,
188, 255, 267

Cinsiyet rolleri, 255

Çalışma, 97, 146, 180, 212,
252, 317, 335

Çatışma, 7, 379, 380, 381,
382, 383, 397

Çatışma kuramları, 339, 380,
381, 382

Çevre, 5, 99, 100, 102, 108,
122, 149

Çevre sosyolojisi, 25, 72, 99

Çevresel sorunlar, 101

Damga, 7, 267, 319, 320, 322,
323

Dayanışma, 155, 172

Demokrasi, 7, 385, 386
Devlet, 7, 51, 391
Dış göç, 109
Dikey hareket, 214
Dil, 15, 16, 18, 199, 209, 255,
259, 286, 322, 341, 392,
Dilbilim, 15
Din, 6, 171, 173
Doğa, 10, 70, 99
Doğa bilim, 10, 70
Dünya şehirleri, 132
Düşünümsellik, 5, 77, 79
Eğitim, 6, 159, 162
Ekolojik, 131, 369
Eleştirel realizm, 71, 72, 74,
75, 76
Emek, 95, 110, 186
Emek piyasası, 110
Endüstri, 104, 105, 148, 177,
310
Endüstrileşme, 5, 104, 105,
107, 108, 155
Endüstriyel işbölümü, 154
Eşcinsellik, 321
Etiketleme, 7, 331, 333, 334,
337, 338, 339, 340
Etkileşim, 6, 73, 77, 227, 229,
247, 256, 259, 266, 275,
278, 317,
Etnik azınlık, 209, 283
Etnisite, 6, 207, 208, 209, 266

Evlilik, 116
Feminist çalışmalar, 184
Feminizm, 88, 195, 198, 234
380,
Fenomenoloji, 275
Fordist üretim, 38, 150, 157
Fransız Devrimi, 391
Geleneksel toplum, 154, 155,
220
Gelişmekte olan ülkeler,
121, 198, 394
Gelişmiş ülkeler, 159, 202,
300
Gizli müfredat, 161
Göç, 5, 109, 110, 112, 113
Görelî yoksulluk, 202, 203,
205
Görüşme, 67
Güç, 7, 186, 396, 397, 398,
400
Gündelik yaşam, 10, 30, 50,
105, 116, 228, 276,
Habitus, 56
Halk, 342
Hareketlilik, 6, 213, 215
Hasta rolü, 304, 305, 308
Hastalık, 294, 305
Hegemonik erkeklik, 187
Hipergeçerçelik, 282
Hizmet sektörü, 107, 157,
180,

Holocaust, 44, 45, 139, 141
Homoseksüellik, 249
İrk, 6, 14, 190, 191, 192, 198,
199, 207, 208, 209, 210,
211, 222, 247, 403, 410
İrkçilik, 211
İdeal tip, 59, 60, 61, 62, 85,
365
İdeoloji, 6, 270, 271, 272, 274
İletişim, 6, 280
İnternet, 9, 37, 106, 157, 166,
280, 289, 395
İslam, 212, 345, 407
İşbölümü, 6, 154, 156
İşlevselcilik, 52, 159, 160,
165, 184, 254, 257, 281,
304, 334, 380, 402, 404,
411
Kabile, 207
Kamu alanı, 286, 287, 289
Kamuoyu, 287
Kapitalizm, 6, 42, 142, 155
Karizmatik otorite, 362
Kateksis, 186, 187
Katılımcı demokrasi, 387
Kentleşme, 13, 29, 31, 99,
106, 127, 155, 230, 411
Kesişimsellik, 6, 190, 191,
192, 193
Kimlik, 6, 265, 267, 268
Kitle eğitimi, 391

Kitle iletişim araçları, 273,
281, 282, 284, 286, 287,
290
Komünizm, 35, 96, 110, 142,
145, 146, 247, 364, 374,
385, 389, 395, 411
Kontrol, 7, 354
Konuşma, 280, 368
Kozmopolit, 370, 389
Kültür, 6, 9, 12, 16, 18, 47,
222, 259, 260, 261, 262,
272, 287, 392, 411, 412
Kültürel sermaye, 261
Kültürel yeniden üretim,
260, 261
Küresel ısınma, 66, 103, 116,
146
Küreselleşme, 5, 9, 21, 22,
23, 24, 25, 49, 145, 245,
406
Küreselleşme süreçleri, 406
Marxizm, 274, 339, 380, 381,
411
Medeniyet, 382
Medeniyetler çatışması, 212
Medya, 272, 273, 284
Modern, 27, 30, 39, 57, 81,
104, 108, 109, 114, 117,
120, 127, 128, 136, 148,
153, 154, 158, 170, 205,
214, 215, 219, 223, 255,

258, 280, 286, 287, 288,
293, 301, 307, 325, 332,
364, 366, 368, 391, 394,
395
Modern toplum, 154, 214,
223, 255, 286, 287, 307
Modernleşme, 13, 28, 29, 30,
31, 32, 78, 79, 80, 104, 108,
234, 411
Modernleşme kuramı, 29
Modernlik, 5, 28, 29, 30, 36
Mutlak yoksulluk, 202
Mülkiyet, 179
Nüfus, 121
Obesite, 302
Offshoring, 158
Onarıcı adalet, 348, 349, 350,
351
Organizasyon, 6, 164
Otorite, 7, 18, 28, 32, 60, 126,
136, 137, 143, 145, 155,
167, 180, 187, 200, 256,
287, 290, 334, 356, 361,
362, 363, 364, 365, 366,
375, 386, 394, 396, 399,
404, 411, 412
Oy verme, 290
Öğretim, 162
Önyargı, 209
Örgüt, 6, 23, 26, 41, 42, 43,
49, 60, 61, 125, 135, 136,

141, 162, 164, 244, 245,
246, 251, 269, 283,
Özgürlük, 96
Özürlü, 309, 322
Özürlülük, 7, 309, 310, 312
Politika, 23, 41, 56, 86, 118,
171, 197, 198, 287, 365,
385, 388,
Postmodernite, 5, 34, 38
Rasyonelleşme, 5, 40, 41, 43
Rasyonel-yasal otorite, 363
Realizm, 5, 71
Refah, 144
Risk, 5, 89, 115, 118, 119,
120, 324
Sağlık, 268
Sapma, 7, 331, 332, 335, 340,
341, 355, 356
Savaş, 20, 334
Sekülerleşme, 173
Sembolik sermaye, 261
Sınıf, 6, 54, 177, 179, 180,
181, 190, 215, 221
Sınıfsal bölünme, 178
Sivil toplum, 373, 374, 376
Sosyal ağ analizi, 246
Sosyal bilimler, 34, 71, 72,
74, 77, 100, 102, 207, 259,
263, 312, 354, 375, 412
Sosyal gruplar, 244, 379, 382

Sosyal hareketler, 402, 403,
405, 406
Sosyal hareketlilik, 179, 213,
214, 216, 217, 223
Sosyal kontrol, 354, 355, 358
Sosyal olgu, 65
Sosyal sermaye, 261
Sosyal sınıf, 56, 63, 191, 239,
381
Sosyal statü, 148, 174, 182,
220, 221, 223, 225, 261,
367
Sosyal yapı, 16, 52, 53, 54,
55, 57, 74, 78, 98, 135, 162,
185, 221, 260, 278, 380,
399
Sosyalleşme, 6, 185, 254,
255, 257, 355
Sosyologlar, 67, 84, 86, 96,
102, 115, 148, 179, 202,
214, 222, 232, 238, 240,
244, 278, 283, 305, 364,
382, 393, 404
Sosyoloji, 13, 47, 85, 89, 274,
398
Sovyetler Birliği, 145, 388
Söylem, 5, 11, 15, 16, 17, 18,
19, 20, 34, 89, 90, 94, 100,
117, 123, 175, 199, 200,
249, 263, 268, 271, 274,
285, 372, 397

Sözel kültür, 280
Statü, 6, 10, 178, 220
Suç, 329, 337, 348
Sürdürülebilir kalkınma,
121, 122, 123, 125
Şehir, 130, 131
Şehircilik, 5, 127, 129, 130,
131, 132
Şiddet, 200
Televizyon, 282, 284
Tıbbileşme, 301
Ticaret, 25
Topluluk, 6, 227, 228, 230,
231
Toplum, 5, 7, 46, 48, 73, 329,
331, 373
Toplumsal cinsiyet, 186,
187, 188, 200
Tüketimcilik, 6, 148, 150,
151, 152
Ulus, 7, 370, 391, 392
Ulusçuluk, 392
Ulus-devlet, 370, 391, 392
Uyum, 354
Uyuşturucu, 320
Üretim, 22, 29, 30, 38, 39, 40,
48, 57, 73, 79, 95, 96, 101,
102, 104, 105, 108, 125,
130, 142, 144, 148, 149,
150, 151, 152, 154, 155,
156, 157, 177, 178, 225,

235, 254, 257, 258, 260,
263, 270, 281, 342, 357,
Verstehen, 60
Yabancılaşma, 5, 10, 93, 94,
97
Yapı, 5, 52, 53, 55
Yapı/fail ikiliği, 53

Yaşam seyri, 235, 239, 241
Yeni sosyal hareketler, 406
Yetişkin, 258
Yoksulluk, 6, 201, 203
Yurttaşlık, 7, 367, 368
Zaman, 55, 96, 100, 109, 125,
164, 318